

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті
Халықаралық қатынастар факультеті
Аймақтану кафедрасы

Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева
Факультет международных отношений
Кафедра регионоведения
с участием

М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу
мемлекеттік университеті
Азия және Африка елдері институтының
Орталық Азия және Кавказ елдері
кафедрасы

Института стран Азии и Африки МГУ
имени М.В. Ломоносова
Кафедры стран Центральной Азии и
Кавказа

«Отандастар қоры» коммерциялық емес
акционерлік қоғамының
қатысуымен

Некоммерческого акционерного
общества «Фонд Отандастар»

**«ӘЛЕМДІК ҚОҒАМДАСТЫҚТАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІ:
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ, АЙМАҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

**«МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ, РЕГИОНАЛЬНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ»**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Халықаралық қатынастар факультеті
Аймақтану кафедрасы

М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті
Азия және Африка елдері институтының
Орталық Азия және Кавказ елдері кафедрасы

«Отандастар қоры» коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Факультет международных отношений
Кафедра регионоведения

Институт стран Азии и Африки МГУ имени М.В. Ломоносова
Кафедра стран Центральной Азии и Кавказа

Некоммерческое акционерное общество «Фонд Отандастар»

**«ӘЛЕМДІК ҚОҒАМДАСТЫҚТАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІ:
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ, АЙМАҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

**«МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ, РЕГИОНАЛЬНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ»**

УДК 314.15
ББК 60.7
G 52

G 52 **«Әлемдік қоғамдастықтағы көші-қон процестері: халықаралық, аймақтық және ұлттық аспектілері» халықаралық ғылыми-практикалық конференция = Международная научно- практическая конференция «Миграционные процессы в мировом сообществе: международные, региональные и национальные аспекты». – Нұр-Сұлтан: – б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-688-2

Жинаққа әлемдік қоғамдастықтағы көші-қон процестері бойынша ғалымдардың, докторанттардың, магистранттардың және студенттердің баяндамалары енгізілген. Бұл процестерді әр түрлі аспектілерде және әр түрлі жағынан қарастыру әсіресе қазіргі кезде өзекті болып табылады.

В сборник вошли доклады ученых, докторантов, магистрантов и студентов по миграционным процессам в мировом сообществе. Рассмотрение данных процессов в разных аспектах, и с разных сторон особенно актуально в наши дни.

УДК 314.15
ББК 60.7

ISBN 978-601-337-688-2

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2022**

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

АЛҒЫ СӨЗ

Онгарбаев Е.А.	Член Правления-Проректор по академическим вопросам Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева	4
Маслов А.А	Директор ИСАА МГУ имени М.В. Ломоносова	6
Қосыбаев М.М.	Декан факультет международных отношений Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева	7

ПЛЕНАРЛЫ ОТЫРЫС

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

1	Сыздыкова Ж.С. (Россия)	Миграционные процессы как показатель неустойчивости современного мира	9
2	Мендикула Г.М. (Казахстан)	Новые вызовы в глобальном мире: перспективы развития казахской диаспоры и ирреденты	12
3	Суреш Бабу (Индия)	Индийский опыт диаспоральной политики	17
4	Галиакбарова Г.Г. (Россия)	Актуальные вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом: международный опыт и перспективы совершенствования национального законодательства	24

СЕКЦИЯ 1

ӘЛЕМДЕГІ КӨШІ-ҚОН ТРЕНДТЕРІ: ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАР

МИГРАЦИОННЫЕ ТРЕНДЫ В МИРЕ: ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ

5	Шүгатайқызы А.¹, Nolly Vargas² (¹ Монголия, ² США)	Моңғолия мен Қазақстан Республикасы қатынастарындағы қазақтардың көші-қон мәселелері	33
6	Ташпеков Г.А. (Россия)	Миграционная и этнодемографическая история казахов Саратовской области Российской Федерации	44
7	Нурулла-Ходжаева Н.Т. (Россия)	Миграция из Таджикистана в Россию: традиция и современные тренды	55
8	Лушников О.В. (Россия)	Миграционные процессы на постсоветском пространстве и в ЕАЭС	58
9	Досова Б.А. (Қазақстан)	Переосмысление мультикультурализма в условиях миграционного кризиса в ЕС (на примере Германии)	62
10	Исаев М.С. (Қазақстан)	Орта Азияда 1991 жылдан кейінгі жылдардағы этно-саяси жағдай және көші-қон процестері	66
11	Сапрынская Д.В. (Россия)	Репатриация и миграция в трансграничных отношениях Казахской ССР и КНР	73
12	Пазилов Е.Д. (Қазақстан)	1920-1930 жж. түрлі саяси науқандар мен аштық кезінде Оңтүстік Қазақстандағы мәжбүрлі көші-қон үдерістерінің аймақтық аспектілері	76
13	Янь Миньцзя (Россия)	Дискредитация знания глазами трудящихся за рубежом поэтов-таджиков	83
14	Бокова Б.Б. (Қазақстан)	Миграционная политика стран ЕС: кейс Турции	88
15	Нигманов Т.А. (Қазақстан)	Анализ противоречий миграционной политики Республики Польша и Венгрии	94
16	Kozhabekova D.A. (Қазақстан)	Education as a Priority of Migration of Youth Living in the Border Regions of Kazakhstan	99
17	Мұхаметжан А.А. (Қазақстан)	ЕАЭО-дағы еңбек миграциясы: COVID-19 пандемиясының әсері	104
18	Dyussenova A. (Қазақстан)	The Relationship of Migration Processes and Transnational Threats at the Regional Level	111
19	Кабирова А.Ж. (Қазақстан)	Корейская диаспора в Китае: причины миграции и современное положение	116
20	Мусина Г.С., Қосмағанбет Ә.А. (Қазақстан)	Цифровая трансформация миграционных процессов интеграционного объединения: роль цифровых инструментов в миграционном менеджменте на примере евразийского экономического союза	121
21	Кыдыров Ж.С. (Қазақстан)	Роль международных организаций в регулировании трудовой миграции	128
22	Бекжанова Р.Ж. (Қазақстан)	Анализ внутреннего законодательства Кыргызской Республики и ее соответствие международному праву	135
23	Әкімова Ж.Б. (Қазақстан)	Особенности трудовой миграции в Кыргызской Республике	140
24	Қадырхан А.Қ. (Қазақстан)	Жаһандану жағдайындағы қазіргі миграция мәселелері	145

25	Алькеев А.К., Нургазиева Д.А. (<i>Казахстан</i>)	Вызовы и угрозы миграционной безопасности в рамках ЕАЭС	152
----	--	---	-----

СЕКЦИЯ 2

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ РЕПАТРИАЦИЯЛЫҚ САЯСАТ

МИГРАЦИОННАЯ И РЕПАТРИАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

26	Кадырбаев А.Ш. (<i>Россия</i>)	Откочевки и посольства хана Кенесары в пределы империи Цин и соседних ханств Центральной Азии	161
27	Калыш А.Б., Касымова Д.Б. (<i>Казахстан</i>)	К историографии этнической репатриации в казахов в работах зарубежных исследователей	163
28	Кобландин К.И., Сарбасов М.К. (<i>Казахстан</i>)	Некоторые аспекты миграционной и репатриационной политики Казахстана	168
29	Балтабаева К.Н. (<i>Казахстан</i>)	Казахи в Китае: к истории миграции и репатриации	172
30	Рахманкулова А.Х. (<i>Узбекистан</i>)	Миграционные процессы в Узбекистане (1917-1991гг.)	182
31	Нурбаев Ж.Е. (<i>Казахстан</i>)	Влияние миграции на урбанизационные процессы в Северном Казахстане (вторая половина XIX – начало XX вв.)	189
32	Карибаев М.С. (<i>Казахстан</i>)	Шығыс Казахстан облысындағы репатрианттардың өзара әлеуметтенуіндегі қоғамдық ұйымдардың әлеуметтік-мәдени бейімделудегі тәжірибесі	195
33	Джиеналиев Е.К.¹, Имангалиева Г.Б.² (¹ <i>Казахстан</i> , ² <i>Россия</i>)	Адаптация этносов в Казахстане в XIX-начале XX века	203
34	Мұқибек А. (<i>Казахстан</i>)	Этникалық қазақтардың Қытай Халық Республикасынан Қазақстан Республикасына білім көші-қоны	210
35	Омаш С.Б. (<i>Казахстан</i>)	1920-1950 ж.ж аралығындағы Моңғолиядағы қазақ этносы және олардың көші-қон саясаты	214
36	Джанысова А.М. (<i>Казахстан</i>)	Орталық Азиядағы миграцияның өзекті мәселелері	220
37	Нурпеисова Д.Ғ. (<i>Казахстан</i>)	Орталық Азиядағы миграцияның урбандалу процестеріне әсері (Қырғазстан мысалында)	227

СЕКЦИЯ 3

**КӨШІ-ҚОН ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӨНІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ
ЗАҢНАМА: СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО
ПРОБЛЕМАМ МИГРАЦИИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

38	Галиакбарова Г.Г. <i>(Казахстан)</i>	Шетелдегі қазақтардың қызмет түрлерінің негізгі таңдауларының ерекшеліктері	234
39	Таштемханова Р.М. <i>(Казахстан)</i>	Европейская солидарность в приеме беженцев из Украины: законодательные инициативы ЕС	239
40	Жаркенова С.Б. <i>(Казахстан)</i>	Об исследованиях в сфере взаимодействия с соотечественниками за рубежом	243
41	Атабаева Д.Т. <i>(Казахстан)</i>	Динамика иммиграционного сотрудничества ЕС в контексте современных вызовов	249
42	Бухаева АА, Смолекова Б.Н. <i>(Казахстан)</i>	Уголовно-правовая борьба с организацией незаконной миграции (ст. 394 УК РК)	256
43	Огунбеков К.С., Turkhanova A.Z. <i>(Казахстан)</i>	Migration policy on the territory of the EU	260
44	Сейлхан Б., Букешова Г.Қ. <i>(Казахстан)</i>	Еңбек миграция теориясы: анықтамасы, түрлері мен жіктелуі	256
45	Де Н.С. <i>(Казахстан)</i>	Халықаралық құқық еңбек миграциясының факторы ретінде	271
46	Сейлхан А. <i>(Казахстан)</i>	Жаһандану жағдайындағы еңбек миграциясының ерекшеліктері	275
47	Абду М.С. <i>(Казахстан)</i>	Трансұлттық қылмыс фондындағы Қазақстандағы көші-қон мәселесі	280
48	Хлебников И.Д., Мырзахметова А.Ж. <i>(Казахстан)</i>	Социальный портрет иммигрантов – родителей учащихся общеобразовательных школ	285

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

АЛҒЫ СӨЗ

Уважаемые коллеги!

Рад приветствовать вас на международной научно-практической конференции «Миграционные процессы в мировом сообществе: международные, региональные и национальные аспекты».

Миграционные процессы современности охватывают все регионы мира и являются сложным и многогранным явлением. Наряду с этим, решение вопросов миграции, а именно регулирование и последствия этих процессов остается одним из серьезных дискуссионных аспектов современных международных отношений.

Проблема миграции и развития является достаточно емкой и охватывает много аспектов человеческой деятельности и социально-экономической трансформации. В контексте процессов глобализации, геополитической ситуации вопросы миграции и развития приобрели особенную актуальность, что поставило международное сообщество перед необходимостью более детального изучения этого процесса.

У этой научной конференции особая специфика – она на междисциплинарной основе объединяет в себе все важные аспекты жизни общества и человека. Думаю, нашим международникам и социологам, политологам и историкам, юристам и философам есть чем поделиться на этот счёт.

Общественные науки - это мощный фактор решения государственных задач, роль которых постоянно возрастает в связи с необходимостью разработки стратегических моделей будущего, преодоления рисков и ответа на вызовы современного глобального мира.

Уважаемые коллеги! Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева сегодня - это один из основных опор прогресса Республики Казахстан. За последние годы в нашей стране были предприняты усилия для развития правовых основ сотрудничества с международными партнерами и регулирования миграционных потоков, как на двусторонней, так и на многосторонней основе. Развитие университетской науки и образования всё теснее увязывается с приоритетами нашего государства и региона в целом.

Особо хотелось бы поприветствовать и выразить благодарность нашим соорганизаторам конференции:

- Директору Института стран Азии и Африки Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, д.и.н., профессору Маслову Алексею Александровичу,

- Старшему региональному координатору Международной организации по миграции в РК (МОМ в РК) Сулейменову Галымжану,

- Президенту НАО «Фонд Отандастар» Сапарбекулы Абзалу.

Сегодня на конференции прозвучат самые разнообразные темы докладов, а исследователи представляют разные страны и регионы Центральной Азии, Узбекистана, Кыргызстана, Таджикистана, России, Индии, Канады и других стран.

Желаю всем участникам международной научно-практической конференции плодотворной работы, насыщенного профессионального общения и хороших результатов!

*Член Правления-Проректор по академическим вопросам
Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева
Онгарбаев Е. А.*

Уважаемые участники и гости!
международной научно-практической конференции
«Миграционные процессы в мировом сообществе: международные,
региональные и национальные аспекты».

Разрешите, приветствовать Вас от имени руководства Института стран Азии
и Африки МГУ имени М.В. Ломоносова!

В настоящее время одним из острых выражений неустойчивого мира стала небывалая активизация миграционного движения. Не случайно XX век называют «Вторым Великим переселением народов». Весь современный мир пришел в движение, причем развитие миграции приняло взрывообразный характер и порой непредсказуемый характер.

Миллионы людей ежегодно пересекают государственные границы в поисках нового места жительства или работы, с целью учебы или различного вида стажировок, на отдых или лечение, спасаясь от политических, национальных, расовых и т. п. преследований или экологических бедствий. Эти и другие виды миграционного движения часто объединяются в понятие международная миграция населения, которая в наше время приобрела поистине глобальный характер и затрагивает практически все страны мира.

Надеюсь, что в рамках данной конференции будут не только рассмотрены наиболее актуальные и острые проблемы современного миграционного процесса, но и будут предложены пути преодоления многих кризисных явлений в этой сфере.

Уверен, что результаты данной конференции, предложенные вами рекомендации найдут свое применение в дальнейшей практической деятельности каждого из участников, а также буду способствовать разрешению масштабных проблем в области миграции во всех ее аспектах.

Всем крепкого здоровья, благополучия и новых научных свершений!

*Директор ИСАА МГУ
имени М.В. Ломоносова
А. Маслов*

Құрметті конференция қатысушылары,
Халықаралық қатынастар факультеті атынан бүгінгі халықтың көші-қон мәселесіне арналған конференцияның ұйымдастырушылары мен қатысушыларына қош келдіңіздер дегім келеді!

Қазіргі уақытта үнемі артып келе жатқан көші-қон жаһандық тенденцияға айналып отыр. Бір жағынан бұл процесс адамзат баласына мәдениетаралық, ұлтаралық жақындасу мен интеграция, халықтың табысы мен өмір сүру деңгейін көтеру, қосымша жұмыс пен зияткерлік күш сындытың мүмкіндіктер берсе, екінші жағынан мигранттардың және қабылдаушы ел тұрғындарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету, халықтың денсаулығын лайықты деңгейде сақтау, шетелден халықтың ұтқыр топтарының үлкен ағынын қабылдайтын елдің азаматтарының және мигранттардың жұқпалы ауруларына бақылау жүргізу сынды жаңа сын-тегеуіріндерді де қамтитындығы белгілі.

Конференция тақырыбы Орта Азияның жас мемлекеттері үшін өзекті саналады. Адам саудасы, босқындар, сондай-ақ есірткі бизнесі және терроризм қаупі секілді заңсыз көші-қон мәселелері көші-қонды реттеу шараларын жетілдіруді қажет етеді және бұл мәселелер Орта Азия мемлекеттері үшін басымдыққа ие.

Қазақстан иммиграция, эмиграция және транзиттік миграция елі санала отырып, түрлі миграциялық лектің ортасында отыр. Қазақстан экономикасының артуы таяу және алыс шетелдің азаматтарының жұмыс көзін тауып елімізге келуіне жол ашуда.

Қазақстан қабылданған босқындар саны бойынша өңірдегі көшбасшылардың бірі саналады. Айта кетерлігі, Қазақстан Республикасының тәуелсіздік жылдары ішінде оның аумағына 15 мыңнан астам босқын келіп, пана тапты. Еліміз халықаралық көші-қон проблемасын шешуге өзінің қатысы да, жауапкершілігі де бар екендігін терең сезінеді. Әлемдегі бірде-бір мемлекет жалғыз жүріп осынау процестерден туындайтын проблеманы шеше алмайтындығына сенімдіміз. Оның қарқыны да, ауқымы да мемлекеттік реттеуші әрі әрекет жасау мүмкіндігінен асып түсіп отыр.

Дегенмен, үйлестіру мен ынтымақтастық халықтың мемлекетаралық қозғалысын барынша тиімді басқаруға жәрдемін тигізуге, миграциямен ілесе жүретін қылмыстар мен құқық бұзушылықтарды барынша төмендетуге қабілетті. Конференцияның күн тәртібінде әлемдегі миграциялық тренд, Орта Азиядағы миграциялық және репатриациялық саясат мәселелері, көші-қон проблемалары бойынша халықаралық және ұлттық заңнама мәселелері маңызды орын алады.

«Дүниежүзілік қауымдастықтағы көші-қон үдерістері: халықаралық, аймақтық және ұлттық аспектілер» тақырыбындағы конференция мамандарға тәжірибе алмасуға және тәуекелдердің алдын алуға, сондай-ақ азаматтардың

қауіпсіз, жайлы, қарым-қатынастың барлық деңгейінде жаңа тәсілдер қолдануға мүмкіндік береді.

Конференцияның қатысушылары мен ұйымдастырушыларына сапалы әрі табысты жұмыс тілеймін!

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Халықаралық қатынастар факультетінің деканы
Қосыбаев М.М.*

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ МИГРАЦИИ –ОДНА ИЗ КЛЮЧЕВЫХ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОГО МИРА

Ж.С. Сыздыкова
МГУ имени М.В. Ломоносова
Москва, Россия
ccca-iaas@yandex.ru

Аннотация. В данной статье речь идет о сегодняшних международных миграционных процессах. Отмечается, что в современном неустойчивом и быстроменяющемся мире происходит множество процессов, которые оказывают значительное влияние на состояние и развитие как отдельного государства, так и общества в целом. Подчеркивается, что масштабные миграционные потоки затронули как страны Востока, так и Запада. Делается вывод о том, что изучение миграционного процесса должно носить комплексный и систематический характер.

Ключевые слова: миграция, культура, причины, политика, экономика.

Одной из острейших проблем сегодняшнего дня, стоящих на первых строках среди важнейших международных проблем, стоит выделить проблему миграционных потоков. В современном мире изменения, происходящие в одной точке мира могут оказать воздействие и на те регионы, которые находятся далеко в различных частях земного шара и это объясняется тем, что процессы, происходящие в мире настолько взаимосвязаны, что ни одна из стран не может оказаться в стороне. К тому же стоит отметить тот факт, что не только нелегальная миграция постоянно растет, не менее, угрожающий характер принимает и легальная миграция в связи с последними событиями. К масштабным потокам нелегальных мигрантов и беженцев из Сирии, Ливии, Афганистана и других стран Ближнего Востока и Африки в последние годы стали головной болью Европы также и мигранты из Украины. То есть, в настоящее время во многих регионах и странах мира проблема международной миграции –вопрос государственной безопасности и поэтому тема внешней миграции является одним из ключевых и приоритетных вопросов внешней политики большинства государств.

Исходя из этого, очевидно, что изучение теоретических основ миграции населения, квалификация всех видов квалификации, выявление причин миграционного процесса их направления, выделение различных групп мигрантов и их особенностей является одной из самых актуальных проблем современной гуманитарной науки. Безусловно, данное направление требует и междисциплинарного подхода.

Английский ученый У. Фарр в XIX веке обращаясь к проблемам миграции дал характеристику миграции как стихийному явлению, не имеющему закономерностей. Однако с этим мнением категорически не

согласился его современник британский ученый немецкого происхождения Эрнст Георг Равенштейн, который дал впервые научное определение понятию «миграция» в своем труде «Законы миграции» в котором миграция понималась как постоянное или временное изменение места жительства человека [1]. Для написания данной работы Равенштейн исследовал данные более чем в двадцати странах, помимо определения самого термина «миграция» он сформулировал одиннадцать правил миграции, выделим среди них основные:

- больше всего миграции осуществляются на короткие расстояния;
- экономические причины являются определяющими;
- у каждого миграционного потока есть свой контрпоток;
- чем крупнее территориальный центр, тем более привлекательнее;
- миграция влияет на рост городов больше, чем естественный рост населения;
- масштабы миграции возрастают с развитием промышленности, торговли, транспорта.

Все же несмотря на то, что Равенштейн сумел достаточно объективно определить основные базовые характеристики миграционных процессов, все они имеют больше описательный характер и не раскрывают причины, которые способствуют воспроизводству миграции.

Согласно данным ООН: «На сегодняшний день насчитывается примерно 281 млн международных мигрантов-3,6 процента населения мира. Речь идет о людях, которые живут и работают за пределами тех стран, где родились. Они переселяются в поисках лучшей жизни для себя и своих детей, вносят огромный вклад в развитие принимающих стран и стран своего происхождения»[2]. Причем, на шесть стран, среди которых Китай, Индия, Пакистан, Бангладеш, Афганистан, Филиппины приходится около 40% мигрантов. На сегодняшний день в странах Евросоюза находятся около 3,2- до 3, 7 млн беженцев, хотя изначально пересекли границу ЕС 6, 7 млн. [3].

Нельзя сбрасывать со счетов и Украину, после государственного переворота ставшую государством-террористом. Как сообщил руководитель агентства Anna-News военный эксперт М. Мусин, «американцы законтактировали Яроша напрямую в Багдаде с исламскими радикалами. Цель – превращение Украины в транзитный центр для взрыва России». [4]. Этот факт является подтверждением того, что проблемы безопасности и стабильности выходят на первый план. Как отмечает итальянский общественный деятель Дж. Кьеза, «неконтролируемый поток беженцев будет увеличивать внутривосточный конфликт в странах ЕС. Большая часть населения Европы не готова воспринимать позитивно и гуманно такой наплыв. Теперь все больше заметно, что политика правительств многих стран не нравится большинству населения». [5].

Как известно, еще «в марте 2016 г. Брюссель и Анкара заключили соглашение, согласно которому в обмен на крупную денежную помощь 6 млрд евро Турция обязалась разместить на своей территории мигрантов из зон

боевых действий с востока» По словам президента Турции Анкара « не в том положении, чтобы кормить такое число беженцев». При этом он обвинил европейских партнеров в том, что они не предоставили причитающийся Турции транш (по данным СМИ, речь идет от 3 млрд). [6]

Турция согласилась принимать обратно всех беженцев, попавших в ЕС через ее территорию, в обмен на введение безвизового режима и ускорение переговоров о членства в Евросоюзе[7]. «Верен ли расчет политика? Или же мир станет свидетелем просчета человека, который доминировал в турецкой политике и был одним из самых харизматических лидеров мира...»[8] покажет время.

Одним из актуальных проблем была и остается проблема адаптации мигрантов на новом месте пребывания. Очевидно, ассимиляция иммигрантов проходит легче, если они имеют по крайней мере общее культурное наследие. Однако присутствие в Европе выходцев из Северной Африки, Турции и Ближнего Востока неизбежно будет расти, вызывая возникновение новых социальных и культурных конфликтов. [9]. Сочетание напряженности, связанной с миграцией, и старение населения может вызвать у богатых, «старых» стран, население которых постепенно уменьшается, пересмотр традиционного представления о национальном государстве. Сегодня почти все богатые страны мира (за исключением США, Канады и Австралии) определяются как национальные[10]. Естественно, что у мигрантов имеется потребность сохранить свои культурные традиции и обычаи, что порой не способствует, а препятствует процессу аккультурации [11]. В отличие от беженцев, которых зачастую преследуют за их убеждения и они опасаются за свою жизнь, а мигранты отправляются в другие страны с целью получения хорошего места работы и образования. Потенциал изменений и трансформаций, – пишет Ш.Н. Айзенштадт, – не является чем-то случайным или внешним по отношению к культуре. Он имплицитно присутствует во взаимодействии культуры и социальной структуры» [12, с. 208-209].

Таким образом, в настоящее время международные миграционные процессы влияют на все стороны жизни современного общества, наблюдаются социальные изменения, происходят перемены и в структуре, и в организации социальных институтов, на образ жизни, на повседневное мышление значительных групп населения, что в итоге сказывается и на развитии государства. В силу вышесказанного, изучение проблем международной миграции должны иметь комплексный характер, а сами исследования носить систематический характер в условиях, когда мир переживает тектонические перемены глобального порядка.

Литература

1. Ravenstein E.G. The Laws of Migration // Journal of the Statistical Society of London. 1885. № 2. URL: <http://www.jstor.org/stable/2979181> (дата обращения: 28.01.2018).

2. <https://news.un.org/ru/story/2022/02/1418252>
3. <https://iz.ru/1363248/2022-07-11/okolo-3-mln-ukrainskikh-bezhentcev-vernulis-na-rodinu-iz-evrosoiuza>
4. <http://www.dagestanpost.ru/novosti/3574-ukraina-i-igil-vmest...>
5. <http://www.dynacon.ru/content/articles/6882/>
6. <https://iz.ru/982654/ekaterina-postnikova/turetckii-potop-kak-es-nameren-spravliatsia-s-novym-migratcionnym-krizisom>
7. <http://ria.ru/world/20151007/1298346207.html>
8. Сыздыкова Ж.С. Досрочные выборы в Турции: расчет или просчет Р.Т. Эрдогана»//Перспективы наук. №10[73] 2015. С.256.
9. International Labour Migration in Southeast Asia: Governance of Migration and Women Domestic Workers: <http://intersections.anu.edu.au/issue15/kaur.htm>
10. Ahsan, A. 2014. International Migration and Development in East Asia. People Move. 18 December. <http://blogs.worldbank.org/peoplemove>.
11. International Labour Organization/Managing labor migration in Southeast Asia — http://www.ilo.org/asia/info/public/features/lang-en/WCMS_107822/index.htm
12. Шмуэль Н. Айзенштадт Конструктивные элементы великих революций: культура. Социальная структура, история и человеческая деятельность. THESIS. Весна 1993. Том 2. Vol. 1. С. 208-209.

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ И ИРРЕДЕНТЫ

Г.М. Мендикулова
Д.и.н., профессор истории, профессор Кафедры Общественных дисциплин
Satbayev University
Алматы, Казахстан

Глобализация и миграции неразрывное целое в мировой политике, экономике и безопасности. Миграции формируют диаспоры, так как люди постоянно находятся в движении не только внутри страны, но и пересекая государственные границы. В настоящее время миграции на длинные дистанции (расстояния) с пересечением государственных границ, становится обычным явлением, как пройти на другую сторону улицы.

Современные социо-гуманитарные науки отходят от чистого академизма и пытаются проводить не узкоспециальные, а междисциплинарные исследования, которые не противоречат друг другу, дополняют и помогают иначе рассматривать предмет своего исследования.

Начиная с 1990-х гг., началось изучение проблемы казахской диаспоры и ирредента посредством междисциплинарного подхода и проведения междисциплинарных исследований.

Было отмечено, что: «Казахская диаспора, на протяжении всей своей истории, имела насильственный или вынужденный характер миграций, вследствие политических и религиозных причин, вплоть до 1960-х гг., когда начала развиваться трудовая иммиграция в страны Западной Европы, Америки и региона Персидского залива, не изменившая коренным образом насильственный характер миграций на добровольный, а явившаяся следствием экономических причин, в отличие от вышеуказанных. Кроме того, до начала 1960-х гг. миграции казахов в странах мира отличались массовостью, а в современный период более характерными являются индивидуальные перемещения с практикой вызова своих семей в страну-реципиент»¹.

Начиная с 1960-х гг. характер миграций казахов меняется с насильственного на добровольный. В этой связи, интересны данные из таблицы 1, составленной при сочетании сведений английского ученого Nicolas Van Hear, извлеченных из его монографии *New Diasporas*. - Seattle, 1998, p. 42, и наших собственных дополнений².

После провозглашения суверенитета и независимости Республики Казахстан, стратегия казахской диаспоры - сохранения этнической идентичности, включала в себя создания казахских обществ в разных странах мира, укрепления связи с исторической Родиной, организация совместных культурных и спортивных мероприятий, изучение казахского языка, традиций и обычаи казахского народа и др.

Таблица 1 – Примерные типы миграций и соответствующие им характер диаспоральных обществ

	Вынужденные миграции или диаспора-жертва	Независимые миграции или торговые, культурные и трудовые диаспоры
Движения, направленные из страны	Все категории беженцев, Перемещенные лица, Насильственно выселенные депортированные	трудовые мигранты профессиональные мигранты, торговцы, туристы, студенты

¹ Мендикулова Г.М. Казахская диаспора: история и современность. – Алматы: Реиз, 2006. – 343 с. (С. 21-22); Историческое и современное развитие казахской диаспоры и ирреденты (электронное учебное пособие). – Алматы: Казак университеті, 2017. – 109 с. и др

² Van Hear, Nicolas. *New Diasporas*. - Seattle, 1998, 298 p. (p. 42); Мендикулова Г.М. Казахская диаспора: история и современность. – С. 21, 324.

	лица (или) народы	
Возвратное движение	Высланные мигранты, вынужденные репатрианты, вынужденные возвращенцы	Вернувшиеся мигранты и беженцы, независимые репатрианты, независимые возвращенцы

За прошедшие 30 независимых лет были установлены связи, открылись казахские культурные центры в разных странах мира, проводились Всемирные курултай (5) и ежегодные Малые курултай в странах Европы, в дипломатических представительствах РК за рубежом оказывались содействия этническим казахам и др.

Однако следует отметить, что за последние 10 лет научно-исследовательских и координационных работ касательно политики в отношении наших соотечественников, проживающих за рубежом, комплексно не проводились.

Особое место в жизни казахских сообществ за рубежом должна была занимать Всемирная Ассоциация Казахов (ВАК)³, являющаяся проводником государственной политики РК в отношении казахской диаспоры и ирреденты, т.е. диаспоральной политики. Ранее, в советское время этими вопросами занималось Общество «Родина – Отан», которое отвечало за работу с нашими соотечественниками.

К сожалению, в последние годы деятельность ВАК сошла на «нет», в основном она занималась проведением Всемирных и малых курултаев, снизилась координация деятельности казахских диаспор и их культурных центров.

Практически отсутствуют **реальные научные** исследования по актуальным проблемам казахской диаспоры и ирреденты, имеются вопросы к кадровой политике руководства ВАК. До сих пор не имеются **реальные** данные о количественном и качественном составе казахских диаспор и ирредент по странам, что отразилось на **представительстве** казахов для участия на Всемирном курултае казахов. Так, на последнем V Курултае делегаты из Узбекистана говорили, что в Узбекистане проживает около миллиона казахов, а делегация на Курултае была меньше, чем делегация казахов из Монголии, численность которых насчитывает около 120 тысяч человек! И они правы, представительство на Курултаях должно зависеть не от родственников и знакомых, работающих в системе ВАК, а от реальной численности казахов, проживающих в каждой стране.

1. Мендикулова Г.М. Казахская диаспора: история и современность. – С. 283-298; Дәулетов Т. Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының шежіресі. – Алматы, 2002. – 104 б.; Дәулетов Т. Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының шежіресі (29.07.2002 – 29.09 2005). II кітап. Алматы, 2005. – 71 б.

В настоящий момент ВАК имеет статус РОО, а аппарат ВАК находится в системе НАО «Фонд Отандастар», что противоречит законодательству РК.

Видя отсутствия реальной работы, проводимой ВАК, на V Всемирном курултае казахов в 2017 году Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев призвал учредить «Фонд Отандастар» (Соотечественники). Фонд, созданный для поддержки зарубежных казахов и оралманов, начал свою работу в октябре 2018 года.

В настоящий момент Фонд находится под эгидой Министерства иностранных дел РК (МИД РК), и это правильно, так как именно внешнеполитическое ведомство может содействовать решению и координировать любые вопросы, возникающие ежедневно у заграничных казахов и казахстанцев.

За это время НАО «Фонд Отандастар» практически, начал выполнять все функции ВАК и сегодня стоит актуальный вопрос, а нужна ли нам такая Всемирная Ассоциация казахов, которая ничего не делает и не может?

В настоящее время Фондом открыты 6 Культурно-деловых домов (КДД) за рубежом, в гг. Омск (Российская Федерация), Стамбул (Турция), Ташкент (Узбекистан), Берлин (Германия), Киев (Украина) и Бишкек (Кыргызстан)⁴.

События последних месяцев показали, что Новый Казахстан должен проводить **новую диаспоральную политику во время глобальных вызовов**.

На наш взгляд, для активизации усиления и интенсификации диаспоральной политики Республики Казахстан на современном этапе необходимо предпринять следующее.

Первое. Для изучения международного тренда по диаспоральной политике, исторических и современных проблем казахской диаспоры необходимо создать научно-аналитический институт (центр). Это веяние времени, так как мы слишком много упустили за последние годы.

Что это нам даст: прежде всего, государственные органы будут иметь **реальные** данные о происходящих событиях, касающихся казахской диаспоры и ирреденты в мире. Казахстанское общество получит новые научные разработки по истории, этнографии, социальной и культурной антропологии, исследования которых будут проводиться на междисциплинарном уровне, используя современные теории и методологии, методики и технологии. Получит дальнейшее развитие научное направление общественных наук Казахстана – диаспорология и т.д.

Прикладной характер могут иметь аналитические записки о состоянии миграционных и демографических процессов, возможных перспективах развития событий в стране и т.д.

Второе. Изменить и усилить статус, структуру и функции ВАК и НАО «Фонд Отандастар», особое внимание обратить на кадровый состав, где наравне со знанием казахского языка, сотрудники должны владеть европейскими и восточными иностранными языками (китайский, персидский, дари, пуштун, и др.), где проживает казахская диаспора.

⁴ Фонд «Отандастар» // <https://www.oq.gov.kz/ru>

Третье. Необходимо, в свете современных глобальных вызовов и изменений подготовить новую «Государственную программу поддержки соотечественников, проживающих за рубежом».

Четвертое. Изучить международный опыт и деятельность различных госорганов и организаций, занимающимися проблемами диаспоральных и ирредентных сообществ и оказывающие им поддержку и помощь (Израиль, Россия, Китай, Турция, Польша и др.).

Следует также отметить, что ряд наших соотечественников за рубежом показали себя достойно, являются высокопрофессиональными специалистами.

Так, например, Джамиля Стехликова, бывший министр по правам человека и национальных меньшинств Чехии (2007-2009 гг.). В Чехии она живет с 1988 г., своим трудом добилась абсолютно всего сама, сейчас является заместителем Председателя оппозиционной Либерально-экологической партии.

Асель Толенова (в настоящий момент Асель Робертс) с 2014 г. является заместителем начальника Протокола Президента США, на должность Главы управления валютного контроля Минфина США в конце 2021 года была выдвинута Сауле Омарова. Заместителем мэра города Крей во Франции стала Есим Саващ, этническая казашка из Турции. Таких личностей немало, и всего они достигли своим трудом и целеустремленностью.

Политически активными являются казахи из Монголии. На рубеже 1990-2000 годов Послами Монголии в Австрии и Венгрии являлись Султан Таукей, Арабских странах (Объединенных Арабских Эмиратах, Кувейте, Омане, Катаре, Бахрейне, Израиле по совместительству) Сайран Кадыр, Генеральным консулом в г. Осаке (Япония) Кулянда Шонайкызы, также в монгольском Хурале (Парламенте) имеются 3 депутата, заместители министра и др.

В некоторых странах (Турция, Дании и др.) представители этнических казахов политически пассивны, больше заняты малым и средним бизнесом, работают в сфере науки и образования.

Пятое. Необходимо создать каталог «*Сакральные места памяти казахской диаспоры*». В настоящее время в нашей стране составлен список «100 сакральных мест Казахстана», и можно было бы составить такой же список сакральных мест памяти казахской диаспоры и ирреденты.

Так, например, Мавзолей Толе би Карлыгаш бия (Калдыргач-бия) в Ташкенте, Мавзолей Курмангазы в Астраханской области, гробница Мирзы Хайдара Дулати в Сринагаре (Кашмире) и т.д.

Кроме таких известных личностей в истории Казахстана есть также места захоронения наших соотечественников за рубежом, в частности во Франции, Италии, и других странах. В этих местах захоронены участники Второй мировой войны, узники концлагерей, партизаны Сопротивления и др., но они граждане Казахстана. Необходимо возвращать из исторического небытия имена и дела павших наших отцов и дедов.

Это также сакральные места для казахов, Казахстана, казахской диаспоры и ирреденты!

МИГРАЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИНДИИ И ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ ИНДИЙСКОЙ ДИАСПОРЫ

*Др. Суреш Бабу,
Кандидат исторических наук
Бывший Посол Республики Индии
в Армении и в Монголии
babu59.sb@gmail.com*

Уважаемые организаторы и участники сегодняшней научно-практической конференции

Прежде всего хочу поблагодарить организаторам сегодняшнего мероприятия и хорошего друга и коллегу Посла Кобландина Калыбека Ибрагимовича за приглашение выступить с докладом о политике Правительства Индии по отношению индийской диаспоры за рубежом.

Тема конференции особенно ныне актуальна на фоне происходящихся событий в евразийском пространстве. Конференция послужит платформой для обмена информацией и опытом о том, как бороться с миграционными тенденциями в различных регионах, и также о том, как правительства решают множество проблем и задач на местах по отношению к их диаспоре.

Я вижу профессоров, ученых, молодых исследователей и специалистов из России, Казахстана и других стран Евразии, которые представляют свои доклады на этой конференции. Я лишь ограничусь тем, чтобы коротко рассказать об индийской диаспоре за границей и о многолетних усилиях Правительства Индии по защите общих интересов соотечественников, проживающих и работающих за рубежом.

Нам хорошо известно, что важным этапом в истории человечества была миграция в силу вынужденных обстоятельств, связанных со стихийными бедствиями, включая засухи, наводнения, последовавшие за ними военно-политические конфликты, экономические кризисы и т. д. Люди в основном покидают родные места в другие места в поисках возможностей для их средств к существованию и обеспеченного будущего. Излишне напоминать, что миграция обычно бывает двух видов – временная и постоянная. Временная миграция охватывает ежегодные, сезонные или ежедневные перемещения населения между двумя районами, городами/странами.

В такой разнообразной стране, как Индия, миграция из сельских районов в города является важным фактором, способствующим повышению уровня урбанизации в Индии и в развивающихся странах в целом. По мнению

экспертов, наиболее распространенными видами миграции в Индии являются трудовая миграция, миграция в связи с перемещением, учеба, браки, трудоустройство.

По данным Центра исследований в области развития, по состоянию на 2020 год в Индии насчитывается около 600 миллионов мигрантов, или примерно половина населения Индии проживает там, где она не родилась. Наиболее распространенной формой миграции является миграция из сельской местности в сельскую местность. Только около 20% общей миграции (600 млн) приходится на сельскую местность в городскую. На самом деле 20% общей миграции происходит из одного города в другой городской район. Таким образом, городская миграция составляет 40% от общей миграции.

Вспышка COVID 19 в стране и внезапное введение общенационального карантина вынудили беспрецедентную миграцию и обратную миграцию около 200 миллионов квалифицированных или неквалифицированных рабочих, рабочих и их семей из крупных городов, центров, пересекающих родные сельские районы. Проблема перед правительством стала справиться с таким массовым переселением, который длился 6 месяцев в 2020 году. Эта массовая миграция создала не только гуманитарную и логистическую проблему для правительства но и отследить и лечить миллионы этих мигрантов которые были инфицированы ковидом.

Теперь переходим к индийской диаспоре зарубежом. Утечка мозгов является одной из основных проблем, с которыми приходится сталкиваться Индии когда она не в силе предоставить работу или стимулы для высококвалифицированных людей и удержать их в стране.

Согласно отчету ООН за 2020 год, индийская диаспора является крупнейшей диаспорой в мире с населением от 18 до 20 миллионов человек. Большая часть из нее проживает в ОАЭ (3,5 млн человек), США (2,7 млн человек) и Саудовской Аравии (2,5 млн человек). США, Германия, Саудовская Аравия, Россия и Великобритания остаются наиболее привлекательными направлениями для индийских мигрантов (МЕА, 2021; UNDESA, 2020). ОАЭ, Саудовская Аравия и Кувейт являются наиболее предпочтительными странами назначения для индийских мигрантов с политехническим или средним образованием. Они также являются одними из крупнейших получателей денежных переводов на сумму 78,6 млрд долларов США (*Международная организация по миграции, 2020 г.*). Таким образом, миграция дает не только оптимистическую стратегию жизнеобеспечения трудящимся мигрантам и их семьям, но и способствует экономическому росту принимающего их государства/страны.

Термин диаспора означает общие иммигранты, экспатрианты, беженцы, гастарбайтеры, изгнанники, за границей, этнические сообщества и т. д. Некоторые ученые выделяют два вида диаспоры *вынужденную и добровольную*. Вынужденная диаспора часто возникает в результате травмирующих событий, таких как военные конфликты и войны,

империалистические завоевания или порабощение, или в результате стихийных бедствий (*Амба Пандей, 2013*).

Коротко об истории индийской диаспоры. Прежде чем коснуться темы моей презентации, посвященной этой важной части индийской «дипломатии мягкой силы» или «диаспорской дипломатии» желательнее ознакомиться с историей. Исторические свидетельства установили, что торговцы индуистского происхождения, которые в то время были поселенцами из долины Индаса, первоначально пересекли свои границы в соседних землях в поисках рынков сбыта для своих товаров. Летописи свидетельствуют, что еще в XVI веке они переселялись в Русское царство (Астрахань и прилегающие земли бассейна Волги). Русские летописцы сообщали о присутствии индусских торговцев в Москве и Санкт Петербурге в 18 веке. Позднее, со середины 19 века, британские колониальные правители переправляли большое количество сельскохозяйственных и строительных рабочих в свои колонии в Южной и Восточной Африке, в Уганде, в Танзании, в Кении, в Сомали, в Маврикии, в Карибском регионе, в Индонезии, в островах Фиджи и др в Тихоокеанском регионе. Несмотря на то, что они ассимилировались и интегрировались с местным населением, большие группы из них сохранили свою религию, традиции, но не свои языки, которые со временем умерли. На следующей волне из Индии мигрировали в основном купцы (в Сингапур, в Малайзию и т. д.), и в Афро Аравийский полуостров. После завоевания независимости в 1947ом году, большое количество индийцев с богатым социально экономическим положением отправилось в Великобританию, США и другие европейские страны для получения высшего образования..

Премьер министр Джавахар Лал Неру в свое время считал, что диаспора не должна надеяться на то что правительство Индии будет защитить ее права на том основании, что у принимающих стран может сложиться впечатление о вмешательстве в их внутренние дела. Таким образом, внешняя политика Индии в 1950 годах была соответственно построена. В середине 80х годов Раджив Ганди был первым Премьер министром который изменил политику в отношении диаспоры пригласив индийцев из заграницы, независимо от их национальности, для участия в государственном строительстве. Затем последующие правительства Индии начиная с 2000 года принимали ряд позитивных мер, таких как создание отдельного Министерства по делам диаспоры, выдача карты индийского происхождения (PIO), ведение Дня диаспоры, учреждение премии предствителям диаспоры, выдача карты гражданина Индии проживающий за границей, открытие фонда поддержки нуждающимся индийцам и предоставление им право на участие в голосавании в и Индийских выборах и т. д. В 2015 году правительство Премьер министра Нарендры Моди приняло решение объединить Министерства по делам диаспоры с МИДом Индии которое запустило систему электронной миграции, которая требует, чтобы все иностранные работодатели регистрировались в базе данных. Нынешнее правительство запустило программа под названием “Знай Индию” в 2016 году для взаимодействия с диаспорой которая знакомит

молодежь индийского происхождения (18-30 лет) с их индийскими корнями и современной Индией.

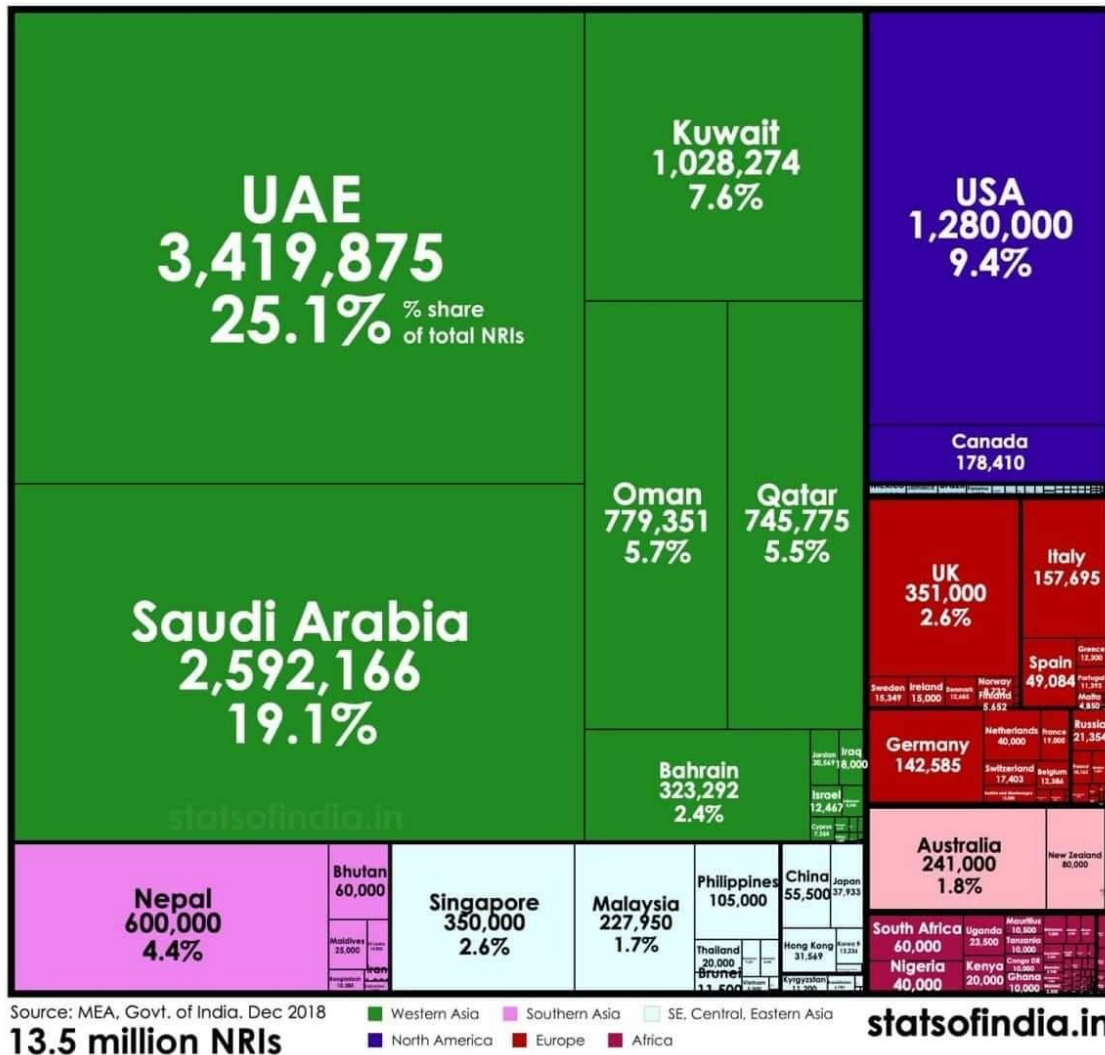
Сегодня значительный размер индийской диаспоры во многих развитых и развивающихся странах оказывает огромное влияние на политические решения правительств принимающих стран. Яркими примерами являются США, Великобритания, Канада, Сингапур, Малайзия, Фиджи, Австралия, Африка и арабские страны и Карибский регион. Огромная часть диаспоры занимает руководящие должности в крупных торговых корпорациях таких как Google, Microsoft, Pepsi Intl (*до прошлого года*), Amazon и многие другие. Вклад диаспоры (в среднем 80 млрд долл США) в индийскую экономику значителен, поскольку каждый перевод увеличивает валютный пул страны и является основным источником притока иностранной валюты. Денежные переводы повышают покупательную способность людей, что стимулирует рынок потребления и стимулирует спрос и предложение. Диаспора может сыграть важную роль в экономическом развитии стран Индии.

Иностранцы индийцы, официально известные как индийцы нерезиденты (NRI) и граждане Индии проживающие за границей (Overseas Indians or OCI). Они являются гражданами Индии но не являются жителями Индии, а зарубежные граждане Индии являются индийцами по рождению или по происхождению и живущие за пределами страны. Согласно отчету МИДа, 32 млн индийцы нерезиденты и индийцы по рождению или по происхождению проживают за пределами Индии, а они составляют самую большую зарубежную диаспору в мире. Каждый год 2,5 миллиона индийцев мигрируют за пределы страны, что является самым высоким годовым числом мигрантов в мире.

Как отмечено выше денежные переводы индийских мигрантов оказывают положительное системное воздействие на платежный баланс и помогают преодолеть более широкий дефицит торгового баланса. Ставки подоходного налога различаются для лиц проживающих в Индии, и для диаспоры. Согласно закону, любой гражданин Индии, который не соответствует критериям «резидента Индии», является нерезидентом Индии и рассматривается как NRI при уплате подоходного налога. Представленная в 2005 году карта OCI фактически представляет собой долгосрочную визу с ограничениями права голоса и государственных должностей.

Рисунок – 1. Распределение индийцев-нерезидентов по странам (NRI)

Country-wise distribution of Non-Resident Indians (NRIs)

Лицо индийского происхождения (Person of Indian Origin or PIO) означает иностранный гражданин (за исключением граждан Пакистана, Афганистана, Бангладеш, Китая, Бутана, Шри-Ланки, Ирана, которые когда либо имели индийский паспорт, но не в настоящее время) или любой из их родители, бабушки и дедушки, прадедушки и прадедушки родились и постоянно проживали в Индии, как это определено, и на других территориях, которые впоследствии стали частью Индии, при условии, что ни один из них никогда не был гражданином какой-либо из вышеупомянутых стран (как указано выше) или является супругом граждан Индии. Владелец карты PIO может поехать в Индию без паспорта. В январе 2015 года карта PIO была официально переименована как карта OCI. К концу 2017 года почти 3,2 миллиона человек индийского происхождения получили OCI.

Индийский совет по культурным связям (ICCR) является основным учреждением по продвижению индийской культуры за рубежом. В то время как ICCR намеренно оказывает поддержку культурным потребностям диаспоры, его усилия никоим образом не ограничиваются диаспорными сообществами, а направлены на укрепление культурных отношений и взаимопонимания между Индией и другими странами. Этот совет управляет

более чем 30 индийскими культурными центрами по всему миру и финансирует кафедры индийской культуры в других странах. На его сайте сообщается, что в странах, где проживает значительное количество этнических индийцев, центры специализируются на обучении индийским танцам, музыке, языкам и йоге, а также организуют национальные дни и фестивали. Кроме того, с 2006 года осуществляется программа стипендий для детей диаспоры и предоставляет им стипендии в размере до 4000 долларов США в год, около 150 студентам PIO и NRI для обучения на курсах бакалавриата, с целью сделать высшее образование в Индии доступным для детей зарубежных индийцев и продвигать Индию как центр высшего образования.

В рамках программы “Поиск корней” правительство стремится помочь лицам индийского происхождения найти свои корни в Индии. Для обеспечения постоянных связей с потомками индийских мигрантов, так называемым вторым поколением, программа “Знай Индию” (KIP) включает трехнедельную ознакомительную программу для молодежи из диаспоры, проводимую с целью повышения осведомленности о различных аспектах жизни в Индии и ее прогресс. С момента введения этой программы в конце 2003 г. и до конца 2017 г. Она привлекла в общей сложности 1533 молодых человека из диаспоры, или в среднем менее 100 молодых людей в год. (*Науйокс Д. Миграция, гражданство и развитие: политика членства в диаспоре и индийцы за границей в США, 2013*).

Правительство Индии создало ряд специальных правил и возможностей для инвесторов NRI. Учитывая огромные денежные переводы из зарубежья (80 млрд долларов США), правительство создало специальные сберегательные счета для NRI; специальные срочные депозиты с привлекательными ставками и стимулами и т. д. Для привлечения с помощью таких схем NRI разрешают счета в иностранной валюте. Хотя у зарубежных индийцев нет финансовых стимулов для покупки недвижимости, правительство Индии приняло законодательство, позволяющее индийцам нерезидентам покупать недвижимость. Политика позволяет строить поселки, жилье и инфраструктуру без ограничений для инвестиций со стороны NRI. (*Д. Науйокс, «Парадигмы, политика и модели инвестиций индийской диаспоры», 2018 г.*).

С 2009 года Фонд благосостояния индийского сообщества (ICWF) оказывает помощь гражданам Индии за границей в период бедствия и чрезвычайных ситуаций в наиболее достойных случаях на основе нуждаемости. Бенефициары не обязаны возмещать покрываемые расходы. Сюда входит юридическая и финансовая помощь индийским женщинам, которые были брошены, обмануты и/или подверглись насилию со стороны их NRI/PIO или супругов-иностранцев; неотложная медицинская помощь при несчастных случаях с тяжелыми травмами, опасными для жизни; выплата небольших штрафов и пени в отношении граждан Индии за незначительные правонарушения/преступления, такие как «незаконное пребывание в принимающей стране, в котором *prima facie* нет вины работника», и помощь в

репатриации граждан за границу. Правила ICWF также позволяют консульствам оплачивать транспортировку останков умершего гражданина в Индию или за местную кремацию / захоронение умершего.

По данным Индийского центра миграции, в период с 2009 по 2016 годов консульства Индии оказали поддержку 80,000 бенефициаров две трети этих средств были направлены на обеспечение средств на перелет и проживание. Однако это также включает крупномасштабную эвакуацию более 6200 индийцев из Ирака, 3600 из Ливии и 6700 из Йемена и для эвакуации 20,000 индийских студентов из Украины совсем недавно. Она была хорошо скоординированной акцией правительства Индии.

Индийские студенты за границей составляют очень значительную часть диаспоры. Его количество с каждым годом все увеличивается. По данным иммиграционного бюро (BoI), число индийских студентов, уехавших из Индии для получения высшего образования в течении пяти месяцев нынешнего года составляло 133,135 человек, в то время как в 2021 году их было 444,553 человека, а в 2020 году 259,655 человек.

В заключение, как страна с самым большим в мире эмигрантским населением и долгой историей международной мобильности, Индия приняла многогранную институциональную и политическую основу для управления миграцией и взаимодействием с диаспорой. Однако, Индия является развивающейся страной с большим внутренним населением и серьезными проблемами развития внутри страны. Она сталкивается со значительными бюджетными ограничениями, когда дело доходит до создания эффективной системы социальной и правовой защиты и стратегий взаимодействия с диаспорой.

По мнению Др М. Махалингам, следует отметить, что наличие сильной диаспоры не всегда означает пользу для индии. У индии были и есть проблемы с негативной пропагандой и с финансированием из-за границы для поддержки сепаратистских движений, таких как движение Халистан и др. Недавняя эвакуация индийских студентов из Украины показала, что существует необходимость в стратегической политике эвакуации диаспоры из зон конфликтов в мире, где кризисы материализуются без предупреждения и у правительств очень мало времени на реакцию. Значительное присутствие разнообразной индийской общины в различных частях земного шара также повлияло на дипломатические отношения Индии со многими странами. Эксплуатация и жестокое обращение с индийскими рабочими в странах Персидского залива всегда вызывали озабоченность в отношениях Индии с этими странами. Кризисы в Ираке, Ливии, Сирии, Кувейте, расовые нападения в США, Европе, Австралии, Саудовской Аравии и подобные инциденты вызвали серьезные опасения по поводу дипломатических отношений Индии.

Политику диаспоры и внешнюю политику Индии можно рассматривать как две стороны одной медали. Эксперты утверждают, что это одновременно и продуктивно, и контрпродуктивно. Они считали, что Индии еще предстоит использовать потенциал индийской диаспоры в своей сфере иностранных дел.

Например, Индия претендовала на постоянное место в Совете Безопасности ООН, но такая цель до сих пор остается нереализованной.

В последние 30 лет международная миграция высококвалифицированных индийцев резко возросла из-за спроса со стороны индустрии программного обеспечения. “С разносторонней ролью диаспоры Индия могла бы осуществить свою заветную мечту стать сверхдержавой и добиться больших успехов в своих международных и иностранных делах”, отметил один из экспертов по политике диаспоры (*India’s Diaspora Policy and Foreign Policy : An overview by Dr. M. Mahalingam*).

Литература

1. Diaspora policies, consular services, and social protection for Indian citizens abroad by Daniel Naujoks (first online 13/nov/2020)
2. Report of the High Level Committee on the Indian Diaspora : Executive Summary, Ministry of External Affairs, Government of India, 19 December, 2001
3. India’s Diaspora Policy and Foreign Policy : An overview by Dr.M. Mahalingam, Research Fellow, Centre For Policy Analysis, New Delhi.
4. Indian diaspora and economic development of India by Jyotika Tekchandani, WION, January 2022
5. The diaspora and India’s growth story by Shreya Challagalla, ORF, March 2018
6. Emigration, Immigration, and Diaspora Relations in India by Daniel Naujoks, October 2009
7. Issues of Identity in the Indian Diaspora: A Transnational Perspective. Perspectives on Global Development and Technology, 5 (1&2): 81-98 by Ajaya K. Sahoo 2006 : Centre for Study of Indian Diaspora, School of Social Sciences, University of Hyderabad
8. Conceptualizing Indian Diaspora, Diversities within common Identity by Amba Pande, Economic & Political Weekly, vol 48, no 49, December 2013
9. International Migration Report 2020 : Highlights
10. UN Report on Migration 2021.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СООТЕЧЕСТВЕННИКОВ ЗА РУБЕЖОМ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Г.Г. Галиакбарова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
galiakbarova_gg@enu.kz

Аннотация

В современном мире соотечественники за рубежом, и связанные с ними вопросы миграции и иммиграции из разряда социально-экономического, культурного феномена, переходят в разряд политического. В связи с этим, геополитические изменения с неизбежностью приводят к новым волнам миграции, возводят проблему правового регулирования вопросов, связанных с соотечественниками за рубежом, в ранг актуальных. В связи с этим в настоящей статье рассматриваются вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом, а также перспективы совершенствования казахстанского законодательства на основе передового международного опыта (на примере Польши, Германии, Израиля, России, и др. стран).

Ключевые слова

Соотечественник за рубежом, государственная поддержка соотечественников за рубежом, диаспора, миграционный процесс, международный опыт.

На сегодняшний день мировой опыт свидетельствует о том, что грамотно построенная система связей с зарубежной диаспорой становится значительным рычагом развития государства, в связи с чем отечественными и зарубежными исследователями уделяется особое внимание изучению многовекторной проблемы диаспоры. Более того, расширение исследовательских границ приводит к появлению такого понятия, как «соотечественник за рубежом».

Исследованию терминов «диаспора» и «соотечественники зарубежом», причин их актуализации, посвящено немало научных работ [1]. Так, В.М. Скринник, исследуя вопросы определения принципов использования упомянутых терминов в отношении соотечественников в дальнем зарубежье и в странах СНГ, считает, что понятия «диаспора» и «соотечественники» не имеют «устоявшегося терминологического определения» и их можно «равноправно использовать» [2]. Милтон Дж. Эсман определяет современную диаспору как возникшее в результате миграции этническое меньшинство, сохраняющее связь со страной своего происхождения [3].

Как бы то ни было, на сегодняшний день, диаспоры вносят заметный вклад в развитие своих родных стран в различных сферах. Активно используют политический, экономический и культурный потенциал своих зарубежных диаспор Россия, Китай, Израиль, Армения, Турция, Республика Корея, Мексика, Индия и т.д.

Современный Казахстан также ставит перед собой сложные задачи, направленные на создание благоприятных внешних условий для модернизации страны, перевода экономики на инновационный путь развития, повышения уровня жизни населения и вхождение страны в топ тридцати развитых стран мира. Одним из основных принципов внешней политики является эффективная защита прав, свобод и законных интересов казахстанцев

и проживающих за рубежом соотечественников, что нашло отражение в Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 гг. [4].

Согласно данным Всемирной ассоциации казахов, за пределами Казахстана в 43 странах живут свыше 5 миллионов человек, представляющих казахскую диаспору.

В Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» Лидер нации Н.А. Назарбаев отметил, что «особая ответственность за реализацию нового стратегического курса «Казахстан-2050» лежит, прежде всего, на казахах... Если нация теряет свой культурный код, то разрушается и сама нация. Этого нельзя допустить!» [5].

Согласно данным Министерства труда и социальной защиты населения РК с 1991 по 2021 годы на историческую родину вернулись более 1 миллиона 77 тысяч человек [6]. Тем не менее, начиная с 2012 года в Казахстане стало расти отрицательное сальдо внешней миграции. Изменения в тенденции были в первую очередь обусловлены сокращением притока кандасов на историческую родину. Как мы полагаем, одна из причин – несогласованность и отсутствие точного алгоритма взаимодействия государственных органов, излишняя забюрократизированность процедур.

Также в Казахстане отсутствует комплексный подход в данном вопросе, поскольку нет единого государственного органа с четко определенными функциями по всесторонней поддержке соотечественников за рубежом, тогда как во многих странах вопросами диаспоральной политики занимаются специально уполномоченные органы (например, Министерство алии и интеграции в Израиле, Фонд зарубежных корейцев в Республике Корея (подведомственная организация Министерства иностранных дел Республики Корея), Министерство диаспоры в Армении, Государственный комитет по работе с диаспорой в Азербайджане и др.).

В процессе исследования мы обратились к опыту таких стран, как Польша, Германия, Израиль (но их конечно гораздо больше) в силу того, что они, как мы полагаем, сформировали четкую государственную политику в данном вопросе.

Так, например, тема зарубежной диаспоры для Польши представляет огромное значение. «Поляки покидали свою родную страну в разное время в истории и по разным причинам: экономическим, политическим, образовательным и т.д. Эти различные обстоятельства определили социальный статус польской общины за рубежом в странах их проживания, их возможности для продвижения по службе и способность сохранять знания польского языка и поддерживать связь с Польшей» [7].

Польской диаспорой в рамках своей компетенции занимаются официальные лица и государственные органы (Президент, Парламент, Министерство иностранных дел, Министерство национального образования, Министерство высшего образования и науки, Министерство культуры и национального наследия, Министерство внутренних дел и администрации), а

также неправительственные организации (Ассоциация «Польская община», Фонды «Помощь полякам на Востоке» и «Семпер Полония», и др.).

Сегодня Польша занимает одну из передовых позиций в вопросах законодательной поддержки соотечественников за рубежом. Есть отдельный Закон «О репатриации», который предоставляет полякам широкие возможности для репатриации. Также действует Карта поляка, на получение которой могут претендовать лица: знающие польский язык на базовом уровне и считающие его своим родным; знающие историю Польши, а также польские традиции и обычаи и поддерживающие их; мать или отец, дед или бабушка, или же и прадед и прабабушка которого имели польскую национальность.

Главными привилегиями для обладателей Карты поляка является право на:

- трудоустройство в Польше без необходимости получать дополнительные разрешения;
- предпринимательскую деятельность на тех же правах, что и граждане;
- стипендии на обучение в вузах;
- некоторые виды финансовой помощи, в том числе льготы при поездках на общественном транспорте, посещении музеев и т.д.

Основным законодательным актом Германии, направленным на стимулирование и содействие возвращению соотечественников, проживающих за рубежом, является Федеральный Закон Германии «О делах изгнанных и беженцев немецкой национальности» (Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG)), который действует с 1953 года, сегодня этот акт перенес множество поправок [8].

«Российскими немцами» закон считает немцев Российской империи, Советского Союза и их потомков. Термин «российские немцы» также распространяется на лиц – этнических немцев, проживающих в постсоветском пространстве [9].

Закон устанавливает, что каждый человек может представлять свои доказательства. Данное положение является очень важным, так как ни одно государство еще не придумало твердо установленной системы доказательства принадлежности лица к той или иной национальности, что сейчас актуально и для Казахстана, так как есть лица, считающие себя «этническими» казахами и желающие переселиться в Казахстан, но не имеющие документальных доказательств принадлежности к казахскому народу.

Следует отметить, что исследование опыта Германии в сфере возвращения и государственной поддержки этнических немцев показало, что кроме правительства переселенцы пользуются поддержкой целого ряда общественных организаций.

На правовое регулирование процесса репатриации в Израиле направлен ряд правовых актов: Закон «О возвращении», Закон «О гражданстве», Закон «О заграничных паспортах», Закон «О въезде в Израиль». Также значимость

возвращения евреев в страну отмечена в отдельном Законе «О Дне Алии» [10].

В соответствии со статьей 1 Закона «О возвращении», каждый еврей вправе репатрироваться в Страну. Согласно статье 1 Закона «О гражданстве», гражданство Израиля приобретается: в силу репатриации, в силу проживания в Израиле, в силу рождения, в силу усыновления, в силу предоставления гражданства.

В Израиле нет «карты еврея», гражданство выдается переселенцам сразу после прохождения соответствующих процедур, т.е. репатрианты получают те же права, что и коренные жители.

Министерство алии и интеграции отвечает за предоставление государственной помощи новым репатриантам и вернувшимся израильтянам. Министерство также занимается вопросами поощрения репатриации, устанавливая связь с будущими репатриантами еще в процессе их подготовки к переезду в Израиль. Министерство алии и интеграции поддерживает репатриантов на всех этапах – от первоначальных организационных моментов до полной интеграции во все сферы израильского общества.

Виды предоставляемой Министерством помощи:

- экономическая помощь;
- помощь в приобретении навыков пользования языком иврит – обучение в улпане, повышение квалификации, интерактивные программы, программы с использованием СМИ, кружки по изучению иврита и т.д.;
- помощь в областях, связанных с деловой инициативой, – консультации и личное сопровождение, предоставление льготных ссуд на открытие/перенос бизнеса, курсы и профессиональная подготовка, профессиональное бизнес-сопровождение и т.п.;
- помощь в области трудоустройства – курсы профессиональной ориентации, подготовительные курсы к экзаменам на получение лицензии, помощь деятелям искусств, спортсменам-репатриантам и др.;
- помощь в социальной интеграции – культурные и социальные программы, программы по улучшению благосостояния и пр. (социальные программы – программы для подростков, решение проблем находящихся в группах риска подростков-репатриантов; жилищный вопрос – помощь в оплате съемных квартир, ипотечные ссуды, общественное жилье, долгосрочная аренда и др.);
- помощь студентам – стипендии и финансовая помощь, советы и рекомендации, дополнительные уроки и помощь в академическом обучении, социальная помощь;
- консультации и услуги для новых репатриантов – личные, семейные, групповые и общинные;
- помощь ученым-репатриантам посредством доплаты работодателям;
- и мн.др.

Более того, в большинстве стран, в том числе странах СНГ, приняты базовые документы, определяющие подходы к выработке государственной

политики в отношении диаспоры, соотечественников за рубежом (например, Закон Азербайджанской Республики «О государственной политике в отношении азербайджанцев, проживающих за рубежом», Закон Грузии «О соотечественниках, проживающих за рубежом, и диаспорных организациях», Закон Кыргызской Республики «Об основах государственной политики по поддержке соотечественников за рубежом», Закон Кыргызской Республики «О государственных гарантиях этническим кыргызам, переселяющимся в Кыргызскую Республику», Закон Российской Федерации «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом»).

Правовая база России в сфере государственной поддержки соотечественников за рубежом представлена Федеральным законом «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом», Государственной программой по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, Указом Президента РФ «О реализации государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом» [11].

Самой крупной российской организацией, осуществляющей деятельность в сфере государственной поддержки соотечественников, является Федеральное агентство по делам СНГ, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству.

Законодательство и программа направлены на привлечение в страну не только русских, но всех желающих, при условии соблюдения требований Программы переселения (экзамены на знание русского языка, истории и др.). На уровне регионов также имеются свои программы переселения.

В результате правового мониторинга законодательных актов Республики Казахстан выявлено, что:

1) действующая нормативная правовая база в целом направлена на определение и регулирование статуса кандасов (в настоящее время нормы, связанные с правовым обеспечением их поддержки, содержатся в текстах более 65 правовых актов Республики Казахстан, что представляет определенную сложность в процессе правоприменения), при этом содержание термина «кандас» не охватывает этнических казахов, проживающих на территории других государств – казахские диаспоры;

2) в Законе Республики Казахстан «О миграции населения» предусмотрено определение понятия «бывший соотечественник», согласно которому бывший соотечественник – лицо, родившееся или ранее состоявшее в гражданстве Казахской Советской Социалистической Республики или Республики Казахстан и постоянно проживающее за рубежом [12]. Представленное казахстанским законодателем определение указанной категории соотечественников в качестве «бывших» не представляется

целесообразным, так как наделение соотечественников статусом «бывшего соотечественника» может быть воспринято общественностью как иное отношение, нежели к соотечественникам, проживающим в Казахстане.

В регулировании данного вопроса интересен опыт России. Так, согласно пункту 1 статьи 1 Закона Российской Федерации «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом, соотечественниками являются лица, родившиеся в одном государстве, проживающие либо проживавшие в нем и обладающие признаками общности языка, истории, культурного наследия, традиций и обычаев, а также потомки указанных лиц по прямой нисходящей линии.

Более того, в Декларации «О поддержке российской диаспоры и покровительстве российским соотечественникам», под соотечественниками рассматриваются все выходцы из СССР и России и их прямые потомки независимо от национальной и этнической принадлежности, языка, вероисповедания, рода и характера занятий, места жительства и других обстоятельств, не являющиеся гражданами России и заявившие явным образом о своей духовной или культурно-этнической связи с Россией или любым из ее субъектов и подтвердившие эту связь.

Не смотря на то, что в подпункте 1) статьи 1 Закона Республики Казахстан «О языках в Республике Казахстан» дано определение понятия «диаспора» [13], указанный закон устанавливает правовые основы функционирования языков в РК, а регулирование вопросов государственной поддержки казахской диаспоры за рубежом этим актом не предусмотрено.

Вышеизложенное выявило необходимость разработки проекта Закона Республики Казахстан «О государственной поддержке соотечественников за рубежом» (далее – законопроект).

Более того ключевым решением данного вопроса, по нашему мнению, стала бы возможность включения в Конституцию Республики Казахстан норм, закрепляющих поддержку Республикой Казахстан своих соотечественников, проживающих за рубежом, как одну из обязанностей государства (такие нормы есть в Конституциях Армении, Грузии, России, Польши, Румынии, Болгарии и др.)

Разработка и принятие такого специального правового акта отвечает требованиям международного права. В статье 2 Декларации ООН «О правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам», принятой 18 декабря 1992 года, провозглашается их «право устанавливать и поддерживать без какой-либо дискриминации свободные и мирные контакты с другими членами своей группы и с лицами, принадлежащими к другим меньшинствам, а также контакты через границы с гражданами других государств, с которыми они связаны национальными, этническими, религиозными или языковыми узами» [14].

Предлагается в законопроекте предусмотреть новый понятийный аппарат. Считаем, необходимо ввести в оборот новые правовые категории, такие как: «соотечественник за рубежом», заменив закрепленный в

действующем законодательстве термин «бывший соотечественник» на «соотечественник за рубежом», что, по нашему мнению, должно способствовать укреплению связей между Республикой Казахстан и лицами, родившимися или ранее состоявшими в гражданстве Казахской ССР или Республики Казахстан и постоянно проживающими за рубежом. «государственная поддержка соотечественников за рубежом», «казахская диаспора», «Карта Казаха», «претендент на получение карты Казаха», «обладатель карты Казаха. Предполагается, что карта казаха станет не только документом, подтверждающим принадлежность лица к казахстанскому народу, но и важным инструментом по поддержке соотечественников, проживающих за рубежом, для сохранения их связей с родиной и национальным культурным наследием. В проекте закона планируется предусмотреть основные условия получения карты казаха, а также права лиц - ее обладателей.

Международный опыт ряда стран показывает, что государственная поддержка соотечественников за рубежом, этнических меньшинств со стороны государства – исторической родины начинается с правового регулирования компетенции государственных органов власти. Именно принятие соответствующего законопроекта в Казахстане позволит конкретизировать компетенцию государственных органов в сфере государственной поддержки соотечественников за рубежом.

Сказанное выше объясняется необходимостью совершенствования работы не только с этническими казахами, но и с соотечественниками за рубежом, которые выехали из Казахстана в 90-ые годы прошлого века, в целях создания им благоприятных условий для установления связей с Казахстаном.

Таким образом, разработка и принятие Закона Республики Казахстан «О государственной поддержке соотечественников за рубежом» стала бы последовательным шагом по созданию условий для развития и поддержания связи между Казахстаном и нашими соотечественниками, проживающими за рубежом, что будет способствовать решению целого ряда актуальных для страны вопросов.

Литература

1. Вернер Н.В. Соотечественники как элемент политики «мягкой силы» / Вопросы политологии, 2018, № (3), с.161-175.

2. Скринник В.М. Россия и зарубежные соотечественники: проблемы консолидации и интеграции в новых геополитических условиях. - Бишкек: КРСУ, 2008. – 432 с.

3. Estman Milton J. Ethnic Pluralism and International Relations. Canadian Review of Studies in Nationalism. XVII. 1–2, 1990.

4. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы, утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 6 марта 2020 года № 280 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000280>

5. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». Астана, 14 декабря 2012 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>

6. Этапы возвращения кандасов на историческую Родину – независимый Казахстан // <https://www.zakon.kz/5084699-etapy-vozvrashcheniya-kandasov-na.html>

7. Government Programme of Cooperation with Polish Community abroad for 2015-2020 / Ministry of Foreign Affairs, 2017 // https://www.msz.gov.pl/en/p/msz_en/news/they_wrote_about_us/government_bacs_plan_to_strengthen_co_operation_with_polish_diaspora_encourages_return_of_poles_living_abroad_pap_dispatch_from_18_august_2015

8. Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG). // <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html>

9. Сейткалиев Р. Эмиграция немцев до и после распада СССР в Германию. Интеграция и ее результаты / Научно-аналитический вестник ИЕ РАН, №6, 2018. – С. 99-105.

10. Закон Израиля «О Дне Алии» (5776 г. / 2016 г.) // <https://m.knesset.gov.il/ru/activity/pages/law.aspx?LawId=8>

11. Указ Президента Российской Федерации «О реализации государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом» от 14 сентября 2012 года № 1289 с поправками от 14.06.2013 № 565; от 15.03.2018 № 109 // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_135348/

12. Закон Республики Казахстан «О миграции населения» от 22 июля 2011 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000477>

13. Закон Республики Казахстан «О языках в Республике Казахстан» от 11 июля 1997 года № 151 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000151>

14. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities Adopted in New York 18 December 1992 (GA resolution 47/135) // <https://www.oas.org/dil/1992%20Declaration%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20Belonging%20to%20National%20or%20Ethnic,%20Religious%20and%20Linguistic.pdf>

1 СЕКЦИЯ

МОҢҒОЛИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ КӨШІ-ҚОН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Амангүл Шұғатайқызы^a, Holly Barcus^b

^a Зерттеуші, Магистр. Моңғолия Ғылым академиясының Халықаралық қатынастар институты

^b География ғылымының доктор, профессоры. Macalester College, Saint Paul, MN, USA

Email: amangulsh@mas.ac.mn

Кіріспе. 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырап, Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін жариялағаннан бері әлеуметтік-экономикалық және саяси демократия құру жолында көптеген сүбелі шаруаларды атқарды. Кеңес Одағы тұсында қазақтың салт-дәстүрі, тілі, мәдениеті, халық арасындағы қазақ ұлттардың саны азайды. Сондықтан, жаңа тәуелсіз Қазақстан Республикасы тарихи жағдайларға байланысты бөлшектеліп кеткен, шетелде тұратын қазақ диаспорасын тарихи отанына қоныстандыру арқылы халық санын өсуі және халықтың ұлттық құрамын реттеуге аса маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы сол кездегі өз еліндегі әлеуметтік-экономикалық қиын жағдайлар және көші-қон саласындағы өзінің тәжірибесінің аздығына қарамастан ірі-батыл қадам жасап, қазақ қандастардың тарихи-отаны атажұртына қайтып келуін ықпал ететін мемлекеттік бағдарламасын іске асырды. Бұл демографиялық саясат, көші-қон бағдарлама, жобалардың мақсаты “қазақтың ұлттық мұрасын сақтау және қалпына келтіру”-ге шетелдегі қазақтардың қосатын үлесі маңызды болды. Өткен 30 жылда, 1 млн астам қазақтар Қазақстанға қоныс аударып, қызмет етіп, өсіп-өніп, елдің демографиялық ахуалын жақсартуға зор үлестерін қосты.

Бұл мақалада Моңғолияның қазақтары Қазақстан Республикасына қоныс аударуына әсер еткен факторлары, көші-қон кезеңдерінің ерекшелігі және көші-қон арқылы халықтың ұлттық құрамына қандай өзгерістер енгені туралы жазылды.

Моңғолияның Қазақтары

Тарихшылар, зерттеуші-ғалымдар тарихи деректерінде қазақтардың Моңғолияға қоныстаған туралы көп жазылған, бірақ қазақтар Моңғол жеріне қай жылдары келіп орныққан туралы тарихшылар нақты дәлел таппай келді. Тарихшылардың айтуынша, Моңғолия қазақтары XVIII ғасырдан бастап, 1840 жылдары Қытай елінің бұрынғы Шығыс Түркістан, қазіргі Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы, Алтай аймағының кең-байтақ жерінде мекендеп

тұрыпты. 1860-шы жылдан бастап Алтайдың күнгей бетінен көшіп, Алтай тауының теріскей беті, яғни Моңғолияның Қобда өңіріне қоныстаған екен⁵.

Моңғолияда қазақтың Орта жүз Абақ керейдің 12 руы (Қарақас, Молқы, Жантекей, Шеруші, Ителі, Шыбарайғыр, Жәдік, Сарыбас, Меркіт, Көнсадақ, Жастабан, Құлтайболат), және Арғын, Найман, Уақ, Өзбек, Ұйғыр, Дүнген тайпалары өмір сүрді⁶.

1911 жылы Моңғолия өзінің тәуелсіздігін жариялағаннан кейін Боғдыхан үкіметіне Қобда бетіне көшіп келген қазақтар Моңғол жерінде қалу туралы өтініштерін білдіріп, қазақтардың батыс Моңғолияда біржола қалуы туралы өтініш жолдаған⁷. 1922 жылғы Боғдыхан үкіметіне жазған арыз-тілектерінде 1170 отбасы Моңғолияда біржола қалуды сұрапты⁸. Қазақтар 1940 жылы тамыз айында Қобда аймағынан бөлініп жеке шаңырақ көтеріп Баян-Өлгей қазақ аймағы құрылған. Баян-Өлгей аймағы алғаш 10 сұмын (аудан) 7063 отбасы, 32 300 адам, 92 мың бас малды құрылыпты⁹.

Қазақтар өзінің ұлттық ортасында жинақты тұрады. Баян-Өлгей қазақ аймағының ырзығы мол кең өлке. Алтай тауының орта тұсы, аумағы 45,8 мың шаршы километр, жерінің 1 пайызы орман, 20-дан астам үлкенді-кішілі көл, 400-ден астам өзен суы бар¹⁰. Жерінің асты небір кен байлыққа, Алтайдың етегі аң, құстарғаа бай, құтты өлке. Қазақтар шоғырланған Баян-Өлгей аймағында қазақтың ана тілі, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, мәдениеті жақсы сақталған, өзінің ежелгі қазақ болмысын жоғалтпаған, қазақтар үшін маңызды аймақтың бірі болып саналады. Моңғолиядағы қазақтар бөгде елде, бөгде ұлт арасында отырсада, өз қазақ тілі мен салт-дәстүрін таза сақтаған, рухы биік, өсіп-өніп, өмір сүріп келеді.

Моңғолиядағы қазақтардың көші-қоны туралы Қазақстан және Моңғолия ғалымдары (Г.М. Меңдіқұлова, З. Кинаятұлы, Қ.Қобландин, Б. Досан, А.Қалыш, Г.Қозғамбаева) көптеген зерттеулер жүргізді. Сонымен қатар, АҚШ зерттеушілері Holly Barcus, Cynthia Werner, Alexander Diener осы екі ел арасындағы ұлттық көші-қон туралы зерттеулер жүргізіп, кітаптары және көптеген мақалалары жарық көрді.

Моңғолиядағы қазақтардың санының өзгерістері статистикалық материал бойынша, Қазақстанға көші-қон басталар алдыңғы жылдарда, яғни 1989 жылы қазақтар саны 120506 адам болып, қазақтар бүкіл халықтың 5,9 пайызын (кесте № 1) құрады.

Кесте № 1. Моңғолия қазақтар саны (халықтың жалпы санындағы қазақтардың үлесі 2020)

⁵ Хурметхан Мухамадиұлы 2014, "Моңғолиядағы қазақ этникалық тобының қалыптасуы", Улаанбатар 2014

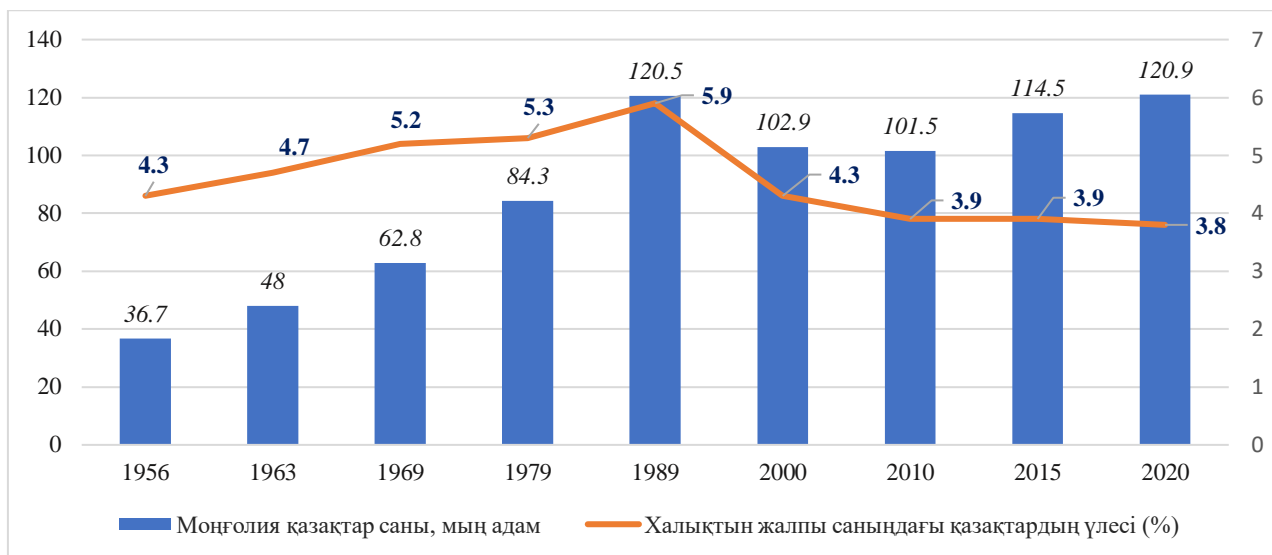
⁶ Сұраған Рахметұлы, 2015, "Қазақтардың батыс Моңғолияға қоныстануы", <https://abai.kz/post/50243>

⁷ А. Сарай, 1999, "Революциядан бұрынғы Моңғолия қазақтары". Өлгий 1999

⁸ Баймолда Досанұлы 2012, "Қазақ көші", Алматы 2012

⁹ Сонда

¹⁰ Қинаятұлы З. Моңғолия қазақтары. 1 кітап. Алматы, 2001

Source: МУ-ын Үндэстний Статистикийн Хороо “Хүн ам орон сууцны тооллого” Нэгдсэн дүн, 1989,2000,2010, 2020, 2015 оны завсрын тооллого 2016:40, Улаанбаатар 2021 он., Х. Нямбуу “Монголын угсаатны зүйн удиртгал” Улаанбаатар 1992 он

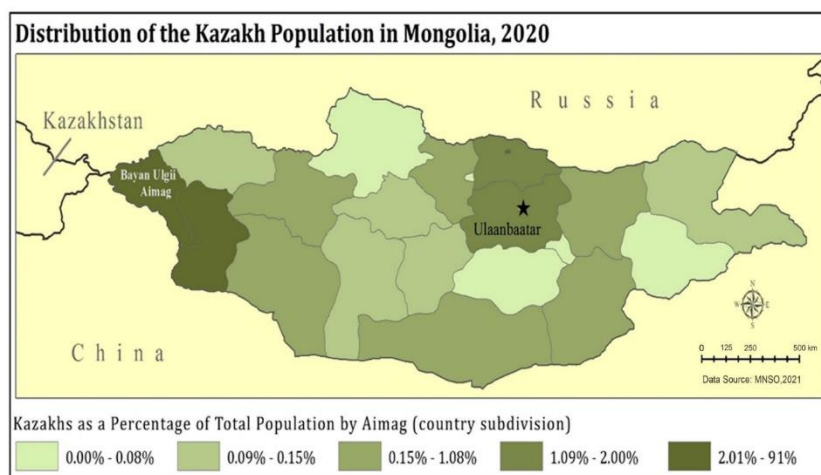
2000 жылғы халық санақ бойынша, барлық қазақтардың саны 102 983 адам болып, бүкіл халықтың 4.3 пайызын құрады. 2000 жылғы қазақтардың санын 1989 жылмен салыстырғанда қазақтар санының азайғаны, 1991 жылы Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алып, атажұртқа қарай көші-қон басталғаны себеп болды. Көші-қонның алғаш кезеңі яғни 1991-1994 жылдары Моңғолиядан Қазақстанға 60-70 мың қазақтар қоныс аударған туралы ғалымдардың зерттеу материалдарында көрсетілген¹¹.

2010 жылғы халық санақ бойынша 101,5 мың адам (3,9 %) болды. 2020 жылғы халықтың соңғы санағы бойынша, 120,9 мың адам болып өсіп, Моңғолия халқының жалпы санында қазақтардың үлесі 3,8 пайызын (кесте №1) құрар отыр.

Моңғолия қазақтарының табиғи өсіміне 1991 жылдан басталған тарихи-отаны Қазақстанға қарай көшіп, қоныс аударуына байланысты өзгерістер әсер етті. Статистикалық материал бойынша, Моңғолияның қазақтарының өсімі басқа жергілікті халықтармен салыстырғанда, қазіргі кезге дейін табиғи өсім нәтижесі жоғары өсімді екені көрсетілген.

Карта №1 Аймақтар халқының жалпы санындағы қазақтардың үлесі 2020 (%)

¹¹ Қинаятұлы З, 2001 Моңғолия қазақтары. 1 кітап. Алматы, 2001

Source: Barcus, H, Shugatai. A 2021, “The Role of Nostalgia In (Re)Creating Place Attachments for a Diasporic Community” New York, 2021

Қазақтардың көбі Моңғолияның батыс аймағы Баян-Өлгей, Қобда аймағында тұрады. Баян-Өлгей аймағында Моңғолия қазақтарының 78 пайызы, Қобда аймағында 9,2 пайызы мекендейді. Улаанбаатар қаласында 9,1 пайызы, ішкергі аймағтарда Дархан, Орхон, Сэлэнгэ, Төв аймағтарда қазақтар азғана пайызы мекендейді.

Моңғолияның 2020 жылғы халық санағы бойынша, Баян-Өлгей аймағының халық саны 103 мың адам, халықтың жалпы санындағы қазақтардың үлесі 91 пайызын қазақтар (93 мың адам) иеленді.

Моңғолия мен Қазақстан арасындағы көші-қон

Тарихи жағдайларға байланысты бөлшектеліп кеткен, шетелде тұратын қазақ диаспорасына қатысты Қазақстан Республикасының қоныс аудару саясаты 1990 жылдардың басында басталды. 1991 жылы Моңғолия және Қазақ ССР-ның (Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алмаған кез) Еңбек министрлері бастаған Үкімет делегациялары кездесіп, “Еңбек рыногындағы туындаған жағдайды реттеу жөніндегі” келісімге қол қойыпты¹². “Еңбек шарты” келісімде “Ауылды жерде жұмыс істеу”-ге талпынысы бар, тек ғана қазақ ұлт өкілдері, бес жыл мерзіммен көшіп келушілер болу керек деп келісіліпті. Осы кезден бастап, Моңғолия қазақтары тарихи атажұрты яғни Қазақстанға қарай алғашқы көші-қон ағымы ресми түрде басталды.

Бұл көш қазақтар тұратын Моңғолияның барлық аймақтарын қамтыды. 1991-2020 жылға дейін Моңғолиядан Қазақстанға қанша адам көшкен нақты саны туралы статистика материалдарында белгіленбеген. 1991-1994 жылдар “Еңбек шарты” деген атпен Моңғолиядан 60 мыңға жуық қазақтар Қазақстанға көшіп барған туралы жазылған. Белгілі ғалым Зардыхан Қинаятұлы¹³, 1991-1994 жылдары Моңғолиядан Қазақстанға 10461 отбасы, 54201 адам қоныс аударған дейді.

Моңғолиядағы қазақтардың 90 пайызы тұратын Баян-Өлгей аймағынан 6951 отбасы, 36635 адам қоныс аударса, Улаанбаатар қаласы мен Моңғолияның орталық аймақтарынан 2631 отбасы, 12962 адам, Қобда

¹² Сағат Заханқызы 2016, “Ұлы көш: Аңыз бен Ақиқат” April 29 2016 <http://kerey.kz/?p=7283>

¹³ Қинаятұлы З. Моңғолия қазақтары. 2 кітап. Алматы 2007, 170 б.

аймағынан 834 отбасының 4574 адам қоныс аударыпты. Бұл аталған сандар тек ресми тізімге іліккендер. Ал ешбір ресми тізімдерге тіркелмей-ақ, өз бетімен Қазақстанға көшіп барғандар саны 2 мыңға жуық отбасының 10 мыңға жуық адамы қоныс аударған¹⁴.

Кесте 2. Баян-Өлгей аймағы мен Қазақстан арасындағы көші-қон 1991-2017 жж. (адам саны, отбасы, жасы)

Жыл	Адам саны	Отбасы	0-14	15-29	30-54	55+
1991-2000	42020	9130	12926	14430	12630	2037
2001-2010	10470	2210	3459	3193	3283	547
2011-2017	5155	1249	988	1867	1990	312
Барлығы	57645	12589	17373	19490	17903	2896

Source: Баян-Өлгей аймгийн статистикийн эмхэтгэл 2018, “Баян-Өлгий аймгийн 2017 оны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн статистикийн эмхэтгэл” Өлгий 2018

Бұл кестеде Баян-Өлгей аймағынан 1991-2017 жылдарда барлығы 57.6 мыңға жуық адам, 12589 отбасы Қазақстанға қоныс аударған және олардың ішінде 0-29 жастағы адамдар саны көп болғаны байқалады. Тек Баян-Өлгей аймағынан 1991-2000 жылдары ең көп адам (9130 отбасының 42 мың адам) Қазақстанға қоныстаныпты.

Моңғолияда жүргізілген этнографикалық зерттеу бойынша (2016 жыл) түрлі жағдайларға байланысты Қазақстанға көшкендер болған. «Сіз (сіздің туыстарыңыздың) Қазақстанға не себептен көшті?» деген сұраққа ең көп адам -Атажұрт, тарихи отанымда өмір сүру үшін (34,4 %), жұмыс орын-тіршілік жағдайын жақсарту үшін (20.3%), отбасы және туысқандармызға жақын өмір сүру үшін (20.3%), ұрпағымыздың болашағы үшін (16.4%), басқа себеппен (6.9%) деген ойларын білдірген. Зерттеу бойынша, Моңғолияның қазақтарының көші-қонға байланысты әр түрлі факторлар мен себептері айқындалды.

- *Әкімшілік-саяси себептер:* Қазақстан Үкіметінің шетелдердегі қазақтарды тарихи отанына қоныстану үшін жарияланған “Көші-қон саясатының негізгі бағыттары” және “Атамекенге ораламыз деген шеттегі ағайынға есігіміз ашық”, “Қайт қазақ, қара шаңырағыңа” үндеу, “Шетелдегі ағайындарға қолдау көрсету туралы мемлекеттік бағдарламасы” тағы басқа көші-қон туралы қабылдаған заңдары қазақтарды Атажұрты қазақ еліне көшуге маңызды себеп болды. 1992 жылы 23 қыркүйекте қабылдаған “Шетелдегі қазақ диаспорасының өкілдерін әлеуметтік -экономикалық жеңілдіктермен қамтамасыз ету туралы” тұжырымдамасы көптеген қазақтарды атажұртқа көшуге ұйытқы (*еліктіруші- pull factor*) болды. Мысалы: Қазақстан Үкіметінен шетелден көшіп барған қазақ ұлттарға арнайы жыл сайын бюджеттен қаржы бөлініп, тегін тұрғын үй, жұмыс орын, оқу мүмкіндігі және әлеуметтік көмек бере бастағаны оларды атажұртына қарай бет бұрылуға себеп болды.

¹⁴ Сонда.

- *Әлеуметтік-экономикалық себептер:* Моңғолияда 1990 жылдардың басында басталған экономикалық нарықтыққа байланысты ірі өндірістер тоқталды, малшылардың малы құнсыз болды. Халық арасында жұмыссыздар көп болды. Нарықтық экономикаға байланысты кедейшіліктің көбейгені атажұртқа бет бұрылуға (*umeryuui- push factor*) себеп болды. Моңғолияда жұмыссыздық, кедейшілік күрделі мәселенің бірі болып, халықты жұмыспен қамтамасыз ету, халықтың хал жағдайын жақсарту жолындағы қиын да күрделі мәселелерді шешу үшін Үкімет түрлі шаралар ұйымдастырудың бірі “Шетелдерге жұмыс күшін шығару жөніндегі бюросы” арқылы жүзеге асырды.

- *Этно-мәдени себептер:* Моңғолия қазақтары ұрпағының болашақ тағдырын тәуелсіз Қазақ елі тарихи отанымен түбегейлі байланыстырғандар. Қазақтар рухы биік, ұлтын сүйетін, парасатты, ел тағдырына қатысты маңызды мәселелерге келгенде, кеңінен толғанып, ұлттық мүдде тұрғысынан шешім қабылдайды. Моңғолияның орталық және ішкер аймақтарында (Улаанбаатар қаласы Налайх, Багануур, Дархан, Эрдэнэт, Хэнтий, Төв) өмір сүретін қазақтар келешекте ұрпағы жергілікті ортаның мәдениет элементтерін өздеріне қалыптастырып, моңғолша сөйлеп кетпеуі үшін, “қазақ тіл, салт-дәстүрін, мәдениетін жоғалтып алу мүмкіндігі, ассимиляция нәтижесінде ұлттық гендік қорын жойып алу қаупі бар. Сондықтан, қазақтар осы мәселеге көбірек көңіл бөліп, атажұртқа қарай көшуге себеп болды.

- *Табиғи, климаттық себептер:* Қыс айларында табиғи суықтың салдарынан жұт болып (2004, 2006 және 2010, 2016) көптеген малшылар малынан айырылды. Ауыл малшылары тіршілік жағдайларын жақсарту үшін көшкендер де болды. Олардың туысқандары Қазақстанның (Оңтүстік, Талдықорған) климаты жұмсақ, ауа райы жылы және мал шаруашылығы басым дамыған өңірлерге көшіп барған еді.

Моңғолияның қазақтары моңғол елінен қысымшылық, қорлық-зорлық, қиындық көрген жоқ. Моңғол-қазақ ұлттары ұзақ жылдар бойы достасып, сыйластықпен тату-тәтті, бейбіт өмір кешті. Моңғолияда қазақтарға экономикалық, әкімшілік-саяси рухани жағынан ерекше қыспақ болмағанын атап өту керек.

Моңғолия мен Қазақстан Республикасы арасындағы қазақтардың көші-қон ағымының кезеңі

Моңғолия қазақтарының көші жүріп өткен өткелдерін үш кезеңге бөлуге болады:

Экономикалық дағдарыс кезіндегі көші-қон ағым кезеңі (1991-1999): 1990 жылдардың басында Моңғолия елі түбегейлі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің салдарынан нарықтық экономикаға ұшырады. Ірі өнеркәсіп орындары тоқтап, халық арасында жұмыссыздар саны көбейді, кедейшілік күшейді. Моңғолия елінің осы кезде аласапыран саяси, экономикалық дағдарыс жағдайда болғаны қазақтардың Қазақстанға қарай жаппай көшуінің бірден бір себебі болды деуге болады.

Зертеушілердің жазуынша¹⁵, 1991 жылы Моңғолиядағы жұмыссыздық 6 пайыз, Баян-Өлгей аймағында бұл көрсеткіш 11 пайызға жеткен. Баян-Өлгей аймағының еңбекке қабілетті тұрғындарының 79.5 пайызы, яғни 37400 адам халық шаруашылығының түрлі салаларында жұмыс істеген болса 20.5 пайызы, яғни 9600 адам жұмыссыз адам ретінде тіркелген. Бұдан басқа 2100-дей адам түрлі себептерге байланысты жұмыссыз болды. Бұл кезеңде, Моңғолиядан Қазақстанға ең көп қоныс аударған кезеңі болды.

Осы кезеңде Қазақстанға көшкендер екі елдің үкіметтері арасында жасалған “Еңбек келісім шарт” бойынша ауылдық жерлерде жұмыс істеуге ниет білдіріп көшкен адамдар көп болыпты. Кей еңбектерде, 1991-1999 жылдар Моңғолиядан Қазақстанға 100 мың адам қоныс аударған деп көрсетіледі. Осы жылдарда кейбір көшкендер Қазақстанға барғанда көптеген проблемалар, қиыншылыққа кездесіпті.

Қазақстанға көшіп барғанан кейін олар орыс мәдениеті басым болғандықтан орыс тілі білмеу, квота алу, қазақстандық азамат алу үшін 1-2 жыл уақыт өтетінін және көп құжат толтыру деген сияқты түрлі қиыншылықтар болыпты¹⁶.

Моңғолиямен Ресей арасындағы визалық шектеу (транзит виза алу), шекерада бюрократтық жүйе мәселелері көп болыпты. “Еңбек келісім шарт” біткеннен кейін Қазақстан азаматтық алмай, қайтадан Моңғолияға көшкен азаматтар да болыпты. Қазақстан Үкіметінен шетелден көшіп барған оралмандардың мәселесін шешу, тіршілік жағдайларын жақсарту үшін көші-қонның саясаты, заңдарын өзгеріп, жақсартып мемлекет тарапынан реттеу іс-шараларды жүзеге асыра бастаған.

Әлеуметтік-экономикалық жаңа жағдайдағы көші-қон ағым кезеңі (2000-2010)

Осы кезеңде Моңғолиядан Қазақстанға көшуінің бәсеңсіп, азайғаны байқалады. Аталған жылдар арасында тек Баян-Өлгей аймағынан 2210 отбасының 10470 адам¹⁷ атажұртқа қоныс аударған. Қазақстанға квотадан тыс өз күштерімен көшіп барғандар болды. Олар ағайын, туыстармыздан тыс өмір сүре алмаймыз, не көрсек те ағайынмен бірге боламыз деп өз қаражатымен көшкендер де болған.

2001 қазанда «Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының 2001-2010 жылдарға арналған бағдарламасы» бекітілген. Оралмандардың экономикалық және әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін, квота жүйесі жақсартылды, оларға бөлінетін қаржылар да көбейді.

“Ауылдық аумақтарды дамытудың 2004-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын” іске асыруға басталды. Бұл бағдарлама мақсаты -елдің демографиялық және атажұртқа оралған қазақтар, отандастарды елдің тоқырау өңірлеріне ұтымды қоныстандыру болды. Осы жобаларға

¹⁵ Баймолда Досанұлы, “Қазақ көші”, Алматы 2012, стр. 71

¹⁶ Holly Barcus, Cynthia Werner 2010, “The Kazakhs of Western Mongolia: transnational migration from 1990–2008”

¹⁷ Баян- Өлгий аймгийн статистикийн эмхэтгэл 2018, “Баян-Өлгий аймгийн 2017 оны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн статистикийн эмхэтгэл” Өлгий, 2018

байланысты Моңғолиядан көшетін қазақтар саны азайды. Себебі, көшіп барғандар өз ағайын туысқандарына немесе өзінің тіршілік құру, өмір сүретін жағдайына ынғайлы жерлерге қоныстауды қалайды. Бұл кезеңде Моңғолиядан ауылдық малшылар, тұрақты өмір сүру мақсатымен көшкендер байқалады. Себебі, Моңғолияның батыс аймағында 2005 және 2009 жылдары қыс айларында жұт болып, тіршілік құрып отырған малынан айырылғандықтан көшушілер арасында малшылар көп болған. “Нұрлы көш бағдарламасы” бойынша 2009-2010 жылдар Моңғолиядан 1400 отбасы 6500 адам Қазақстанға қоныс аударыпты.

Осы кезеңде Моңғолияның қазақтары Қазақстан туралы білім, ұғымдары жақсарды. Қазақстанның қай қала, ауыл, ауданға орналасып, қандай жұмыс шаруа жасап, қалай өмір сүретін туралы түсініктері жақсарды.

Жаһандық кезеңдегі көші-қон ағымы (2011-2020)

Бұл кезең Моңғолиядан Қазақстанға көшетіндер саны азайып, екі ел арасындағы көші-қон саябырланған кезеңі болды. Оған Қазақстан Үкіметінің 2014 жылы қабылданған “Оралмандарды қоныстандыру үшін өңірлерді айқындау туралы” бағдарламасы әсер етті. Оралмандарды қоныстандыру барысы Қазақстанның 7 облысы бойынша ғана жүзеге асырылатын болды. Бұл кезеңде көшіп барғандар арасында жұмыс орындары жоқтығынан, еңбекақы аз, экономикалық-өмір сүру жағдайының нашарлығы, инфрақұрылымның нашар дамығаны және тағы басқа себептерге байланысты қазақтар ауылдық жерлерге тұрғысы келмейді. Ауылдық жерлерге көшіп барған азаматтардың аздаған бөлігі – мал шаруашылығына инвестиция салуға жеткілікті қаражаты барлар барып қоныстайды.

Көшіп барғандар арасындағы көші-қонға байланысты айтылып, жазылған пікір сайыстар нәтижесінде оралмандардың қиыншылық мәселелері азайды. Бұл кезеңде білім көші-қоны көбейді. Қазақстан тарапы шетелдегі қандастардың оқу, білім алу мәселесіне де ерекше көңіл бөлді. Қазақстанда грант алып жоғары білім алатын жастар, студенттер көбейді. Моңғолиядағы қазақтар балаларын, Қазақстанға жіберіп жоғары оқу білім алдырып, өздері Моңғолияда тұратындар саны артты.

2015 жылға дейін шетелден Қазақстанға қоныс аударатын қазақтарға анық квоталар белгіленбеді, мемлекеттің көшіп барған оралмандарға әлеуметтік қолдау шаралары азайды. 2017 жылдан бастап шетелдегі қазақтардың көші-қонын көбейту жөнінде жұмыстар жақсара бастады. Қазақстан туралы әлеуметтік желі арқылы әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсы біліп, “Қазақ радиосын” естіп, тындап Қазақстанның телеарналарын күнделікті көріп, көші-қон туралы заңдарға кірген өзгерістер туралы түсініктері жақсарды.

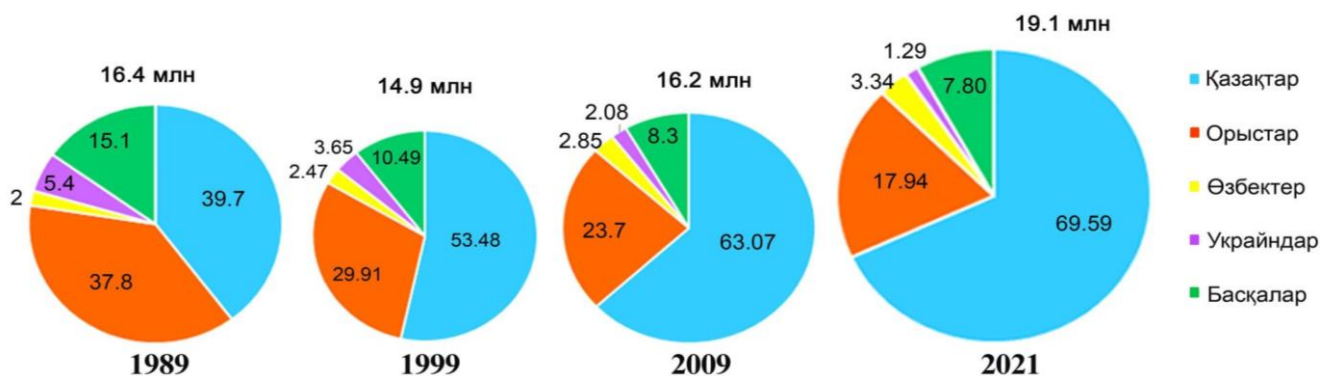
Көші-қон арқылы ұлттық-демографиялық құрамын өзгертуді

Шетелден қоныстаған қазақтар Қазақстанның демографиялық жағдайына және ұлттық құрамына он ықпалын тигізіп, өз үлесін қосуы сөзсіз. Қазақ ұлттық көші-қон басталғалы 30 жылдан астам уақыт өтіп, осы аралықта

Моңғолиядан 120 мыңға жуық қазақ атажұртқа оралыпты. Алғаш Моңғолиядан басталған көш керуенін Өзбекстан, Қытай, Түрікменстан Иран, Түркия және Ресей қазақтары жалғастырып, 1 млн астам қазақтар Қазақ еліне оралып, бүкіл халықтың шамамен 7-8 пайызын құрды. Зертеу материалдарында¹⁸ тарихи отанға қоныс аударғандар ішінде Өзбекстаннан көшіп барғандар 60.5%, Моңғолиядан барғандар 12.9%, Қытайдан барғандар 10.3%, Түркіменстаннан барғандар 7.8%, Ресейден барған қазақтар 6.0 % құрайды деп белгіленген. Шетелде тұратын 5 млн астам қазақтардың 10 % -ға жуық қазақтар Қазақстанға көшіп барғаны байқалады.

Төменгі графикада 1989 жылы Қазақстанның барлық халық саны 16.4 млн¹⁹ болып, қазақтар бүкіл халықтың 39,7% құрды. Ал, 2021 жылғы статистика бойынша²⁰, барлық халық саны 19.1 млн дейін өсіп, қазақтар бүкіл халықтың 69,5% құрап, ұлттық құрамдағы қазақтардың саны өскені байқалады.

График №1. Қазақстан Республикасының халқының жалпы санындағы ұлттардың үлесі 2021 (%)

Source: Bhavna, Dave and Peter Sinnott, "Demographic and Language Politics in the 1999 Kazakhstan Census," 2002:22., Демографиялық Статистика 2021, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы 2021 <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/5>

Қазақстан халқының жалпы санындағы қазақтардың үлесі айтарлықтай жыл сайын артып келеді. 1999 және 2009 жылдардағы халық санағы арасындағы кезеңде қазақтардың саны өсті (53,48%-тен 63,07%-ке). 2009 жылғы халық санағынан кейін де қазақтардың саны ұлғайып, 2021 жылдың басында 69,59%-ға (графика №1) дейін жетті. Бұл көрсеткіш қазақ елінің өткен 30 жылдағы этно-демографиялық саясатының үлкен жетістіктері мен табыстарының бірі болып саналады деуге болады.

¹⁸ Джамбаулова Г.А "Оралмандардың тарихи ортаға бейімделуі" <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/9034/> 2014

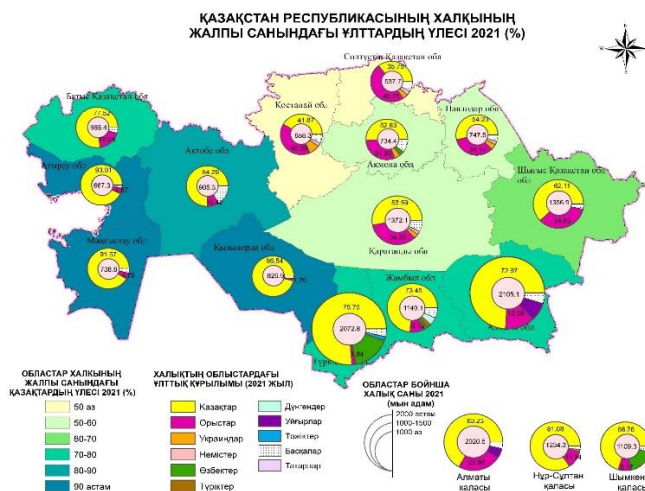
¹⁹ Bhavna, Dave and Peter Sinnott, "Demographic and Language Politics in the 1999 Kazakhstan Census," 2002:22

²⁰ Демографиялық Статистика 2021, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы 2021 <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/5>

Қазақстан Республикасы жер көлем бойынша әлемдегі 9-шы ел, 100-ден аса ұлт өкілдері тұратын көп ұлтты мемлекет. Халық тығыздығы әрбір шаршы шақырымға шаққанда 6,8 адамнан келеді. Халықтың ұлттық құрамы Қазақстанның облыстары мен қалаларында өзгеше. Оңтүстік, Батыс өңірлер-Қызылорда, Атырау мен Маңғыстау облыстарында қазақ ұлты басым, халықтың түгелге жуығы моноұлттық топ құрайды.

Статистикалық мәлімет бойынша, 2021 жылдың басында қазақтардың үлесі 90%-тен асқан, өңірлердегі қазақтардың үлесі Қызылорда облысында 96,54%, Атырау облысында 93,01% және Маңғыстау облысында 91,57% құрады.

Жалпы Қазақстан бойынша, қазақтардың үлесі Ақтөбе облысында 84,29%, Түркістан облысында 75,70%, Батыс Қазақстан облысында 77,52%, Жамбыл облысында 73,45% және Алматы облысында 72,97% құрғаны (карта №1) байқалады. Сондай-ақ, қазақтардың үлесі Нұр-Сұлтан қаласында 81,08%, Алматы қаласында 63,23%, Шымкенті қаласында 68,76%-ға жетіп, жоғарылады.

Source: Демографиялық Статистика 2021, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы 2021 <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/5>

Қазақстанның солтүстік бөлігінде Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында қазақтар халықтың жартысынан азын (Қостанай 41,87%, Солтүстік Қазақстан 35,75%) құрайды, бұл өңірлерде орыстардың үлес салмағы басымдылығы (Қостанай 40,39%, Солтүстік Қазақстан 49,11%) байқалады.

Сондықтан, келешекте көшіп келетін қазақтарды халқының жалпы санындағы қазақтар аз тұратын аймақ, облыстарға орналастыруды жоспарлау өте маңызды. Шетелден көшіп баратын қазақтар Қазақстанның халық санының артуына және жалпы сандығы ұлттық құрамына септігін тигізері анық.

Қорытынды. Қазақстан Республикасы қазақ диаспорасының тарихи көшті ұйымдастыру барысында күтпеген жағдайлар, көптеген қиындықтарға кездесіп, көші-қон саласында көптеген тәжірибелер жинақтады.

Шетелдегі қазақ диаспорасының болашаққа, қазақ тілі-мәдениеті, келешек ұрпағы - қазақ ұлттық гендік қорын жойып алу және ассимиляциялық қауіп, қиыншылық зардабын шегеміз деген уайымдарына, Қазақстанның ұлттық көші-қон саясаты сүбелі үлесін қосты.

Моңғолияда әлі де 120 мыңнан астам қазақтар тұрады. Олардың туыс-туғандары Қазақстанда өмір сүреді, сондықтан екі ел арасындағы көші-қон әліде тоқтамай жалғасады. Олар келешекте атажұрттың дамуына сыртта жүріп те өз үлестерін қосуға болады.

Тарихи атажұртына оралып, қоныстану мәселелерін, олардың қазақ елінің халқына қосатын әлеуметтік, мәдени дамуындағы рөлін және шетелдерде тұратын қазақ диаспорасының ұлттық мұраларының сақталуы мен өзгерісін зерттеу қажет. Көші-қон жөнінде келіп-кетушілер туралы статистикалық мәліметтің аздығы осы құбылысты зерттеуде негізгі кедергі болады. Сондықтан, көші-қон жөнінде келіп-кетушілер туралы статистикалық жинақты жақсарту қажет.

Әдебиеттер

1. Barcus H, Werner C 2010, “The Kazakhs of Western Mongolia: transnational migration from 1990–2008”, Asian Ethnicity Journal Vol. 11, No. 2, June 2010, 209–228; Г.Мендикулова. [Қазақская диаспора: история и современность](#). Алматы, 2006, -343 с.; К.Кобландин., Г.Байжума. Этнодемографическое развитие казахов Монголии (во второй половине XIX – первой четверти XX вв.). Мат-лы межд. конф. «Российско-Монгольские отношения: от истоков до современности» (к 100-летию установл. дипотнош. между Россией и Монголией). М., МГУ, 2021. – 252 с. -С.103-110.
2. Barcus. H, Shugatai. A 2021, “The Role of Nostalgia In (Re)Creating Place Attachments for a Diasporic Community” Routledge Taylor & Frances Group, Geographical Review Journal, American Geographical Society, New York, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00167428.2020.1852406>, 22 January, 2021
3. Bhavna, Dave and Peter Sinnott, “Demographic and Language Politics in the 1999 Kazakhstan Census,” 2002:22
4. Qandastar.kz, 23/06/2018, Қазақстандағы оралмандар мәселесі және олардың тарихи Отанға бейімделу үдерісі, <https://qandastar.kz/?p=17>
5. А. Сарай 1999, Революциядан бұрынғы Моңғолия қазақтары. Өлгий 1999
6. Баймолда Досанұлы 2012, “Қазақ көші”, Алматы, 2012
7. Баян-Өлгий аймгийн статистикийн эмхэтгэл 2018, “Баян-Өлгий аймгийн 2017 оны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн статистикийн эмхэтгэл”, Өлгий 2018

8. Джамбаулова Г.А “Оралмандардың тарихи ортаға бейімделуі” <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/9034/> 2014
9. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы 2021 “Демографиялық Статистика” <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/5>
10. Қинаятұлы З, 2007 Моңғолия қазақтары. 1 кітап. Алматы 2007
11. МУ-ын Үндэстний Статистикийн Хороо “Хүн ам орон сууцны тооллого” Нэгдсэн дүн, 1989,2000,2010, 2020, 2015 оны завсрын тооллого, Улаанбаатар 2021 он.
12. Сағат Заханқызы April 29 20 16, “Ұлы көш: Аңыз бен Ақиқат” <http://kerey.kz/?p=7283>
13. Сұраған Рахметұлы, 2015, ”Қазақтардың батыс Моңғолияға қоныстануы”, <https://abai.kz/post/50243>
14. Х. Нямбуу “Монголын угсаатны зүйн удиртгал” Улаанбаатар 1992 он
15. Хурметхан Мухамадиұлы. “Моңғолиядағы қазақ этникалық тобының қалыптасуы”, Улаанбаатар 2014

МИГРАЦИОННАЯ И ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ КАЗАХОВ САРАТОВСКОЙ ОБЛАСТИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Г.А.Ташпеков
Саратовский национальный исследовательский государственный
университет имени Н.Г. Чернышевского
Саратов, Российская Федерация
[*kazsaratov@gmail.com*](mailto:kazsaratov@gmail.com)

Аннотация. Статья посвящена миграции и динамике численности населения казахов - второму народу региона после русского населения. Раскрыта история заселения казахами Саратовского Заволжья. Освещены периодические волны миграции казахов с сопредельного Казахстана. Рассматривается современное состояние саратовской казахской ирреденты.

Ключевые слова: казахи, Саратовская область, история, миграция, этнодемография, численность, ирредента

MIGRATION AND ETHNODEMOGRAPHIC HISTORY OF THE KAZAKHS OF THE SARATOV REGION OF THE RUSSIAN FEDERATION

G.A.Tashpekov
Saratov National Research State University named after N.G.
Chernyshevsky

Annotation. The article is devoted to migration and population dynamics of Kazakhs - the second people of the region after the Russian population. The history of the settlement of the Saratov Volga region by Kazakhs is revealed. Periodic waves of migration of Kazakhs from neighboring Kazakhstan are highlighted. The current state of the Saratov Kazakh irredenta is considered.

Keywords: Kazakhs, Saratov region, history, migration, ethnodemography, population, irredenta

Одним из любимых изречений известного в прошлом губернатора Саратовской области Дмитрия Федоровича Аяцкова было , что Россия начинается не только с Калининграда и Владивостока, но и с Саратова. И это утверждение соответствует истине. Саратовская область является приграничным регионом и имеет границу с Республикой Казахстан протяженностью более 500 км. Данный факт объясняет наличие в регионе значительной казахской ирреденты – более 70 тыс. чел., составляющей второй после русских этнос в области.

Казахи Саратовской области являются прямыми потомками Внутренней (Букеевской) орды, созданной согласно императорского указа от 11 марта 1801 г. (это был последний законодательный акт, подписанный императором Павлом I-Г.Т.). В указе говорилось, что султан Букей может кочевать там, «где пожелает»[15: 256].

Во многом принятие такого решения способствовала многолетняя борьба казахов Младшего жуза за право пользования землей в междуречье Урала и Волги, нередко сопровождавшаяся стычками казахов с башкирами, калмыками и яицкими казаками. Зачастую они заканчивались человеческими жертвами, не говоря уже о пленении людей и угоне скота. Дело в том, что после ряда поражений в начале XVIII в. от джунгар казахи Младшего жуза в поисках новых пастбищ приблизились к р. Яик (ныне Урал- Г.Т.).

Пастбища в районе Волги и Урала были особенно притягательными для казахов. Большую роль сыграла историческая память, ведь о вольных и благоприятных для кочевого скотоводства просторах междуречья Волги и Урала вспоминало старшее поколение алшынов, кочевавших на этих землях в составе Ногайской орды. Так, Асан Кайгы жырау следующим образом воспеваает идиллическую жизнь на просторах ногайлинского Междуречья:

Будь проклято наше бестолковое брожение по степи,
Если поселишься между реками Едиль и Жайык
На первой будешь летовать
На другой – зимовать[19: 23].

Казахи Младшего жуза с 30-х гг. XVIII в. осуществляли самовольные перегоны скота на правый берег Урала , несмотря на запреты царского правительства, особенно в зимний период, когда остро ощущался недостаток

в кормах. После ухода калмыков в 1771г. из междуречья Волги и Урала эти территории начинают заселять казахи.[10:45] Более того, «исконным населением Саратовского левобережья признает казахов Яксгаузен: «до основания волжских колоний(1764г.-Г.Т.) башкиры и казахи пасли здесь свои стада»[26:42].

Отметим, что никаких данных о количестве саратовских казахов в тот период не было в связи с их кочевым образом жизни и малочисленностью чиновников. Проживали казахи в Новоузенском, Николаевском и Царевском уездах Саратовской губернии. В середине XIXв. Первые два уезда отошли в состав Самарской губернии (ныне снова в составе Саратовской области-Г.Т.), а Царевский уезд вошел в состав Астраханской губернии. Постепенно казахи переходили к оседлому образу жизни и со второй половины XIXв они селились в приграничных селах, традиционно занимаясь скотоводством, некоторые начали выращивать пшеницу, рожь и овес, а единицы торговать. Часть казахов работала на подденных работах у русского населения.

В 1870г.в Новоузенском уезде было зарегистрировано 750 казахов или 0,5 % от общего числа жителей, а по данным переписи 1897г. их численность увеличилась более чем в 10 раз - 7843человек, из них 4411мужчин и 3432 женщины [2: 33].К 1915г. численность казахов в уезде увеличилась вдвое и составила 16 тыс. чел.[5:141].

Такая динамика роста казахского населения объяснялась усилившейся миграцией казахов-букеевцев в Саратовское Заволжье, вызванное сокращением пастбищных угодий из-за сильно расплодившегося скота и вследствие этого разорения большого количества казахских скотоводов, вынужденных заниматься отходничеством в соседних русских селах. Будучи динамично развивающимся районом Новоузенск являлся экономически привлекательным для прилегавших частей Внутренней орды, особенно Таловской и Камыш-Самарской.Десятилетиями сюда стекались в весенние и летние месяцы тысячи пришлых рабочих-батраков и наемных пастухов. «Многочисленные толпы их двигаются сюда из полуобитаемых степей и идут на работы к крупным хуторьям», - констатировалось в «Вестнике Новоузенского земства» за 1914 г. [6: 26].

Часть букеевцев уходила на заработки на Волгу, на баржи и рыбные промыслы, занимались извозом, сенокошением и другими полевыми работами. С 1890 по 1916гг. число уходящих на наемные работы в Саратовское Заволжье и Астраханскую губернию увеличилось на 25461 человек, составив 42196 человек. Средний ежегодный отход из Орды составил 9101 человек.[13:125].Часть отходников оседала на новых местах. «Некоторые киргизы (казахи-Г.Т.) в качестве рабочих, пастухов настолько сживаются с положением рабочего,-писали врачи И.Б. Страхович и А.Л. Поленов, - что навсегда остаются вдали от Орды»[28:67].

В период революций 1917г. и гражданской войны происходила взаимная миграция казахов в регион и из него. Казахское население Саратовского Заволжья в братоубийственной войне активного участия не принимало, хотя

казахи воевали как на стороне красных, так и белых. В Заволжье активно шли боевые действия. Именно там отличилась 25 стрелковая дивизия В.И. Чапаева, воевавшая с уральскими белоказаками. Кроме того, впоследствии террором против большевиков занимались банды Серова, Сапожкова и др. Страдая от тягот и бедствий военного времени, часть казахов региона вынуждены были бежать в отдаленные от войны места - в глубь Нарын-Песков – огромного пространства пустынной местности на водоразделе рек Волги и Урала.

Так поэт Шангрей Букеев вместе с родственниками были изгнаны из имения, расположенного в Новоузенском уезде, (ныне у села Савинка Волгоградской обл.- Г.Т.) отступающими «казаками в папахх с синими околышками». Прямой потомок Букей-хана после преследования в степи казаками простудился и умер в ауле Акбакай Каратобинского района Западно-Казахстанской области [3:49].

Казахи Букеевской губернии (позднее вошла в состав Западно-Казахстанской области Казахской АССР-Г.Т.) испытывали проблемы из-за набегов банд, состоявших из казахов.. Особо активно разбойничала банда во главе с Букаем Сабитовым [17:1968.16 января].

Но все же на саратовской земле к тому времени была более спокойная ситуация, обусловившая активность следующей волны миграции. Именно в это период казахи-мигранты основали с. Луков Кордон в Александров-Гайском районе. Это были семьи Батыргалиевых, Имангалиевых и Нургалиевы [1: 169].

По данным статистических органов в 1923 г. в Саратовской губернии проживало 4914 казахов – 2735 мужчин и 2179 женщин, из них в городах всего лишь 48 человек (31 мужчина и 17 женщин). В процентном отношении казахи составляли лишь 0,2% населения губернии [21: 47,58].

В Саратове проживало пять казахов; в Новоузенске – 20, из них 9 мужчин и 11 женщин. Больше всего казахов проживало в Новоузенском (1337 чел.) и Дергачевском (3571чел.) уездах [21: 41, 43, 45].

По результатам Всесоюзной переписи населения 1926 г. Саратовская губерния являлась родиной 4876 казахов (2626 мужчин и 2250 женщин). В этот период увеличилось количество казахов в Саратове – 71 казах, в других городских поселениях – 138 казахов [7:463,465-467,475,477,479]. Кроме того, казахи поживали в южных частях АССР Немцев Поволжья и Новоузенского уезда [20:36], составляя 6,92% от населения уезда [13, С.29].

В 20-е годы XX в. процесс миграции казахов из Казахстана в Россию и обратно продолжался. Причем в этом миграционном процессе перевес был на российской стороне. Будучи более мощным в экономическом отношении, Саратовское Поволжье было более привлекательным для казахов Букеевской и Уральской губернии Казахстана. Так, наш выдающийся земляк Михаил Иванович Исиналиев, ставший впоследствии первым министром иностранных дел Казахской ССР, позже главным политическим оппонентом президента Казахстана Н.А.Назарбаева, вспоминал, что по рассказам отца, оставшись

рано сиротой, он с сестрой до 20-х годов прошлого столетия впроголодь жил в Букеевской губернии, потом дети потеряли друг друга. Тогда же его отец оказался в Саратовской области и устроился работать конюхом в селе Питерка[12: 207].

Артем Ахатов из поселка Алгайский Новоузенского района в газетной заметке о своем дедушке Гайсе Зайнуловиче Махатове упоминает о его казахстанских корнях: « В 20-е годы его родители вынуждены были бросить обжитой дом в Казахстане и перебрались сюда. Уезжали без документов, не по своей воле. Расставшись за время пути с родными, которых так и не сумели отыскать»[17: 2009.30 апреля].

В тот период в Николаевском районе (ныне находится в Палласовском районе Волгоградской области-Г.Т) возникло село Кайсацкое, значительную часть которого составили казахские переселенцы. Это является еще одним косвенным свидетельством увеличения численности казахов в регионе [18:48].

Между тем не только казахи приезжали на новое место жительства, также прослеживалась и обратная не столь масштабная тенденция, связанная с отъездом в Казахскую АССР. Так, осенью 1925 г. постановлением Уральского губисполкома производился перевод на оседлость группы кочевников-казахов, переселившихся из Саратовской губернии [15:С.47].

Форсированная коллективизация, проведенная в Казахской АССР Ф.И.Голощекиным, привела к резкому упадку сельскохозяйственного производства, голоду и значительной миграции казахов за пределы республики, что привело к увеличению численности казахов в РСФСР в 2,3 раза в период с 1926 по 1939 гг. [23:78].

В Саратовскую область вынуждены были мигрировать уроженцы Каменского, Казталовского, Джаныбекского, Джамбетинского, Фурмановского, Урдинского, Тайпакского и других районов Западного Казахстана. Были вынуждены бежать, спасаясь от раскулачивания, родители автора статьи. Дед Ташпеков Михаил (Онгар) Иванович (Шервенулы), прямой потомок старшины отделения суюншли рода шеркеш тархана Бекбулатова, проживал до зимы 1930 г. в ауле Ташпек Куйгенгольского сельсовета Джаныбекского района Западно-Казахстанской области. Предупрежденный родственниками о будущем выселении, он спешно переехал в пределы РСФСР. Примерно такая же история случилась и с дедушкой по материнской линии Жумашевым Муратом из рода ногай-казах отделения исен, проживавшим в с. Айдарлы Джаныбекского района Западно-Казахстанской области. Спасаясь от раскулачивания, дед с женой Зиядой и детьми бежали в буквальном смысле слова в соседний Нижне-Волжский край, а затем — в Московскую область.

Опросы, проведенные нами среди казахов Саратовской области, позволили сделать вывод о том, что резкий рост численности казахов в области произошел в начале 30-х прошлого столетия. Данный факт подтверждается и архивными документами. Осенью 1931 г. из Казахской АССР откочевало в районы Нижнего Поволжья всего 3 338 хозяйств и около 20000 человек. В Саратовскую область прибыло 787 хозяйств или 6455

человек. Из них в Пугачевский - 321 хозяйство в составе 4478 человек; в Балашовский - 5 хозяйств, 18 человек; в Петровский - 14 хозяйств; в Новоузенск - 163 хозяйства, 700 человек; в Аткарский - 50 хозяйств, 167 человек; в Озинский - 234 хозяйства, 1102 человека [9:Ф.Р-522.Оп.1.Д.263.Л.239 об.].

Эти цифры были озвучены на заседании президиума крайисполкома 9 мая 1932 г., на котором рассматривалось ходатайство руководства Западно-Казахстанской области о возвращении откочевавших осенью 1931 г. казахов. Было принято следующее решение: «2. Обязать райисполкомы и горсоветы оказать всемерное содействие уполномоченным Казахстана в деле выявления кочевников с осени 1931 года и помощь в организации возвращения на родину казахов, не занятых на работах путины, транспорта, промышленности и сельского хозяйства. 3. Обязать Крайкоопит и Крайздравотдел организовать пункты медпомощи и питательные пункты для возвращающихся казахов, за счет средств, продовольственных и промтоварных фондов Казахстана. 4. Предложить Дирекции РУЖД обеспечить внеочередную отправку откочевников до места назначения. 5. Учитывая напряженное положение с продовольственными и промтоварными фондами в Н.В. Крае и в связи с невозможностью выделить помощь для кочевников Казахстана просить Наркомснаб Союза и КомзаготСТО выделять необходимые для этого фонды. Сообщить об этом решении Западно-Казахстанскому Облисполкому с целью принятия с его стороны необходимых мер» [9:Ф.Р-522.Оп.1.Д.263.Л.239 об.].

Но пункты этой резолюции в большинстве своем остались невыполненными, и подавляющее большинство откочевавших казахов остались жить на Саратовской земле. Мои пожилые соплеменники вспоминают, что они зарабатывали себе на жизнь сезонной работой в колхозах и совхозах, занимались извозом (у кого остались лошади) и постоянно переезжали в поисках работы. Например, родители автора статьи успели пожить в Воронежской, Тамбовской, Волгоградской областях. Многие казахи осели в Подмосковье. Моя мама — Жумашева Ханифа Муратовна родилась в 1936 г. в Серебряно-Прудском районе Московской области, что до сих пор вызывает недоумение. Осенью 1941 г. казахи, проживавшие в Подмосковье, по указанию властей выехали на новое место жительства - территорию бывшей Республики Немцев Поволжья, немецкое население которой было насильственно вывезено в Казахстан и Сибирь.

Итак, во время массового голода в Казахстане 1932-1933 гг. численность казахов на территории современной Саратовской области значительно увеличилась. И это была самая массовая миграция казахов в рассматриваемый регион. В 1933 г. казахи стали третьими по численности в Новоузенском районе, составляя 3,37% от всего населения района. А в Питерском районе казахи стали вторым этносом района с 3,14%. Казахская миграция дошла и до правобережных районов области. Например в Самойловском районе, где традиционно проживали преимущественно русские и украинцы, казахи составляли 0,08% населения района [22:387].

Всероссийская перепись 1937 г. зафиксировала 19663 казаха в Саратовской области и 6268 в АССР Немцев Поволжья [8:90-91]. В результате естественного прироста и миграции к 1939 г. в Саратовской области проживало уже 23436 казахов, а в АССР Немцев Поволжья (большая часть которой располагалась на территории современной Саратовской области) – 8988 человек. [9: Ф.2052. Оп.9.Д.13.Л.151,160].

Документальным свидетельством массовой миграции казахов в период коллективизации служат списки призывников-казахов, призванных на фронт в Великую Отечественную войну районными военкоматами Саратовской области. Из всего призванных воевать 4949 казахов 851 являлся уроженцем Казахской ССР [24: 93]. Абсолютное большинство составляли фронтовики, родившиеся в Уральской области Казахстана, выходцы из Джамбетинского, Джаныбекского, Жангалинского, Казталовского, Каменского, Лбищенского, Тайпакского, Таловского, Урдинского, Фурмановского и Чапаевского районов.

Следующая немногочисленная волна миграции казахов произошла после окончания Великой Отечественной войны. Будучи более развитым экономическим регионом Саратовская область предоставляла больше возможности реализовать себя, особенно в традиционной для казахов отрасли сельского хозяйства - животноводстве. Всероссийская перепись 1959 г. зафиксировала 44 тыс. казахов [27:115]. Наблюдалась и обратная миграция, но она была на порядок меньше.

Таблица 1. Динамика казахов в Саратовской области по годам переписей (чел.) [10]

Год	Все население	Городское население	Сельское население
1939	12721	1535	11186
1959	43987	3834	40153
1970	57369	9092	48277
1979	63345	12537	50808
1989	73428	19652	53776
2002	78320	16716	61604
2010	76007	20452	55555

В 1939 г. казахи занимали 4 место среди этносов области после русских, украинцев и немцев. С 1959г. стали третьими после русских и украинцев.

К 1989 году процесс воспроизводства казахского этноса на территории области шел динамично. К 1993 году численность казахской диаспоры в области по данным Росстата достигла 77,725 тысячи человек. А с 2002г. казахское население стало вторым по численности народом области, причем в большинстве своем проживающим в сельской местности. Доля горожан среди них всего 26,7% (См. таблицу1). В 1960-1970-е гг. по численности и

удельному весу среди сельского населения области выдвинулись казахи. Численность казахов, прежде всего в левобережных и граничащих с Казахстаном районах, выросла с 40153 чел. в 1959 г. до 50808 чел. в 1979г. В начале 2000-х гг. произошло сокращение казахов-сельчан. Отметим, что доля казахов-горожан среди них всего 26,7%, но она постоянно растет. Казахи, проживающие в городах, моложе сельских. Среди горожан выше доля населения в возрастах моложе трудоспособного (20,1% против 16,7% в сельской местности), трудоспособном (соответственно 74,1 и 65,6%). Среди городских казахов выше доля получивших послевузовское и высшее образование. Наблюдается тенденция увеличения казахов, получающих высшее образование [25: 4].

Следует отметить, что миграция казахских тружеников села в города начала носить постоянный характер с 90-х г. XX в. Ельцинские реформы начала 1990-х гг. пагубно отразились на сельском населении страны, поэтому сельчане начали мигрировать в города, где было больше возможностей найти работу. Сельская безработица, малый размер заработной платы в сельхозпредприятиях различных форм собственности, закрытие очагов культуры на селе, отсутствие каких-либо перспектив жить полной и достойной жизнью вынуждает переезжать казахскую молодежь в города. Среди городов области казахи традиционно являются жителями Саратова (9,6% всех казахов, в населении города их доля 0,9%), Новоузенска, Энгельса [28: 30–33].

Кроме того, часть молодежи мигрировала в города для поступления в вузы, преимущественно в аграрный университет. Характерно, что даже не поступив на учебу в вузы, молодая часть этноса стремится осесть в городах - либо устраиваясь на работу, либо на учебу в техникумы, колледжи, ПТУ. Причиной тому являлись проблемы социального и экономического характера. Определенную роль играют и этнотрадиционные представления казахского менталитета — нежелание выглядеть неудачником в глазах сородичей. Те же, кто выдержал испытание городской жизнью и обустроился в городах, стали не только примером, но и проводниками в новую городскую жизнь для других сородичей. Много казахских женщин, недавно переехавших в город, работают на рынках продавцами. Мужчины — сельские мигранты трудятся в системе ЖКХ, водителями маршруток и грузовых автомобилей. Казахская молодежь быстро освоила профессии кассиров, рабочих складов супермаркетов «Магнит», «Пятерочка» и т.п. Девушки работают официантками в многочисленных суши-барах. Администрации этих баров охотно берут на работу девушек-казашек из-за восточной внешности.

Культ гостеприимства, беспрекословного авторитета старших в последнее время (начиная со времен перестройки) столкнулись с жестокими реалиями сегодняшней жизни. Городские казахи пока немногочисленны, но они мобильные и оперативные в решении своих задач. Являясь горожанами во втором поколении меньше сочетают широкие жесты казахского гостеприимства и щедрости, которые были заложены в них прежде. Обычаи, традиции вроде принципа «последнее продам, а гостя встречу» в нынешних

условиях противоречат с малыми размерами зарплат и пенсий. И именно в городе остро стоит проблема раздвоенности национального самосознания, рождающая определенный душевный дискомфорт.

Ныне наиболее многочисленно казахское население в Александрово-Гайском (там казахи составляют абсолютное большинство населения), Дергачёвском, Ершовском, Краснокутском, Новоузенском, Питерском районах. В каждом из них доля казахов составляет более 20% от населения района. В настоящее время необходимо отметить рост казахов в правобережных районах области (Красноармейском, Лысогорском, Новобурасском, Саратовском, Ртищевском). Подчеркнем, что казахи стали первым по численности народом в Александрово-Гайском районе – 54,1%, и вторым по численности народом – в 17 районах, причем вторыми по численности народом казахи стали в левобережных районах, за исключением одного – Духовницкого [16:111-199].

Казахская ирредента стала органической частью населения области, о чем свидетельствует и практическое отсутствие эмиграции саратовских казахов в Казахстан, в том числе после распада СССР и образования независимого Казахстана.

Сотрудниками социологического факультета Саратовского национального исследовательского государственного университета имени Н.Г.Чернышевского в 2020 году было проведено в приграничных с Казахстаном районах Саратовской области социологическое исследование методом анкетирования по вероятностной целевой квотно-территориальной выборке. Большинство опрошенных утверждали, что очень редко сталкиваются со случаями переезда жителей региона в Казахстан. Причем чем моложе респонденты, тем больше они говорят о редкости таких ситуаций. Только каждый десятый упоминал о случаях переезда на временную работу, особенно представители среднего поколения, или о том, что никто среди их знакомых не уезжает за границу в Казахстан. Лишь 6,8% респондентов, преимущественно среднего возраста заявили, что им знакомо много случаев переезда в Казахстан [30:139]. Это свидетельствует о низком уровне и возвратном характере миграционной мобильности в Саратовском приграничье.

Таким образом, нами прослежена динамика миграционной и этнодемографической истории казахов Саратовской области. В современный период происходит процесс урбанизации казахов, растет доля городского населения, миграция казахов из сельскохозяйственных районов в Саратов для получения образования. Казахи региона, не утрачивая в сознании преемственности своих предков, сохраняя многое из атрибутивных особенностей казахского народа, восприняли и значительную часть миропонимания иной. Русской среды и в подавляющем большинстве не ощущают себя чужеродными в этой среде. Казахи саратовского Поволжья, являясь полноправными гражданами своей Родины – Российской Федерации, вместе с тем сохраняют осознание своей идентичности.

Литература

1. Александров-Гайский район – из века в век, за годом год.– Саратов: ООО «Три А», 2003.–196 С.
2. Алексеенко Н.В. Размещение казахского населения Российской империи в конце XIX века // Тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава и аспирантов высших учебных заведений министерства просвещения Казахской ССР – Алма - Ата. Вып. 2 : Исторические науки. 1975.–38 С.
3. Аманджулова Ч . Долгая дорога к Шангерю // К 150-летию поэта Шангеря Бокеева // Простор. 1997. – №4. С.40-51.
4. Асылбеков М.Х., Галиев А.Б. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917-1980). – Алма-Ата: Гылым, 1991.–190С.
5. Бекмаханова Н.Е. Многонациональное население Казахстана и Киргизии в эпоху капитализма. 60-е годы XIX в.-1917 г.– М.: Наука, 1986. –246 С.
6. Борьба с чумой // Вестник Новоузенского земства. 1914. Январь-февраль. –№1. С.22-32.
7. Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки . Вып. 4. Народность и родной язык населения СССР. – М: издательство ЦСУ Союза ССР, 1928.–138С.
8. Всесоюзная перепись 1937 года. Краткие итоги. –М., 1991.–239 С.
9. Государственный архив Саратовской области
10. Данные Федеральной службы государственной статистики.
11. Догалаков А.Г. Очерки этнодемографической истории Саратовского края.– Саратов. – 96 С.
12. Исиналиев М. Штрихи к портретам. – Алматы: Жазушы. 1999.–295С.
13. Киреев М. Население Нижне-Волжской области// Нижнее Поволжье. 1928. № 4. –С.29-36.
14. Кобландин К.И., Ташпеков Г.А. Внутренняя (Букеевская) Орда в XIX – начале XX вв.: Политическое и социально-экономическое развитие. – Уральск: Издательско-лингвистический центр «Агарушты», 194. 2006. –194С
15. Материалы по истории Казахской ССР : 1785-1828 гг. Т.4. – Москва ; Ленинград : Издательво Академии наук СССР, 1940. –543 С.
16. См.: Национальный состав и владение языками, гражданство. Итоги Всероссийской переписи населения 2010 года. Статистический сборник. Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Саратовской области. – Саратов, 2012.– С.111–199.
17. Новая степь. Газета Новоузенского района Саратовской области
18. Поляков М.Т. Край мой, Заволжье. – Волгоград.: Нижне- Волжское книжное издательство, 1985.–240С.
19. Поэзия пяти веков: в 2-х томах/ составители М. Магаун, М.

Байдилбаев.Т.І. –Алматы: Жазушы,1989. – 384С.

20.Сборник статистических сведений по районам Нижне-Волжского края.Вып 1. Основные итоги. – Саратов: Типография №2 Крайполиграфпрома,1930. – 123С.

21.Статистический сборник по Саратовской губернии / Саратов. губ. стат. бюро. – Саратов: Саратовское губернское статистическое бюро, 1923. –197 С

22.Статистический справочник Нижней Волги: 1929-1933 гг. Нижневолжский Крайплан – Крайунху. – Сталинград: Издание журнала «Нижнее Поволжье», 1934. –459 С.

23.Татимов М.Б. Летопись в цифрах. – Алма-Ата,1968. – 126С.

24.Ташпеков Г.А. Казахи Саратовской области в Великой Отечественной войне. – Саратов: ООО«Амирит»,2020. –460С.

25. Ташпекова А.Т. Национальное образование казахов в Саратовской области // Россия и Европа: связь культуры и экономики: Материалы VIII международной конференции. Прага.28 февраля 2014 года./ Ответственный редактор Уварина Н.В – Прага, Чешская республика:World Press,2017.– С.4–7.

26.Описание Саратовской губернии. Статистические труды И.Ф. Штукенберга. Ст.ХVIII. –СПб.,1858.–47С.

27.Уставщикова С.В. Казахи Саратовской области: перспективы расселения и развития// Этнокультурная ситуация региона: варианты и перспективы развития. Сборник научных статей. Под редакцией Е.В. Листвиной, Н.П. Лысиковой. Саратов: [Издательство «Саратовский источник»](#), 2017. С.113-117

28.Уставщикова С. В. Этнические аспекты урбанизации Саратовской области // Известия Саратовского университета. Новая серия. Науки о Земле. 2014.Т.14.вып.2.С.30-33

29.Чума Астраханского края, ее эпидемиология и обзор правительственных мероприятий в связи с историческим ходом развития чумы в Астраханском крае и движением ее до 1906 г. и медико-санитарное описание киргизских степей внутренней Букеевской орды по данным поголовного осмотра населения и материалам, собранным отрядом врачей, призванных на борьбу с чумой в эпидемию 1900-1901 гг. принцем Александром Петровичем .В 3 ч. / Сост. И.В. Страхович и А.Л. Поленов при участии др. врачей отряда под ред. и руководством [и с предисл.] почетного лейб-медика В.И. Исаева. –СПб.: Издательство Морского общества,1907.– 506С.

30.Шахматова Н.В. Саратовское приграничье: специфика межэтнических взаимоотношений// VIII Дыльновские чтения « Современное рбщество в условиях социальной неопределенности: теория и практика». Материалы международной научно-практической конференции. – Саратов.: [Издательство «Саратовский источник»](#),2021.–С.135-140.

МИГРАЦИЯ ИЗ ТАДЖИКИСТАНА В РОССИЮ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ

Нурулла-Ходжаева Наргис Талатовна

*д.философ.н., доцент кафедры стран Центральной Азии и Кавказа ИСАА
МГУ имени М.В. Ломоносова
Москва, Россия*

Постсоветская Центральная Азия в настоящее время вступает в новую фазу развития и сталкивается с рядом новых вызовов, которые характеризуются углублением социально-экономического кризиса, вызванного разрушительным воздействием глобального экономического спада, а также геополитическими изменениями и усилением интеграции, продвигаемые Москвой в форме Евразийского экономического союза и Шанхайской организации сотрудничества.

Трудовая миграция играет решающую роль в поддержании экономики стран Центральной Азии. Например,

- В 2014 году денежные переводы трудовых мигрантов составляли примерно 50% валового внутреннего продукта (ВВП) Таджикистана (самый высокий процент в мире);
- 30% ВВП Кыргызстана;
- по разным оценкам, от 16% до 30% ВВП Узбекистана²¹.

Экономический кризис и вызванное им сокращение рынка труда в России, где занято большинство таджикских мигрантов, создают новые проблемы как для мигрантов, так и для местных жителей. Возрастает вероятность принудительного возвращения значительной доли (не менее 30%) трудовых мигрантов во все три страны: Таджикистан, Кыргызстан и Узбекистан. Значительное сокращение денежных переводов от мигрантов и их возвращение в местную экономику, которая имеет ограниченные возможности для их приема, может привести к более масштабному социальному, гуманитарному и, возможно, политическому кризису в регионе и, в частности, в Таджикистане. Такая сложная социально-экономическая и геополитическая ситуация повышает значимость понимания актуальности исследований миграционных вопросов.

Углубление экономического и финансового кризиса в России оказывает двойное влияние на страны Центральной Азии, включая Таджикистан. В частности, наиболее проблематичным итогом является резкое сокращение денежных переводов от трудовых мигрантов.

В Таджикистане к концу 2015 г. реальная стоимость переводимых средств (подавляющее большинство мигрантов переводят денежные переводы в рублях) была почти в два раза меньше, чем годом ранее, что привело к инфляции и социальной напряженности в стране. Отсутствие денежных

²¹ Триллин, Таджикистан: денежные переводы мигрантов сейчас превышают половину ВВП, Eurasia Net, 15 апреля 2014 г., <http://www.eurasianet.org/node/68272>

переводов приводит к дефляции местной валюты, неограниченной инфляции и значительному снижению уровня жизни людей.

Во-вторых, если экономический спад в России продолжится, Таджикистан столкнется с возможностью возвращения потенциально большого числа трудовых мигрантов на внутренний рынок, который не способен их принять.

Значительная часть таджикских мигрантов будет вынуждена вернуться, если их доходы в России продолжат снижаться – в основном из-за девальвации российского рубля и роста безработицы. Кроме того, согласно неофициальным источникам, общее количество таджикских трудовых мигрантов, получивших официальный запрет на въезд, значительно увеличилось – в 2013 году было около 100 000 таджикских мигрантов с запретом на въезд, а к концу 2014 года это число увеличилось до 200 000 человек. Однако, по данным Миграционной службы России, «черный список» мог составить 400 000 граждан Таджикистана в 2016 г., или около 30% граждан Таджикистана, работающих в России.²²

Исследования, проведенные членами CSCG International Alert (международная организация, работающая по проблемам миграции в Таджикистане), показывают, что количество репатриантов в некоторых регионах уже составляет 20–30% от общего числа таджикских мигрантов, проживающих за рубежом. Исследование, проведенное в Горно-Бадахшанской автономной области, изучило потенциал возвращающихся мигрантов для трудоустройства на внутреннем рынке и показало, что только около одной трети существующих возвратившихся мигрантов смогут найти работу в регионе, учитывая нехватку возможностей трудоустройства.

Возвращение еще большего числа трудовых мигрантов еще больше усугубит проблему и повысит уровень безработицы. Кроме того, исследование показывает, что объявления о вакансиях через государственное агентство занятости не в полной мере отражают местный рынок труда. Не все работодатели присылают в Агентство труда и занятости информацию о вакансиях, а те вакансии, которые рекламируются, как правило, относятся к низкооплачиваемой работе. В другом исследовании рассматривается вопрос пенсионного обеспечения таджикских трудящихся-мигрантов, вникая в то, как таджикское пенсионное законодательство влияет на давних трудовых мигрантов, какую политику следует принять и какие личные стратегии обеспечат мигрантам достойную старость. Исследование показало, что, учитывая сезонный характер пребывания трудящихся-мигрантов в Таджикистане и часто незарегистрированные трудовые договоры, для большинства трудовых мигрантов не представляется возможным накопить установленный законом стаж, зачитываемый для пенсии.

²² Л. Гайсина, Миграция во всех подробностях [Миграция в деталях], Азия-Плюс, 29 января 2015 г., <http://news.tj/ru/news/migratsiya-vo-vsekh-podrobnostyakh>

В целом таджикские трудовые мигранты почти повсеместно не осведомлены о пенсионной реформе, и многие из них рассчитывают на получение гораздо большей пенсии, чем базовая государственная социальная пенсия. Это означает, что большинство таджикских трудовых мигрантов составляют группу риска, чьи ожидания не соответствуют действительности. Большинство мигрантов видят выход из этой проблемной ситуации в подписании межправительственного соглашения между Таджикистаном и Россией о социальном обеспечении таджикских трудовых мигрантов, чтобы они могли накапливать в России страховые взносы, которые могут пойти на пенсию при выходе на пенсию в Таджикистан.

Правительство Таджикистана предпринимает шаги по переговорам о подписании такого соглашения, но пока не предприняло никаких альтернативных решительных действий. Мигрантам и населению в целом не хватает надежной информации по затрагивающим их экономическим вопросам.

Другое исследование неправительственной организации «Ватан» посвящено одной из самых сложных областей аналитической журналистики в Таджикистане: освещению экономических вопросов касательно миграции. В ходе исследования были рассмотрены статьи на экономические темы, напечатанные в двух ведущих газетах Таджикистана – крупнейшей независимой русскоязычной газете «АзияПлюс» и ведущей государственной газете «Джумхурият». Основным выводом исследования стало то, что публикации по экономическим вопросам пользуются большим спросом у населения Таджикистана. Однако таджикские журналисты не в состоянии полностью удовлетворить спрос на качественное и своевременное освещение социально-экономических вопросов, и связать их с миграцией. Кроме того, исследование показало, что на сегодняшний день сотрудничество между журналистами, местными экспертами и экономистами в Таджикистане практически отсутствует. Все эти факторы влияют как на общее количество, так и на качество публикаций в современной таджикской прессе.

Сложная социально-экономическая и политическая ситуация в Центральной Азии повышает вероятность возникновения новых конфликтов в регионе. В результате правительства Таджикистана, Кыргызстана и Узбекистана столкнутся с рядом беспрецедентных проблем, вызванных насильственным возвращением сотен тысяч трудовых мигрантов. В этой ситуации как национальным правительствам, так и международному сообществу необходимо будет пересмотреть свои подходы к проблеме трудовой миграции.

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ И В ЕАЭС

Лушников О.В.

Центр Евразийских исследований им. Г.В.Вернадского ПГГПУ

г. Пермь, Россия

oleglushnikov@ya.ru

Ключевые слова: Евразийский Экономический Союз, Содружество Независимых государств, миграционные процессы, евразийская интеграция.

Аннотация:

Миграционные процессы в современном мире зависят напрямую от политических и экономических факторов. На постсоветском пространстве наблюдаются миграционные потоки под влиянием обоих факторов. Это и процессы вызванные трансформацией единого пространства после распада СССР, переселение на фоне обострения социально-политических конфликтов и нарушения экономических связей. И миграционные движения связанные с формированием нового интеграционного проекта – Евразийского экономического союза и единого рынка труда в ЕАЭС. Миграционный фактор может создать как социальную напряженность, так и при правильной государственной политике, может стать мощным стимулом прогресса, взаимообогащения культур, развития человеческого капитала.

Keywords: Eurasian Economic Union, Commonwealth of Independent States, migration processes, Eurasian integration.

Abstract:

Migration processes in the modern world depend directly on political and economic factors. Migration processes are observed in the post-Soviet space caused by the transformation of a single space after the collapse of the USSR, the resettlement of people against the background of aggravation of socio-political conflicts and disruption of economic ties. As well as migration movements related to the formation of a new integration project – the Eurasian Economic Union. The migration factor can create both social tension and, with the right state policy, can become a powerful incentive for progress, mutual enrichment of cultures, and the development of human capital.

Миграционный фактор в развитии человечества всегда являлся очень важным. Подчас великие переселения народов перекраивали этническую карту Евразийского континента, становились причиной падения одних великих держав и началом рождения новых. Сегодня фактором миграционных процессов являются как политика, так и экономика. Люди мигрируют спасаясь от социальных или военных конфликтов. Или подчас меняют гражданство ради более высоких заработков и лучшего качества жизни (по подсчетам экспертов в текущем десятилетии страну проживания могут сменить свыше

миллиарда человек), или же просто отправляются в соседние страны на работу.

Постсоветская реальность обострения социальных противоречий в союзных республиках после распада СССР стала во многом причиной значительной миграции в 1990-х – 2000-х. в Россию порядка 6 млн. репатриантов из стран СНГ («воссоединение ядра»), и около 3 млн. человек за пределы евразийского ареала (США, Германия, Израиль)[1:91].

Геополитические факторы и исторически сложившиеся экономические и личностные связи продолжают играть существенную роль и в текущих миграционных процессах на фоне новой интеграции в Евразии.

Экономика задавала тон миграционным процессам и в Содружестве Независимых государств. Ведь согласно «Концепции государственной миграционной политики РФ до 2025 г.», России, для устойчивого развития экономики, необходимо привлечение до 15 млн. рабочих рук [2: 7]. Также эксперты отмечают, что до 10% ВВП производят в РФ мигранты [3: 98].

На постсоветском пространстве миграционный фактор оказывает существенное влияние и на развитие экономик Киргизии, Таджикистана, Узбекистана, Армении, Азербайджана, Молдовы, Украины, Беларуси, доставляя значительную часть (от 10 до 35%) ВВП стран в виде переводов от работающих в России.

В то же время фактор миграции, особенно нелегальной (три четверти по отношению к легальной (порядка 5 миллионов человек)), вызывает в России социальное напряжение, т.к. влияет и на уровень зарплат, и на состояние криминальной ситуации в стране. Все это требует взвешенной политики властей в миграционном вопросе.

Одним из стратегических решений миграционного вопроса стало создание Евразийского Экономического Союза 29 мая 2014 г. Договор о Евразийском экономическом союзе гласит: в ЕАЭС «обеспечивается свобода движения товаров, услуг, капитала, рабочей силы, и проведение скоординированной, согласованной или единой политики в отраслях экономики» [4]. Союз создан в целях всесторонней модернизации, кооперации и повышения конкурентоспособности национальных экономик и создания условий для стабильного развития в интересах повышения жизненного уровня населения государств-членов (Армения, Белоруссия, Казахстан, Киргизия, Россия).

Сегодня для стран входящих в ЕАЭС создан особый режим трудовой миграции. Мигранты из государств - участников ЕАЭС и члены их семей имеют право на равное с гражданами страны трудоустройства социальное обеспечение, все виды пособий по случаю временной нетрудоспособности и в связи с материнством, и право на получение бесплатной неотложной и экстренной медицинской помощи. Их дети также включаются в систему дошкольного и школьного образования государства-реципиента. Это способствует развитию их социокультурных компетенций и интенсификации межкультурного обмена. Действует взаимное признание дипломов (за

некоторым исключением). С целью повышения уровня социальной защищенности работников из ЕАЭС трудовой стаж, приобретенный в принимающем государстве, засчитывается в общий трудовой стаж. В Союзном пространстве на 185 миллионов человек созданы равные условия для всех стран участниц.

Как результат работы ЕАЭС отмечаются изменения на российском рынке труда. Идет замещение трудовых мигрантов из стран, не вошедших в ЕАЭС, трудовыми мигрантами из государств - членов ЕАЭС. В 2017 г. граждане Узбекистана и Таджикистана составили 56,8% общего трудового потока в Россию, на граждан стран - участниц ЕАЭС пришлось только 16,9%, из них на выходцев из Кыргызстана - 7,7%, Армении - 4,7%, Беларуси - 2,5%, Казахстана - 1,8%. В потоках долгосрочной миграции преобладают граждане Украины (25,5% от общего числа международных мигрантов), Казахстана (12,1%), Узбекистана (10,8%), Кыргызстана (6,9%) [6: 17].

Интеграционные процессы в ЕАЭС способствовали увеличению трудового потока в Казахстан из Кыргызстана и России в 2016 г. на 60 и 35%, соответственно, хотя объем трудового потока все еще значительно уступает объему из Узбекистана (в 2016 г. свыше 1 млн. человек). Основным донором трудовой миграции выступает Кыргызстан, на граждан которого приходится около 47% общего трудового миграционного потока в рамках ЕАЭС [7].

С 1.7. 2021 г. единое цифровое приложение «Работа без границ» помогает без особых проблем найти нужные вакансии, а режим свободы перемещения позволяет в любой момент переехать в нужное место в пределах ЕАЭС. Пространство социальной мобильности открывает новые горизонты. К 2025 года планируется создание целой экосистемы цифровых сервисов в сфере трудоустройства и занятости граждан союзных государств, которая будет называться "Евразийская биржа труда" [5: 61].

Страны Союза получают синергетический эффект для более динамичного развития экономик всех стран ЕАЭС. Миграционные процессы идут взаимно. Кто-то стремится в Россию, а кому-то наоборот более привлекательны Армения, Киргизия или Казахстан (особенно на фоне последних антироссийских санкций).

Для снижения социальной напряженности в связи с ростом трудовой миграции, необходимо создавать социально-экономические и культурные условия для адаптации приезжих, формировать позитивное мнение вокруг идеи свободного движения рабочей силы, этнокомплементарные отношения, взаимоуважение различных групп населения, не допуская межэтнических конфликтов.

Социальная политика каждой из стран в рамках евразийских компетенций должна активно и динамично реагировать на новые условия движения рабочей силы, изменения трудовых отношений, выработку механизмов использования рабочей силы, знаний, квалификации и способностей в трудовом процессе.

Эффективность реализации общего рынка труда во многом зависит и от единой медийной поддержки проекта, которая может включать информацию о преимуществах свободы движения рабочей силы, позитивную информацию о соседях по союзу на основе использования современных методов и инструментов информационного продвижения идей: социальных сетей, экспертного сообщества, образования и т.п. ЕАЭС нуждается в поддержке СМИ, научно- экспертного сообщества.

Учитывая новые возможности движения рабочей силы в ЕАЭС, важно в рамках социальной политики развивать общую систему образования, профессиональной подготовки кадров и общие механизмы подготовки людей для единого рынка труда, провести дополнительные мероприятия с целью улучшения знания языка, необходимо усилить внимание к билингвальной языковой подготовке. Необходим общий курс «Истории евразийской интеграции», «Истории и культуры евразийской цивилизации» для школ, ВУЗов и ССУЗов стран ЕАЭС.

Нужно заботиться о социальной базе интеграции, работать над обновлением и консолидацией элит, их ориентацией на идеи евразийской интеграции, особенно в молодежной среде, где поддержка этой идеи ниже, нежели в старших группах населения стран-членов ЕАЭС.

Таким образом, миграционный фактор при правильной государственной политике, может стать мощным стимулом прогресса, взаимообогащения культур, развития человеческого капитала Евразийского Союза.

Литература

1. Ивахнюк И. Становление миграционной системы в постсоветской Евразии //Евразийская миграционная система: теория и политика. М., 2008. С. 52 - 92.
2. Концепция государственной миграционной политики РФ до 2025 г.» М., 2010.
3. Заончковская Ж. Тюрюканова Е. Иммиграция: путь к спасению или троянский конь? // Россия перед лицом демографических вызовов. Доклад программы развития ООН. М., 2008. с. 97-120.
4. Договор от 29 мая 2014 г. «О Евразийском экономическом союзе» [Электронный ресурс] // BASE.SPINFORM.RU. Законодательство стран СНГ; URL; http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=67857 (Дата обращения 22.6.2022)
5. Старостин А. Свобода перемещения трудовых ресурсов в ЕАЭС к 2025 г. // Перспективы развития проекта ЕАЭС к 2025 году. Рабочая тетрадь. Спецвыпуск. 2017 / [Е.С. Алексеенкова, И.С. Глотова, А.В. Девятков и др.]; гл. ред. И.С. Иванов; Российский совет по международным делам (РСМД). – М.: НП РСМД, 2017. – С. 61-73.
6. Евразийский экономический союз в цифрах: Краткий статистический сборник / Отв. ред. Д.Б. Байжуманов. М.: Евразийская экономическая комиссия, 2017. 204 с.

7. Трудовая миграция в ЕАЭС на начало 2016 года (доклад ЕАК).
URL: <http://evrazklub.ru/analitik/trudovaya-migratsiya-v-eaes-na-nachalo-2016-goda-doklad-eak.html> (дата обращения 22.06.2022).

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В УСЛОВИЯХ МИГРАЦИОННОГО КРИЗИСА В ЕС (НА ПРИМЕРЕ ГЕРМАНИИ)

Б.А. Досова
Карагандинский университет им. Е.А. Букетова
Караганда, Казахстан
bibigul.dossova@mail.ru

Аннотация: в статье на примере реакции Германии на миграционный кризис 2015 года, делается попытка рассмотреть причину отхода стран Европейского Союза от концепции мультикультурализма, лежавшая в основе европейской миграционной политики. Автор делает вывод о том, что Германия сделала максимальные усилия для снижения уровня миграционного кризиса, хотя оказалась перед тяжелым выбором соотношения своей политики с общеевропейскими подходами в реализации миграционной политики. Формулирование единой стратегии в реализации миграционной политики является одной из важных задач в сохранении единства Европейского Союза.

Abstract: in the article, using the example of Germany's reaction to the migration crisis of 2015, an attempt is made to consider the reason for the departure of the countries of the European Union from the concept of multiculturalism, which was the basis of European migration policy. The author concludes that Germany has made every effort to reduce the level of the migration crisis, although it has faced a difficult choice of correlating its policy with common European approaches to the implementation of migration policy. Formulating a unified strategy in the implementation of migration policy is one of the important tasks in maintaining the unity of the European Union.

Ключевые слова: Европейский Союз, Германия, миграционная политика, мультикультурализм, миграционный кризис.

Keywords: European Union, Germany, migration policy, multiculturalism, migration crisis.

Европейский миграционный кризис 2015 год внес определенные изменения в миграционную политику стран Европейского Союза. Из-за увеличения количества беженцев с Ближнего Востока и Африки острее стал вопрос взаимодействия между местным населением и вынужденными мигрантами. Формирование мультикультурного общества и сохранение

культурной самоидентичности – это взаимосвязанные процессы, с которыми столкнулись страны ЕС при реализации своей миграционной политики.

В сороковые годы XX века возникла проблема палестинских беженцев. Актуальными были, в первую очередь, проблемы финансового характера, переплетенные с принципами биполярной системы международных отношений. Вопрос сохранения культурной самоидентичности не стоял, так как палестинцы в большей части оказались в соседних арабских странах. На современном этапе европейским странам приходится решать более «щепетильные» вопросы. И речь, в первую очередь, идет о пересмотре эффективности теоретических подходов, легшие в основу европейской миграционной политики. «Теории либерального мультикультурализма, появившиеся в иммиграционных государствах в 80-90 годах XX века, утверждали необходимость удовлетворения коллективных требований культурных меньшинств и предоставления им особого рода групповых прав. Настаивая на введении групповых прав, направленных на защиту интересов культурных групп как целостностей, теоретики либерального мультикультурализма фактически ставили под сомнение индивидуалистическое ядро классического либерализма. Тем не менее, многие либеральные демократические государства, в том числе страны Европы, предприняли попытку осуществить на практике либеральную модель мультикультурализма. Политика либерального мультикультурализма рассматривалась как панацея мультикультурных конфликтов, растущих ввиду увеличения потоков иммиграции в западные либерально-демократические страны, а также ввиду роста движения культурных меньшинств за свои права» [1:3].

В 2015 Германия приняла на своей территории более 1 миллиона беженцев. По сведениям МВД ФРГ «428 500 прибыли из Сирии, 154 000 – из Афганистана и 122 000 – из Ирака. Это рекордное число желающих получить официальный статус беженца за всю историю Германии [2]. Возникшую катастрофическую ситуацию в Германии восприняли как новый вызов, сравнимый разве что с уровнем проблем послевоенной эпохи. Но, несмотря на трудности, власти вместе с волонтерами, религиозными и гражданскими обществами делали все возможное для помощи беженцам. Гражданская активность жителей Германии помогла справиться со многими проблемами Министерству по делам миграции и беженцев (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, BAMF). Например, немецкий архитектор Гюнтер Райхерт в 2016 году одним из первых основал в Нюрнберге библиотеку для беженцев, в которой они могут бесплатно учить немецкий и брать книги на дом. Библиотека называется «Asylothek» («Asyl» – «убежище» и «Bibliothek» – «библиотека») [3].

Германия, в отличие от некоторых членов Европейского Союза, свое решение считала очевидным проявлением солидарности со странами ЕС, первыми взявшие на себя «миграционный удар». Речь, в первую очередь, идет об Италии и Греции. Приверженность ценностям ЕС продемонстрировала

накануне 2016 года в своей новогодней речи канцлер Германии Ангела Меркель. В частности, она сказала: «Разумеется, мы поможем». Понимая, что невероятный поток беженцев будет воспринят в германском обществе неоднозначно, она призвала к сплочению, чтобы совместными усилиями преодолеть миграционный кризис. «Германия не должна расколоться. Удачная интеграция – это шанс» – сказала А. Меркель. В целом, речь канцлера призвала граждан Германии к проявлению гуманности и толерантности. По мнению Меркель помочь мигрантам интегрироваться в немецкое общество, значит помочь, прежде всего, себе. Прибывшее население станет определенной трудовой и интеллектуальной силой в дальнейшем развитии Германии во всех направлениях [4]. На наш взгляд, присутствует еще один посыл в обращении А. Меркель к своему народу – стремление опытного политика предотвратить ухудшение имиджа Германии из-за исторического шлейфа, преследующий страну со времен разгрома фашистской Германии. Германия долгие годы прилагала максимум усилий для создания имиджа толерантной страны, не имеющая ничего общего с гитлеровской Германией, запятнавшая себя проявлением нацизма и расизма. Одно дело, когда происходят резонансные судебные разбирательства по обвинению немецких полицейских в проявлении расизма к гражданам Германии арабского или африканского происхождения, и другое дело, когда целую страну могут обвинить в проявлении расизма к несчастным беженцам. В 2010 г. Ангела Меркель с сожалением заявила о том, что немецкое мультикультурное общество потерпело неудачу. В частности, она сказала, «что так называемая концепция «мультикульти», когда люди будут «жить бок о бок» счастливо, не работает, и иммигрантам необходимо делать больше для интеграции, включая изучение немецкого языка. Комментарии прозвучали на фоне роста антииммиграционных настроений в Германии. Недавний опрос показал, что более 30% людей считают, что страна «захвачена иностранцами»» [5]. После заявления в 2015 г. А. Меркель о том, что Германия должна помочь беженцам, ситуация с рейтингами блока ХДС/ХСС снизилась, и чтобы исправить положение ХДС сменила курс в отношении беженцев на более консервативный. На миграционном вопросе в последние годы пытаются завоевать электоральные голоса праворадикальные партии, в числе которых «Альтернатива для Германии». Такого рода политические силы находят поддержку у тех граждан Германии, которые выступают против увеличения количества мигрантов [6: 81-83].

Проявление толерантности по отношению ко всем мигрантам является основополагающим принципом миграционной политики Европейского Союза. Власти Германии стараются соблюдать данный принцип и призывают к его соблюдению свое население. Но в действительности гражданам Германии не всегда получается быть толерантными. Они почувствовали дискомфорт от присутствия на территории своей страны большого количества иностранцев, которым ментально чужды европейские ценности. И если до последнего миграционного кризиса Германия придерживалась

мультикультурализма, являющийся одним из основополагающих концептуальных основ миграционной политики Европейского Союза, то после 2015 года она начала поддерживать мнения большинства членов ЕС о необходимости переходить к политике соблюдения мигрантами ценностей европейской цивилизации. Можно сказать, что продвижение такой политики означает практически поворот на 180 градусов. Проще говоря, беженцы теперь должны воспринять европейские ценности как свои. Речь не идет об отречении от своей религии и культуры. Теперь мигрант любого происхождения – добровольный или вынужденный – не должен требовать от миграционной страны создания максимальных условий для сохранения ими своих религиозно-культурных ценностей. Мигрант теперь должен максимально интегрироваться в европейскую действительность. Это означает, что теперь гражданин той же Германии, грубо говоря, не должен «из кожи вон лезть», чтобы угодить мигранту, боясь, что его обвинят в не толерантности. Теперь он может позволить себе жить своей обычной жизнью, которая и тогда и сейчас предполагает уважение прав любого человека в независимости от его нации, расового происхождения, религии и т.д. Этого будет достаточно, чтобы мигрант адаптировался к условиям страны пребывания и, если он хочет остаться в ней, стараться уважать традиции, обычаи, религию и культуру жителей Европы. На наш взгляд, довольно-таки справедливое требование, но при условии, если немцы будут на корню пресекать грубые проявления дискриминации по отношению к мигрантам и создадут условия для их национального и культурного развития. Мигранты, в свою очередь, уважая немецкий миропорядок, сознательно станут частью европейского дома.

Статистика показывает, что население Германии стареет и если не будет притока населения из других стран, то к 2060 году произойдет сокращение населения минимум на 8 миллионов и составит от 68 до 73 миллионов (в 2015 г. численность составляла около 81 миллионов) [7]. По состоянию на конец 2022 года ученые прогнозируют увеличение численности Германии до 83 миллионов человек, возможно благодаря большому количеству принятых Германией мигрантов. Сможет ли Германия стать страной мигрантов, время покажет. По крайней мере об этом говорила одна из значимых канцлеров в истории Германии Ангела Меркель. Меркель ушла, а протестное движение ПЕГИДА (Патриотические европейцы против исламизации Запада) еще функционирует и мусульманское население Германии все еще не спешит интегрироваться в немецкое общество.

Таким образом, несмотря на видимые проблемы, все-таки всем понятно, что миграционный поток с менее развитых стран в более развитые не сократится. Люди бегут от войны, нищеты, притеснений в другие страны, надеются на помощь, поддержку и лучшее будущее для своих детей. Европейским странам, которые принимают большое количество добровольных и вынужденных мигрантов, придется решать серьезные проблемы экономического, политического и культурного характера. На сегодняшний день в Германии актуальной является проблема интеграции

проживающих в стране иностранцев в немецкое общество. Долгое время ведущие политические партии страны поддерживали идеи мультикультурализма. Но затем данная позиция была официально признана ошибочной. На наш взгляд, Германия сделала максимальные усилия для снижения уровня миграционного кризиса, хотя оказалась перед тяжелым выбором соотношения своей политики с общеевропейскими подходами в реализации миграционной политики. Формулирование единой стратегии в реализации миграционной политики является одной из важных задач в сохранении единства Европейского Союза.

Литература

1 Тюрикова И.И. Феминистская критика теорий либерального мультикультурализма. Автореферат дисс. на соис. уч. ст. к.филос.н. – Архангельск, 2012. – 23 с. [ЭР]. Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/feministskaya-kritika-teorii-liberalnogo-multikulturalizma>

2 В Германию в 2015 году прибыли более миллиона беженцев. [ЭР]. Режим доступа: <https://www.interfax.ru/world/488565>

3 Мищенко О. В 2016 году в Германии обработают миллион прошений об убежище. [ЭР]. Режим доступа: <https://www.dw.com/ru/>

4 Мальцева Ю.А. Добро пожаловать в Германию? Особенности освещения проблемы беженцев в немецких СМИ //Знак: проблемное поле медиаобразования. – 2016. [ЭР]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/dobro-pozhalovat-v-germaniyu-osobennosti-osvescheniya-problemy-bezhentsev-v-nemetskih-smi>

5 Merkel says German multicultural society has failed. BBC News. (17 October 2010). URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11559451>

6 Федина А.В. Испытание ценностями: проблема беженцев и политические перспективы «Альтернативы для Германии»//Вестник РУДН. Серия: Политология. – 2018. Т. 20. – № 1. – С. 76-88[ЭР]. Режим доступа: https://journals.rudn.ru/political-science/article/view/18131/15608/ru_RU

7 Фирсова Т. Прогноз: население ФРГ сократится к 2060 году минимум на 8 млн человек. [ЭР]. Режим доступа: <https://ria.ru/20150428/1061363509.html>

ОРТА АЗИЯДА 1991 ЖЫЛДАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДАҒЫ ЭТНО-САЯСИ ЖАҒДАЙ ЖӘНЕ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІ

*Исаев Мұхтар Сеитханұлы
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық
қазақ-түрік университеті,
Қазақстан, Түркістан қ.,*

Аннотация. Мақала 1991 жылы КСРО ыдырағаннан кейінгі кезеңдегі Орта Азия аймағындағы этно-саяси жағдайлардың көші-қон процестеріне ықпалын анықтауға, тарихи сипаттауға арналған. Сонымен қатар, посткеңестік географиядағы этно-саяси жағдайдың тұрақсыздану, шиеленісу себептерінен туындаған көші-қон процестері аймақтық, мәдени және хронологиялық тұрғыда талданады. Мәселенің тарихи мәнін ашу үшін зерттеу барысында талдау, сипаттау, салыстыру, болжау ғылыми әдістері әдістері қолданылды. Зерттеу жұмысының негізгі нәтижесі - аймақтық көшу процесінің тоқтаусыз жалғасуы этно-саяси және экономикалық мәселелерді стратегиялық тұрғыдан шешу жағдайына келгендігін теориялық тұжырымдау. Зерттеу нәтижелерін ғылыми және педагогикалық мақсатта пайдалануға болады.

Кілт сөздер: этно-саяси жағдай, көші-қон, Орта Азия, ішкі және сыртқы көштер, ұлтаралық қақтығыстар, этникалық топтар

Abstract. The article is intended to determine, to historically describe the influence of ethno-political conditions on migration processes in the Central Asian region in the period after the collapse of the USSR in 1991. In addition, the migration processes caused by the reasons for the instability and tension of the ethno-political situation in the post-Soviet geography are analyzed regionally, culturally and chronologically. Scientific methods of analysis, description, comparison, forecasting were used during the research to reveal the meaning of the problem in terms of historical and international relations. The main result of the research work is the theorization of the fact that the process of regional migration continues without interruption, it is possible to solve ethno-political and economic problems from a strategic point of view. Research results can be used for scientific and pedagogical purposes.

Key words: ethno-political situation, migration, Central Asia, internal and external migrations, ethnic conflicts, ethnic groups

Әлемдік жүйені өзгерткен КСРО-ның ыдырауы бұрынғы кеңестік республикалардың этникалық жағдайына айрықша ықпал етті. Бір ғана ұлтқа негізделген мемлекеттер құрылды. Мұндай жағдай отандас түсінігіне негізделген жүйеде өмір сүріп келген мындаған ұлт өкілдеріне өмір сүріп отырған аймақта өздерін шет елдік ретінде сезініп, өзінің ұлтымен аталатын мемлекеттеріне көшуіне әсер етті. Сонымен қатар, посткеңестік географиядағы этникалық қақтығыстар, шекара мәселелері, билік үшін күрес, кейбір елдерде қалыптасқан ішкі соғыстар этно-саяси жағдайды шиеленістіре түсті. Нәтижесінде, этникалық негіздегі жүйесіз көшу процесі басталып кетті. Осы кезеңдегі өмір сүру стандарттарының төмендеуі, жұмыссыздық, кедейлік, экономикалық артта қалу сынды маңызды проблемалардың пайда болуы әлеуметтік-экономикалық көшу үдерісін одан әрі күшейтті.

Кеңес Одағы ыдырағанға дейін одақтас республикалар арасында орын алған көші-қон бір шекара ішінде болғандықтан ішкі көштер деп сипатталып келді. 1991 жылы КСРО-ның ыдырауымен мұндай көштер сыртқы көш жағдайына ауысты. Орыс зерттеушісі С.Панариннің көзқарасынша, сыртқы көш дегеніміз мигранттардың бір немесе одан көп шекарадан өтіп жасайтын іс-әрекеттері. Мұндағы шекаралар (мемлекет шекарасы, тіл шекарасы, мәдениет шекарасы) – екі жақты әртүрліліктер негізінде анықталады [1: 17].

1980 жылдардың екінші жартысынан бастап КСРО-дағы кеңестік мемлекеттердің ұлттық жаңғыру процестері белсенді түрде жүрді. Орта Азия елдерінің тәуелсіздіктерін иеленуі ұлттық сананың одан әрі оянуына ықпал етті. Жергілікті тілдердің мемлекеттік тіл мәртебесін иеленуі, ұлттық мәдениеттердің жандануы, партиялардың құрылуы жергілікті саналмайтын халықтар, әсіресе, славян түбірлі халықтар үшін уайым мен толқуды арттыра берді. Сонымен қатар, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың, өмір сүру шарттарының қиындауы, Тәжікстандағы ішкі соғыс, Өзбекстанда орын алған этникалық топтар арасындағы жанжалдар қауіпсіздік қайғысын туғызды. Осы кезеңде сыртқы көштердің негізінде әлеуметтік-экономикалық себептерден де маңызды этникалық және саяси себептер алдыңғы орында болды.

Бұл туралы зерттеуші А. Коробков, «көштер жаңа тәуелсіз мемлекеттердегі аз ұлттардың саяси ортаға және ұлттар арасындағы жанжалдарға, жаңадан құрылған биліктің ұлттық саясаттарына қарсы бейбіт түрде ықпал етуінің ең радикалды құралы болғандығын айтады. Ең бастысы, көшу процесінің орын алуына тәуелсіз мемлекеттерде жүргізілген саясат әсер етті» [2: 73],- деп тұжырым жасайды. Тәуелсіздікке қол жеткізген Орта Азия республикаларында орын алған көшу процесін бір ғана себеппен түсіндіру мүмкін емес. Бұл процестің артында Патшалық Ресейден бастап Кеңестер билігі тұсындағы саясат, тәуелсіздіктен кейінгі кезеңде орын алған жағдайлар жатқандығын көруіміз керек.

КСРО билігі демографиялық саясатты және көшуші халықтардың әлеуметтік және мәдени қажеттіліктерін толық назарға алмаған болатын. Бұл көшу процестері, бір жағынан, халықтың этникалық құрылымын біршама өзгертсе, екінші жағынан экономикалық қажеттіліктерді қалпына келтіре түсті. КСРО-дағы кеңестік мемлекеттердің халық құрылымында орыстардың саны артқан еді. 1926 жылы орыстардың саны жалпы халықтың саны бойынша 7,9%-дан (немесе 5,7 миллионнан) 1989 жылы 17,4%-ға (немесе 25,2 миллионға) артты. Жалпы алғанда, 1989 жылғы статистикалық мәліметтер бойынша өз ұлтының атымен аталатын өлке шекарасынан тыс жерде өмір сүретін ескі Кеңес отандастарының саны 54,3 миллионға жетті [2: 72].

Кеңестік саясаттың нәтижесі ретінде 1991 жылдың соңына қарай посткеңестік елдерде этникалық негіздегі көшу процестері жиіледі. Әсіресе, орыс және славян тектес халықтардың көшуі алдыңғы орынға шықты. Мұндай халықтың көшу процестері тек посткеңестік географияда ғана емес Еуразиядағы кең ауқымды көшу процесіне айналды. (Көшу процестері бойынша 1 кестені қараңыз). Ресей Федерациясының Миграциялық қызмет

мәліметтері бойынша 1989-2002 жылдар арасында жақын аймақтардан Ресейге 11 миллион адам көшіп келген және олардың 70% орыстарды құраған [3].

1 Кесте. Еуразиялық көшушілердің ең көп көшкен елдерінің тізімі, 2010 жыл.

Destination	Total Eurasian Immigrant Population	Percent of Total	Main Sending Countries		
Total	44,610,358	100%	Russia	Ukraine	Kazakhstan
Russia	11,792,769	24%	Ukraine	Kazakhstan	Belarus
Germany	5,242,767	11%	Poland	Croatia	Russia
Ukraine	4,932,325	10%	Russia	Belarus	Kazakhstan
Kazakhstan	2,886,178	6%	Russia	Ukraine	Uzbekistan
United States	2,300,921	5%	Poland	Russia	Ukraine
Italy	2,012,929	4%	Romania	Ukraine	Poland
Israel	1,794,384	4%	Russia	Ukraine	Romania
Spain	1,330,495	3%	Romania	Bulgaria	Ukraine
Belarus	1,078,648	2%	Russia	Poland	Ukraine
United Kingdom	969,639	2%	Poland	Lithuania	Romania
Greece	948,651	2%	Bulgaria	Romania	Georgia
Uzbekistan	830,116	2%	Russia	Tajikistan	Kazakhstan
Austria	818,388	2%	Bosnia	Turkey	Poland
Canada	743,205	2%	Poland	Romania	Ukraine

Source: World Bank, Bilateral Migration and Remittances 2010, November 2010.

(Статистикалық мәлімет Timothy Heleniak, “Diasporas and Development in Post-Communist <https://www.migrationpolicy.org/article/diasporas-and-development-post-communist-eurasia> дереккөзінен алынды.)

Орта Азия аймағында КСРО-ның ыдырауынан кейін орын алған көшу әрекеттері этникалық негіздегі көштер деп сипатталады. Этникалық көштер ұғымы «Халықтар қоныстануы (Народонаселение) энциклопедиялық сөздігінде» белгілі бір этникалық топқа тиесілі адамдар қатысатын көштер деп анықталады. Яғни, этникалық көш деген ұғымды айтқанда этникалық топтың көші түсініледі. Мәселен, зерттеуші Лебедев «этникалық көш» ұғымына мынадай анықтама береді. Этникалық көштер белгілі бір этникалық топқа тиесілі адамдардың өз еркімен немесе зорлықпен сол этнос қоныстанған (немесе ұзақ уақыт өмір сүрген) жерлерді тастап басқа бір географиялық және мәдени аймаққа жаппай қоныс аударуы. Этникалық көштердің орын алуына халықтың этникалық құрылымы, ұлттық санасы, этностар арасындағы байланыстар мен жанжалдар, мәдени және дәстүрлі, тілдік және діни жағдай сынды этникалық факторлар ықпал етеді [3]. Жалпы алғанда, «этникалық көштер» экономикалық себептерден емес, этникалық топтың өзіндік мені мен мәдениетін сақтау қажеттілігінен туындаған көштер ретінде қабылдауға болады.

Ежелден Орта Азия халықтарында діни азаматтық маңызды орын алып келді. Туған жерлеріне (мәселен, Самарқанди, Тарази, Фараби, Ходженди)

немесе шыққан тегі мен руына (Барлас, Маңғыт, Қоңырат) байланысты болуына қарамастан Бұқара, Қоқан әмірліктерінің, Түркістан өңірінің тұрғындары өздерін мұсылман ретінде танитын еді. Бұл жағдай революцияға дейін жалғасып келді [4: 52].

КСРО-ның құрылуы, 1924 жылы ұлттық территориялардың қалыптастырылуы Орта Азияда азаматтық танымды толығымен өзгертті. Кеңес Үкіметі бір бірімен қайшылықты азаматтық саясатын жүргізе бастады. Орта Азияда ежелден келе жатқан Түрік және Ислам азаматтықтарын жойып, ұлттық азаматтықты күшейтті, екінші жағынан, Кеңес азаматы түсінігін дамыта түсті. Дегенмен, 70 жыл жалғасын тауып келген идеологияның аяқталуымен Кеңес азаматы түсінігі де алынып тасталды және 15 дербес мемлекет пайда болды. Мұндай жаңа мемлекеттер өзіндік менін іздей бастады. Комунистік жүйенің құлауы ұлыс, ұлт, этнос, азаматтық мәселелері зерттеушілердің қызығушылығын туғыза бастады.

Кеңес Одағы кезеңінде этникалық топтар арасындағы байланыстар туралы көптеген зерттеулер жүргізілгенімен, идеологиялық қысым негізінде жарыққа шығу жағы қиындық туғызды. Этникалық топтар арасындағы қатынастармен байланысты критикалық мәселелер шешілместен жабылып тасталып отырды. 1980 жылдардың соңындағы экономика мен қоғамдық салаларда орын алған дағдарыс этникалық топтар арасындағы қатынастардың нашарлауына айрықша ықпал етіп, бұл мәселелердің таралып кетуіне себеп болды.

Бүгінгі күні Орта Азияда жергілікті халық өлке халқының көп бөлігін құрап отыр. Сондай-ақ, бұл жерде жүздеген үлкен және кіші этникалық топтар өмір сүруде. Кеңес Одағының ыдырауынан кейін посткеңестік өлкелерде этникалық және саяси жағдай тұрақсыздана бастады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы этникалық толқулар, трагедиялық жағдайлар кейбір өлкелерде бірнеше жылға жалғасқан ішкі соғысқа айналды. Орта Азия өлкелері арасында Тәжікстанда күрделі саяси мәселелер орын алды. 1990 жылдардың басындағы экономикалық дағдарыс, мақта өсіру нәтижесінде қалыптасқан экологиялық жағдай, оңтүстік пен солтүстік арасындағы руларға бөліну және билік үшін күрес осы өлкеде ішкі соғыстың туындауына алып келді. Ішкі соғыстың бір жағында исламдық «Гхармилер» екінші жағында Ресей мен Өзбекстаннан қолдау тапқан жаңа кеңестік «Хожандилермен» біріккен «Кулабилер» бар еді. 1992 жылдан 1997 жылға дейін жалғасқан ішкі соғыста 60 мың адам қайтыс болды. Өлке ішінде көшушілердің саны 1 миллионға жетті, 50 мың тәжікстандық Ауғанстанға, 200 мың адам ТМД-ның басқа өлкелеріне босқын ретінде паналауға мәжбүр болды. Орыстар, украиндар, немістер және еврейлер Ресейді паналады [5]. Аймақтағы ішкі тұрақсыздық экономикалық жағдайға да кері әсерін тигізді. Этникалық және саяси жағдайға байланысты көштер былай тұрсын, соғыстан кейін экономикалық дамуы ең төменгі деңгейге түскен әлемдегі кедей аймақтар арасына кірген Тәжікстаннан сыртқа жұмыс табу үшін көшуге жалғасты.

1989 жылы Ферғанада болған жағдайлар Өзбекстаннан көшу толқынының басталуына себеп болды. 1989 жылы 4 сәуірде өзбектер мен ахыскалы түріктер арасында болған қақтығыстар нәтижесінде ресми деректер бойынша 200-ден аса адам қайтыс болды. Сонымен қатар, мыңдаған ахыскалы түріктердің Өзбекстаннан көшіп кетуіне тура келді. Өзбекстаннан көшкен ахыска түріктері Қырғызстанға, Қазақстанға, Азербайжанға, Ресейдің Краснодар, Орел, Белград, Тула, Смоленск облыстарына көшіп кетті [6: 654]. Ферғанада орын алған қақтығыстан кейін 1989 жылы 207 500 болған Ахыскалы түріктер 1990 жылдардың соңына қарай 40 000 мың адамға азайды [7: 54].

Посткеңестік географиядағы саяси және этникалық негіздегі қақтығыстар айрықша әсер еткен елдің бірі Қырғызстан болды. Ош қақтығысының артында тек жер мәселесі емес, экономикалық, ұлттық мәселелер де жатты. Қырғызстанда көптеген өзбек халқының өмір сүруі және олардың әртүрлі талаптар қоюы сынды ықпалдар да бар. 1990 жылы болған қырғыз және өзбек халықтары арасындағы Ош қақтығысы мыңдаған адамның басқа жаққа қоныс аударуына және 300 адамның өліміне себеп болды [8: 106].

2000 жылдары этникалық және саяси негіздегі көштердің орнына экономикалық мақсаттағы көштер орын алды. Тек Қырғызстандағы 2005 жылғы «Қызғалдақ төңкерісі» бұл жағдайды қайта өзгертті. Жаппай қоғамдық қозғалыстар нәтижесінде саяси өзгерістер орын алып, билік басына жаңа кадрлар келді. Шамамен екі жылдай уақытқа созылған саяси тұрақсыздық нәтижесінде сыртқы көштер көбейді. Осы кезеңде Ресейдің Қырғызстандағы елшісі болған Шмагин, Ресейде тұрақты тұруға рұқсат алғысы келетіндердің саны артқандығын айтады. 2005 жылдың алғашқы кезеңінде Қырғызстаннан көшу үшін 18 810 адам өтініш білдірген. Ұлттық статистика комитеті және Ресей Федерациясының Федералдық көш қызметінің мәліметтері бойынша көпшілігі орыс ұлтынан тұратын 25 мың Қырғызстан азаматы көшкен [9: 51].

2010 жылы орын алған жаппай тоқулар мен қарулы қақтығыстар Бакиев режимінің құлауына себеп болды. Әсіресе, қырғыздар мен өзбектер арасындағы түсініспеушілік, аймақтағы саяси және этникалық топтар арасындағы қатынастар шиеленісті жағдайға алып келді. Этникалық топтар арасындағы қақтығыстар себебінен 1 миллионнан аса адам зардап шекті. Бұған қоса, Ош және Жалалабад қалаларының қалпына келтірілуіне 1 миллиард доллардан көп қаражат керек екендігі айтылды [10: 481]). Ош қақтығысы тек Қырғызстан үшін ғана емес, Орта Азия үшін үлкен бір қауіп орталығы саналды. Өзбекстанның осы кезеңдегі Президенті Ислам Каримов бұл оқиғаларды Қырғызстанның ішкі мәселесі ретінде бағалауына қарамастан, сыртқы және ішкі қысымдар нәтижесінде жабық болып келген шекара қақпаларын ашып өзбек босқындарды қабылдау мәжбүрлігінде қалды. 14 сәуірге дейін бар жоғы екі күн ашық болған шекарадан 75 000 босқын өтіп үлгерді [8: 106]. БҰҰ Босқындар жөніндегі ұлттық комиссиясы деректері бойынша 2010 жылы Оңтүстік Қырғызстанда болған қақтығыстар себебінен

Ош және Жалалабадтан 375 мың адам көшкен және 2011 жылғы мәліметтер бойынша олардың 169,5 мыңы кері қайтып келген [11].

Орта Азия аймағындағы этникалық қақтығыстардың көпшілігі Ферғана аймағында орын алған. Бұл аймақтағы этникалық шиеленістердің КСРО ыдырауынан бұрын пайда болған 1989 жылғы Ахыскалы түріктер мен өзбектер арасындағы қақтығыстар және 1990 жылғы қырғыздар мен өзбектер арасындағы Ош оқиғасымен аяқталмағандығы көрінеді.

Орта Азиядағы этникалық негіздегі қақтығыстар славян және басқа да еуропалық тектес халықтардың көшуіне тікелей әсер етпесе де, олар үшін қауіпсіздік мәселесін алдыңғы орынға шығарды. Әсіресе, орыс тілінің бұрынғы статусынан айрыла бастауы, жергілікті тілдерді күшейтуге бағытталған саясаттар, әлеуметтік және экономикалық мәселелердің шешілмеуі бұл халықтардың көшуіне ықпал етті.

Орта Азия аймағынан көшу процесінің тоқтаусыз жалғасуы, жаңа мақсаттағы елдердің ізделуі, оның экономикалық мәселелерді шешуге бағытталған стратегиялық жағдайға келгендігін көрсетіп отыр.

Әдебиеттер

1. Морева Е. Трансграничная миграция из Центральной Азии в представлениях общественности России (по материалам социологических опросов и анализа СМИ). – Барнаул: Издательство Алтайского государственного университета, - 2016, - 178 с.

2. Korobkov A. “Sovyet Sonrası Göç Hareketlerinin Oluşumunda Etnik ve Mesleki Etkenler” Çev. Yavuz Sezen, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Der. Erhan Büyükkacıncı, - Ankara: Phoenix Yayınevi, - 2004, - 248 s.

3. Петров В. “Этнические Миграции в Современной России: Детерминанты и Типология. <https://naukarus.com/etnicheskie-migratsii-v-sovremennoy-rossii-determinanty-i-tipologiya> 27.05.2022

4. Холики А., Рахимов Н. Межэтнические отношения в средней азии: история и тенденции // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, - 2013, №3 (55), - 192 с.

5. Ивановский С. Гражданская Война в Таджикистане. Российское Военное Обозрение, <http://www.coldwar.ru/conflicts/tadj/tadjikistan.php> 28.05.2022

6. Arslan E., “Vatanlarına Dönemeyen Son Türk Topluluğu: Ahıska Türkleri”, Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri, İstanbul: IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, - 2011, - 692 s.

7. Сакаев В. Демографический фактор в этнополитических конфликтах: Методологические Аспекты Анализа, // PolitBook, - 2012, - №3, - s. 54-62

8. Sarı Y., Asanbayeva Ç. 1990 ve 2010 yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar, Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik. Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara: USAK Yayınları, - 2012, - 206 s.

9. Немешина Л. Русские в Киргизии: этнокультурная и социально-политическая структура. Русский мир в Центральной Азии: сборник статей и

материалов, Сост. А.А.Князев, - Бишкек: Институт русской диаспоры в Центральном Азия, - 2007. – 251 с.

10. Ергешбаев У., Аманбаева У. Кыргызстан: Миграция населения после двух Тюльпановых революции и ошских событий 2010 года. // Demoscope Weekly, - 2011, - №481-482, <http://demoscope.ru/weekly/2011/0481/analit04.php> 27.05.2022

11. Данков А. Центральная Азия через 100 лет; После большой трансформации (<http://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/tsentrafnaya-aziyacherez-100-let-posle-bolshoy-transformatsii/ru> 27.05.2022.

РЕПАТРИАЦИЯ И МИГРАЦИЯ В ТРАНСГРАНИЧНЫХ ОТНОШЕНИЯХ КАЗАХСКОЙ ССР И КНР

Д.В. Сапрынская

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Москва, Россия

saprinskayadv@gmail.com

Аннотация: Проблема формирования зарубежных диаспор в сопредельных государствах напрямую связана с процессами делимитации и демаркации границы. В советский период процессы миграции в регионе тесно связаны с формированием пограничных пунктов, значительным набором статистики, отражающей численность мигрантов, места их размещения и др. Таким образом, анализ миграционных процессов в трансграничных районах позволяет сделать выводы о структуре населения, а также основных событиях, подтолкнувших миграционные или репатриационные потоки.

Ключевые слова: миграция, репатриация, демаркация, граница, Казахстан, КНР, СССР

В первые годы советской власти первым и наиболее важным документом, который зафиксировал волны миграции, стал Илийский протокол от 27 мая 1920 г. Специфика этого соглашения состояла в его «региональном» характере – по факту он был заключен между Илийским районом Синьцзяна и Семиреченской областью Казахстана. Документ был подписан с целью восстановления торговых и экономических связей, а также для урегулирования обратной миграции казахов. Контроль над последней стал осуществлять Отдел внешних сношений в тот момент Туркестанской АССР. Протокол предусматривал статьи, связанные с репатриацией этнических беженцев 1916, 1918 и 1920 г., а также рядовых участников гражданской войны. Кроме того, целью этого протокола было противодействие белогвардейским образованиям, которые отступая, дошли до Синьцзяна в

количестве 50 тыс. человек [1: 26-29]. В результате 1921 г. был ознаменован массовым возвращением в Туркестанскую автономную республику. Репатрианты проходили в основном через города Нарынкол, Кольбрат, Нары, Хоргос, Чугучак и др. На границе были развернуты специальные пункты для приема населения, которые позднее контролировались советскими консульствами в Урумчи, Кашгаре, Кульдже и Чугучаке. Репатриантам была гарантирована личная и имущественная неприкосновенность. Этот же период ознаменован массовым голодом, жертвами которого стали 414 тыс. казахов [2: 44]. Прием беженцев естественно сократился, однако по данным комиссии ТуркЦИКа по устройству беженцев в Семиреченской области, к середине июля 1921 г. на территорию прибыло 240 тыс. репатриантов [4: 180-181].

Советская власть осуществляла поддержку репатриантов. Так, в феврале 1924 г. СНК РСФСР выделил 150 тыс. рублей золотом на поддержку прибывших [1: 26-29]. В отношении мигрантов проводилась льготная налоговая политика: им предоставлялись 5 лет без уплаты единого сельскохозяйственного налога, а также единовременные выплаты. Эти льготы репатрианты получали до 1925 г., а также им предоставляли земельные участки. В этот период советская власть фактически разработала подход по осуществлению репатриации, на основе которого в дальнейшем были разработаны критерии для организации миграции в современном Казахстане. В последующие годы СССР продолжал оказывать помощь репатриантам, а именно предоставлял материальные средства, проводил адаптацию и обустройство, вовлекал репатриантов в хозяйственную деятельность [1: 159].

Обратная миграция из Казахстана в Синьцзян интенсифицировалась в 1930-е г., а коллективизация и индустриализация способствовали увеличению потоков мигрантов. Основными территориями, куда были направлены потоки, стали Китай, Монголия, Иран и Афганистан – современные места расселения зарубежной казахской диаспоры [3]. В 1930 г. из Казахстана в Китай откочевало порядка 4,5 тыс. хозяйств. По итогам обратной миграции из Китая прибыло 306 хозяйств [1: 40].

В итоге на территориях современного Казахстана и Китая проходили маятниковые миграции, тесно связанные с судьбой казахского этноса, а также экономической и иной спецификой эпохи.

Родовая структура мигрантов с Синьцзяна была представлена двумя крупными родами Среднего жуза – найманами и керееми. К моменту образования КНР на территории страны проживало около 447 тыс. казахов, из которых 444 тыс. в Синьцзяне [5: 137]. Следующие крупные волны миграции произошли в конце 1940-х г., массовый характер они приобрели в 1955-1963 г. В 1944 г. Бахтинским погранотрядом Казахской ССР была задержана группа из 21 семьи, период активизации национальных движений был ознаменован нелегальной миграцией [6]. Только с 1 апреля по 20 июня 1955 г. через пограничный пункт Аягуз пройдут 11 619 человек, в качестве области их назначения будут указаны: Актюбинская, Павлодарская, Восточно-Казахстанская и Семипалатинская области. Стремясь оформить маятниковую

миграцию, СССР предложил КНР практику установления двойного гражданства, КНР воздержался от принятия такого решения [1: 85]. Максимальный пик миграция достигнет к 1962 г., когда из-за голода в КНР (1958-1962) и охлаждения отношений между странами, численность репатриантов, прибывших в Казахскую ССР за 1962-1963 г. достигнет 118 926 человек, только в Семипалатинской области будут размещены 38 993.

Таким образом, процессы в регионе в период с 1917 по 1963 гг. оформили критерии для проведения репатриации, выработаны базисные принципы контроля над миграцией населения. Кроме того, в результате событий XX века на территории как КНР, так и на казахской земле образовались крупные диаспоры. В КНР – казахская диаспора по данным переписи на 2010 г. достигала порядка 1,5 млн. человек, достаточно крупно в Казахстане была представлена дунганская и уйгурская диаспоры, по данным последней Всесоюзной переписи 1989 г. уйгуры составляли 185301, дунган 23555 в Джамбульской области, в месте их наибольшей концентрации. Несмотря на то, что Казахская ССР, а в последствии и Республика Казахстан, активно применяли политику поддержки этнических мигрантов, потоки мигрантов чаще всего зависели от характера взаимоотношений между странами и внутривнутриполитического курса. Пик миграции пришелся на 1962-1963 гг., когда на территорию Казахской ССР переехало 118 926 человек [2: 44]. Развал СССР стал одной из причин всплеска уйгурского национально-освободительного движения на территории СУАР КНР, в результате в начале 90-х годов было образовано Исламское движение Восточного Туркестана.

Литература

1. Аблажей Н.Н. Казахский миграционный маятник «Казахстан – Синьцзян». Эмиграция. Репатриация. Интеграция. Караганда:Болашак-Баспа. 2014.
2. Алексеенко А. Н., Алексеенко Н. В.; Малая Ассамблея народов Восточного Казахстана, ВКГУ им. С. Аманжолова, ВКГТУ им. Д. Серикбаева. - Усть-Каменогорск: Медиа- Альянс, 2007.
3. Брук С.И. Этнический состав и размещение населения в Синьцзянском Уйгурском автономном районе Китайской Народной Республики// Сов. Этнография. 1956. № 2.
4. Советское строительство в аулах и селах Семиречья (1921-1925гг.): сб. документов и материалов. Алма-Ата, 1957.
5. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству, Кн. 1. В начале пути. – Алматы., 2010. С.137.
6. Нелегальная миграция – миграция с нарушением законодательства страны Illegal Immigration// <http://cis.org/Illegal>

1920-1930 ЖЖ. ТҮРЛІ САЯСИ НАУҚАНДАР МЕН АШТЫҚ КЕЗІНДЕ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘЖБҮРЛІ КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСТЕРІНІҢ АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Е.Д. Пазилов

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

Шымкент, Қазақстан

razilov82@mail.ru

Аннотация

Мақалада архив материалдарының негізінде 1920-1930 жж. Оңтүстік Қазақстан өңірін қамтыған халықтың жаппай көші-қон үдерістерінің аймақтық аспектілері қарастырылады. Аталмыш жылдары өңірдегі халық және мал басы санының күрт кеміп кетуінің басты себебі, аштық пен түрлі саяси науқандар салдарынан халықтың мәжбүрлі ауа көшіп кетуі екендігі анықталды. Мақала авторы жаңа архив деректеріне сүйене отырып, Оңтүстік өңір қазақтарының ауа көшуі мен аштық тарихына тың фактілер мен тұжырымдарды ұсынады.

Кілт сөздер: Оңтүстік Қазақстан, мәжбүрлі ауа көшу, миграция, кәмпескелеу, қуғын-сүргін, жаппай ұжымдастыру.

Summary

In this article, on the basis of archival materials, the migration of 1920-1930, which covered the entire territory of the South Kazakhstan region, is considered. Comparative data on the loss of population and livestock for those years prove that one of the reasons for the sharp decline in population is migration, which affected the dynamics of the population of the region. In the article, the author, based on new archival documents, delves into the history of famine and migration of Kazakhs in the South Kazakhstan region.

Keywords: South Kazakhstan, migration, confiscation, repression, mass collectivization.

Оңтүстік Қазақстан өңірі – ХХ ғасырдың алғашқы жартысында орын алған түрлі саяси-шаруашылық науқандар мен аштық кезінде ауа көшу жаппай орын алған, сондай-ақ Қазақстанның басқа өңірлерінен босып келген халықтар Орта Азия елдеріне өткен транзитті аймақ болып табылады. Сол себептен де Шымкент қаласындағы архив мекемелерінде осы тақырыпқа байланысты материалдар молынан шоғырланған. Атап айтқанда, Түркістан облысының мемлекеттік архивінің 74-қорының (*Сыр-Дарьинский окружной исполком*) №127, 402-істерінде, 121-қордың (*Исполнительный комитет ЮКО*) №20, 25, 83, 189, 264, 313, 356-істерінде Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарынан ауа көшіп кеткен шаруа қожалықтары мен қайта көшіп келушілердің саны,

сондай-ақ олардың мал басы жөніндегі мәліметтер сақталған. Ал Түркістан облысы қоғамдық саяси тарихының мемлекеттік архивінің 26-қоры (*Сыр-Дарьинский гумком ВКП (б)*) №658, 780, 667 істерінде, 29-қорының (*Документы Сыр-Дарьинского окружком ВКП(б)*) №96, 403, 406, 407, 415, 696 істерінде, 40-қорының (*Чимкентский обком КП Казахстана*) №228, 229, 316, 590 істерінде ауа көшудің негізгі себептері, үкіметтен бөлінетін азық-түлік көмегіне мұқтаж шаруа қожалықтарының саны, көршілес республикалардан қайта көшіп келген босқындарды жерге орналастыру, колхоздарға бөлу, материалдық көмек көрсету т.б. материалдар жинақталған. Шымкент қалалық ПМ Арнайы мемлекеттік архивінде мәжбүрлі ауа көшуді ұйымдастырған жетекшілерінің қылмыстық тергеу істері сақталған.

Жоғарыда аталған архив қорларындағы материалдарға сүйене отырып, біз түрлі саяси-шаруашылық науқандар салдарынан (көшпелі және жартылай көшпелі шаруашылықтарды отырықшыландыру және ұжымдастыру, ет-астық дайындау) Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарынан халықтың жаппай ауа көшуі орын алған мерзім – 1930-1933 аралығы деп тұжырымдаймыз. Өйткені, 1924 жылы Түркістан өлкесінен Қазақстанға өткен Сырдария губерниясы халқының санының өсімі мен кемуі көрсетілген жыл сайынғы статистикалық мәліметтерде 1929 жылға дейін үлкен ауытқушылықтар байқалмады. Архив мәліметтеріне талдау жасағанымызда өңір халқы санының күрт кемуі үдерісі 1930 жылдан басталып, 1931-1933 жылдар шарықтау шегіне жеткені анықталды.

Кесте -1. 1930-1933 жж. ОҚО көшіп кеткен халық саны (өңірлер бойынша және республикадан тыс аймақтарды қос есептегенде)

№	Жылдар	Жалпы қожалық саны	Көшіп кеткен қожалық саны	Халық саны	Халық санының кему үдерісі
1	1930	224 974	-	1 116 914	-
2	1931	197 159	27 815	994 438	122 476
3	1932	135 675	61 484	627 324	367 114
4	1933	104 587	31 088	418 728	208 596
	Барлығы	-	120 387	-	698 186

Кесте мәліметінен байқағанымыздай, 1930-1933 жылдар аралығында құрамына қазіргі Қызылорда мен Жамбыл облысының көптеген аудандары

енген Оңтүстік Қазақстаннан және ішкі және сыртқы босып кету үдерістерін қоса алғанда 120 387 қожалық ауа көшуге мәжбүр болған. 1930 жылмен салыстырғанда 1933 жылы шаруа қожалықтарының саны 64%, халық саны 62,6% азайып кеткен. Бұл жерде билік органдары саяси науқандар салдарынан халықтың аштан қырылған бөлігін де жасырып, ауа көшіп кеткендер санатына қосып жібергенін де аңғару қиын емес [1].

Ауа көшудің бағытына келсек, оны ішкі және сыртқы деп екіге жіктеп қарастыруға болады. Оңтүстік Қазақстан өңірі бойынша ішкі мәжбүрлі ауа көшу – Шымкент, Арыс, Түркістан, Мерке сияқты ірі теміржол станциялары орналасқан қалаларға қарай бағытталды. Мұның себебін, біріншіден, ұжымдастыру науқаны қарқынды жүргізілген ауылдық елдімекендермен салыстырғанда негізінен еуропалық ұлт өкілдері мекендейтін қалаларда азық-түлікпен жабдықталу деңгейінің жоғары болуымен, екіншіден ірі теміржол станциялары орналасқан аталмыш орталықтарда «Хлебпродукт», «Азияхлеб», «Казмясопродукт», «Казхлебторг» деп аталатын халықтан астық және мал салығын жинаумен, оны орталыққа тасып әкетумен айналасатын мемлекеттік мекемелердің қоймалары бар болатын. Мал-мүлкі мен қолындағы талғажау етіп отырған азғантай ғана астығын «басы артық» (*излишка*) деп мемлекет есебіне тартып алынғаннан кейін аштыққа ұшыраған халық аман қалуы үшін осы қоймалардың маңын торуылдады. Олар осы қоймаларда жинақталған астықты халыққа таратып беруін талап етті. Кейбір жағдайда аштықтан көзі қарауытып, белі бүгілген халық топтаса келе қарулы отряд күзететін аталмыш қоймаларға шабуыл жасап оққа ұшты. Сонымен қатар, қойма маңына көмілген мал өлекселері мен қалдықтарын аршып жеу фактілері де кездесті.

Ауа көшудің сыртқы бағытына келсек, Оңтүстік Қазақстан өңірінен ауа көшуге мәжбүр болған халықтар негізінен Орта Азия республикаларына (*Өзбекстан, Тәжікстан, Қарақалпақстан, Қырғызстан*) қарай үдере көшкен. Осы жерде босқан халық неге Қазақстанмен бірдей дәрежедегі Одақтың құрамында болған Орта Азияға республикаларына қарай жөңкіле көшті деген сұрақ туындайтыны заңды. Оның себебін былай түсіндіруге болады. Орта Азия республикалары сол кезеңде халықаралық саудада құны алтынмен парпар, маңызды шикізаттық ресурс – мақта өсіретін өлке ретінде «Орталықтың» тікелей бақылауындағы азық-түлік өнімдерімен жеткілікті деңгейде жабдықталатын аймақ еді. Мысалы, Оңтүстік Қазақстаннан 1926-1927 жж. жоспар бойынша 3 млн. 300 мың пұт астықтың 2 млн. 500 пұты мақта шаруашылығымен айналысатын Орта Азия республикаларына тасып әкетілген екен [2]. Яғни, Орта Азияны Сібірдің астығымен қамтамасыз ету мақсатында салынған Түркісіб теміржолы іске қосылғанға дейін, Оңтүстік Қазақстанда өндірілген астықтың басым бөлігі көршілес Орта Азия республикаларына тасылды.

Архив деректеріндегі қарастырылып отырған мәселені жекелеген аудандары бойынша талдасақ, ОҚО отырықшы-егіншілік аудандарымен (Сайрам, Әулиеата, Қаратас, Арыс т.б.) салыстырғанда, көшпелі және жартылай көшпелі аудандарда (Қызылқұм, Созақ, Тереңөзек т.б.) халықтың

ауа көшуі жаппай сипат алғанын байқаймыз. Сонымен бірге, Оңтүстік өңірмен көршілес Орта Азия республикаларына халықтың мәжбүрлі жаппай ауа көшуі стихиялы түрде болмағанын, оның ұйымдасқан формада жүргенін, жетекшілері бар екендігіне көз жеткіземіз. Ал халықтың үдере көшуіне басшылық жасағандардың әлеуметтік құрамына келсек, олардың арасынан 3 әлеуметтік топ өкілдері – ұлт зиялылары, байлар, молда-ишандар ерекше көзге түседі. Оңтүстік Қазақстан облысының аудандарынан мәжбүрлі ауа көшуге мәжбүр болған халық саны, жетекшілері мен көшу бағыттарын төмендегі кестеден көруге болады.

Кесте -2. ОҚО аудандарынан ауа көшуге мәжбүр болған босқындар саны

№	Жылдар	Ауа көшкен халық саны, жетекшілері	Тұрғылықты жері	Көшу бағыты және жаңа мекені
1	1931	1000 қожалық «Найман руы», Бекарысов Аджибек, Байсариев Шенгильбай	ОҚО, Қарсақпай	Тәжікстан, Курган-тюбе
2	1931- 1933	14319 қожалық, Жаңбыр ишан, Сәруар ишан, Аллабергенов	ОҚО, Жаңақорған ауданы	Өзбекстан, Тәжікстан
3	1931- 1933	7795 қожалық	ОҚО, Тереңөзек	Қарақалпақстан
4	1931- 1933	4687 қожалық, Бекбаев, Жаулаулин, Акимқұлов	ОҚО, Мерке ауданы	Қырғызстан
5	1931- 1933	7008 қожалық	ОҚО, Созақ ауданы	Тәжікстан
6	1931- 1933	3158 қожалық	ОҚО, Қызылқұм ауданы	Өзбекстан

Зерттеліп отырған мәселенің мән-жайын жете түсіну үшін, Оңтүстік Қазақстан облысында 1930-1933 жылдардың аралығында мал басы саны көрсеткіштеріне де назар аудару өте маңызды. Осы тұрғыда, ОҚО 1930 жылы барлық мал басы саны – 6 680 637 (100%) болса, 1931 жылы – 2 161 865 (32,3%), 1932 жылы – 949 201 (14,2%), 1933 жылы небәрі – 736 050 (11,1%) мал басы ғана қалған. Сонда мал басы санының өсімін есептемегеннің өзінде ОҚО 1930 жылмен салыстырғанда 1933 жылы мал басы саны 89% азайып кеткенін, 6 млн. 680 мың малдан 736 мың ғана қалғанын байқаймыз [3]. Ең алдымен «мал-жан аман ба» деп амандық-саулық сұрасатын қазақ халқы үшін мал басы санының осылай күрт кеміп кетуі – өте ауыр салдарларға

ұшыратқаны айтпаса да түсінікті шығар. Ұжымдастыру және кәмпескелеу науқандары салдарынан тартып алынған малдың бір бөлігі салық ретінде етке өткізілсе, колхоздардың ортақ қорасына қамалған қалған бөлігі иесіз, бағусыз қалып аштан қырылды немесе есепсіз сойылуға ұшырады.

1930-1933 жылдардың аралығында мал басы санының күрт кеміп кетуінің тағы бір себебі – халықтың өз атамекендерін тастап ауданнан және республикадан тыс өңірлерге ауа көшуі еді. Осы ретте ауа көшуге мәжбүр болған халық жан басын аман сақтап қалу үшін малдарын да өздерімен бірге алып кеткен болатын.

Арнайы орган өкілдері халықтың көшіп кетудің басты себебі, байшыл-ұлтшыл элементтердің колхоз, аудандық басшылық аппаратты иемденіп жүйелі түрде зиянкестік әрекеттерінен туындады деп кінәні басқа аударуға тырысқанымен, науқан барысында өкімет өкілдері асыра сілтеушіліктерге жол бергенін ішінара өздері де мойындайды. 1934 жылы 24 желтоқсанда ОҚО Жаңақорған ауданының жауапты қызметкерлері – Шадинов, Юсупбаев, Ракитин қол қойған актіден де байқауға болады. Онда «1930-1933 жылдар аралығында барлық 14 319 қожалықтың 82% республика мен ауданнан тыс жерлерге ауа көшіп кетуге мәжбүр болған. Ауданда ет дайындау науқаны мен малды айдап кету салдарынан, мал басы саны 98% азайып кеткен. Мал шаруашылығына негізделген 40 колхоз тарап кеткен. Саяси-шаруашылық науқан барысында партия директивасының дұрыс болғанына қарамастан, өрескел асыра сілтеушіліктерге жол берілуі салдарынан аштыққа ұшыраған халық басқа өңірлерге ауа көшуге, малдарын есепсіз союуға мәжбүр болған». Аталмыш акт авторларының тұжырымдауынша: «халықтың ауа көшуін ұйымдастырғандар Жаңбыр ишан, Сәруар ишан, бұрынғы болыс басқарушысы - Аллабергенов» [4]. Осы актіде ауданға қарасты ауылдарда ұжымдастыру мен ет дайындау науқанын жүргізуге жауапты шолақ белсенділердің бассыздық әрекеттері де сөз болады. Мысалы, ауданға қарасты №7 ауылдық кеңес председателі Айтмамбетов ауылдағы көрікті деген әйелдерден тұқымдық қор жинау бригадасын құрап, күн сайын ауылдық совет кеңсесінде жиналыс өткізген. Жиналыстан соң, қорқыту, бопсалау арқылы әйелдерді бір-бірлеп кеңседе алып қалып, зорлап отырған. Егер әйелдер ауылдық кеңес председателінің қажеттілігін өтеуден бас тартса, күйеулерін кулак ретінде ұстап, мал-мүлкін тәркілеген. Мәселен, Кучеев Рахман, Бабажанов Нефес, Шахходжаев Күшжан кедей санатында болғандарына қарамастан, олардың әйелдері ауыл председателінің қажетін өтемегені үшін мал-мүлкі түгел тәркіленген. Осы жөнінде ауданға бірнеше рет арыз жазылғанымен, тиісті шаралар қабылданбаған. Осының салдарынан №7 ауыл түгелімен Өзбекстанға көшіп кетуге мәжбүр болған. 1933 жылы Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы партия комитетінің бірінші хатшысы болып тағайындалған Е. Алтынбеков, ауданында 14 мыңнан аса қожалықтан небәрі 2227 ғана шаруашылық қалғанын көріп, шошынған екен. Ол кісінің жары Мағрой Алтынбекова өз естелігінде «Біз Жаңақорғанға барғанда аудан басшысы да қызметін тастап ауа көшкендермен ілесіп кеткен екен, аш-

жалаңаш елден басқа онда ештеңе де көзге ілінбеді» дейді. Содан Е. Алтынбеков ауданға жұмыс күшін тарту үшін ашаршылық пен қуғын-сүргін кезінде Өзбекстанға тентіреп босып кеткен халықты елге қайтаруға күш салады. Е. Алтынбековтың жанкешті еңбегінің арқасында Өзбекстан территориясынан Жаңақорған ауданына 1 мыңнан астам отбасы қайта оралды. 1938 жылы осы қызметте жүрген кезінде елді жайлаған жаппай қуғын-сүргін дүрмегімен Е. Алтынбековте «ұлтшыл» деп айыпталып, өзге қазақ зиялылармен бірге тұтқынға алынады.

ОҚО қарасты Теренөзек ауданында 1930-1933 жылдар аралығында 9961 қожалықтан 1865 қожалық ғана қалып, 7795 қожалық жойылып кеткен. 1933 жылы 28 желтоқсанда берілген ОГПУ қызметкерлерінің мәліметінше, жойылып кеткен 7795 қожалықтың 2166 республикадан тыс аймақтарға көшіп кетсе, қалғаны ауданнан тыс аймақтарға қоныс аударған және аштық салдарынан қырылған.

1933 жылы 19 желтоқсандағы ОҚО қарасты Мерке ауданында жергілікті атқару комитетінің өкілдері - Жұмасейітов, Бекешев және т.б. қол қойған акті мәліметтерінен ауа көшудің ауқымы мен салдарларын байқауға болады. Аталмыш актіде: «1931 жылдан 1933 жылдың тамыз айына дейін ауданнан барлығы 4687 қожалық көшіп кеткен. Аудандағы мал басы саны да күрт кемуі орын алып, жылқы - 15 238 бас, яғни 82,5%, ұсақ мал – 7442, немесе 20,9%, ірі қара – 7576, яғни 45,3%, түйе – 638, немесе 86,2% азайып кеткен» [5]. Алайда актіге қол қойған өкілдер ауданда орын алған жаппай ауа көшудің себебін, кеңес үкіметі жүргізген саяси-шаруашылық (ет, астық дайындау, кәмпескелеу, күштеп колхоздастыру т.б.) науқандардан емес, ұлтшыл-контрреволюциялық ұйым өкілдері – Бекбаев, Жаулаулавинов, Акимкуловтардың теріс үгіт-насихаттарының салдарынан деп сендіргісі келеді. Әрине, осы арқылы аталмыш аудан басшылары кеңес үкіметінің халыққа жасаған қастандықтарын бүркемелеуге тырысқанын байқауға болады.

Архив деректеріне сүйенсек, 1933 жылдан бастап, саяси-шаруашылық науқандар барысында өрескел асыра сілтеушіліктердің орын алғанын түсінген үкіметтік органдар жағдайды түзеу үшін жедел шараларды қолға алды. Өйткені, 1933 жылы аштық пен ауа көшу салдарынан Оңтүстік Қазақстанда мақта, қызылша, астық шаруашылығында жұмыс күшінің жетіспеушілігі орын алып, мемлекеттік жоспарды орындау көрсеткіштері күрт төмендеп кетті. Сондықтан үкіметтік деңгейде аймақтан ауа көшуге мәжбүр болған халықты өздерінің бұрынғы тұрғылықты жерлеріне қайтару жөнінде шешім қабылданды. Осының нәтижесінде Оңтүстік өңірден көшіп кеткен қожалықтардың басым бөлігі өздерінің тұрғылықты мекендеріне қайта орала бастады. Қайта көшіп келушілерді бірінші кезекте жұмыс күші жеткіліксіз мақта, қызылша өсіретін шаруашылықтарға, өнеркәсіп орталықтарына орналастыруға мән берілді. Алайда кейбір аудан басшылары бұл іске салғырт қарағандары байқалады. Мысалы, 1934 жылдың шілде айындағы мәлімет бойынша Қарсақпайға 700 қожалық Орта Азия республикаларынан көшіп

келсе, оның 106 қожалығы тиісті жағдайлар жасалмағандықтан қайта көшіп кеткен. Аудандық атқару комитетінің нұсқауы бойынша №6 ауылға қайта көшіп келген 8 әйелдің (отбасы мүшелері аштықтан қайтыс болған) әрқайсына мемлекеттен 5 мал басы тегін берілуі тиіс болған. Бірақ тиесілі көмекті тек 3 әйел ғана алып, қалған 5 әйелді председатель ауылдан қуып жіберген. Ауыл басшысының бассыздық әрекеті салдарынан сол 5 жесір әйел аштан өлген. Ал оларға тиесілі малды басшылар өздері бөліп алған [6].

1934 жылы билік органдары өңірден ауа көшуге мәжбүр болған халықтың басым бөлігі өздерінің тұрғылықты жерлеріне қайта қоныстандырылды деп есеп бергенімен, шын мәнінде республикадан тыс аймақтарда қалып қойған қазақтардың көші ХХ ғасырдың 60-70 жж. дейін тоқтамағанын байқаймыз.

Орта Азия республикаларынан қайта қоныс аударған көшкіншілерді қабылдайтын темір жол бойындағы бекеттерде (Шымкент, Арыс, Түркістан, Мерке) тамақтандыру орындары жасақталды. Көшіп келгендерді жұмыспен, азық-түлікпен қамтамасыз ету шаралары жүргізілді. Қайта қоныстандырылғандар халықты ең алдымен, жұмыс күші тапшы мақта өсіретін және қызылша егетін аудандарға орналастыруға ерекше мән берілді.

Аталмыш тақырып аясында 2021 жылы атқарған жұмыстардың бір парасын ғана назарларыңызға ұсынып отырмыз. Әрине, алда атқарылатын жұмыстар көп, сондықтан осы бағыттағы зерттеулерімізді ары қарай қарқынды түрде жалғастыратын боламыз. Тоқсан ауыз сөзіміздің тобықтай түйіні ретінде төмендегідей қорытынды ұсыныстарымызды білдіреміз:

1. 2009 жылғы «Босқындар туралы» ҚР Заңында және «1951 жылғы БҰҰ босқындар мәртебесі туралы Женева конвенциясында» босқын (беженцы) деп танудың шарттары мүлде басқа. Сол кездегі архив деректерінде де босқындар деген ұғым кездеспейді. Сондықтан ақтау процесінде босқын (*беженцы*) терминін пайдаланудан бас тартып, « мәжбүрлі ауа көшушілер» (*откочевники*), уақытша қоныс аударушылар (*отходничество*) деген терминдерді қолданған ұтымды болар еді;

2. 1916-1930 жж. Қазақстаннан ауа көшуге мәжбүр болған халық – кеңес үкіметінің қастандық саясатының құрбандары деп баға беріліп, барлығы тұтас ақталатындай құжаттық акт қабылдануы тиіс деп есептейміз;

3. Елдің ішкі аймақтарына жан сауғалап босып кетудің жекелеген фактілерін есепке алмағанда халықтың көршілес шет мемлекеттерге мәжбүрлі ауа көшуі кейбір зерттеушілер айтып жүргендей, бей-берекет стихиялы түрде болмағаны архив деректері негізінде анықталды. Осы ретте ауа көшуді шашау шығармай басқарып, халықты аман сақтап қалуды көздеген көш жетекшілері ұлт жанашыры ретінде дәріптеліп, еліміздің тәуелсіздігі жолында күрескен тұлғалармен тең дәрежедегідей лайықты тарихи бағаға ие болуы тиіс деп ойлаймыз.

4. Ғылыми-іздеу экспедициясы барысында ауыл, аудан бойынша ауа көшкендердің нақты санын анықтау әдістемесінде тұрғындар арасында жаппай анкета жүргізу, көнекөз қариялармен биографиялық сұхбат әдістердін

пайдалану, ерікті іздеу жасақтарын (студент, магистрант, ауыл жастары) және қоғамдық ұйымдарды тартудың тиімділігі жоғары екені анықталды.

Әдебиеттер:

1. Түркістан облысының мемлекеттік архиві.74-қор.1-тізімдеме.18-бума.149-іс.
2. Түркістан облысы қоғамдық саяси тарихының мемлекеттік архиві. 40-қор. 1-тізімдеме. 229-іс.
3. ТОҚСТА. 40-қор. 1-тізімдеме. 47-іс.
4. Шымкент қалалық ПМ Арнайы мемлекеттік архиві. №10988 қылмыстық іс. 1-том
5. Шымкент қалалық ПМ Арнайы мемлекеттік архиві. №02786 қылмыстық іс 3-том.
6. ТОМА. 121-қор.1-тізімдеме.264, 325-істер.

ДИСКРЕДИТАЦИЯ ЗНАНИЯ ГЛАЗАМИ ТРУДЯЩИХСЯ ЗА РУБЕЖОМ ПОЭТОВ-ТАДЖИКОВ

*Янь Миньцзя, соискатель
МГУ им. М.В.Ломоносова
Институт стран Азии и Африки
Москва, Россия
katerina.chzhuana@yandex.ru*

Аннотация: Цель исследования – уточнить воззрение передвигающихся поэтов-таджиков на науку и образование как интегральные элементы развития современного общества. На примерах фрагментов из произведений любителей-поэтов и их кратких биографий анализируются их мнения о текущем состоянии воспитания и академического сообщества в целом. Делается вывод о скептическом восприятии представителей сообществ трудящихся в РФ таджиков об эффективности научных исследований и грамотности в плане достижения всеобщего благоденствия.

Ключевые слова: таджики, трудящиеся, поэзия, наука, знание, образование, трудоустройство

Discreditation of Knowledge in the view of Tajik Poets Working abroad

Annotation: This research aims to ascertain the mobile Tajik Poets' attitude towards science research and education as integral elements in the progression of modern society. It analyzes amateur poets' perception of the current situation of edification and academic community in general, taking the cases of fragments from their poetry and their brief biographies. It leads to the conclusion that the

representatives of the community of Tajik workers in Russia adhere to a skeptical comprehension on the effectiveness of science studies and literacy in the perspective of the achievement of overall welfare.

Key words: Tajiks, workers, poetry, science, knowledge, education, employment.

*Yan Minjia, PhD Candidate
Lomonosov Moscow State University
Institute of Asian and African Studies
Moscow, Russia
katerina.chzhua@yandex.ru*

Исследование посвящено оценке трудящихся за границей поэтов-таджиков о значимости науки и академического окружения. Любители стихотворчества, обновляя традицию новоперсидской словесности оригинальными наблюдениями за социальными феноменами наших дней, сатирически обрисовывают свой горький опыт карьерной самореализации, воспроизводят эмоциональные переживания, тягостные с точки зрения их интеллектуальных способностей и уровней образования. Трудоустройством некоторых рабочих в отрыве от их специализаций объясняется повальный скептицизм к значению искания правды, а такое негативное впечатление может быть проецировано и на их убеждение о научной активности другого этнического социума.

Древние цивилизации Ближнего и Среднего Востока прославились «дидактической литературой», открывавшей молодым житейскую мудрость; в продолжении данного тематического жанра восхваление знания в широком смысле (перс. *донииш*; араб. *‘илм*, мн.ч. *‘улум*) признается одним из специфических мотивов новоперсидской словесности [2: 198]. О знании и образовании обсуждает и непрофессиональная, но достаточно новаторская и плодотворная группа стихотворцев – таджиков, поселившихся в России в надежде на улучшение качества жизни. Достопримечательность ее поэм состоит в том, что авторы, переживая взлеты и падения, направляя свое творчество на удаление чувства досады и облегчение душевной тяготы, насыщают лаконическое изложение реальными сведениями, волей и мышлением, что придает их речи несравнимую выразительность и сердечность [4: 98, 107, 109; 7].

Поэзия открывает путь к быстрому пониманию мировоззрения таджиков. Около трети (2017 г.) – четверти (2020 г.) ВВП страны переводится из-за границу трудящимися [13]. Между кормильцами семей и их близкими, как правило, сохраняется взаимная привязанность, чем и объясняется большой общественный резонанс на вопросы о жизни соотечественников на чужбине [4: 108; 10]. На этом фоне стихотворец кристаллизует суждение той или иной социальной прослойки. Следовательно, значимость обследования мнения миграционного окружения о научных знаниях определяется тем, что общее

представление о степени терпимости работоспособных таджиков в отношении незнакомых культурно-мыслительных элементов составляет предпосылку для поддержания с ними мирных и эффективных контактов.

На данный момент основной корпус стихотворений трудящихся в России таджиков ожидает предметного исследования; число поэтических текстов, публикуемых в соцсетях, постоянно и растет. Феномен «поэт-мигрант» во многом обусловлен образованностью выходцев определенной социальной группы, которые, окончив университет или медицинский институт, под давлением послевоенных обстоятельств с 1997 г. переехали в Россию для личного карьерного роста и материальной обеспеченности семей [12: 103]. С 2016 г. этнограф Т.С. Каландаров периодически переводит поэзию приезжих в Россию таджиков и памирцев. Фиксирует голоса их представителей о религии и справедливости [5; 6]. Прилежно накапливая аутентичные сочинения пишущих таджикистанцев, ученый видит в поэзии трудовых мигрантов истоки нового литературного течения [6: 126].

Одним из выдающихся поэтов-таджиков признается Нусратулло Бобоев (род. в 1976 г.). Он окончил Факультет таджикской филологии Худжандского государственного университета имени Б. Гафурова, три года преподавал в школе, с 2013 г. в Уральском экономическом районе работает ремесленником или торговцем [8]. Искусно конкурирует в традиционной игре средневековых панегиристов *мушоира* – создании цепочки стихов экспромтом [9]. В 2021 г. опубликовал сборник лирик *Лолахои боми Ватан* («Тюльпаны крыши Отечества») [3]. Одна из них излагает, что судьба вынудила его отречься от стремления к науке, от воспитания учеников (пер. с тадж. яз. авт. и далее по аналогии) [9]:

*«Из замка себялюбия я сбежал,
Из бытия к исчезновению я сбежал.
Перед будущими я смущен,
Потому что из сегодня Отечества я сбежал.
Ученые мифы измышляют,
А знание стало тоскливым, я сбежал.
На нашем поединке все нападают сзади,
С сего эшафота искусства я сбежал.
Поставил на чаяниях заветных могилу и древку,
От скорби могилы и савана я сбежал.
Всех благ, о друг! Запрос к жизни
Настолько мельчает кости, что я сбежал».*

Другая лирика усиливает его критическое замечание [9]:

*«Сердце мое хочет кричать, но нельзя,
Стоять в чреде восходящей нельзя.
Критик, пусть твой помысел – одна критика,
Но на рынке нашем оборот того товара нельзя.
Надежда моя – автобус, колесо которого снаружи истлевает,
Дорожные знаки извещают единый смысл: Нельзя!»*

*Сердце мое в джунглях душных скучает, на помощь!
Приди мне на помощь, небосвод, разве и тебе нельзя?
Веди ты речь беспочвенно, дабы себя не стреножил,
Уклоняйся от истинных слов, ведь здесь нельзя.
В четырех высотных стенах правил я – узник,
Вольнодумничать мне непосильно, поскольку нельзя.
Сторицею имею на сказ, но по стихосложению
И бред невольника неуверенного нельзя.
Две-три боля, высказанных мною – капля в море,
Остальные мои боли – теперь нельзя».*

Его приятель и поэт Гули Мурод в 1959 г. родился в Ленинабаде (Худжанд с 1991 г.), в 1989 г. окончил Ленинабадского государственного педагогического института имени С. Кирова (ХГУ им. Б. Гафурова с 1991 г.), более чем десяти лет назад обитал тот же экономический район России. В четверостишии полушутливо пишет горькую истину о своей карьере [3]:

*«Изъявил я, что на радость настроюсь,
Наслаждения и разгула удостоюсь.
С двумя дипломами я не ожидал –
После цветочником устроюсь».*

Друзья сомневаются не только в прогрессе науки, в более или менее степени – и в самооценке [9]. Отступив от научно-творческой сферы с отчетливым основанием, Бобоев порой упрекает себя в равнодушии к развитию науки и образования на родине. Гул Мурод подчеркивает давнюю уверенность в грядущей идеальной самореализации в выборе профессии, но издевательский опыт все чаще оправдывает разрыв между направлением подготовки и сферой трудоустройства. В их представлении удвоилась неопределенность науки: эмпирически она ни обеспечивает финансового положения добросовестных специалистов, ни блюсти благонравия своих формальных производителей, притом поэты, смиряясь с данной печальной реальностью, иногда невольно с романтизмом отрицают свое критическое суждение, раскаиваются в отступлении от специальности.

Недоверие к собственному потенциалу и к официально аккредитованному академическому сообществу проявляет еще несколько любителей стихотворства. Т.С. Каландаров в итоге полевых исследований 2021 г. отмечает, что среди его четырех респондентов два не определяют себя как поэта или поэтессу (хотя они явно превзошли стилиста) [6: 117, 125; 9; 11], а один из выпускников главного государственного ВУЗа Таджикистана и отказался давать интервью, но много информаторов придает большое значение признанию своих читателей [4: 115; 6: 121, 126; 7]. Ясно, что трудовые поэты приветствуют отклик таджикского социума, вождеуют гуманистические взаимодействия с аудиторией. Аналогичным образом, Гул Мурод восхищается лирикой Сулайё Хокимовой [3], преподавателя ХГУ и известного журналиста, который в 2018 – 2021 гг. в равной мере страдал от

долгой разлуки с семьей и считал мигрантов героями эпохи (*қаҳрамони замон*) [10].

Трудящиеся стихотворцы изливают на родном языке и неприязнь к иноземному сообществу [3; 8; 9], но их недовольство, по сути дела, преимущественно возбуждают алчность предпринимателей, несовершенство законодательства и спорадичные факторы (недоразумение, нерадивость администраторов). К числу образованных таджиков, устроившихся строителями или ремесленниками, но сочиняющих стихи по социальным и религиозным тематикам [4: 107–108], принадлежит и журналист, сведущий в истории Северной Азии, владеющий русским языком, но из-за сокращения радиоканала превратившийся в арматурщика [7]. В случае большинства мигрирующих поэтов и вообще уроженцев Центральной Азии «социальные, статусные и поведенческие различия между приезжими и горожанами дополнительно маркируются теперь этническими признаками» [1: 7], ввиду чего в ходе урегулирования отношений конструктивным представителям обеих сторон необходимо отодвинуть свою ксенофобию на задний план. Лишь в таком контексте и при утверждении гуманности возникает надежда на дружественный и продуктивный межэтнический диалог с таджиками.

Литература

1. *Абашинов С.Н.* Среднеазиатская миграция: практики, локальные сообщества, транснационализм. Этнографическое обозрение. 2012. С. 3–13.
2. *Бертельс Е.Э.* Избранные труды. В 5 т. Т. 1. История персидско-таджикской литературы. М.: Наука, 1960.
3. *Гули Мурод Гулов.* Персональная страница на Фейсбуке. URL: <https://ru-ru.facebook.com/people/Гули-Мурод-Гулов/100009104556887/>.
4. *Каландаров Т.С.* Косточка сладкая, на чужбине я...: поэзия таджикских трудовых мигрантов в России. Acta Slavica Iaponica. 2017. Tomus 38. Pp. 91–119.
5. *Каландаров Т.С.* Таджикская мигрантская религиозная поэзия. Вестник антропологии. 2019. № 4. С. 169–177.
6. *Каландаров Т.С., Молчанова Ю.О.* Социальная справедливость / несправедливость в поэзии таджикских трудовых мигрантов в России. Вестник антропологии. 2021. № 4. С. 116–128.
7. *Наталия Нехлебова.* Поэтический поезд. Пер. Олим Ширинбек, Тохир Каландаров. Огонек. 10 июля 2017 г. № 27. С. 7–9. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3330128>.
8. *Нусратулло Бобоев.* «Сафар кардам ба он шаҳре ...» Стихотворение мигранта, от которого мурашки ... Мигрант.news.tj. 2018. URL: <https://migrantnews.info/ru/2039/>.
9. *Нусратулло Бобоев.* Ашъор [Стихи]. Шукуфаи армон: махзани адабии Ворух [Цвет чаяния: сокровище просвещенности Воруха]. URL: <https://vorukhtj.wordpress.com/нусратулло-бобоев/>.
10. *Салимҷон Саидов, Сурайё Ҳокимова.* Нигоҳи нав бо Сурайё

Ҳокимова [Новое воззрение с Сурайе Хакимовой]. «Нигоҳи нав» ШТР СМ-1. 2021. Шумораи 32. URL: <https://cm-1.tv/barnomaho/нигоҳи-нав-бо-сурӣ-ҳакимова-32/>.

11. Сухбат бо шоир Абдуваққос Юсуфӣ [Беседа с поэтом Абдуваққасом Юсуфи]. Симои Ворух. 1997. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SnjcVs4zyOk>; <https://www.youtube.com/watch?v=sOcoKdRRww>.

12. *Хушкадамова Х.О.* Женское лицо миграции. Социологические исследования. 2010. № 5. С. 99–104.

13. Personal remittances, received (% of GDP). Tajikistan. The World Bank. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=TJ>.

МИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА СТРАН ЕС: КЕЙС ТУРЦИИ

Б.Б. Бокова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
b.re.2016@mail.ru

Аннотация: В данной статье проведен анализ ключевых аспектов миграционной политики ЕС на примере Турецкой Республики. Исследование включает в себя основные линии миграционного аспекта Турецкой Республики с Европейским Союзом. Автором прослеживается динамика миграционных потоков из Турции в страны Европы. Опираясь на данные, предоставленные в статье, автор приходит к выводу, что миграционный вопрос для обеих сторон представляет важную часть внешней политики. Миграционный вопрос Турцией используется как рычаг давления на ЕС в вопросе членства.

Ключевые слова: *Европейский союз, Турция, миграция, миграционный кризис, беженцы, Германия, диаспора*

Миграционные движения осуществляются как перемещение внутри страны (внутренняя миграция) по разнообразным причинам или как внешняя миграция. Миграция остается важнейшей областью политики Турции еще до того, как Турция стала официальной страной-кандидатом в ЕС в 1999 году. Особенно с окончанием холодной войны в 1990-х годах Турция начала сталкиваться с проблемами, связанными с тем, чтобы быть страной происхождения и назначения, одновременно выступая в качестве транзитной страны для документированной и undocumented миграции. Хотя основы миграционной политики были сформированы в Турции до процесса подачи заявки на вступление, процесс вступления в ЕС оказал важное

стимулирующее воздействие на трансформацию миграции и политику предоставления убежища. Учитывая положительный демографический профиль Турции, особенно по сравнению со стареющей и проблемной демографией ЕС, потенциальная миграция из Турции в Союз должна стать одним из положительных экономических последствий вступления Турции. В то же время, как видно из расширения до десяти новых государств-членов, миграция в большинстве государств-членов ЕС, миграция является чувствительной политической проблемой и общественное мнение легко настроено против нее. В случае расширения в 2004 году эти политические вопросы были решены путем предоставления гибкого переходного периода продолжительностью до 7 лет. Многие в Турции уже ожидают, что переходный период после вступления в ЕС продлится целых десять лет. К 2015 году стареющая рабочая сила ЕС и нехватка квалифицированных кадров, возможно, привели к некоторым изменениям в политическом отношении к миграции. Если нет, то гибкая система, как и в случае с нынешним расширением, позволит осуществлять миграцию, но также позволит отдельным государствам-членам устанавливать ограничения или барьеры, чтобы успокоить популистские страхи, не блокируя при этом экономические выгоды. Для подробного изучения миграционного вопроса Турции в Европе необходимо привести исторический дискурс по данной проблематике.

На сегодняшний день более 5 миллионов человек турецкого происхождения живут в Европе за пределами самой Турции, и эта человеческая связь связывает Турцию и более широкое европейское сообщество с тех пор, как в 1960-х годах началась крупномасштабная миграция. Вопросы иммиграции, гражданства, интеграции, ассимиляции и социального обмена, вызванные этой миграцией и установлением сообщества постоянной турецкой диаспоры в Европе уже давно являются политически чувствительными. Консервативные и крайне правые партии в Европе ухватились за проблемы миграции и культурного разнообразия, часто разжигая страх перед иммигрантскими сообществами и играя на беспокойстве некоторых европейцев по поводу быстрых демографических изменений. Отношения между Европейским союзом, а также многими входящими в него государствами—членами и Турцией в последние годы резко ухудшились. А с 2014 года турки за рубежом, в Европе и других странах мира, получили возможность голосовать на турецких выборах, что привело к активной кампании некоторых турецких лидеров в европейских странах. По этим и ряду других причин в последние годы значительно возрос политический и академический интерес к турецкой диаспоре и ее взаимодействию с европейским обществом и политикой. Турецкая и турецко-курдская диаспора чувствует себя как дома в Европе в целом, ее члены выражают высокий уровень удовлетворенности своими жизненными обстоятельствами и общее удовлетворение политикой интеграции принимающих стран[1]. Согласно Конституции 1961 г. граждане Турции получили законное право на свободный въезд и выезд из страны. С этого времени и началась массовая миграция

турецкой рабочей силы в развитые государства Западной Европы, что постепенно стало одним из факторов, влияющих на социально-экономическую ситуацию в стране. В основе данного явления лежит ряд внутренних факторов: во-первых, высокий уровень безработицы, в т.ч. скрытой, из-за аграрного перенаселения страны, во-вторых, высокий уровень инфляции и, в-третьих, низкая заработная плата. В целом миграция сказалась положительно на развитие турецкого общества по ряду причин: турецкие мигранты получали возможность повысить общий уровень своей квалификации, а приобретенные ими новые знания по изучению и эксплуатации высокотехнологичного оборудования в дальнейшем по возвращении на родину могли бы использоваться на турецких предприятиях; в Турецкую Республику в больших количествах поступала иностранная валюта, преимущественно из стран Западной Европы. Согласно статистике, в 60-70-х гг. валютные переводы турецких граждан из-за рубежа были основным источником поступлений иностранной валюты в страну, что сказывалось на улучшении состояния платежного баланса Турции[3]. Со своей стороны, Западная Европа после окончания Второй мировой войны испытывала серьезный дефицит дешевой рабочей силы для восстановления инфраструктуры, практически полностью разрушенной после войны, а также для выполнения низкоквалифицированной работы. Свидетельством обоюдной заинтересованности является то, что Турецкое правительство подписало с рядом европейских государств важные двусторонние межправительственные соглашения, регулирующие въезд турецких мигрантов и их дальнейшее трудоустройство. Так, в 1961 г. подписано соглашение с Германией, в 1964 г. — Нидерландами, Бельгией, Австрией, в 1965 г. — Францией, в 1967 г. — Швецией и в 1970 г. — Швейцарией.[4] Таким образом, правительство Турции с самого начала способствовало развитию подобного рода отношений и регулировала на правительственном уровне процесс экспорта рабочей силы. Также важно отметить, что одной из причин подписания Соглашения об ассоциации Турции с Европейским экономическим сообществом (1963 г.) было именно свободное перемещение турецких рабочих в рамках стран-участниц договора. Так 23 ноября 1970 г. (в ходе переходного этапа интеграции Турции в ЕЭС) был подписан Дополнительный протокол о свободном перемещении промышленных товаров, людей, услуг и капитала, однако полностью выполнить данные договоренности на практике не удалось. В Турции при Национальной службе занятости была создана сеть государственных посреднических агентств по трудоустройству за рубежом. Данные организации в соответствии с двусторонними соглашениями между государствами регулировали количество и очередность выезжающих, обеспечивали медицинское освидетельствование мигрантов (для определения пригодности к предлагаемой работе и исключения вирусного заражения населения европейских стран), оформление необходимых документов, в том числе заключение трудовых контрактов между турецкими рабочими и иностранными работодателями.[4] Диаспора в значительной степени не

заинтересована в европейской политике, с небольшим количеством сильных жалоб на власти и небольшим участием в партийной политике в соответствующих странах. Общины диаспоры во Франции и Нидерландах, похоже, более полностью интегрированы в эти общества, чем общины в Германии и Австрии. Тем не менее, по всему миру большинство в европейской турецкой диаспоре продолжают идентифицировать себя в первую очередь как турки, а не как полноправные члены обществ, в которых они живут, и они по-прежнему в большей степени поглощены развитием и политикой в Турции, чем в своих нынешних странах проживания. Короче говоря, они решительно поддерживают, косвенно и явно, максимум президента Турции Реджепа Тайипа Эрдогана о том, что турки в Европе должны «интегрироваться, но не ассимилироваться», даже несмотря на то, что их точное понимание этой фразы открыто для интерпретации. Несмотря на то, что большинство представителей турецкой общины утверждают, что они "чувствуют себя как дома" в принимающей стране, подавляющее большинство говорят, что турецкая община должна быть больше связана с нетурецкой общиной. Но также очень сильное большинство турков согласны с тем, что турецкая община должна сохранить свою отдельную идентичность. Эти конкурирующие стремления к связи и отдельному родству сообщества, похоже, усиливают рефлексивную приверженность идее ассимиляции без интеграции - понятие, продвигаемое президентом Турции Реджепом Тайипом Эрдоганом и явно принятое подавляющим большинством диаспоры[5]. Турки, которые не имеют гражданства в принимающей стране, более критически относятся к интеграционным усилиям принимающей страны, чем те, кто уже является гражданами. Действительно, те, кто имеет гражданство, более позитивно относятся практически к каждому аспекту жизни в принимающей стране. Этого, возможно, следует ожидать, поскольку гражданство является одним из конечных мер полной интеграции на индивидуальном уровне.

Несмотря на то, что Турция больше считается страной эмиграции, одной из сторон миграционной политики считается "транзитная миграция". Транзитные мигранты - это люди, прибывающие в страну назначения с целью последующего переезда в то или иное государство. В последние годы Турция стала страной транзитной миграции вследствие своего геополитического положения между востоком и западом, севером и югом, а также в результате общей активизации миграционного движения в регионе. Беженцы, лица, ищущие убежища, и нелегальные рабочие образуют разношерстную группу мигрантов, которые воспринимают своё пребывание в Турции как временную остановку. Они ищут лучших условий жизни на Западе и относятся к Турции как к "залу ожидания". Политическая нестабильность в регионе и ограничительная иммиграционная политика западных государств усиливает этот тип миграции в Турцию. Кроме того, когда въезд в Турцию стал проще, а переезд в западноевропейские страны стал более затруднительным, многие транзитные мигранты оказались в Турции, как в западне. Следовательно, Турция, как и другие страны буферной зоны, должна предпринимать какие-то

действия в отношении транзитных мигрантов. В этих условиях Турция стала не только реципиентом, но и транзитёром для беженцев, ищущих убежища в Европе. В 2009 г. в рамках концепции «ноль проблем с соседями» Анкара сделала безвизовым въезд для сирийцев, но с началом гражданской войны в Сирии открытая граница обернулась наплывом беженцев. С апреля по сентябрь 2015 г. ЕС предпринял ряд шагов по формированию и реализации политики борьбы с миграционным кризисом, причём с самого начала речь шла о необходимости координации усилий с соседями, в том числе и с Турцией. Уже в принятой 13 мая программе в области миграции ЕС отметил перспективность углубления сотрудничества с Турцией и оказания помощи находящимся в этой стране сирийским беженцам[7]. 29 ноября 2015 г. в Брюсселе открылся саммит ЕС–Турция. Европейцы предложили туркам оставить у себя беженцев, стремящихся попасть в ЕС (для начала 2,2 млн сирийцев), а также поставить преграду нелегальным мигрантам на границе с ЕС, принимая при этом репатриированных из Греции. В ответ премьер Турции А. Давутоглу не только повторил своё условие о либерализации виз для турок, но и добавил к нему ещё два: финансовую помощь (не менее 3 млрд евро в год) для обустройства беженцев в Турции, а также возобновление переговоров о вступлении Турции в ЕС. Таким образом, миграционный кризис стал для Турции рычагом давления на страны Европейского Союза. Можно констатировать факт, что положение "буферной зоны" создает серьезные трудности для всех стран региона. Как и другие "стражи ворот", Турция сталкивается с наличием на ее территории людей, которые фактически не желают здесь оставаться. Таким образом, в Турции присутствуют все виды неформальной и нелегальной деятельности, включая посредничество в нелегальной переправке иммигрантов, что обычно приводит в конечном счете к эксплуатации беженцев и других транзитных мигрантов.

Таким образом, после внутренних миграционных перемещений, которые Турция интенсивно пережила в 1950-х годах, она начала испытывать растущий уровень внешней миграции. Миграция рабочей силы в зарубежные страны, особенно в Германию, как страну происхождения с 1960-х годов, и Турцию, которая испытывает транзитные миграционные потоки извне в Турцию с 1980-х годов, в связи с политическими событиями вокруг нее, после 2000-х годов, с экономическими и политическими событиями в мире она стала страной назначения, куда многие иностранцы мигрируют, чтобы поселиться. Тем более, что сирийский кризис, длящийся с 2011 года, сделал Турцию мишенью иностранных миграционных потоков, как никогда раньше. Упомянутый кризис имел последствия, вызвавшие нелегальную миграцию в Турцию и беспрецедентные потоки беженцев в Европейский союз (ЕС). Феномен транснациональной миграции имеет многоаспектный вид, формируемый государственной политикой, а также начинающийся с индивидуального процесса. Можно сказать, что видимость политического планирования в интересах государства-реципиента массовой турецкой иммиграции, основанного на статусе меньшинства во Франции, стала

очевидной после Второй мировой войны. Если принять во внимание утилитарную политику, проводимую французским правительством, хотя она показывает положительную сторону миграционной мобильности, этнические и культурные проблемы, возникшие в результате последующих действий, достигли размеров, которые большинство стран не принимает во внимание. Проблемы, возникшие в рамках миграционной мобильности, продолжились по оси государственной политики интересов, с такими ориентациями, как ассимиляция, интеграция и мультикультурализм. Миграционная мобильность также создала диаспоральную идентичность в мигрирующем обществе. Можно сказать, что появление диаспорной идентичности стало более заметным в третьем поколении турецкой миграции. В свою очередь, миграционный кризис стал серьезным вызовом для отношений ЕС и Турции. Опираясь на свою роль транзитёра в крупнейшем потоке мигрантов на пути в ЕС, Анкара предприняла попытки укрепить свои позиции, пользуясь внутренними разногласиями в ЕС и навязав Брюсселю ряд условий. Частично ей это удалось: процесс либерализации виз и переговоры о членстве в ЕС уже запущены

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Камкин А.К. (2016) Германо-турецкие отношения через призму миграционного кризиса. Аналитическая записка No27 (57). Институт Европы РАН, Москва, Россия.
2. Saime Ozcurumez, Nazlı Şenses Europeanization and Turkey: studying irregular migration policy Pages 233-248 | Published online: 20 Jun 2011 Download citation <https://doi.org/10.1080/19448953.2011.578867>
3. Constitutionalizing the External Dimensions of EU Migration Policies in Times of Crisis
4. Белов В.Б. (2018b) Миграционный кризис в Германии и Евросоюзе – сложный поиск путей решения. Аналитическая записка No29 (125). Институт Европы РАН, Москва, Россия.
5. Бибилова О.П. (2014) Турецкие иммигранты в Германии: проблемы и перспективы. Ислам на Ближнем и Среднем Востоке. Институт востоковедения РАН, Москва, Россия, No 8.
6. Carrera, JS Vara, T Strik - 2019 - books.google.com
7. Тимофеев П.П. Влияние миграционного кризиса в ЕС на отношения ЕС и Турции (2015-2016 гг.) [Текст] / П.П. Тимофеев // Вестник МГИМО – Университета. – 2016. – № 2 (47). – С. 62 – 71.

АНАЛИЗ ПРОТИВОРЕЧИЙ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША И ВЕНГРИИ

Т.А. Нигманов
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
tanhoiser@mail.ru

Аннотация

Миграционный кризис 2015 года обнажил конкретные проблемы Европейского союза. Отсутствие солидарности в решении общей проблемы и стремление каждого государства минимизировать урон и риски для себя, не считаясь с интересами союзников, продемонстрировали неготовность государств-членов к переходу к общей внешней политики и политики безопасности. Республика Польша и Венгрия стали главнейшими протестантами против коллективного решения проблемы. Этот конфликт стал частью большого противостояния Варшавы и Будапешта с Брюсселем. Конфликт дошел до столь серьезной стадии, что чиновники Европейского союза заговорили о принятии санкций в отношении государств Восточной Европы. Некоторые политики, например, Дональд Туск, на фоне напряженности заговорили о возможном выходе Польши и Венгрии из Европейского союза. То есть, Венгрия и Польша готовы идти на серьезнейший конфликт с Европейским союзом из-за мигрантов из стран Ближнего Востока и Северной Африки. При этом они по собственной воле оказывают значительную поддержку беженцам из Украины. Поэтому понимание причины миграционной политики Варшавы и Будапешта представляет академический интерес. Ответ на данную головоломку может дать социальный конструктивизм. Согласно данной теории, во-первых, Польша и Венгрия воспринимают мусульманских арабоязычных мигрантов как угрозу собственной идентичности. Во-вторых, таким образом они защищают собственное видение Европейского союза как интеграционного объединения христианских европейцев.

Ключевые слова: социальный конструктивизм, Европейский союз, беженцы, миграционный кризис.

Abstract

The migration crisis of 2015 exposed the specific problems of the European Union. The lack of solidarity in solving a common problem and the desire of each state to minimize damage and risks for itself, regardless of the interests of the allies, demonstrated the unpreparedness of the member states for the transition to a common foreign and security policy. The Republic of Poland and Hungary became the main protesters against the collective solution of the problem. This conflict became part of a large confrontation between Warsaw and Budapest with Brussels. The conflict has reached such a serious stage that officials of the European Union started talking about imposing sanctions against the states of Eastern Europe. Some

politicians, such as Donald Tusk, amid tensions, started talking about a possible withdrawal of Poland and Hungary from the European Union. That is, Hungary and Poland are ready to go into a serious conflict with the European Union because of migrants from the countries of the Middle East and North Africa. At the same time, they voluntarily provide significant support to refugees from Ukraine. Therefore, understanding the reason for the migration policy of Warsaw and Budapest is of academic interest. The answer to this puzzle may come from social constructivism. According to this theory, firstly, Poland and Hungary perceive Muslim Arabic-speaking migrants as a threat to their own identity. Secondly, in this way they defend their own vision of the European Union as an integration association of Christian Europeans.

Key words: social constructivism, European Union, refugees, migration crisis.

Дебаты о глобальном миграционном «кризисе» (или «кризисах») затрагивают множество вопросов: лица, спасающиеся от войны, насилия, бедности, изменения климата, стихийных бедствий и дискриминации; трудовые мигранты, беженцы и нелегальные мигранты; дети, а иногда и те, кто остался дома и нуждается в поддержке со стороны своих родственников-мигрантов; и обстоятельства в местах происхождения, транзита и прибытия, а также опасности, с которыми сталкиваются эти мигранты, а также ксенофобские реакции, которые они вызывают. Обращаясь к отсутствию всестороннего реагирования на эти ситуации, бывший Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций (ООН) Пан Ги Мун раскритиковал «кризис солидарности», проявленный мировым сообществом, подчеркнув, что «нам срочно нужны страны, которые превзошли бы свои национальные интересы и смогли объединиться для принятия решительных глобальных ответных мер» (УВКБ ООН, 2016 г.).

Подавляющее большинство поляков также поддерживают решительную оппозицию правительства «Право и справедливость» обязательному перераспределению квот ЕС для мигрантов из Ближнего Востока и Северной Африки, проживающих в Греции и Италии. Например, опрос CBOS в мае 2017 года показал, что 70% поляков были против приема беженцев (не говоря уже об экономических мигрантах) из мусульманских стран, и только 25% были за. Право и справедливость понимают, что для многих поляков европейский миграционный кризис является проблемой огромной политической и символической важности, и - в резком контрасте с социально либеральным, космополитическим консенсусом, преобладающим среди западноевропейских культурных и политических элит - они рассматривают схему переселения ЕС как угроза национальному суверенитету, самобытности и безопасности.

Большинство поляков стремятся избежать проблем в области культуры и безопасности, с которыми, по их мнению, столкнулись страны Западной Европы, принимая большое количество мусульманских мигрантов, которых

трудно ассимилировать, и внедряя воинствующих экстремистов в свои общины. Тот факт, что, в отличие от многих западноевропейских городов, в Польше не было террористических атак исламистов, усилил у поляков ощущение того, что они живут в относительно безопасной стране и что они опасаются, что мультикультурализм, навязанный ЕС, угрожает их безопасности.

Более того, хотя поляки по-прежнему в подавляющем большинстве выступают за ЕС, у них больше разногласий по поводу того, должны ли институты Союза вмешиваться во внутренние дела страны. Многие с пониманием относятся к заявлению Пис о том, что критика Европейской комиссии польского правительства мотивирована, по крайней мере частично, отказом Варшавы от принудительного мультикультурализма и, в более широком смысле, тем, что они считают гегемонистским либерально-левым консенсусом ЕС в морально-культурная сфера, подрывающая традиционные ценности и национальную самобытность Польши. Интересно, что опрос, проведенный в июне 2017 года агентством IBRiS для журнала *Polityka*, показал, что 51% респондентов на самом деле поддержали выход из ЕС, если это был единственный способ предотвратить принуждение Польши к приему мусульманских мигрантов.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Франция	76 165	84 270	99 330	137 665	151 070	93 200
ФРГ	476 510	745 160	222 565	184 180	165 615	121 955
Италия	83 540	122 960	128 850	59 950	43 770	26 940
Греция	13 205	51 110	58 650	66 965	77 275	40 560
Польша	12 190	12 305	5 045	4 110	4 070	2 785
Венгрия	177 135	29 340	3 390	670	500	115

Таблица 1. Количество просителей убежища по годам.

Согласно данным Евробарометра, проведенного весной 2021 года [5], граждане Польши продемонстрировали однозначную поддержку Европейскому союзу. Более того, польские показатели оказались более оптимистическими, чем среднестатистические показатели по всему ЕС (*Рис. 1*). Самым важным достижением Европейского союза для поляков оказалась свобода передвижения, данный вариант выбрали 27% респондентов [5]. Главным же расхождением стали вопросы внешней миграции и убежищ.

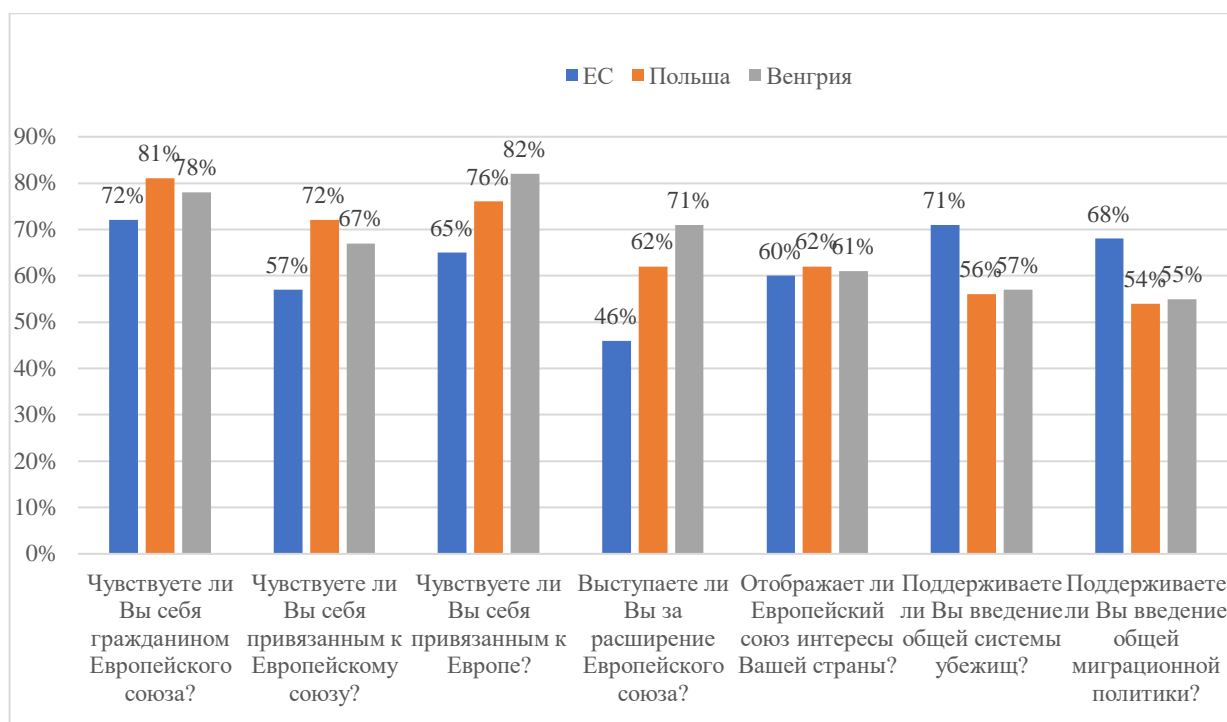

Рисунок 1. Процент положительных ответов в социологическом опросе Eurobarometer 95

В связи с тем, что после российского вторжения в Украину 24 февраля в Польшу бежало более 3,5 миллионов человек, Агентство ООН по делам беженцев, УВКБ ООН, продолжает расширять свою деятельность по оказанию помощи прибывающим, заявил 27 мая представитель агентства. «Польша остается основной страной прибытия беженцев из Украины», — заявила пресс-секретарь УВКБ ООН Ольга Саррадо журналистам на очередном брифинге в Женеве [11]. Данные УВКБ ООН также показывают, что с начала войны Венгрия приняла около 610 076 украинских беженцев до 16 мая. Более того, обе эти страны принимали беженцев и до военных действий 2022 года (рис. 2).

3. Eurobarometer 83 / Spring 2015
<https://europa.eu/eurobarometer/screen/home> (дата обращения - 05.12.2021)
4. Broniatowski, Michał, and Andrzej Stankiewicz. 2021. 'Donald Tusk Says Warsaw "Retreating" on Rule of Law'. *POLITICO*.
<https://www.politico.eu/article/donald-tusk-eu-poland-pis-european-parliament-european-commission-warsaw-ursula-von-der-leyen/> (дата обращения - 05.12.2021)
5. Официальный сайт Европейской комиссии
<https://ec.europa.eu/eurostat> (дата обращения - 05.12.2021)
6. Most Poles religious but few "strongly committed" to their faith, new data show. 2020. *Notes from Poland*.
<https://notesfrompoland.com/2020/03/12/most-poles-are-religious-but-few-are-strongly-committed-to-their-faith-show-new-data/> (дата обращения - 05.12.2021)
7. Broniatowski, Michał. 2017. 'Incoming Polish PM: We Won't Bow to "Nasty Threats"'. *POLITICO*. <https://www.politico.eu/article/mateusz-morawiecki-incoming-polish-pm-we-wont-bow-to-nasty-threats/> (дата обращения - 05.12.2021)
8. Eurobarometer 95 / Spring 2021
<https://europa.eu/eurobarometer/screen/home> (дата обращения - 05.12.2021)
9. Expectations from politicians related to migration crisis. *Public Opinion Research Station*.
https://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2017/05_2017.pdf (дата обращения - 05.12.2021)
10. Charlish, Alan, and Anna Włodarczyk-Semczuk. 2021. 'Most Poles Says Govt Should Give Ground in EU Rule-of-Law Row-Survey'. *Reuters*.
<https://www.reuters.com/world/europe/most-poles-says-govt-should-give-ground-eu-rule-of-law-row-survey-2021-10-26/> (December 24, 2021).
11. 'Ukrainian Refugees Arrive in Poland "in a State of Distress and Anxiety"'. 2022. *UN News*. <https://news.un.org/en/story/2022/05/1119172> (May 31, 2022).

EDUCATION AS A PRIORITY OF MIGRATION OF YOUTH LIVING IN THE BORDER REGIONS OF KAZAKHSTAN

D.A. Kozhabekova
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan
okane82@mail.ru

Abstract: This article presents statistical data and the analysis of migration processes in the youth environment, in particular educational migration. A short

review of a sociological study on the migration of young people living in the border regions of Kazakhstan conducted by a research center dealing with the study of youth in Kazakhstan is presented. Educational migration represents the movement of people between countries in order to obtain education at various levels.

The article also presents the main trends and features of educational migration in Kazakhstan, as well as recommendations developed by experts from this field.

Keywords: *migration, educational migration, higher education system, higher education institution, students, Kazakh youth, sociological research, respondents.*

Migration is a widespread social and economic phenomenon, which becomes more frequent during various transformations – political, economic, social and demographic changes.

According to the International Organization for Migration, Kazakhstan is among the top 20 destination countries for international migrants. Kazakhstan not only accepts migrants, but is also among the 20 countries with the largest number of outgoing migrants [4: 31].

Currently, the following trends can be noted in the migration processes among young people.

The number of young people leaving Kazakhstan exceeds the number of young people arriving. According to official statistics, the negative balance of external migration among Kazakh youth is increasing annually. For example, if in 2012 the migration balance of the population aged 14 to 28 was with a plus sign, then since 2014 the migration balance has been exceptionally negative (-1162 people in 2014 and - 3278 people in 2016). The peak indicator was in 2019 and amounted to -5301.

At the same time, some of the population leaves the country because of work and study. Thus, according to official statistics for 2021, 23 885 people left the country, of which 1277 people indicated work as the reason for departure, and 115 people indicated study, 22 493 people indicated the option «other» as the motive for leaving the country.

According to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, there is a significant outflow of the population, primarily to Russia – in 2020; this number amounted to 25 126 people. Studies show that migrants from Kazakhstan arriving in Russia consist mainly of students and highly qualified personnel [5: 93].

Thus, among the population who left in 2021, the most represented are people with higher education (307 393 people or 41%) and secondary vocational education (191 488 people or 26%). According to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, as of 2020, the largest number of people leaving the country are represented in Karaganda (14% of all those leaving the country), Kostanay (12%), Pavlodar (11%), North Kazakhstan (8%), East Kazakhstan regions (13%), as well as in Almaty (9%). Thus, the majority of people leaving the country are residents of border regions [2].

All these trends point to the need for a more detailed study of the main motives, trends and features of internal and external migration of Kazakh youth. The availability of valid empirical data is a key condition for making verified management decisions and effective management of migration processes.

The task of managing the migration flows of young people is actualized in the context of internal challenges caused, first, by demographic processes: aging, changes in the gender and age structure of the population, as well as the number of its able-bodied part. In particular, over the past 10 years, the number of young people in the country has decreased by 16.6% (-743 324 people). In the structure of the total population of the country, the share of young people decreased by 7.3%: in 2011, there were 4 483 207 (26.9%) young people with a population of 16 673 900 people, in 2021 the number of young people was 3 739 883 (19.6%) with a population of 19 102 465 people. The reduction in the number of young residents of Kazakhstan is the result of the «demographic pit» and migration outflow.

In 2021, the Youth Research Center conducted a survey on migration issues among young people. In general, the Youth Research Center conducts applied research on key areas of state policy implementation to model priority areas for the development of youth policy, develop appropriate recommendations, and provides methodological support for intersectoral interaction of interested state structures [7].

The survey was conducted on a representative sample of urban and rural population, in particular, 2 000 young people aged 14 to 28 years were interviewed. The sociological survey was conducted in 7 border regions of Kazakhstan with the Russian Federation (North Kazakhstan, West Kazakhstan, East Kazakhstan, Pavlodar, Kostanay, Aktobe, Atyrau regions) [7].

The survey data show that 32.5% of respondents want to change their place of residence within the republic. 20.9% of young people want to leave the republic in the future. Comparing this indicator with the data of the 2017 survey, there is a decrease in the proportion of young people ready to leave Kazakhstan.

For comparison, according to surveys, in the United States, the proportion of young people intending to leave the country is 30% [3], in Hungary 40% [6], in South Korea 75% [1]. The main reasons for migration in these countries are disagreement with the policy in the USA, the possibility of employment abroad in the hope of a better life in Hungary, the rapid rise in real estate prices in South Korea.

For reference: according to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan (formerly the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan), since 2014 there has been a negative balance of youth migration - 1162. A slight decrease was recorded in 2017; the peak fell in 2019 and amounted to - 5301. Over the past five years, these indicators have increased several times. For the first half of 2020, the migration balance has the lowest values - 330.

The main pushing factors out of the region/country, according to respondents, are socio-economic and institutional problems (52.8% - the desire to improve living conditions; 45% - job search, 32.5% - getting a quality education).

The most popular type of movement within the framework of educational migration of Kazakh youth is movement for obtaining higher and (or) postgraduate education abroad. Survey shows that the key reasons for educational migration are the high quality and accessibility of foreign education (the availability of scholarship programs, as well as the low cost of education in comparison with domestic universities). On the contrary, the low quality of education in Kazakh universities (irrelevant programs, separation of educational programs from the labor market), prospects for further employment with decent payment for work abroad, obtaining citizenship of another country. It is important to note that competitive young people often go abroad to study.

Thus, the educational space is undergoing the process of integration, where territorial borders do not play a big role. In these conditions, foreign universities compete with domestic ones. Moreover, despite the territorial affiliation to the region and the presence of their university in it, applicants will proceed from the client's position and choose the university that offers the best price/ quality ratio. This requires the country's universities to modernize their activities.

Choosing countries for educational migration, young people prefer the Russian Federation. Russia, being a participant in global processes, adheres to the policy of increasing the competitiveness of its higher education system in educational policy. The system of higher education is constantly being modernized, in particular, structural changes are taking place - rating and monitoring systems of universities for their effectiveness and other systemic transformations that improve the overall quality of education have been introduced. All these changes activate the development of educational migration; in particular, they become attractive not only for domestic, but also for foreign students.

When they choosing a foreign educational institution, they take into account the opportunity to get a quality education (66.9%), the desire to see the world (22.9%). Every second respondent among those intending to leave Kazakhstan believes that there will be more opportunities for career growth in another country, mainly in the Russian Federation [7].

In general, the mobility of applicants in their choice of universities in another country has a positive side – the best students studying abroad become more competitive in the labor market. Having acquired the knowledge and experience of working in foreign companies, they can return later and give impetus to the scientific and technological development of their country. In addition, the outflow of applicants outside the country may create incentives for the country to carry out reforms to modernize the higher education system, in particular to improve its quality.

However, an alarming trend is that after graduating from a foreign university, young people do not seek to return to Kazakhstan. This may further lead to a decrease in the quality of the intellectual potential of the country. This trend is primarily may be due to two aspects – socio-economic and spiritual-patriotic. Experts note that it is necessary to take comprehensive measures of social support for young people to stimulate their return to their homeland after completing their

studies – to provide conditions for employment, self-realization, and housing. Another measure is to strengthen the patriotic education of young people in schools.

Experts in the field of migration processes offer a number of recommendations to improve the situation in this area. In particular, the creation of conditions and the expansion of state policy measures to support young people in obtaining quality education, health care, employment with decent wages, housing, as well as for the self-realization of young people; the adoption of systematic measures to improve the quality of higher and postgraduate education. In order to attract applicants of Kazakhstan to domestic universities, it is necessary to implement a number of measures to improve the quality of higher and postgraduate education. To stimulate the return of competitive youth from foreign countries after completing their studies, it is necessary to create conditions for comfortable living, solving the housing issue, employment, and decent wages in Kazakhstan.

In general, the issues of educational migration of young people are becoming relevant in the context of human capital development, since in order to implement the large-scale tasks outlined for the country in the near future, it is necessary to significantly increase the level of competitiveness and develop the potential of young people. The provision of human resources for key sectors of the economy is also of strategic importance for the country.

Thus, the relevance of further study of educational migration processes is due to the need to monitor migration processes in the youth environment, as well as to analyze the prospects and risks of migration processes of young people in Kazakhstan in general and border areas in particular.

References

1. Asia Times. Results of the South Korean Youth Survey, 2019. Available at: <https://asiatimes.com/2019/12/75-of-young-want-to-escape-south-korean-hell/>
2. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/documents/1?lang=en>
3. Gallup Institute. Results of the 2019 survey. Available at: <https://news.gallup.com/poll/245789/record-numbers-americans-leave.aspx>
4. Report on migration in the world. International Organization for Migration. UN IOM, 2020. – 31 P.
5. Report on migration in the world. International Organization for Migration. UN IOM, 2020. – 93 P.
6. Republican Institute. Results of a survey of Hungarian youth, 2018. Available at: <https://budapestbeacon.com/nearly-half-of-hungarian-youth-want-to-leave-hungary-reports-pollster/>
7. Scientific Research Center «Youth». Available at: <https://eljastary.kz/ru/src-youth/>

ЕАЭО-дағы еңбек миграциясы: COVID-19 пандемиясының әсері

А.А.Мұхаметжан

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

muhametzhanova_ayaulym@mail.ru

Аңдатпа. COVID-19-Бұл әлемдегі барлық дерлік елдерді қамтыған инфекция. Коронавирус тек адамдар мен елдердің ғана емес, мемлекетаралық одақтардың да беріктігін тексерді. Пандемия Еуразиялық экономикалық одақта (ЕАЭО) өнеркәсіп және агроөнеркәсіп саласындағы ортақ саясатты, экономика мен тіршілікті қамтамасыз ету үшін аса маңызды салаларда импортты алмастырудың бірлескен бағдарламаларын өткізудің маңыздылығын көрсетті. Covid-19-мен күрестегі тиімділікті коронавирустық инфекцияның таралуының кез келген кезеңінде одаққа қатысушы елдер арасында бірлескен шаралар, мониторинг, консультациялар жүргізу арқылы арттыруға болады.

Коронавирустық инфекцияның Еуразиялық экономикалық одақтың қызметіне, атап айтқанда миграциялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласына әсері мәселесі зерттелді. ЕАЭО-ға қатысушы елдердің ұлттық деңгейде де, Одақ деңгейінде де енгізетін шаралары қаралды. Одаққа қатысушы елдерге, сондай-ақ одаққа кірмейтін Үшінші елдерге Ішкі көмек қалай жүргізілетіні туралы мәселе талданды. COVID-19-ға байланысты проблемалардың Еуразиялық экономикалық одаққа, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық комиссия ұсынатын шешімдерге әсері сипатталған.

Зерттеу нәтижелері негізінде бірқатар тұжырымдамалар жасалды. ЕАЭО-ірі, халықаралық ұйым, оған қатысушылар ауқымды проблемаға қарамастан, бірлікті сақтауға өздерінің ұмтылысын растады. Пандемия ЕАЭО-ны дүр сілкіндіретін бірқатар теріс үрдістерді шиеленістірді және сонымен бір мезгілде оның беріктігін тексеріп жатыр. Осы проблемаларды бірлесіп шешу ЕАЭО-ға қатысушы елдердің одан әрі берік ынтымақтастығына үлкен серпін беруі мүмкін.

Түйін сөздер: *еңбек миграциясы, пандемия, ЕАЭО*

Labor migration in the EAEU: the impact of the COVID-19 pandemic

A. A. Mukhametzhan

phD student of L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Nur-Sultan, Kazakhstan

e-mail:muhametzhanova_ayaulym@mail.ru

Annotation. COVID-19 is an infection that covers almost all countries of the world. The coronavirus tested the strength of not only people and countries, but also

interstate unions. The pandemic has shown the importance of conducting a common policy in the field of industry and agro-industrial complex in the Eurasian Economic Union (EAEU), joint import substitution programs in the most important sectors for the economy and life support. The effectiveness in the fight against Covid-19 can be increased through joint activities, monitoring, consultations between the member countries of the Union at any stage of the spread of coronavirus infection.

The problem of the impact of coronavirus infection on the activities of the Eurasian Economic Union, in particular in the field of ensuring migration security, is investigated. The measures that the EAEU member states are implementing both at the national level and at the Union level are considered. The question of how internal assistance will be provided to the member countries of the Union, as well as to third countries outside the Union, is analyzed. The impact of the problems associated with COVID-19 on the Eurasian Economic Union, as well as on the solutions proposed by the Eurasian Economic Commission, is described.

Based on the results of the study, a number of concepts were developed. The EAEU is a large, international organization, whose members have confirmed their desire to maintain unity, despite the large-scale problem. The pandemic has exacerbated a number of negative trends that have shaken the EAEU and at the same time tested its strength. The joint solution of these problems can give a great impetus to further strong cooperation of the EAEU member states.

Keywords: labor migration, pandemic, EAEU

Кіріспе

Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) – Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартпен құрылған халықаралық құқық субъектілігімен өңірлік экономикалық интеграцияның халықаралық ұйымы. ЕАЭО тауарлардың, сондай-ақ көрсетілетін қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің еркін қозғалысын, сондай-ақ экономика секторларында Үйлестірілген немесе бірыңғай саясатты іске асыруды қамтамасыз етеді [1].

ЕАЭО жан-жақты жаңғырту, ынтымақтастық және ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және қатысушы елдер халқының өмір сүру деңгейін арттыру мүддесінде орнықты даму үшін жағдайлар жасау мақсатында құрылды. Трендтер туралы сұрақтар Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде тарифтік және тарифтік емес реттеуді, кедендік бақылауды, зияткерлік қызмет объектілері бар тауарлардың орнын ауыстыруды бақылауды дамыту қазіргі отандық ғылыми әдебиетте жан-жақты талдаудың нысанасы болып табылады [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8].

Пандемия Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) түсіп, оның беріктігін тексерді. Ресей өз шекараларын жауып тастады, Қазақстан мен Армения төтенше жағдай енгізді, ал Беларусь пен Қырғызстан оқшауланды. ЕАЭО-ға кіретін елдер арасындағы байланыс іс жүзінде тоқтатылды. Байланыстардағы алшақтық ЕАЭО-ны артқа итеріп, интеграциялық процестерге елеулі соққы болып табылды. Әрине, пандемия бұл мәселені де

өзекті етті: сыртқы экономикалық қызметке қатысушыларға қатысты дәрменсіздік (банкроттық) туралы заңнама нормаларын қолданылды. Бұл жағдай одаққа қатысушы елдерде заңды тұлғалардың қызметін тоқтату туралы заңнаманы үйлестіру қажеттілігін негіздеді. Доктринада Ресейдің құқықтық тәртібінде тұрған проблемалар мен қоғамдық қатынастардың осы саласын нормативтік құқықтық реттеуді жетілдіру бағыттары толығымен негізделген [9], [10]. Одаққа мүше елдердің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып табылады [11].

ЕАЭО-ның жалпы жағдайына теріс әсер ететін тәуекелдер мен ысыраптарды барынша азайту үшін, осы баптың шеңберінде пандемияның одақтың әрбір қатысушысына қалай әсер ететіні және қатысушы елдер қандай бірлескен шаралар қолданатыны туралы мәселені қарастыратын боламыз.

Зерттеу әдістері

Мақалада келесі әдістер қолданылады: жүйелік тәсіл, модельдеу, салыстырмалы талдау, жалпылау. Көрсеткіштерді жинау аймақтағы негізгі көші-қонның қазіргі жағдайы туралы объективті мәліметтер алу үшін белгілерді таңдауға мүмкіндік береді. Елдік белгі бойынша жинау және салыстырмалы талдауға арналған құралдар қарастырылды.

Талқылау және нәтижелелер

Коронавирустық Пандемия ЕАЭО елдерінің бір-біріне қаншалықты тәуелді екенін көрсетті. Әсіресе, бұл күндер бірқатар экономика салаларын туғызды жұмыс күшінің тапшылығы. Мысалы, құрылыс саласында, әдетте, маусымдық жұмысқа тартылған шетелден келген еңбекшілердің жетіспеушілігі. Бірақ, сарапшылардың пікірінше, әлемдегі еңбек нарығындағы қалыптасқан жағдайға қарамастан, ЕАЭО елдері еңбек мигранттары үшін неғұрлым тартымды болып табылады. Бүкіл әлемде коронавирус инфекциясының өршіп тұрған пандемиясы ЕАЭО кеңістігіндегі көші-қон процестеріне қолайлы алғышарттарға қарамастан өз өзгерістерін енгізді.

ЕАЭО-ға қатысушы елдерден Ресей Федерациясының барлық нүктелеріне көшіп-қонушылар ағынын ұлғайту. ЕАЭО-ның барлық елдері әлемде қалыптасқан эпидемиологиялық жағдайға байланысты, төтенше шараларға баруға мәжбүр болды-мысалы, Қырғызстанда төтенше жағдайды енгізу және оқшаулау, Қазақстан мен Ресей шекараларды жауып тастады, барлық жерде мерекелік шаралар тоқтатылды немесе кейінге қалдырылды. Шекаралардың жабылуы көптеген мигранттардың ұзақ уақыт бойы үйлеріне орала алмауына себеп болды, өйткені олар ЕАЭО қатысушы елдерінің әуежайларында қалып қойды. Қырғыз Республикасы Ресейден немесе Қазақстаннан айырмашылығы, рейстердің тоқтатылуына байланысты шекарада немесе әуежайларда тұрып қалған барлық азаматтарын дереу Отанына шығаруға мүмкіндігі болмады. Мигранттар өз мемлекеттерінен көп көмек күткендіктен, олардың кейбіреулері коронавирустық инфекцияны жұқтырды және олардың тұруы мен тамақтануын айтпағанда, уақтылы

медициналық көмек ала алмады. Ресейдегі қырғыз диаспорасының араласуынан кейін және Қырғызстан елшілігінің көмегімен жағдай ішінара шешіліп, азаматтар қажетті көмек ала алды.

Ресей Федерациясы Ішкі істер министрлігінің баспасөз хабарламасына сәйкес, 1 наурыздан 8 сәуірге дейін Ресейден 1,2 миллионға жуық шетелдік азамат кетті және 97,7 мыңнан астам шетелдік елде уақытша болу мерзімін ұзарту туралы өтініш берді[12].

Осыған байланысты Еңбекші-мигранттар проблемасын шешу үшін тиісті шараларды және ЕАЭО-ның қазіргі жағдайдағы үлкен бейімділігін ескере отырып, асығыс шешімдер қабылдау қажет болды. Коронавирустың таралуын болдырмау үшін Ресей президенті Владимир Путин 15 наурыздан 15 маусымға дейін еңбек мигранттары қажет емес деген Жарлыққа қол қойды [13]. Құжатқа сәйкес, осы кезеңде шетелдіктің болу ұзақтығы ескерілмейді, сондықтан құжаттардың, соның ішінде еңбек патентінің қолданылу мерзімі аяқталмайды. Құжаттардың мерзімі аяқталған шетелдіктер енді Ресейде үш ай бола алады. Патентке қосымша, олар Ресейде жұмыс істеу үшін виза, тұруға рұқсат және басқа құжаттарды жаңартудың қажеті жоқ.

Эпидемияға қарсы күресте одақты тоқтатудың мүмкін еместігі туралы

14 сәуірде ЕАЭО саммитінде бейнеконференция өтіп, онда Армения, Қырғызстан, Қазақстан, Беларусь және Ресей басшылары дағдарыс жағдайында интеграцияны тоқтатуға жол берілмейтінін мәлімдеді. ЕАЭО саммитінің қорытындысы бойынша бірлескен мәлімдемеде «COVID-19 пандемиясымен күрес қалыптасқан ынтымақтастық байланыстардың үзілуіне, халықаралық сауданың тоқтатылуына, инвестициялық қызметтің тоқтауына әкелмеуі керек», - делінген [14]. Коронавирустық індет кезінде ЕАЭО басшылары да барлық үкіметтерді сауда соғыстарын, қарулы қақтығыстарды және біржақты санкцияларды тоқтатуға шақырды.

Сонымен қатар, мәлімдемеде мүше мемлекеттердің қадамдары маңызды экономикалық апаттың салдарын азайтуға және экономикалық ынтымақтастық үшін негіз беруге бағытталғаны атап өтілді. Адамдардың өмірі мен денсаулығына төнетін қатерлердің жойылуымен шаралар тоқтатылады.

ЕАЭО-ның кешенді даму стратегиясын алмастырған еңбек көші-қоны ілгерілеуінің бейімделу болжамы айтарлықтай айқын және әлемдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайға сәйкес келеді. Бірақ індет бір күні тоқтайтынын және ЕАЭО-дағы қарқынды экономикалық өсуді қуып жетуіміз керек екенін түсінуіміз керек. Болашақта көші-қон жағдайының кешенді болжам бойынша дамуы ЕАЭО елдерінің ұлттық экономикалары үшін де, бірыңғай еңбек нарығы үшін де оң және қолайлы салдарға әкелуі мүмкін екенін ойлауымыз керек.

Бүгінде ЕАЭО елдері іс жүзінде қажетті шараларды жедел қабылдауға қабілеттілігін көрсетуде. Жалпы қауіпке бірлескен қарсылық қабылданған нормативтік құжаттарда да, ЕАЭО мемлекеттері басшылары мен үкіметтері

тарапынан туындайтын бастамалардың өзінде де көрініс табуда. Бірлескен жақсы үйлестірілген жұмыс қана Еуразиялық одақ мемлекеттерінің тұрғындарын қорғауға, ЕАЭО аумағындағы бірыңғай еңбек нарығындағы шектеулерді барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда ЕАЭО елдері барынша қысқа мерзімде қажетті қадамдарды қабылдау қабілетін шынайы көрсетуде. Жалпы қауіпке ұжымдық қарсы тұру қабылданған заңнамалық құжаттарда және ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің басшылары мен үкіметтерінің ұсыныстарының өзінде көрініс тапқан. ЕАЭО кеңістігіндегі еңбек нарығындағы шектеулерді азайту мақсатында Еуразиялық одақ резиденттерін дұрыс ұйымдастырылған серіктестік қана қорғай алады.

ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің еңбек мигранттары негізінен құрылыс индустриясында, сондай-ақ саяжайларды, үйлер мен саяжайларды күтіп-ұстауда, кәсіпорындар мен ауыл шаруашылығы компанияларында жұмыс істейді. Оларды үй жинауға, балаларға, қарттарға, науқастарға қарауға тартады.

Ең аз зардап шеккендер ЕАЭО елдерінің өндіріс саласында жұмыс істейтін мигранттары болды. Бірақ қонақ үй бизнесі, тамақтандыру, шаштараз, тазалық, көлік сияқты салалар көп зардап шекті. Жүргізушілерге, сәбилерге және мұғалімдерге қызмет көрсетуге сұраныс та төмендеді.

Осыған байланысты жағдайды дамытудың екі нұсқасы қарастырылады - оптимистік және пессимистік. Бірінші жағдайда, шектеу шаралары алынып тасталғаннан кейін мемлекеттік қолдаудың арқасында Қазақстан экономикасы қалпына келеді, мигранттардың жұмыс күшіне сұраныс қайтадан өсе бастайды және олардың заңды жұмысқа орналасуына көбірек мүмкіндіктер пайда болады. Пессимистік сценарийде сұраныс төмен болады, мигранттар жергілікті халықпен бәсекелесуге мәжбүр болады, жұмыссыздық пен жалақының төленбеу қаупі артады. Бұл нұсқа Қазақстан мен ЕАЭО елдері арасындағы көші-қон алмасуының күрт қысқаруын көздейді.

Осыған байланысты сценарийді әзірлеудің екі нұсқасы қарастырылады - оң және теріс. Оң болжам шектеулер жойылғаннан кейін Қазақстан экономикасы мемлекеттік қолдаудың арқасында қалпына келуі мүмкін, еңбек мигранттарына сұраныс қайтадан өсе бастайды және олардың заңды түрде жұмыс істеуге көптеген мүмкіндіктері болады деп болжайды. Жағдайдың теріс дамуымен сұраныс азаяды, еңбек мигранттары жергілікті халықпен бәсекелесуге мәжбүр, жұмыссыздық және жалақының жетіспеу қаупі артады. Бұл опция Қазақстан мен ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер арасындағы көші-қон алмасуын айтарлықтай азайтады.

Сонымен бірге, сарапшылар келешекте ЕАЭО-ның бірыңғай еңбек нарығының тұрақтануын күтуде. Бұл жұмыс күшінің саны жағынан ғана емес, сапасы жағынан да, ең алдымен олардың кәсіби білімінде де болуы мүмкін.

2020 жылдың төртінші тоқсанында Еуразиялық экономикалық одақтың барлық елдерінде «Бірыңғай іздеу жүйесі» «Шексіз жұмыс» жобасы іске қосылуы тиіс [5]. Адамдардың тұрғылықты жерінен шықпай-ақ жұмыс іздеуді жалғастыру мүмкіндігінің болуы маңызды. Іздеу жүйесі бос орындар мен

үміткерлер туралы ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде жүйені пайдаланушылар, жұмыс берушілер мен жұмыс іздеушілер қай жерден жұмыс іздеуге немесе жұмысқа орналасуға болатындығына байланысты Одақтың бір немесе бірнеше мемлекеттерін таңдай алады.

Жобаны Еуразиялық экономикалық комиссия 2019 жылдың қыркүйегінде ЕАЭО цифрлық күн тәртібі аясында іске қосты. Ол Федералдық еңбек қызметінің бастамасына негізделген және Ресейді жұмыспен қамту (Роструд), кейіннен басқа тиісті ведомстволардың қолдауына ие болды (мысалы, Қазақстанда жобаның үйлестірушісі Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі болып табылады). Іздеу жүйесі қалыпты еңбек нарығын құруға және адам ресурстарының қозғалысын бақылауға көмектеседі деп саналады. Сондықтан, бұл жоба коронавирус тарағанға дейін іске қосылды және қазір ерекше өзекті болып табылады.

Бірнеше ай бұрын жоспарлар мен перспективаларға бай ЕАЭО жұмысы індеттен туындаған жаһандық дағдарысқа тап болатынын елестету қиын еді. Өздеріңіз білетіндей, ЕАЭО туралы шарт төрт еркіндікті жүзеге асыруға мүмкіндіктер жасайды: тауарлардың, капиталдың, қызметтердің және жұмыс күшінің қозғалысы еркіндігі. ЕАЭО-дағы осы бостандықтардың ішінде індетпен күрес қызмет пен жұмыс күшінің жалпы нарықтарына, сондай-ақ көші-қон процестеріне көбірек әсер етті.

Қорытынды

Дағдарыс кезінде ЕАЭО мүшелері интеграцияны одан әрі тереңдету және індет тудырған алдағы экономикалық құлдырауды бірлесіп еңсеру шараларын қабылдады. Еуразиялық одақ елдері 2025 жылға дейінгі интеграциялық стратегияны іс жүзінде бекітті. Жақын арада автомобиль көлігін және газ бағасын және оны тасымалдау тарифтерін ырықтандыру мәселесі Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің бекітуіне қабылдануы тиіс. Орасан зор қиындықтарға қарасақ, ЕАЭО елдері тек қатысушы елдерге ғана емес, көршілес мемлекеттерге де көмек көрсетіп, оларға қажетті нәрселерді қамтамасыз етуде.

ЕАЭО-дағы серіктестер арасындағы қарым-қатынаста бәрі ойлағандай тегіс деп айтуға болмайды. Біз өзіншілдік пен біржақты әрекеттерді, үйлестірілмеген және одақтас деп атауға болмайтын өзара шабуылдарды көреміз. Бірақ, соған қарамастан, жалпы алғанда, коронавирус тудырған төтенше жағдай аясында Еуразиялық одақ өзінің өміршеңдігі мен бірлікті сақтауға ұмтылысын растады. COVID-19 еуразиялық интеграцияны көміп тастайды деп күткен қаскөйлердің теріс болжамдары жалған болып шықты. Елдер арасындағы сенімді және сапалы ынтымақтастық үшін бұл мәселелерді шешу және теориялық ғана емес, енгізілген барлық нормаларды одан әрі практикалық енгізу қажет. Ортақ нарықты құру аймақтағы иммиграцияны басқаруға деген көзқарасты түбегейлі өзгертуді білдіреді.

Еуразиялық көші-қон жүйесінің тұрақты дамуы, осы аймақта жаңа ірі реципиент елдердің пайда болуы еңбек ресурстары үшін одан әрі бәсекелестіктің күшеюін және Қазақстан аумағына мигранттар ағынының төмендеуін көрсетуі мүмкін. Бұл сауатты көші-қон саясатын, интеграциялық үдерістерді белсенді дамытуды, көші-қон ынтымақтастығын дамытуды талап етеді [14].

Көшіп-қонушылардың бейімделуіне және интеграциясына, олардың өмір сүруіне және еңбек етуіне қолайлы жағдай жасауға, жергілікті халықтың мүдделерін ескере отырып, әлеуметтік тұрақтылықты, халықтың құқықтық санасын арттыруға барынша назар аудару керек.

Сондай-ақ мигранттардың өздеріне де, кіретін мемлекеттерге де қолайлы болу үшін Еуразиялық экономикалық одаққа мүше барлық мемлекеттерде бірыңғай заңнаманы енгізу қажет. Егер реципиент елдің көші-қон саласындағы заңнамасы мигрант үшін әдеттегіден ерекшеленбесе, бұл оның бұзылуының төмендеуіне әкеледі. Надандық мигрантты көші-қон заңнамасын әлеуетті бұзушыға айналдырмайды.

Әдебиеттер:

1. Договор о Евразийском экономическом союзе : подписан в г. Астане 29 мая 2014 г. / Официальный интернет-портал правовой информации. Режим доступа: <http://www.pravo.gov.ru> (дата опубликования: 16.01.2015).

2. Циркунов П. И. Развитие таможенно-тарифной системы в рамках торговой политики ЕАЭС // Транспортная инфраструктура Сибирского региона : материалы Восьмой Международ. науч.-практ. конф.: в 2 т. Иркутск : ИрГУПС, 2017. Т. 2. С. 345–351.

3. Циркунов П. И. Система нетарифного регулирования в Таможенном союзе // Транспортная инфраструктура Сибирского региона : материалы Восьмой Международ. науч.-практ. конф.: в 2 т. Иркутск : ИрГУПС, 2017. Т. 2. С. 266–273.

4. Ракоца Э. Ю., Циркунов П. И. Принцип сезонности в системе цифровой таможни // Культура. Наука. Образование. 2019. № 3. С. 133–144.

5. Тюкавкин-Плотников А. А., Шаманова М. А. Формы таможенного контроля в свете изменений таможенного законодательства // Культура. Наука. Образование. Науч. журн. – Иркутск, 2018. – № 4(49). – С. 86-111.

6. Тюкавкин-Плотников А. А. Параллельный импорт: pro et contra // Транспортная инфраструктура Сибирского региона : материалы Шестой международной научнопрактической конференции, посвященной 40-летию со дня образования Иркутского государственного университета путей сообщения, 30 сентября – 03 октября 2015 г. : в 2 т. – Т. 2. – Иркутск : ИрГУПС, 2015. – С. 307-313.

7. Тюкавкин-Плотников А. А. Защита таможенными органами прав на наименование места происхождения товаров // Транспортная инфраструктура

Сибирского региона : материалы Седьмой международной научно-практической конференции, 29 марта – 01 апреля 2016 г. : в 2 т. – Т. 2. – Иркутск : ИрГУПС, 2016. – С. 310-314.

8. Тюкавкин-Плотников А. А. Таможенные реестры объектов интеллектуальной собственности в системе мер защиты результатов интеллектуальной деятельности // Транспортная инфраструктура Сибирского региона : материалы Восьмой Междунар. науч.-практ. конф., 28 марта – 01 апреля 2017 г. Иркутск : в 2 т. – Иркутск : ИрГУПС, 2017. – Т. 2. – С. 262-267.

9. Семеусов В.А., Пахаруков А.А., Тюкавкин-Плотников А.А. Правовое регулирование ликвидации юридического лица по российскому праву: вопросы теории и практики // Академический юридический журнал. 2015. № 3. С. 30–38.

10. Пахаруков А. А., Тюкавкин-Плотников А. А. Проблемы правового регулирования несостоятельности (банкротства) индивидуальных предпринимателей // Сибирский юридический вестник. 2012. № 4. С. 39–50.

11. Гусаков Н. П., Андропова И. В. Проблемы развития интеграционных процессов в рамках единого экономического пространства и новые угрозы экономической безопасности России // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2014. № 25. С. 23–30.

12. Попова В. Евразийский союз: испытание коронавирусом / Ритм Евразии: информационный портал [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.ritmeurasia.org/news--2020-03-24--evrazijskij-sojuz-ispytanie-koronavirusom-48100> (кірген уақыты: 10.05.2021).

13. Орыс газеті [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://clck.ru/Mzpqw> (кірген уақыты: 21.07.2021).

14. Tass.ru [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://tass.ru/obschestvo/82778255>. Еуразиялық экономикалық комиссия [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://clck.ru/SV3nr> (кірген уақыты: 10.08.2021).

THE RELATIONSHIP OF MIGRATION PROCESSES AND TRANSNATIONAL THREATS AT THE REGIONAL LEVEL

A.T.Dyussenova
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan
arna.dyussenova@gmail.com

Abstract. The report is devoted to migration processes and the impact of transnational threats in the world as a whole on this process. First of all, we are talking about the spread of terrorism, uncontrolled migration, smuggling of narcotic

drugs and weapons. In particular, the report analyzes the impact of terrorism on migration processes and vice versa. There is also a definition of modern migration processes and transnational threats.

Keywords: *illegal migration; social inequality; political hegemonism; Islamic radicalism; Salafism; terrorism.*

Illegal external migration is a socially dangerous illegal phenomenon, expressed in a statistical set of offenses related to the entry of foreign citizens and stateless persons into the territory of a foreign state, their location, movement on its territory, departure from the borders of a foreign state, as well as organized transnational criminal activity, extremism and terrorism.

In the global dimension of recent years, illegal migration is determined by the interests of the forces shaping the hegemonic policy of the United States. "The defeat and collapse of the Soviet Union," writes Z. Brzezinski, – became the final chord in the rapid ascension to the pedestal of the power of the Western Hemisphere – the United States – as the only and indeed the first truly global power." And further states: "The ultimate goal of American policy should be kind and high: to create a truly cooperative world community in accordance with long-term trends and fundamental interests of humanity. However, at the same time, it is vital that a rival capable of dominating Eurasia and, consequently, challenging America does not arise in the political arena." [1]. The last confession is very symptomatic and completely refutes the words about the "good policy" of the United States. Iraq, Afghanistan, Libya, Syria – these painful geopolitical areas, exuding massive migration flows, testify to the purposeful organization of illegal migration. At the same time, the following scheme is implemented: globalists create a list of "rogue states"[2], in respect of which the policy of international interference in internal affairs is carried out (first sanctioned, then armed). Aggression leads to a humanitarian catastrophe in the chosen "target country", in which citizens turn into refugees en masse. In this regard, the fate of Libya and its leader M. Kadaffi, who was brutally and with impunity killed in front of the whole world, is most characteristic [3]. The influx of African illegal immigrants to Europe, the spread of Libyan weapons and mercenaries throughout the Sahel are only a small part of the avalanche of consequences that caused his death. M. Kadaffi warned: "Disregard for the stability of Libya will lead to the collapse of peace in the world, through instability in the Mediterranean Sea. If our power in Libya has to end, millions of Africans will pour illegally into Italy, France... Europe will turn black in a very short time... We prevent emigration by deterring the advance of Al-Qaeda. Thus, if stability in Libya is disrupted, it will immediately have bad consequences for Europe and for the Mediterranean. Everyone will be in danger!". As we can see, his words turned out to be prophetic.

According to analysts, in the Middle East, the Americans have worked out two phases of launching the overthrow of unwanted governments. The first is information interference, the escalation of the situation, the recruitment of people

responsible for psychological terror. The second is the creation of militant units opposed to the legitimate government, increasing the intensity of the information war, as well as blocking unwanted information. The main geopolitical goal is to ensure US hegemony: in particular, the operation against Libya solved the task of cutting off China from hydrocarbons, as well as ousting Russia from the Mediterranean [4; 5; 6]. Refugee flows, of course, are not an end in themselves – they are a consequence of destructive hegemonic geopolitics.

Another global cause of illegal migration is the greed of political and economic elites who create conditions on the territory of their states in which it becomes practically impossible to survive. To the simple question "How much more money does a billionaire with political influence need to stop thinking only about himself and start thinking about the people?" there is no answer. As a result, a social Darwinian social system is created based on the metacode: included/not included. Excluded (exclusive) include social groups or a certain part of the community that are completely or partially deprived of social, economic, political and cultural rights and opportunities [7]. In the global dimension, even States may be excluded [8].

The huge difference in per capita income both between states and within countries, due to the reluctance of the ruling elites to provide for the urgent needs of citizens, motivates the desire to change permanent residence. Officially, this is available to few, so the majority of those who want to leave their country choose an illegal migration path.

The main migration flows, according to the International Organization for Migration, come from countries such as India, Mexico, the Russian Federation, China, Bangladesh, Pakistan, and Ukraine. The top lines among the countries receiving migrants are occupied by the USA, Germany, Russia, Saudi Arabia, the United Kingdom, the United Arab Emirates, Canada, France [9]. You can see and the main directions of international migration from Mexico to the United States, from India to the UK from Africa to Germany, from Central Asia to Russia. It is easy to notice that the standard of living in these states varies dramatically, and given that about 70% of migrants are classified as labor, it should be stated that the main motive for migration. This is the desire to change their status of outcasts, to escape from war, poverty, unbearable living conditions. In the world, the gap between rich and poor continues to widen. The state of billionaires in 2018 on average, it grew by \$2.5 billion daily, while the poorest half of humanity became poorer by 11% – these are the conclusions of experts from Oxfam, the international organization against poverty and inequality, made in the 2019 report "Public well-being or private well-being?". At the same time, rich people refuse to pay taxes, using offshore jurisdictions for this, and the governments of many countries in every possible way indulge them in this [10].

Illegal migration is a dangerous enterprise. For example, illegal migrants traveling through Morocco often become victims of the Moroccan military. In the Moroccan and European press, you can find enough evidence of the executions of caravans moving from the territory of Mauritania through the desert. The surviving women, children, and wounded are thrown into the sands to certain death [11].

According to official data, 4,633 people drowned in the Mediterranean Sea in 2016. No one really knows how many died, because the flows of illegal migrants are recorded only at the points of arrival. In 2018 the mortality rate of illegal migrants forming the so-called Mediterranean traffic has sharply increased: from January to July, there was one death for every 18 people, while in the same period of 2017, every 43rd refugee died.

Since the organization of illegal migration has become a superprofitable trade, it naturally turned out to be in the sphere of interests of organized crime, which does not exist without obtaining superprofits [12]. The purposeful activity of transnational organized crime in the field of illegal migration is its essential determinant, which not only exploits spontaneous migration processes, but also organizes them, giving them business features. This is manifested in the formation of a black market for services, the use of the plight of migrants for their own enrichment, kidnapping them and trafficking them for criminal exploitation. In the field of illegal migration, one can sometimes also see the intertwining interests of transnational organized crime and the special services of foreign states. The latter give the process under consideration even greater purposefulness and organization.

Some criminologists formulate the problem even more broadly. So, S. M. Inshakov notes: "In 2015, the world witnessed a migration boom that swept the countries of Western Europe. It was accompanied by a surge of terrorism in European cities. It is known that migration processes are an integral part of sociogenesis. However, the European migration phenomenon clearly falls out of the cluster of natural processes in terms of qualitative and quantitative parameters. It is possible that the interests of several global players have converged here: the United States; Turkey; pro-fascist European elites; Islamic radicals" [13]. There are many confirmations of the validity of this opinion.

Many illegal migrants are infected with the ideology of Islamic radicalism (Islamism) – "an ideological doctrine and political practice based on it, which are characterized by the normative-value consolidation of the ideological, political, ideological and even armed confrontation of the world of "true Islam" in relation to the world of "infidels" outside and the world of "untrue faith" inside Islam and require absolute social control and mobilization (service to the idea) of their supporters. The fundamental influence on the ideology of Islamic radicalism was exerted by such doctrinal provisions of Islam as takfir (accusation of unbelief) and jihad (holy war for faith). However, in contrast to Islamic orthodoxy, the radicals, significantly expanding the circle of takfir participants, which, in their opinion, include "people of Scripture" (Jews and Christians) and "the worst of Muslims" (that is, those who do not share the ideological values of the radicals), strongly demand the conduct of jihad against them in the "form of the sword" [14].

Followers of Islamic radicalism act as a striking force, and in fact, cannon fodder for the main actors of modern geopolitics. "The current surge in the countries of North Africa and the Middle East," writes D. A. Nechitailo, "is due to the processes of globalization and the unprecedented involvement of Salafi organizations by the West to "reformat" political systems and displace undesirable

regimes in the Arab world". The main idea of Islamist propaganda is the concept of the Islamic state (Caliphate) – a just society built by on the laws of sharia. Since modern society in most countries of the world is clearly unfair, this idea is not only in demand, but also consolidating for the poor part of the Muslim Ummah.

Conclusion

Currently, the ideology of Salafism is a threat to Russia, the connection of which with external migration can be traced in several directions. The first is the training of Muslim clergy, Islamic leaders and youth in foreign centers (in the Arab Republic of Egypt, the Emirate of Qatar, Saudi Arabia, etc.), where they become convinced supporters of "pure Islam". The second is the sponsorship of the Islamic renaissance and the construction of many mosques in the Russian Federation by the Kingdom of Saudi Arabia, where Salafism is the official religion. So, in Omsk has built the largest mosque with funds from the Kingdom of Saudi Arabia. It should not be forgotten that 20 thousand pilgrims from Russia are sent to the Kingdom of Saudi Arabia annually to perform the Hajj (according to the quota). The third is the consequence of the long-term presence of Wahhabi imams in key mosques of the country. The fourth is the constant replenishment of Salafist preachers among migrants from CIS countries. For example, it should be taken into account that in neighboring Kazakhstan, according to official data alone, there are about 15 thousand adherents of this religious disciple.

Literature

1. Brzezinski Z. *The Grand chessboard*. Moscow, Mezhdunarodnye otnosheniya Publ., 1999. 256 p. (In Russ.).
2. The National Security Strategy of the United States of America [Electronic resource]. – September, 2002. – Mode of access: <http://www.documents/organization/63562.pdf>.
3. Khodynskaya-Golenishcheva M. *"Libyan lesson". The end justifies the means*. Moscow, OLMA Media Group Publ., 2013. 256 p.
4. Podtserob A.B. Middle East and Modernity, in: *Middle East and modernity*, collection of articles. Moscow, Middle East Institute Publ., 2014. Vol. 48, pp. 168-176.
5. Starikov N. *Shershe La Neft*. Saint Petersburg, Piter Publ., 2009. 272 p.
6. Utkin A.I. *New world order*. Moscow, Algorithm Publ., Eksmo Publ., 2006. 640 p.
7. Eflova M.Yu. Social Exclusion Deprivileging Groups in Modern Society. *Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii = The Review of Economy, the Law and Sociology*, 2015, no. 1, pp. 190-194.
8. Preobrazhensky L.E. Failed states and rogue states. Origin of concepts and their place in modern foreign policy strategy of the USA. *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seria Gumanitarnye nauki = Tambov University Review. Series Humanities*, 2011, no. 9 (101), pp. 299-305.
9. World Migration Report 2018 – Geneva : IOM, 2018. – P. 19.

10. Public Good or Private Wealth? [Electronic resource] : Oxfam briefing paper. – January 2019. – Mode of access: <https://indepth.oxfam.org.uk/publicgood-private-wealth/>.
11. Sukhov N.V. South-NORTH migration and the problem of attitudes towards migrants in maroco, in: *Middle East and modernity*, collection of articles. Moscow, Middle East Institute Publ., 2015. Vol. 49, pp. 174-190.
12. *Organized Crime and Irregular Migration from Africa to Europe*. UNODC, 2006. 28 p.
13. Inshakov S.M. Strategies of Migration Security. *Criminologiya: vchera, segodnya, zavtra = Criminology: Yesterday, Today, Tomorrow*, 2018, no. 2 (49), pp. 24-27.
14. Nechitailo D.A. *Modern radical Islamism. Strategy and tactics*. Moscow, Science Publ., 2011. 461 p.

КОРЕЙСКАЯ ДИАСПОРА В КИТАЕ: ПРИЧИНЫ МИГРАЦИИ И СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

А.Ж.Кабирова

Евразийский национальный университет им.

Л.Н.Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

ainura19101993@gmail.com

Аннотация: История и причины миграции корейской нации на территории других государств всегда являлась актуальной и интересной темой исследования. Самая многочисленная корейская диаспора расселилась и проживает на территории современной Китайской Народной Республики. Переселение и адаптация корейской диаспоры в Китае, где живут люди с другим менталитетом, другими ценностями имеет жизненно-исторические характеристики, которые в какой-то мере могут репрезентовать всю корейскую диаспору в целом. В статье резюмируется основная причина иммиграции корейской нации в КНР, а также нынешнее положение и статус китайцев корейского происхождения на основе исследований зарубежных научных деятелей, и законов, и статей КНР и Республики Корея.

Ключевые слова: корейцы-китайцы, ассимиляция, японское господство, дискриминация, диаспора, иммигранты.

Abstract: The history and reasons for the migration of the Korean nation to the territory of other states has always been a relevant and interesting topic of research. The largest Korean diaspora settled and lives in the territory of the modern People's

Republic of China. The resettlement and adaptation of the Korean diaspora in China, where people with a different mentality and other values live, has life-historical characteristics that can to some extent represent the entire Korean diaspora. The article summarizes the main reason for the immigration of the Korean nation to the PRC, as well as the current position and status of the Chinese of Korean origin, based on the research of foreign scientists, and laws, and articles of the PRC and the Republic of Korea.

Keywords: Korean Chinese, assimilation, Japanese domination, discrimination, diaspora, immigrants.

История переселения корейской нации началась в середине 19 века, когда жители древнего государства Чосон стали уходить в такие страны, как Маньчжурия и Приморский край для поиска нового места жизни. За это время корейский народ расселился почти во всех странах мира, например США, Япония, Бразилия, Германия, Испания, страны Юго-Восточной Азии. Переселившись, корейцы, несмотря на разного рода трудности, пускали свои корни и жили. И в каждом государстве, в зависимости от политической экономики, социальной культуры и этнических отношений, жизнь переселившихся корейцев складывалась по-разному. Однако наряду с индивидуальными и уникальными аспектами, есть и общие моменты, которые можно обобщить.

Изучая корейцев, их опыт проживания за границей, можно рассмотреть различные темы, такие как миграция, дискриминация, адаптация, культурная трансформация, ассимиляция, национальная культура и этническая идентичность. Каждый предмет представляет собой самостоятельную область исследования, и на самом деле по каждому из вышеперечисленных предметов проведено множество исследований в истории, антропологии, фольклористике, социологии, политологии, экономике, языкознании и т.д. Однако, поскольку эти темы тесно связаны друг с другом, необходимо всесторонне понять взаимосвязь между ними с комплексной точки зрения. В данном случае «диаспора» — это понятие, которое может объяснить отношения между ними, в то же время охватывая различные аспекты опыта корейцев, проживающих за границей.

По статистике Министерства иностранных дел и торговли на 2021 г. Известно, что около 7,32 миллиона человек, из которых 4,8 миллионов корейцев другого гражданства, 2,5 миллиона человек, граждане Кореи, проживающие за границей. Хотя мотивы миграции различаются в зависимости от периода расселения корейцев, проживающих за рубежом с середины 19 века до начала 20 века, однако причиной было прямое или косвенное влияние японского колониального господства. Хотя существуют различия в степени сохранения национальной культуры и национальной идентичности в зависимости от поколения, было обнаружено, что второе и

четвертое поколения иммигрантов также сильно сохраняли свою идентичность корейского народа.

С самого начала миграции корейцы-китайцы были сосредоточены в северо-восточных регионах, включая Цзилинь, Хэйлунцзян и Ляонин, и эта модель сохраняется и по сей день. В 1953 году число корейцев-китайцев, проживающих в трех северо-восточных провинциях, составляло 1 103 000 человек, или 99,2% корейцев-китайского населения Китая. Согласно переписи 1990 года, население китайских корейцев в трех северо-восточных провинциях составляло 1 865 000 человек, что составляло 97,1% от общей численности населения. В частности, в провинции Цзилинь находится Яньбяньский корейско-китайский автономный округ, где корейско-китайское население составляет 821 000 человек, что составляет 42,7% корейско-китайского населения Китая. Однако в 1980 годах наряду с реформами и открытостью Китая, корейская диаспора перебралась с сельской местности в большие китайские города такие, как Пекин, Шанхай, Циндао, и образовали там корейский район «Кореан таун». Согласно последней статистике 2021 года в Китае проживает 2,35 миллиона китайских корейцев.

После Олимпийских игр 1988 года в Сеуле, когда китайское правительство официально разрешило китайцам корейского происхождения (2 или 3 поколение иммигрировавших корейцев) посещать корейских родственников в 1982 году, большое количество китайцев корейского происхождения, живущих в Корее, начали мигрировать в Корею с целью посетить свой родной город, переехать на работу и обучающихся за рубежом. Согласно статистике за 2019 год, среди всех иностранцев, проживающих в Корее по состоянию на 2019 год, корейцы-китайцы насчитывали 70 098 человек, что составляет 27,2%.

Согласно Закону о корейцах за границей, китайцы корейского происхождения в Корее, отвечающие определенным условиям, получают статус корейцев, живущих за границей. Правовой статус «зарубежных корейцев» эквивалентен статусу корейских граждан, и они пользуются всеми правами, которыми могут пользоваться корейские граждане, за исключением права голосовать и быть избранными, они могут оставаться на неопределенный срок и имеют право на «внутреннее гражданство». Им выдается карта пребывания для иностранных граждан, а не «регистрационная карта иностранца». После того, как администрация Пак Кын Хе вступила в должность, стало значительно легче получать национальную техническую квалификацию выше, чем техник, за исключением сферы строительства.

Между тем, в соответствии с Законом о выборах публичных должностных лиц с поправками, внесенными в августе 2005 г., после 4-х одновременных общенациональных выборов в местные органы власти в 2006 г. местная автономия предоставляется иностранным резидентам, получившим вид на жительство в соответствии со статьей 15 Закона о выборах публичных должностных лиц и статьей 10 Закона об иммиграционном контроле. Право голоса было предоставлено главам групп, специальным мэрам, мэрам

столичных городов, губернаторам провинций, мэрам, главам округов, провинциальным и провинциальным руководителям образования, членам городских и городских советов, а также городским и окружным советам. члены.

Хотя они могут получить правовой статус, эквивалентный статусу гражданина Кореи, социальная осведомленность корейско-китайцев не очень высока. В прошлом преступления с участием корейских китайцев были основным фактором негативного восприятия корейских китайцев. Удаленные преступления, такие как голосовой фишинг, фишинг с телекамерами и незаконная работа сайтов с азартными играми некоторыми корейско-китайцами, стали социальной проблемой и способствовали снижению осведомленности общественности.

Комментарии к новостным статьям или видео, связанным с корейско-китайским языком, очень негативны в отношении корейско-китайского языка. Из-за этого влияния в СМИ, когда появляются корейско-китайские фильмы, такие как «Желтое море», «Криминальный город» и «Молодежная полиция», это часто связано с преступностью.

Кроме того, в отличие от корейских американцев и японцев корейского происхождения, они были отрезаны от Кореи в течение длительного периода времени, и жили по другой системе, и разница в их восприятии истории и системы и т. д. также вызывает конфликты. В частности, в связи с усилением гегемонии Китая в 2020-х годах и частыми политическими столкновениями между Кореей и Китаем часто страдают корейцы-китайцы, находящиеся на границе между Кореей и Китаем.

Отмечается, что существует много споров о том, как корейское общество должно относиться к корейско-китайцам, но указывается, что распространяется лишь смутное недоверие и ненависть к корейско-китайцам без понимания культуры, особенностей или, по крайней мере, реальность корейско-китайская.

Нынешние китайские корейцы родились с двойной, сложной идентичностью. Для них выбор одного объекта не означает отказ от других объектов. Это связано с тем, что люди в сегодняшнем глобальном обществе предполагают множественную идентичность. В этой множественной идентичности объем и глубина идентичности для каждого объекта определяются условиями времени и ожидаемыми интересами действующих лиц. Кроме того, корейско-китайцев можно рассматривать как существ с глобальным положением в качестве ролевых игроков в Корее и Китае, а не как пойманных посередине, потому что они корейцы за границей с китайской национальной идентичностью и корейской национальной идентичностью. В соответствии с культурной адаптацией они могут проявляться как положение и существование в основном обществе. Однако проблема заключается в том, что большинство этих исследований рассматривают дискриминацию и исключение корейско-китайцев в корейском обществе как важный ключевой фактор, вызывающий изменения в этнической идентичности корейско-

китайцев, проживающих в Корее. Однако для того, чтобы понять идентичность корейцев-китайцев, необходимо рассмотреть процесс личности и группы в целом, поскольку такая дискриминация является индивидуальной, а не групповой дискриминацией. Это связано с тем, что идентичность корейско-китайцев, проживающих в Корее, формируется и изменяется в результате различных отношений, контекстов и политик, таких как отдельные лица, общества и страны.

Так как Китай становится второй по значимости страной после США, корейскому правительству нужно создать среду и условия, где корейская диаспора и иммигранты стали действующим звеном для обменов между двумя странами. В настоящее время наибольшее количество корейцев переехало в Китай, и их экономический рост также растет быстрее всего. До сих пор китайские соотечественники, находящиеся в Корее, считались группой рабочей силы, но в последнее время в центре внимания находится появление молодого поколения и поколения соотечественников, занимающихся профессиональными занятиями.

В конце концов, ассимиляция неизбежна для того, чтобы корейцы, группа меньшинства с точки зрения населения и власти, могли выжить в стране своего проживания в качестве иммигрантов. Однако как цветное меньшинство корейцы осознают, что полная ассимиляция в обществе страны их проживания невозможна в ситуации, когда они дифференцированы и дискриминируются правящей группой большинства. В этой ситуации корейцы, как правило, придерживаются стратегии принятия, которая поддерживает их национальную культуру и самобытность, стремясь при этом к повышению статуса в рамках ограниченной структуры возможностей общества, в котором они живут. Однако по мере увеличения периода проживания и перехода поколения иммигрантов от 1-2 лет к 3-4 годам ценностные ориентации корейцев смещаются со страны происхождения на страну проживания. Для третьего и четвертого поколений иммигрантов национальная культура должна изучаться заново, а не сохраняться. Потому что, несмотря на максимальную сохранность национальной идентичности, есть то, что не дошло до 3 и 4 поколения иммигрантов, и потеря родного языка является одним из таких моментов.

Список литературы:

1. Мун Чжон Хван, Ли Че Мун «Стратегии переселения и расселения диаспоры: ориентация на корейцев». - Протоколы корейской ассоциации политических наук, 2015. – 139-166 С.
2. Пак Кён Ён, «Трудности урегулирования и дилеммы корейско-китайского происхождения в Циндао, Китай: ориентируясь на устные данные о самозанятых». – Местные гуманитарные науки, 2015. – 211-262 С.

3. Ли Че-Мун, Ли Хён-Чхоль, «Сравнительное исследование истории жизни корейской диаспоры по странам: Китаю, Японии и независимым странам». – Мультикультурализм и мир, 2014. – 1-37 С.

4. Консульство по делам зарубежных корейцев, «Данные по зарубежным корейцам 2021», Министерство иностранных дел Республики Корея, - 2021. – 14-16 С.

5. Новости Рёнхап, «700 000 корейцев-китайцев в Корее: поселение в Корее - это тенденция». – 2015.
<https://www.yna.co.kr/view/AKR20150130110700372>

6. Новости «Withinnews» «Текущий статус корейско-китайцев в корейском обществе». – 2021.
<http://www.withinnews.co.kr/news/view.html?section=1&category=96&item=&no=24947>

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ИНТЕГРАЦИОННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ: РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В МИГРАЦИОННОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ НА ПРИМЕРЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Г.С. Мусина
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
[*mussinag@gmail.com*](mailto:mussinag@gmail.com)

Ә.А. Қосмағанбет
Назарбаев Университет
Нур-Султан, Казахстан
[*alishka.kz88@gmail.com*](mailto:alishka.kz88@gmail.com)

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с трансформацией миграционных процессов в цифровую эпоху. В частности, авторы изучили такие дефиниции, как «цифровизация», «цифровая трансформация». Ключевым моментом является исследование того, каким образом цифровизация изменяет миграционные тренды внутри региональных интеграционных объединений. В качестве примера предлагается кейс Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Статья представляет собой исследование, нацеленное на выявление позитивных и негативных возможностей и последствий имплементации цифровизации в миграционную

политику ЕАЭС, опыт ЕАЭС, а также влияния цифровизации на инклюзию мигрантов в общество ЕАЭС.

Ключевые слова: цифровизация, миграция, Евразийский экономический союз, интеграция, трудовая миграция

Abstract

This article discusses issues related to the transformation of migration processes in the digital age. In particular, the authors studied such definitions as «digitalization», «digital transformation». The key point is to study how digitalization changes migration trends within regional integration associations. The case of the Eurasian Economic Union (EAEU) is offered as an example. The article is a study aimed at identifying the positive and negative opportunities and consequences of the implementation of digitalization in the migration policy of the EAEU, EAEU experience, as well as the impact of digitalization on the inclusion of migrants in the society of the EAEU.

Keywords: digitalization, migration, Eurasian Economic Union, integration, labor migration

Преимущества международной экономической интеграции заключаются в возможностях наиболее результативного применения ресурсов стран для получения наибольшей прибыли, используя внутренний потенциал и тратя наименьшее количество затрат. Одной из форм международной экономической интеграции является экономический союз, подразумевающий свободное перемещение товаров, услуг, капитала и лиц, а также проведение единой экономической и социальной политики [1].

На сегодняшний примером организаций, сформировавшейся в рамках международной экономической интеграции в качестве экономического союза является Евразийский экономический союз Армении, Белоруссии, Казахстана, Кыргызстана и России, созданный в 2014 году.

В условиях распространения глобальной цифровой трансформации происходит существенное влияние на уклад жизни населения. Цифровизация представляет собой использование цифровых технологий для изменения бизнес-моделей и предоставления новых возможностей получения дохода и создания ценностей [6]. Практически все сферы в определенной степени подвергаются цифровой трансформации. Поскольку данное явление является новым в профессиональной среде, его общепринятое объяснение в официальных источниках и литературе еще не сложилось. Имеется несколько подходов к объяснению процесса цифровой трансформации, которых придерживаются крупные мировые организации и компании (Таблица 1).

Таблица 1. Определение понятия «цифровая трансформация»

Источник	Определение
ООН	Интеграция цифровых технологий во все сферы бизнеса, коренным образом меняющая способы осуществления экономической и социальной деятельности. Это также процесс социальных изменений, который является целенаправленным, а не нерегулируемым, и его следует намеренно планировать и осуществлять [12: 49].
Всемирный банк	<p>Подход к цифровой трансформации предполагает сосредоточенность на пяти ключевых элементах, которые в совокупности составляют основу сильной и инклюзивной цифровой экономики:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Цифровая инфраструктура (фиксированный и мобильный широкополосный доступ, оптоволоконные кабели и т. д.). 2) Цифровые финансовые услуги и цифровая идентификация. 3) Цифровые инновации и предпринимательство. 4) Цифровые платформы. 5) Цифровая грамотность и навыки [7].
ОЭСР	Оцифровка – это преобразование аналоговых данных и процессов в машиночитаемый формат, т. е. единицы и нули, которые могут быть прочитаны и обработаны компьютерами. Цифровизация – это использование данных и цифровых технологий, а также взаимосвязь, которая приводит к новым или изменениям в существующих видах деятельности. Цифровая трансформация относится к экономическим и социальным эффектам оцифровки и цифровизации [13].
Gartner	Цифровая трансформация может относиться ко всему: от модернизации ИТ (например, облачных вычислений) до цифровой оптимизации и изобретения новых цифровых бизнес-моделей [8].
Microsoft	Цифровая трансформация — это бизнес-инновация, подпитываемая бурным развитием облачных технологий, искусственного интеллекта и Интернета вещей, предоставляющая организациям новые способы понимания, управления и преобразования своего бизнеса [9].

В Евразийском экономическом союзе принята следующая трактовка понятия «Цифровая трансформация» (с позиции экономики):

1. Смена экономического уклада, изменение традиционных рынков, социальных отношений, государственного управления, связанная с проникновением в них цифровых технологий;

2. Принципиальное изменение основного источника добавленной стоимости и структуры экономики за счет формирования более эффективных экономических процессов, обеспеченных цифровыми инфраструктурами;

3. Переход функции лидирующего механизма развития экономики к институтам, основанным на цифровых моделях и процессах [5].

Цифровая трансформация на пространстве ЕАЭС происходит в рамках Цифровой повестки ЕАЭС до 2025 года, основные направления которой были утверждены 11 октября 2017 года. Поскольку основные направления Цифровой повестки нацелены, в том числе, на обеспечение свободного передвижения рабочей силы внутри ЕАЭС [4], вызывает интерес процессы цифровой трансформации рынка труда и миграционного менеджмента. Анализ миграционных процессов последних лет, а также изменение рынка занятости в период пандемии COVID-19 свидетельствуют о существенных изменениях в миграционных процессах в контексте цифровизации. Кроме того, миграционные вопросы на пространстве ЕАЭС в настоящее время находятся в «фокусе» внимания исследователей также в связи с обострением российско-украинских отношений и последствий санкционной политики в отношении двух стран-членов ЕАЭС: России и Белоруссии.

С развитием цифровизации и в «дистанционных» условиях пандемии COVID-19 миграция подверглась существенной трансформации. Изменяется поведение участников миграционного процесса – мигранты выбирают интернет-ресурсы (*веб-сайты, социальные сети и другое*) в качестве источника информации, правительства внедряют новые технологии для повышения эффективности управления миграцией, а эксперты применяют анализ данных для оценки текущей ситуации и прогнозирования миграционных трендов.

Эксперты ОЭСР выделяют использование цифровых инструментов в менеджменте миграционных процессов на пяти этапах:

1 этап: до прибытия – онлайн-сбор информации, участие в онлайн-чатах и форумах для того, чтобы сориентироваться о стране пребывания; онлайн-заполнение и подача заявки для получения разрешения на въезд;

2 этап: обработка заявки – получение автоматизированной системой заявки для первоначального рассмотрения; автоматическое утверждение заявки на основе характеристик заявителя, соответствующих требованиям;

3 этап: выдача документов – выдача электронной визы;

4 этап: въезд – подтверждение личности и разрешение въезда через автоматизированный портал (e-gate);

5 этап: контроль – применение автоматизированной базы данных для периодической проверки прибывшего лица во время пребывания;

использование прибывшим лицом онлайн-платформы для простой проверки визовых условий и условий пребывания в целях соблюдения миграционного законодательства [10].

Евразийский экономический союз отличается либеральным миграционным режимом. Следуя мировым тенденциям имплементации цифровых технологий в миграционный менеджмент, на пространстве ЕАЭС также широко внедряются инновационные инструменты для преобразования услуг, предоставляемых в миграционной сфере. Цифровизация позволяет расширить доступность информации о возможностях трудоустройства внутри ЕАЭС, что развивает профессиональную мобильность и влияет на гибкость трудовых мигрантов.

Так, с июля 2021 года введена в действие онлайн-платформа «Работа без границ», представляющая собой унифицированную систему поиска работы гражданами в странах ЕАЭС. Это один из ключевых проектов Цифровой повестки ЕАЭС. Данная система аккумулирует сведения о свободных рабочих местах и соискателях вакансий, содержащихся в информационных системах государств-членов в сфере трудоустройства и занятости. «Работа без границ» направлена на обеспечение взаимодействия рынков труда в рамках ЕАЭС с помощью цифровых инструментов, расширение функционала национальных информационных систем за счет добавления возможностей для поиска резюме и вакансий по всем странам ЕАЭС.

При этом данная онлайн-платформа объединяет цифровые экосистемы трудовых возможностей пяти стран-участниц ЕАЭС: информационную систему по поиску работы и подбора персонала «Горц» <http://workforall.am> (Республика Армения), информационный портал государственной службы занятости <http://gsz.gov.by> (Республика Беларусь), информационный портал «Еңбек» – электронную биржу труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан <https://www.enbek.kz/>, информационный портал «Занятость» Информационной системы рынка труда Министерства труда и социального развития Кыргызской Республики <http://www.zanyatost.kg>, информационную аналитическую систему – общероссийскую базу вакансий «Работа в России» <https://trudvsem.ru/> (Российская Федерация) [3].

Кроме того, подробный раздел о регулировании вопросов трудовой миграции и социальной защиты имеется на официальном сайте Евразийской экономической комиссии (<http://www.eurasiancommission.org/>). В том числе представлен Перечень наиболее востребованных на едином рынке труда Евразийского экономического союза должностей (специальностей) служащих и профессии (специальности) рабочих на 2021-2022 годы [2], а также нормативные правовые документы и рекомендации.

Таким образом, цифровизация позволяет использовать государствами новых цифровых технологий и «больших данных» в качестве источника информации, инструментов контроля и мониторинга в управлении миграционными процессами в рамках интеграционных объединений.

Использование информационно-коммуникационных технологий может способствовать снижению нарушений в сфере миграционного законодательства. Однако, с другой стороны, имеются и негативные последствия. Например, социальные сети могут использоваться в негативном дискурсе по отношению к мигрантам. Кроме того, имеющийся цифровой разрыв среди мигрантов затрудняет процессы их интеграции в сообщество, подавляет возможности оптимизации получения государственных услуг в электронном формате.

Исследователи, изучая взаимосвязь миграции и технологий делают выводы о том, что:

- высококвалифицированные мигранты вносят существенный вклад в технологические инновации в странах назначения, внося разнообразие в генерирование новых идей и новых знаний;

- мигранты и группы диаспор являются важным каналом для передачи технологий обратно в страны происхождения посредством передачи прямых знаний, денежных переводов и финансовых инвестиций, а также посредством поддержки развития предприятий и исследовательских и научных учреждений в странах происхождения;

- технологии, особенно цифровая связь с использованием мобильных телефонов, влияют на все аспекты миграции: обеспечивают доступ к информации о странах назначения до миграции, о безопасности во время миграционных поездок, о возможностях интеграции и услугах в новых сообществах и странах назначения, цифровая связь позволяет мигрантам оставаться тесно связанными и вовлеченными в сообщества в странах происхождения, тем самым поддерживая «транснационализм» мигрантов;

- управление миграцией со стороны правительств в значительной степени зависит от информационных технологий, как для удержания людей, так и для мониторинга мигрантов после их прибытия, некоторые новые технологии, такие как блокчейн, могут иметь потенциал для более позитивного применения для мигрантов и миграции [11].

В этой связи дальнейшее развитие цифровизации миграции на пространстве ЕАЭС будет способствовать совершенствованию миграционного менеджмента, а также развитию исследований в данной сфере для устойчивого развития ЕАЭС как регионального интеграционного объединения.

Литература

1. Костюнина Г.М. Интеграционные объединения мира / Г.М. Костюнина, Н.Н. Ливенцев // Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / под ред. А.С. Булатова и Н.Н. Ливенцева. – М., Магистр, 2008. – С. 164-187.

2. Перечень наиболее востребованных на едином рынке труда Евразийского экономического союза должностей (специальностей) служащих

и профессии (специальности) рабочих на 2021 – 2022 годы. URL: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/199/Perechen-na-sayt_.pdf Дата обращения: 20.05.2022

3. Проект «Работа без границ» стартовал в ЕАЭС. Евразийская экономическая комиссия. URL: <https://eec.eaeunion.org/news/proekt-rabota-bez-granic-startoval-v-eaes/> Дата обращения: 25.05.2022

4. Решение Высшего Евразийского экономического совета от 11 октября 2017 года № 12 «Об Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года. URL: <http://digital.eaeunion.org/upload/medialibrary/9ed/%D1%80%D0%B5%D1%88+12+%D0%BA%D0%BE%D0%BF.pdf> Дата обращения: 25.05.2022

5. Цифровая трансформация. Глоссарий Цифровой Повестки ЕАЭС. URL: <http://digital.eaeunion.org/extranet/about/glossariy.php> Дата обращения: 25.05.2022

6. Digitalization. Gartner Glossary. URL: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitalization> Дата обращения: 20.05.2022

7. Digital Development. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment/overview#2> Дата обращения: 25.05.2022

8. Digital transformation. Gartner. <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digital-transformation> 25.05.2022

9. Enabling digital transformation. Microsoft. URL: <https://docs.microsoft.com/en-us/learn/modules/enable-digital-transformation/> Дата обращения: 25.05.2022

10. European Migration Network (2022). The use of digitalisation and artificial intelligence in migration management: Joint EMN-OECD Inform. Brussels: European Migration Network. <https://www.oecd.org/migration/mig/EMN-OECD-INFORM-FEB-2022-The-use-of-Digitalisation-and-AI-in-Migration-Management.pdf> Дата обращения: 20.05.2022

11. S. Gelb, A. Krishnan. Technology, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development. September 2018. URL: <https://cdn.odi.org/media/documents/12395.pdf> Дата обращения: 20.05.2022

12. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. DIGITAL STRATEGY 2022 — 2025. URL: <https://digitalstrategy.undp.org/documents/Digital-Strategy-2022-2025-Full-Document.pdf> Дата обращения: 20.05.2022

13. VECTORS OF DIGITAL TRANSFORMATION. OECD DIGITAL ECONOMY PAPERS. January 2019 No. 273 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5ade2bba-en.pdf?expires=1653387484&id=id&accname=guest&checksum=6309BBB7AC0F556C04F3F189EBD67A2A> Дата обращения: 20.05.2022

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕГУЛИРОВАНИИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Ж.С. Кыдыров

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

satglobalkz@gmail.com

Немаловажное место в регулировании вопросов международной трудовой миграции занимают международные организации – объединения негосударственного или межгосударственного характера, которые создаются на основе соглашений. Международные организации всегда считались ключевой ареной, где происходят междусторонние взаимодействия между различными участниками по вопросам различного характера.

Однако, будучи самой трансграничной и комплексной проблемой, степень межгосударственного сотрудничества в рамках международно-правового регулирования трудовой миграции сравнительно лимитирована и слаба в сравнении с другими трансграничными проблемами как финансы, торговля, изменение климата и другие, где государства разработали институализированное сотрудничество либо через единую международную организацию, либо через систему ООН. Специализированное агентство ООН по вопросам миграции появилось только в 2016 году, когда Международная Организация по Миграции (МОМ) присоединилась к системе ООН. Другая организация в системе ООН – Международная Организация Труда (МОТ) также занимается вопросами регулирования трудовой миграции. Но, несмотря на это государства до сих пор имеют высокую степень независимости в определении собственных миграционных регулирований.

К весьма масштабным и значимым международным организациям, активно занимающимся вопросами регулирования трудовой миграции, относится Организация Объединенных Наций (ООН). Так, Генеральная Ассамблея ООН регулярно уделяет внимание вопросам миграции и глобализации. Например, на повестке дня 68-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН особым образом подчеркивается, что международные мигранты по всему миру воздействуют на развитие стран своего происхождения и принимающих стран. В настоящее время, как подчеркивает Генеральная Ассамблея ООН, для укрепления законной миграции слишком мало каналов, что ставит под угрозу реализацию и возможность полноценной защиты прав мигрантов [1]. На наш взгляд, обеспокоенность Генеральной Ассамблеи ООН важностью соблюдения прав и свобод трудовых мигрантов во всем мире имеет под собой веские основания. Напомним, что ещё в 1966 году Генеральная Ассамблея ООН приняла Международный пакт о гражданских и политических правах [2] и Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах [3]. В дальнейшем, к указанным Пактам были приняты факультативные протоколы, которые в совокупности с Всеобщей декларацией именуют Международным биллем о правах человека.

Всеобщая декларация прав человека, принятая 10 декабря 1948 года [4], провозглашает права каждой личности в мире, закрепляет политические и гражданские права каждого человека, соответственно, распространяется и на трудовых мигрантов. Кроме того, в Декларации значится, что все люди имеют равные права, независимо от личностных отношений, различий в политических системах.

Вопросы миграции также затронуты в рамках целей устойчивого развития (ЦУР) ООН в области устойчивого развития на период после 2015 года. В частности, в ЦУР №8 о содействии устойчивому, инклюзивному и устойчивому экономическому росту, полной и продуктивной занятости и достойной работе для всех, целевой таргет №8.8 связан с необходимостью «защиты трудовых прав и создания безопасных и надежных условий труда для всех работников, в том числе трудовых мигрантов, в частности женщин-мигрантов, и тех, кто имеет ненадежную занятость». Два других целевых таргета, непосредственно связанные с миграцией, содержатся в ЦУР №10 по сокращению неравенства внутри стран и между ними.

МОМ. Приверженная принципам гуманной и упорядоченной миграции во благо каждого, на сегодняшний день МОМ является ведущей межправительственной организацией в области регулирования миграции. Она была основана в 1951 году, как Временный межправительственный комитет по переселению мигрантов в Европы (ВМКПМЕ), в целях регулирования крупных потоков мигрантов в Западной Европе вследствие Второй мировой войны. Организация была призвана оказать помощь правительствам европейских стран в распределении мигрантов, которые были вынуждены покинуть места постоянного проживания в ходе войны. В 1952 году организация была переименована в Межправительственный комитет по европейской миграции (МКЕМ), в 1980 году – в Межправительственный комитет по миграции (МКМ), в 1989 году – в Международную организацию по миграции (МОМ). В 1992 году МОМ получила статус постоянного наблюдателя в Генеральной Ассамблее ООН, после в 1996 году между МОМ и ООН было подписано соглашение о взаимном сотрудничестве. В сентябре 2016 года МОМ присоединилась к системе ООН во время саммита высокого уровня Генеральной ассамблеи ООН, на повестке которого было обсуждение вопросов крупного переселения мигрантов и беженцев. МОМ получил статус связанной с ООН организации (UN related agency) и приставку к официальному названию - Агентство ООН по миграции. Таким образом, организация из технического ведомства по организации переселения перемещенных людей и беженцев преобразовалась в лидирующий межправительственный орган по вопросам миграции.

По состоянию на декабрь 2018 года членами организации являются 173 государства, еще 8 государств, как и многочисленные межправительственные и неправительственные организации, имеют статус наблюдателей. Совместно с партнерами и международным сообществом, МОМ осуществляет деятельность, направленную на оказание помощи в решении оперативных

задач в области миграции, разъяснении проблем, связанных с миграцией, поддержку социального и экономического развития через миграцию, всемерное содействие соблюдению прав человека и поддержание благосостояния мигрантов. МОМ реализует различные программы по управлению трудовой миграцией в более чем 173 странах. Бенефициарами этих программ являются как сами трудовые мигранты, так и их семьи, местные и национальные правительства, представители частных секторов (работодатели), региональные организации. Для усиления потенциала в области управления трудовой миграцией, МОМ осуществляет следующую деятельность:

- 1) предоставление политических и технических консультаций национальным правительствам;
- 2) поддержка разработки политики, законодательства и административных структур, способствующих эффективным, действенным и прозрачным потокам трудовой миграции;
- 3) оказание помощи правительствам в продвижении практики безопасной трудовой миграции для своих граждан;
- 4) содействие межгосударственному диалогу и сотрудничеству в области урегулирования миграционных процессов.

МОМ получила высокую оценку за ее эффективность и гибкость в поддержке правительств для решения различных миграционных задач и потребностей. По сравнению с базирующимися в ООН МОТ и УВКБ ООН, поддерживающими конвенции ООН по правам человека и трудовым правам, МОМ была нормативно неограниченной и гибкой, чтобы помочь государствам «управлять миграцией», контролируя нерегулярную и облегчающую трудовую миграцию.

МОТ. Ведущую роль в регулировании вопросов трудовой миграции играет и МОТ. Защита трудовых мигрантов и улучшение их условий труда является основным предметом ее деятельности. Она возникла в 1919 году вместе с Лигой наций в соответствии с Версальским мирным договором. В 1946 г. МОТ стала первым специализированным учреждением ООН. В 1969 году организация удостоилась Нобелевской премии мира. Деятельность МОТ направлена на защиту и регулирование прав трудящихся-мигрантов. Необходимо отметить, что во всей системе ООН именно МОТ обладает уникальной трехсторонней структурой, допускающей к участию в ее органах помимо правительств государств-участников, также работодателей и трудящихся, представленных профсоюзами. При этом все три стороны вступают на независимой основе.

МОТ осуществляет регулирование трудовой миграцией, придерживаясь следующих основных целей:

- 1) продвигать и приводить в жизнь основополагающие принципы и права в сфере труда;
- 2) расширять возможности женщин и мужчин для получения достойной занятости;

3) увеличивать охват эффективность социального обеспечения для всех мигрантов;

4) укрепить трипартизм и социальный диалог.

МОТ играет важную роль в проведении международного диалога и в выработке международно-правовых инструментов, касающихся политики и практики в области трудовой миграции. МОТ активно занимается разработкой и принятием международных трудовых норм в виде конвенций и рекомендаций, устанавливающих трудовые стандарты в области заработной платы, продолжительности рабочего дня, отпусков, охраны труда и др. Защита прав трудовых мигрантов, содействие возвращению мигрантов на родину, помощь при воссоединении с семьей, равные возможности для граждан и иностранцев в предоставлении пенсий, пособий по случаю потери кормильца, являются основными из этих международно-правовых норм [5]. Например, лишение работника соответствующего права на отдых может расцениваться как принудительный труд. Принудительный труд запрещен Конвенцией МОТ № 29 о принудительном или обязательном труде от 28 июня 1930 года, что особенно важно в международно-правовом механизме регулирования трудовой миграции. В общем, в рамках деятельности МОТ было принято 172 конвенции и 181 рекомендация. С точки зрения защиты интересов и прав трудящихся-мигрантов, МОТ действует в соответствии с двумя основными конвенциями: Конвенция МОТ о миграции в целях занятости 1949 года, № 6 (№ 97) и 1975 год: Мигрант МОТ. Конвенция о трудящихся 7 (№ 143). Тем не менее, только 43 и 19 государств-членов, соответственно, ратифицировали эти конвенции. Необходимо отметить, что Конвенции МОТ не посягают на суверенные права государств-участников и имеют юридическую силу только в случае их ратификации. Это свидетельствует о том, что большинство государств-участников все же не желают связывать себя положениями, предусмотренных Конвенциями.

Международно-правовые документы МОТ, хоть и не предусматривают вопросов регулирования внутригосударственной политики в области трудовой миграции, все же они предоставляют важную основу для разработки и совершенствования основных инструментов национальной политики в области защиты трудовых мигрантов.

ОБСЕ. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) – это региональная межправительственная организация, подчиняющаяся уставу ООН, играющая ведущую роль в содействии безопасности евроатлантических и евроазиатских стран. На сегодняшний день организация насчитывает 57 государств-участников из Европы, Центральной Азии и Северной Америки. Организация берёт своё начало с 1970-х годов, с хельсинского Заключительного акта (1975) и учреждения Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ), которое послужило важным многосторонним форумом для диалога и переговоров между Востоком и Западом во время «холодной войны». Вплоть до 1990 года работа СБСЕ велась в основном в качестве серий встреч и совещаний, в ходе которых

разрабатывались и расширялись обязательства, принимаемые на себя государствами-участниками, и проводилась периодическая оценка их выполнения. В 1994 году СБСЕ было переименовано в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе для того, чтобы более точно отразить её новый потенциал и оперативные возможности в области обеспечения и регулирования безопасности.

Сегодня в свете все более возрастающего влияния миграции на обеспечение безопасности, ОБСЕ уделяет особое внимание вопросам регулирования трудовой миграции. ОБСЕ придерживается мнения, что если миграционные потоки, включая трудовые, не будут регулироваться на международном уровне, то они могут «привести к подрыву сотрудничества, стабильности и безопасности» [6]. Деятельность ОБСЕ в сфере регулирования трудовой миграции в основном фокусируется на предоставлении рекомендаций, повышении информированности и развитию межгосударственного диалога и сотрудничества по данной теме. Совместно с другими региональными международными организациями ОБСЕ сотрудничает с правительствами государств-участников для регулирования миграционных потоков, упрощения процедур законной миграции, для оказания поддержки частным лицам и общинам в вопросах свободы передвижения, терпимости и недискриминации, интеграции, перенаправления беженцев.

Совет Европы. Особое значение для регулирования трудовой миграции имеют международные правовые акты, принятые в рамках Совета Европы – международной организации, которая содействует сотрудничеству между её членами (странами Европы) в области стандартов прав, защиты прав человека, обеспечения законности и поддержания культурного взаимодействия. Совет Европы был создан в 1949 году, и на сегодняшний день является старейшей в Европе международной организацией. Совет Европы – самостоятельная организация, которая в систему Евросоюза не входит. Совет Европы не имеет права издавать обязательные законы, все принимаемые им документы носят рекомендательный характер, однако, многие государства считают их образцовыми в решении тех или иных проблем. Например, Кыргызская Республика не является непосредственным участником Совета Европы, но принимает участие в партнёрских программах.

Таким образом, вышеупомянутые международные организации оказывают внушительное влияние в формировании международных и внутригосударственных норм в области регулирования трудовой миграции. Путем разработки двусторонних и многосторонних соглашений, разработки миграционных программ для правительств, предоставлением «технической», «научной», или «управленческой» экспертизы, они играют стимулирующую роль для государств в улучшении их миграционных политик. Принимая и становясь участниками соответствующих документов международных организаций, государства подтверждают свою приверженность принципам и идеалам гуманизма и демократии. Наблюдается улучшение в регулировании

вопросов трудовой миграции, тем не менее некоторые проблемы все же остаются и в виду стремительного увеличения масштабов миграции будут продолжать существовать и в будущем. Поэтому предполагается, что и сотрудничество государств, государств и международных организаций в этой сфере так же будет развиваться. Возможно, появятся новые международные организации, на глобальном и региональном уровнях, которые также будут стремиться решать миграционные проблемы. А пока на сегодняшний день решающие роли принадлежат вышеупомянутым организациям, таким как МОМ и МОТ [5].

Учитывая активное участие международных организаций в регулировании трудовой миграции, нами предлагаются отдельные варианты, которые, на наш взгляд, позволят усовершенствовать миграционную политику на мировом уровне, и помогут решить проблему нелегальной миграции в различных государствах мира. В частности, особое внимание следует уделить перспективам обоснованного размещения населения на территории развитых и развивающихся государств мира. В частности, речь идёт и о том, чтобы сделать привлекательной для мигрантов страны постсоветского пространства, а не только отдельные регионы и мегаполисы. На наш взгляд, потребуется разработать и воплотить в жизнь соответствующую программу, которая позволит мигрантам размещаться не стихийно, а равномерно на территории развивающихся государств [7].

Однако программа мобильности трудового населения должна касаться не только мигрантов, но и граждан государств. Так, многие граждане отказываются от трудовой деятельности по различным причинам, но, чаще всего, из-за низкой заработной платы и территориальной удаленности. На вооружение следует взять политику обучения, подготовки и повышения квалификации мигрантов, среди которых много специалистов технических специальностей. Возможно, не следует ограничиваться одной программой о мобильности ресурсов, а дополнить её на межгосударственном и национальном уровне специальным законом, посвященным мобильности трудовых ресурсов.

Для поддержки мобильности потребуется и соответствующий механизм, финансовая помощь и поддержка от государства. Например, мигрантам можно помогать финансово с жильем и переездом, гарантийными выплатами; важно решить проблему социального обеспечения мигрантов. Отдельно на региональном уровне потребуется работать над повышением научно-технического потенциала, инфраструктуры и оснащённости. Так, в России, в настоящее время 75% из числа реальных мобильных работников, готовых к переезду в другую местность, – это мужчины. Женщины достаточно редко соглашаются на переезд и адаптацию ради трудовой деятельности. Интересно, но в Европе, около 40% работников, осуществивших переезд на территорию другого государства, именно женщины [8]. Следовательно, мотивация мигрантов, позволит предотвратить проблему дефицита международной рабочей силы.

Кроме того, важно делать ставку на просвещение населения, повышение его юридической грамотности. Например, мигрантам следует разъяснять порядок временной регистрации, разницу между разрешением на временное проживание и видом на жительство. При этом, как правило, имеющихся информационных стендов, находящихся в территориальных управлениях миграционных служб, оказывается недостаточно. Чаще всего, информативность таких стендов равна нулю, поскольку представляет собой распечатку нормативных правовых актов и образцов незаполненных документов.

Далее, требует повышения квалификации кадровый потенциал территориальных органов по вопросам миграции. Некоторые отделы управлений переполнены, другие – наоборот – практически всегда свободны. Остро ощущается нехватка квалифицированных специалистов, которые бы, прежде всего, могли объяснить все особенности правового статуса мигранта, соблюдая права таких граждан.

Полагаем, что предложенные нами меры и мероприятия способны дать положительный результат. Реализация обозначенных мероприятий и проведенная оценка свидетельствуют о том, что на международном уровне можно обеспечить надлежащее пребывание трудовых мигрантов, что сократит количество нелегалов. Ввиду участившихся случаев терактов, экстремистских настроений и проявлений агрессии, важно задуматься об ужесточении юридической ответственности не только для нелегальных мигрантов, но и для граждан, которые своими действиями способствуют укреплению позиций данного явления. И, безусловно, важно заняться юридическим образованием всех без исключения граждан: мигранты должны понимать всю важность и значимость документального оборота в стране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Генеральная Ассамблея ООН. Шестьдесят восьмая сессия «Глобализация и взаимозависимость» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/What-We-Do/docs/SG-report-Intl-Migration-and-Development-2013-A_68_190-RU.pdf (дата обращения: 8.01.2019).
2. Международный пакт о гражданских и политических правах, принят 16.12.1966 г. Резолюцией 2200 (XXI) на 1496-ом пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН // СПС «Консультант Плюс».
3. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, принят 16.12.1966 г. Резолюцией 2200 (XXI) на 1496-ом пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН // СПС «Консультант Плюс».
4. Всеобщая декларация прав человека, принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948 г. // Российская газета. – 1995. – № 67.

5. Тахыров Ч. Т. Международное сотрудничество по регулированию процессов миграции // Вестник Марийского государственного университета. Серия «Исторические науки. Юридические науки». 2016. № 2 (6). С. 96-99.
6. Официальный веб-сайт ОБСЕ. – Режим доступа: <https://www.osce.org/ru/migration> (дата обращения: 27.12.2018)
7. См. также Тахыров (2016)
8. Шевцова Е.В. Миграционная политика: учебное пособие. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2015. – С. 45.
9. Зачем России нужен Закон «О мобильности трудовых ресурсов»? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finexg.ru/zachem-rossii-nuzhen-zakon-o-mobilnosti-trudovyx-resursov/> (дата обращения: 8.01.2019).

АНАЛИЗ ВНУТРЕННЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ЕЕ СООТВЕТСТВИЕ МЕЖДУНАРОДНОМУ ПРАВУ

Р.Ж. Бекжанова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

raia_kz@mail.ru

С момента обретения независимости в 1991 году Кыргызская Республика присоединилась к большому ряду международных конвенций, факультативных договорам к ним иным международным протоколам по вопросам миграции. КР на текущий день ратифицировано 53 конвенции МОТ, которые, содержат наибольшее число нормативных положений, относящихся к регулированию вопросов трудовой миграции. В КР действующим правом в области трудовой миграции являются нормы международных договоров и иных обязательств КР, нормы Конституции КР, Трудового кодекса КР, Законы «О внешней миграции», «О внешней трудовой миграции», постановления Правительства, приказы министерств, а также правила и инструкции и др.

Прежде всего, следует отметить, что правовой статус трудовых мигрантов в Кыргызской Республике базируется на общепризнанных правах и свободах человека и гражданина. В частности, речь идет о правах на жизнь, личную свободу, защиту от дискриминации, свободу передвижения. Данные права находят своё закрепление во Всеобщей декларации прав человека и гражданина, Международных пактах. На рисунке 12 отразим права и свободы иностранных трудящихся, которые признаются в Кыргызстане, и которые не могут быть ограничены ни при каких условиях.

Также в настоящее время Кыргызской Республикой ратифицировано более 50 конвенций Международной организации труда, в которых

содержится наибольшее число норм и положений, имеющих непосредственное отношение к трудовой деятельности и трудовой миграции населения. В Кыргызстане международные акты имеют особое значение для регулирования трудовой миграции.

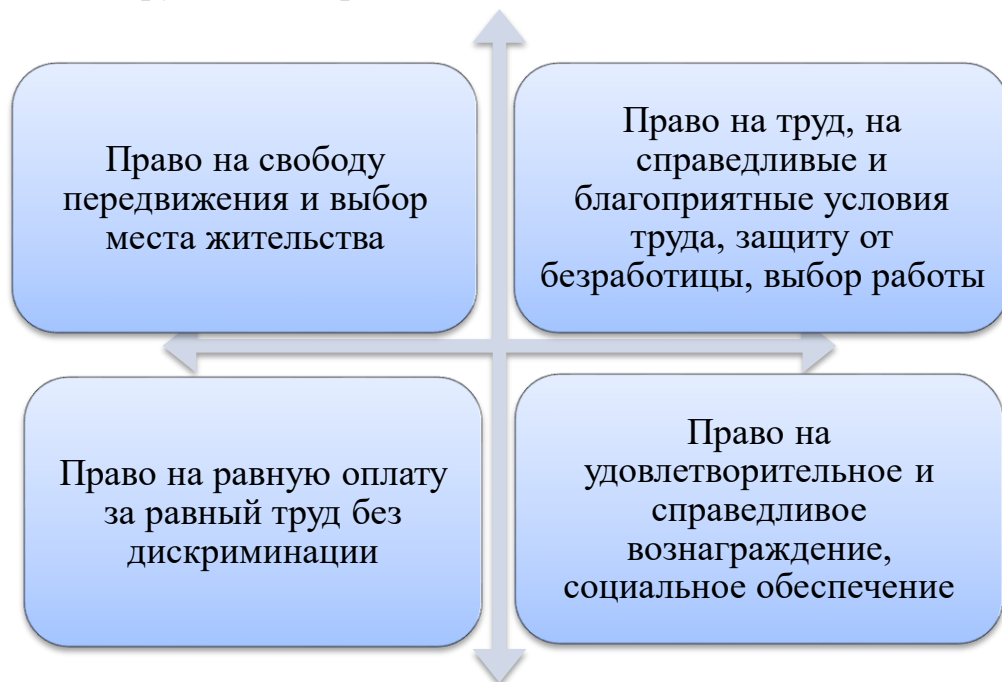

Рис. 12. Ряд прав трудовых мигрантов, которые признаются КР
К числу таких конвенций можно отнести:

1) Конвенция № 102 от 28 июня 1952 года «О минимальных нормах социального обеспечения» [1].

Содержательно данная Конвенция затрагивает ряд важных вопросов из сферы социального обеспечения, а именно оказание медицинской помощи, пособия по безработице, по болезни, по старости, пособия в случаях получения профессионального заболевания или трудового увечья, семейные пособия. Раздел 13 Конвенции «О минимальных нормах социального обеспечения» посвящен общим положениям по социальному обеспечению. Например, в ст.69 решаются вопросы выплаты пособий, обеспечению которыми подлежат граждане, и выплата которых может быть приостановлена.

2) Конвенция МОТ № 117 «Об основных целях и нормах социальной политики» от 22 июня 1962 года [2].

В соответствии со ст.1 Конвенции № 117, политика в области социального обеспечения, прежде всего, должна быть нацелена на развитие населения, достижения благосостояния населения, поощрение стремления к социальному прогрессу. Планирование экономического развития внутри государств будет способствовать повышению жизненного уровня населения (ст.ст. 2-3 Конвенции № 117). В Конвенции обозначены направления, которые позволят избежать разрушения социальных единиц и семейно жизни:

- устранение и предупреждение перенаселенности в городах;
- пристальное изучение причин и последствий миграции;

- содействие и осуществление городского и сельского планирования;
- улучшение условий жизни и повышение качества жизни населения.

Отдельное внимание в Конвенции № 117 уделено вопросам вознаграждения работников: установлению минимума заработной платы, реализации права на отдых. Право на отдых имеет каждый человек, состоящий в трудовых правоотношениях. Время отдыха – это время, в течение которого работник свободен от исполнения трудовых обязанностей и которое он может использовать по своему усмотрению [3].

Л.В. Андриченко говорит об отпуске как об особом виде времени отдыха, который отличается своей продолжительностью, и требует от работника и работодателя взаимного соглашения по его использованию [4].

Наиболее полно, по нашему мнению, сущность отпуска раскрывает В.В. Артемов.

«Отпуск – это разновидность времени отдыха, которая отличается продолжительностью, и представляет собой промежуток времени, который освобождает работника от исполнения трудовых обязанностей, обозначенных действующем законодательством или трудовым договором, используемый работником по собственному усмотрению» [5].

Среди документов Международной организации труда есть Конвенция №52 о ежегодных оплачиваемых отпусках 1936 года [6].

3) Отдельного внимания заслуживает Конвенция № 156 МОТ, касающаяся регулирования труда трудящихся с семейными обязанностями [7], поскольку среди работников достаточно много граждан, которые нуждаются в соблюдении их прав на социальное обеспечение.

4) Также следует упомянуть Конвенцию МОТ № 103 «Об охране материнства» [8], которая была пересмотрена в 1952 году. Для развития данного права и его обеспечения государство создает и проводит соответственные мероприятия, вводит различные гарантии и льготы, программы поддержки малообеспеченных слоев населения.

В ст. 4 Конвенции МОТ № 103 поясняется, что женщина, состоящая в отпуске по беременности и родам, имеет право на получение медицинской помощи и денежного пособия. Размеры пособия должны устанавливаться законодательством стран так, чтобы можно было обеспечить жизнь женщины и её ребенка с точки зрения надлежащего уровня жизни и жизненных условий.

Согласно ст. 5 Конвенции МОТ № 103, женщина, вскармливающая ребёнка грудью, имеет право на получение соответствующих перерывов в течение рабочего дня, которые приравниваются к рабочему времени и оплачиваются согласно установленному тарифу.

Вторую группу конвенций в области регулирования трудовых правоотношений и трудовой миграции составляют акты, которые посвящены дифференциации социального обеспечения работников и их трудовой деятельности по видам и по кругу лиц. Среди таких конвенций следует упомянуть Рекомендации № 88, посвященные профессиональному обучению взрослых, включая инвалидов [9].

В рамках названных Рекомендаций № 88 предполагается, что каждое лицо с инвалидностью сумеет реализовать себя в пределах своих способностей на работе, особенно если получит необходимые знания и навыки.

Инвалиды действительно чаще остальных граждан нуждаются в профессиональном обучении, чтобы найти и получить подходящую работу. Дополнительно МОТ была принята Конвенция № 159 «О профессиональной реабилитации и занятости инвалидов» [10]. МОТ утверждает, что каждое государство должно принимать меры для содействия занятости инвалидов – лица с ограниченными способностями могут быть занятыми на свободном рынке труда, если получать соответствующую помощь и поддержку со стороны государства.

Статья 2 Конвенции МОТ № 138 «О минимальном возрасте для приема на работу» [11] определяет, что минимальным возрастом является возраст не ниже окончания обязательного школьного образования, то есть 15 лет.

В статье 3 Конвенции называется минимальный возраст в 18 лет, если работа по своему характеру может причинить вред жизни и здоровью несовершеннолетнего лица. Однако ст. 7 Конвенции содержит оговорку о том, что допустимо привлекать к труду детей в возрасте от 13 до 15 лет, если речь идет о легкой работе, которая не способна нанести вред их здоровью.

Конвенция МОТ № 182 «О запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда» [12] в ст. 3 определяет наихудшие формы труда, к которым привлекать детей недопустимо:

- рабство, торговля детьми, крепостная зависимость или долговая кабала, вербовка детей для участия в вооруженных конфликтах;
- занятие проституцией, производство порнографической продукции;
- противоправная деятельность;
- работа, которая может причинить вред здоровью и нравственности детей.

Таким образом, вопросы трудовой миграции в Кыргызской Республике регулируются международными и национальными правовыми актами. К числу фундаментальных международных актов в области регулирования вопросов трудовой миграции относится Всеобщая декларация прав человека и гражданина, Международные пакты, ряд конвенций Международной организации труда. Из содержания международных правовых актов вытекает ряд прав и свобод иностранных мигрантов, которые не могут быть ограничены или запрещены.

В настоящее время КР приняла на себя обязательства по обеспечению и уважению прав всех трудящихся мигрантов, членов их семей, которые находятся на территории государства. Кроме того, с целью недопущения дискриминации в КР следует проводить анализ и экспертизу правовых актов, с целью гармонизации и соответствия международным обязательствам.

Процессы миграции в Кыргызской Республике на сегодня охватывают жизни более 3 миллионов человек, и предполагается, что в будущем она останется влиятельным социо-экономическим фактором. На сегодняшний

день КР является страной происхождения мигрантов, в большей степени трудовых. По данным, Государственной службы миграции КР, поток трудовой миграции из Кыргызстана сложился на уровне 50 тысяч человек в год. Нехватка рабочих мест на местном рынке и низкий уровень заработной платы служат основным побуждающим мотивом для эмиграции граждан КР. Основными странами назначения являются Россия, Казахстан и Турция. Число трудящихся из Кыргызстана в России возросло с 526 тысяч человек в 2014 году до 665 тысяч человек в 2017 году. Таким образом, Кыргызстан является третьим поставщиком трудовых мигрантов в Россию, после Узбекистана и Таджикистана. Данная тенденция обуславливается вступлением КР в Евразийский экономический союз (ЕАЭС), которое позволило упростить порядок въезда и пребывания трудящихся мигрантов в его пределах. Кроме того, по сравнению с другими странами постсоветского пространства, Россия и Казахстан имеют наиболее развитые экономики. Еще один немаловажный фактор – это совместная историческая и геополитическая взаимосвязанность этих государств. Знакомство с культурным пространством и владение русским языком позволяет трудовым мигрантам быстрее адаптироваться в стране назначения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конвенция № 102 Международной организации труда «О минимальных нормах социального обеспечения», принята в г. Женеве 28.06.1952 г. // СПС «Консультант Плюс».
2. Конвенция № 117 Международной организации труда «Об основных целях и нормах социальной политики», заключена в г. Женеве 22.06.1962 г. // СПС «Консультант Плюс».
3. Калинина А. Увольнение работников, имеющих детей в возрасте до трех лет // Трудовое право. – 2012. – № 2. – С. 6.
4. Андриченко Л.В. Проблемы судебной защиты социальных прав граждан Российской Федерации // Журнал российского права. – 2016. – № 9. – С. 11.
5. Артемов В.В. Правомерность осуществления трудовой деятельности в период очередного отпуска и иные актуальные вопросы трудового права // Юрист. – 2013. – № 10. – С. 12.
6. Конвенция № 52 Международной организации труда «О ежегодных оплачиваемых отпусках» от 24 июня 1936 г. // СПС «Консультант Плюс».
7. Конвенция № 156 Международной организации труда «О регулировании труда трудящихся с семейными обязанностями» // СПС «Консультант Плюс».
8. Конвенция МОТ № 103 «Об охране материнства» от 28 июня 1952 г. // СПС «Консультант Плюс».

9. Рекомендация МОТ № 88 «О профессиональном обучении взрослых, включая инвалидов» от 30 июня 1950 г. // СПС «Консультант Плюс».

10. Конвенция МОТ № 159 «О профессиональной реабилитации и занятости инвалидов» от 20 июня 1983 г. // СПС «Консультант Плюс».

11. Конвенция МОТ № 138 от 26.06.1973 г. «О минимальном возрасте для приема на работу» // СПС «Консультант Плюс»

12. Конвенция МОТ № 182 от 17.06.1999 г. «О запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда» // СПС «Консультант Плюс».

ОСОБЕННОСТИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Ж.Б.Әкімова
Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
jaksygul.95@mail.ru

Любое государство является своеобразным объединением людей, которые подчиняются специально установленным в нем законам. В свою очередь, создание государства является, соответственно, сложным процессом, имеет характерную историческую почву и зависит от целого ряда факторов, имеющих существенное значение в момент ее становления. Таким образом, государство является своеобразной формой организации общества, объединяющей всех членов на основе отражения общественных интересов и потребностей, а также может выступать от имени всего общества ради достижения общего блага. Е.С. Седова отмечает, что «закрепление прав и свобод граждан на законодательном уровне отражает определенную связь между государством и обществом. Такая связь является важным фактором, влияющим на формирование правового статуса граждан» [1].

Участие граждан в управлении государством и удовлетворении своих личных, а также публичных интересов благодаря деятельности государственных органов обеспечивается путем установления и закрепления законами и иными нормативно-правовыми актами прав, обязанностей и ответственности таких лиц. Тем не менее, следует отметить, что трудовая миграция населения КР осуществляется, в основном, неформально и нелегально, приобретая вид завуалированного и неуправляемого явления.

Однако Конституция Кыргызской Республики отдает предпочтение интересам, правам и свободам граждан перед интересами, правами и свободами других участников правовых отношений, тем самым исходя из

приоритета общечеловеческих ценностей. В КР человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаны наивысшей социальной ценностью [2].

Реализация трудовыми мигрантами предоставленных ему Конституцией и другими законами прав и свобод зачастую возможна путем участия данного лица в отношениях с государством в сфере государственной власти, местного самоуправления и других субъектов, которым делегированы правовые полномочия по обеспечению реализации прав граждан. Для реализации некоторых прав, свобод и выполнения обязанностей существенное значение имеет гражданство, которое согласно Закону Кыргызской Республики «О гражданстве» [3] является устойчивой связью лица с государством, выражающейся в совокупности их взаимных прав и обязанностей. Право на гражданство является неотъемлемым правом гражданина КР, он не может быть лишен своего гражданства.

Как правило, гражданин Кыргызской Республики имеет более широкий объем прав и обязанностей, чем лицо, которое не связано отношениями гражданства с государством, в том числе и в сфере защиты. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина является обязанностью государства.

Названное конституционное положение является исходным для правового статуса трудовых мигрантов, который определяется нормами конституционного, трудового и других отраслей права путем предоставления гражданам прав, свобод и возложения на них обязанностей в сфере управления, а также установление ответственности граждан перед государством. Следовательно, правовой статус трудовых мигрантов – это совокупность различных прав и обязанностей иностранных субъектов или лиц без гражданства, закрепленных нормами всех отраслей права Кыргызской Республики. На рисунке 11 представим существующие виды миграции в Кыргызстане.

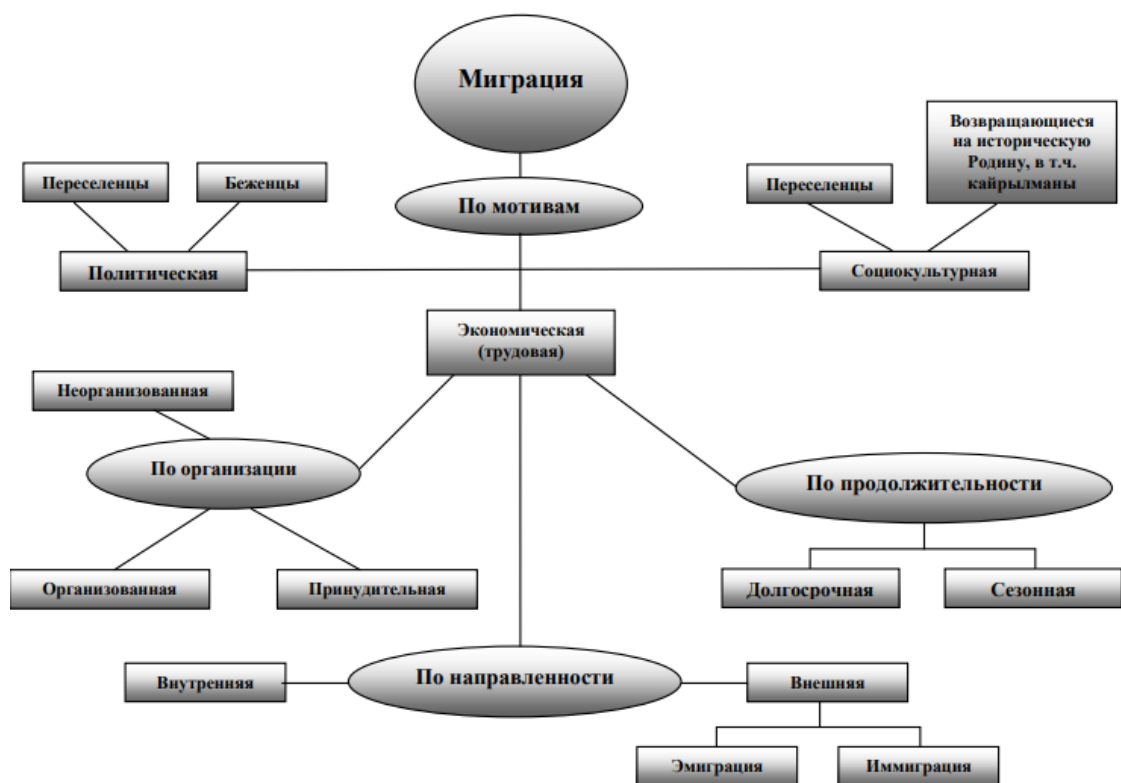

Рис. 11. Виды миграции в Кыргызстане

Иностранным гражданином стоит считать гражданина иностранного государства. Под иностранцем важно понимать любое физическое лицо, которое находится в правовой связи с принимающим государством, при этом не является его гражданином и состоит в гражданстве с другим государством. В основном, трудовые мигранты являются иностранными гражданами. Гражданство иностранного государства является одновременно предпосылкой и условием официального признания лица иностранцем в Кыргызстане. Кроме того, это оказывает определенное воздействие на практическое содержание его конституционно-правового статуса.

Иностранные граждане обладают правоспособностью, которая представляет собой общую возможность лица быть участником правоотношений, то есть является необходимым юридическим свойством любого индивидуального субъекта конституционного права. Несмотря на то, что иностранные граждане находятся на территории иного государства, в частности, КР, они обладают определенными правами и обязанностями. Как и все граждане, они обладают личными, политическими, социально-экономическими правами, которые не должны препятствовать осуществлению ими своих трудовых прав, функций.

В 2018 г. Всемирный Банк опубликовал доклад о тенденциях миграции и денежных переводах. В международном рейтинге государств, Кыргызская Республика заняла первое место в мире по отношению к денежным переводам в рамках ВВП. Данный показатель достиг рекордной цифры в 35%, что позволяет утверждать, что экономика КР более чем на третью часть зависит от

мигрантов, работающих за рубежом. Показатель притока прямых инвестиций в КР составил только 9% [4].

На сегодняшний день в КР создана система норм, регулирующих отношения между иностранными гражданами и гражданами государства. Основы правового статуса иностранцев закреплены не только в Конституции Кыргызстана, но и в разнообразных нормативных правовых актах, которые специально адресованы иностранцам.

Иностранным гражданином является физическое лицо, не являющееся гражданином Кыргызстана и имеющее доказательства наличия гражданства иностранного государства.

В наиболее общем виде, правовой статус иностранцев отличается от правового статуса граждан Кыргызстана тем, что их права ограничены определенными законами. Например, они должны передвигаться и проживать на территории Кыргызстана только в рамках установленного порядка, не могут быть избраны в органы государственной власти и занимать определенные должности, не являются военнообязанными, проходят визовый контроль.

В законодательстве правовой статус иностранных лиц не определен. Но это не единственный недостаток механизма обеспечения конституционно-правового статуса трудовых мигрантов в КР. Не систематизированы и правовые нормы, которые определяют правовое положение трудовых мигрантов. Хотя очевидным является то, что между конституционно-правовым статусом трудовых мигрантов и правами человека и гражданина существует тесная связь. Нарушение прав человека является одной из основных причин значительного возрастания количества трудовых мигрантов.

Для Кыргызстана не менее актуальным является вопрос разработки действенных мер по предупреждению незаконной иммиграции иностранных граждан. В Кыргызстане вопрос о предоставлении временного убежища очень усложнен и требует создания специализированного механизма практического применения. Вопросы о предоставлении временного убежища иностранным гражданам получили основательную регламентацию в КР в тот момент, когда ею была признана Конвенция ООН 1951 года [5] и Протокол 1967 года, касающиеся статуса беженцев [6].

В вопросе исследования особенностей определения конституционно-правового статуса трудовых мигрантов в Кыргызстане, по нашему мнению, следует ориентироваться на действующее законодательство. В таком случае понятие иностранца необходимо рассматривать в социальном и правовом аспекте. Это позволяет определить их место и роль в государстве и обществе, объясняет особенности правового статуса, а также содержание и особенности их права на труд, правовые средства обеспечения этого права. Основой конституционно-правового статуса трудовых мигрантов являются определенные права и обязанности в сфере государственно-правового регулирования. В 2018 г. показатель экономически активного населения в КР

составляет примерно 2,5 млн. человек, то есть удельный вес работающих граждан – около 60% (табл. 1).

Таблица 1. Занятое население Кыргызстана, по итогам 2017 г. (по секторам экономики) [7]

Сектор экономики	Численность (тыс. чел)	в % к общему числу занятых
Сельское хозяйство	688,0	30,1
Промышленность	186,6	8,2
Энергетика	34,3	1,5
Строительство	259,0	11,3
Торговля	346,3	15,1
Гостиницы и рестораны	84,3	3,4
Транспорт и связь	164,5	7,2
Финансовая деятельность	23,1	1,0
Аренда и предоставление услуг	43,8	1,9
Госуправление	109,3	4,8
Образование	180,4	7,9
Здравоохранение	84,1	3,7
Коммунальные услуги	37,6	1,6
Ведение домашнего хозяйства	8,7	0,4

В.И. Трухина отмечает, что, например, в области трудовых отношений существует ряд общих принципов, которые распространяются не только на граждан России, но и на иностранцев. То есть, в трудовых отношениях иностранцы пользуются равными правами с гражданами стран, ведь законодательство должно исходить из применения в области трудовых правоотношений принципа национального режима [8].

Таким образом, правовой статус трудовых мигрантов является составной частью его общего правового статуса. Равноправие иностранных граждан обеспечивается во всех областях экономической, политической, социальной и культурной жизни.

Граждане Кыргызстана равны перед законом независимо от происхождения, социального и имущественного положения, расовой и национальной принадлежности, пола, образования, языка, отношения к религии, рода и характера занятий, места жительства и других признаков. Такими же правами обладают и иностранные граждане. Безусловно, современное законодательство КР усовершенствовало правовое положение трудовых мигрантов, четко регламентируется пребывание иностранных граждан на территории страны. Кроме того, требуется разработка и принятие Концепции и Стратегии совершенствования правового статуса трудовых мигрантов в Кыргызстане.

В данных нормативных документах должны быть отражены нормы о миграционном контроле и предварительной проверке иностранных граждан. Это позволит уменьшить поток нелегальных мигрантов, правовое положение которых государство не в состоянии установить. В законодательство должны быть также внесены нормы о правах и обязанностях трудовых мигрантов. В частности, это должны быть имущественные и неимущественные права, интересы, свободы, обязанности иностранцев.

ЛИТЕРАТУРА

1. Седова Е.С. Правовой статус и положение иностранных граждан в Российской Федерации // Право как основа современного общества: Материалы VIII межд. науч.-практ. конф. – М.: «Спутник +», 2015. – С. 12.
2. Конституция Кыргызской Республики от 5.05.1993 г. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gov.kg/> (дата обращения: 01.05.2022).
3. Закон Кыргызской Республики «О гражданстве» от 21.05.2007 г. № 70 [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gov.kg/> (дата обращения: 11.05. 2022)
4. Трудовые мигранты могли бы стать главными инвесторами Кыргызстана [Электронный ресурс]. – URL: https://www.vb.kg/doc/370865_trydovye_migranty_mogli_by_stat_glavnymi_investorami_kyrgyzstana.html (дата обращения: 11.05. 2022)
5. Конвенция о статусе беженцев, принята 28 июля 1951 г. // СПС «Консультант Плюс».
6. Протокол, касающийся статуса беженцев, принят 18 ноября 1966 г., вступил в силу 4 октября 1967 г. // СПС «Консультант Плюс».
7. Трудовые мигранты могли бы стать главными инвесторами Кыргызстана [Электронный ресурс]. – URL: https://www.vb.kg/doc/370865_trydovye_migranty_mogli_by_stat_glavnymi_investorami_kyrgyzstana.html (дата обращения: 11.05. 2022)
8. Трухина В.И. Конституционно-правовой статус иностранных граждан в Российской Федерации // Актуальные проблемы юридической науки. М-лы межрег. науч.-практ. конф. студентов, молодых ученых, аспирантов, преподавателей. – Р-н/Д, 2014. – С. 168.

ЖАҢА ДАҢУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МИГРАЦИЯ МӘСЕЛЕСІ

Қадырхан Ақерке Қуатқызы

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Халықаралық қатынастар факультетінің

1-курс магистранты

akerkekadyrhan@gmail.com

Түйін. Мақалада миграцияның әлеуметтік-мәдени анықтамасына жаңа көзқарас ұсынылған. Халықтың әлемдік көші-қонының ауқымы бұл процесті ғылыми қоғамдастық пен қазіргі саяси процестің тиісті назарынан тыс

қалдыруға мүмкіндік бермейді. Донор-елдер, реципиент-елдер сияқты қазіргі заманғы көші-қон ағындарының құйын айналымына тартылған.

Түйін сөздер: миграция, мигранттар, «ми ағымы», донор-мемлекеттер, реципиент-мемлекеттер.

Аннотация. В статье предлагается новый взгляд на социокультурное определение миграции. Масштабы мировой миграции населения не позволяют оставлять этот процесс без должного внимания со стороны научного сообщества и современного политического процесса. Страны-доноры, как и страны-реципиенты, вовлечены в круговорот вихря современных миграционных потоков.

Ключевые слова: миграция, мигранты, «утечка мозгов», страны-доноры, страны-реципиенты.

Abstract. The article offers a new look at the socio-cultural definition of migration. The scale of global population migration does not allow us to leave this process without due attention from the scientific community and the modern political process. Donor countries, as well as recipient countries, are involved in the vortex of modern migration flows.

Keywords: migration, migrants, brain drain, donor countries, recipient countries.

Көші-қон процестерін жандандыру қазіргі уақытта қалыптасқан халықаралық жағдайдағы жаһандық проблемалардың бірі болып табылады. Сириядағы қақтығыс босқындар қозғалысының ең үлкен дағдарысын тудырды-ел халқының жартысына жуығы, оның ішінде 6,45 миллион адам Сирия ішінде көшіп, 3,2 миллионнан астам тіркелген босқындар көрші елдерге қашып кетті [3].

Мигранттардың жергілікті тұрғындар санына қатынасы жаһандық ауқымда 1:95; Еуропалық Одақта (ЕО) бұл қатынас 1:900 [1]. Келген азаматтар саны бойынша көшбасшы АҚШ болып табылады, онда 46,6 млн. мигрант тұрады, екінші орында Германия – 12 млн. мигрант, түрлі деректер бойынша Ресейде қазіргі уақытта 11,9 млн. мигрант тұрады [6].

Таяу және Орта Шығыстағы, Африкадағы, Оңтүстік Азиядағы, Корей түбегіндегі шиеленіс ошақтары, жаңа "ыстық нүктелердің" пайда болуы ұлтаралық алауыздықтың, діни өшпенділіктің, терроризм мен экстремизмнің таралуына негіз болады [4].

Ғылыми әдебиеттерде кең және тар анықтамасында миграцияның көптеген анықтамалары бар. Жалпы алғанда, миграция дегеніміз- халықтың ішкі(ел ішінде) немесе бір елден екінші елге қоныс аударуы. Тар мағынада, миграция- бұл тұрақты тұрғылықты жерді ауыстырумен аяқталатын аумақтық қозғалыстың аяқталған түрі. Криминологиялық зерттеулерде миграция ұзақтығы мен мақсатына қарамастан бір немесе бірнеше әкімшілік-аумақтық бірліктердің әртүрлі елді мекендері арасындағы аумақтық орын ауыстырулар деп түсініледі [5:17-18, 26].

Көші-қон процестері қабылдаушы және беруші қоғамдастықтардың өміріне экономикалық және әлеуметтік проблемалардың шиеленісуі түрінде елеулі түзетулер енгізеді; мәжбүрлі қоныс аударушылардың, әсіресе жасөспірім кезіндегі жеке конструкцияларының өзгеруі, бұл оқиғаларды және айналадағы адамдарды бағалау ерекшеліктеріне тікелей әсер етеді, жаңа өмір жағдайындағы мінез-құлық ерекшеліктерін анықтайды (мазасыздықтың, белгісіздіктің және жеке басының бұзылуының пайда болуы; өзін-өзі бағалаудың, өміршеңдіктің, әлеуметтік күтулердің төмендеуі; құндылық бағдарлары жүйесінің өзгеруі).; әлеуметтік қарсылық пен арандатушылық мінез-құлыққа алып келетін диаспоралық топтарды әлеуметтік оқшаулау) [2:27]; мигранттарды қылмыстық нарықтардың жұмыс істеуіне тарту [5:11].

Бұл жұмыстың мақсаты экономикалық әлеуметтану мен саясаттану тұрғысынан дамыған елдердің алдында тұрған мәселелердің тиімді шешімін табу үшін көші-қонды талдау болып табылады.

Әр түрлі саладағы мамандар ХХІ ғасырда көші-қонның проблема ретінде өзектілігі артқандығымен келіседі, бірақ мәселенің мәні өзгеріссіз қалды. Біріншіден, жаңа санаттар пайда болады — азаматтар арасында көші-қонды жақтаушылар мен қарсыластар. Мигранттар сонымен бірге саяси процестің субъектілеріне айналады — жаңа азаматтар, ұлттық диаспоралар және маргиналды анклавтар. Екіншіден, тараптардың мигранттарды ассимиляциялау немесе бұрыннан бар қоғамдастыққа біріктіру жөніндегі күш-жігері маңызды рөл атқарады, бұл саяси және мәдени өзгерістерді тудырады. Сонымен, қысқа мерзімде мәдениетаралық өзара әрекеттесуді дәл баптау әрекеттері ерекше маңызды.

Ғылыми ой үшін көші-қонның объективті сипаты және шекараларды жай жабудың мүмкін еместігі туралы идея жемісті болатыны сөзсіз. Бір жағынан, дәстүрлі тәсіл мигранттардың әртүрлі түрлерін орналастыруды және тиісті институттар құруды қиындатады. Екінші жағынан, көші — қонға қарсы әрекет адамдардың елден елге көшуін тежейтін немесе тоқтататын емес, жеделдететін неғұрлым маңызды факторға- жаһандану болып табылады. Көші-қонның уақытша сәйкессіздігін бөлек атап өткен жөн. Іс жүзінде донор елдер (мигранттарды ұсынатын) және реципиент елдер (мигранттарды қабылдайтын) процестің әсерін әр түрлі сезінеді және уақытша шешім мен маусымдық түзетумен өзара қарама-қарсы артықшылықтар мен кемшіліктерге ие болады.

Реципиент мемлекет әрбір жаңа мигрантпен бірге қоғамға зиян келтіретін артықшылықтар мен шектеулерге ие болады. Егер біз экономикалық әсер туралы айтатын болсақ, онда субъектілер жұмыс орындарын алады, ресурстарды тұтынуға жұмсайды. Кейіннің логикасында олар экономиканың игілігі үшін жұмыс істейді. Жалпы жағдайда олар ағымдағы трансферттерге, сондай-ақ реципиент елден инвестициялардың шығарылуына қатысты қалған туыстарын қолдау үшін Отанына қаражат жібереді. Алайда, ол үшін таза пайда жұмыс күшінің ағынына және шығындарды үнемдеуге байланысты оң болады.

Бұл әсер мигранттардың реципиенттің еңбек нарығында жұмыс күшіне енген сәттен бастап көрінеді.

Донор мемлекеттер өз экономикасын ынталандыра алатын халықтың белсенді бөлігінен айырылады. Іс жүзінде мұндай азаматтар артық болады және әлеуетті деңгейден жоғары ЖІӨ-ге әсер ете алмайды, сондай-ақ жұмыссыздықтың жоғары деңгейі әлеуметтік шиеленісті арттырады және бұл жағдайда кету құпталады. "Ағымдағы трансферттер" бабы бойынша төлем балансының ағымдағы операциялар шотын жақсарту артықшылығы болып табылады. Осылайша, мигранттарды қамтамасыз ететін ел экономикасына білікті емес немесе төмен білікті мигранттардың кетуі әсер етеді. Бірақ егер жоғары білікті мамандар мен бірегей ғалымдар кетіп, қайтып келмесе, онда донор елдердің "ми ағымын" (brain drain) тиімді бақылауға мүмкіндігі жоқ. Босқындарға қатысты жағдай ұқсас: ағымдағы әлеуметтік-экономикалық проблемалардың бір бөлігі алынып тасталады және өз азаматтарының болашақта қажетті реинтеграциясы түрінде қар жауады.

Кесте 1. Мигранттар классификациясы

Еріктілік критерийі бойынша	Мәжбүрлі	Ерікті
Мотивация түрі бойынша	Саяси	Экономикалық
Келу және болу мәртебесі бойынша	Занды	Тұрақты емес
Мерзімі бойынша	Қысқа мерзімді (>3 ай)	Ұзақ мерзімді (>12 ай.)

Дереккөз: автормен жасалған

Біздің ойымызша, мигранттарды жіктеудің үш негізгі критерийі бар (кесте 1). Кейбір ескертулермен оны қазіргі әлемдегі адам ағынын талдау үшін қолдануға болады.

Біріншіден, мигранттар өз еркімен немесе мәжбүрлі түрде көшкендер болады. Шын мәнінде, кетуге деген ұмтылыс үлкен рөл атқармайды: кетуді тудыратын жағдайлар маңызды. Мәжбүрлі мигранттарға өз өмірін құтқаратын босқындарды, сондай-ақ адам саудасының құрбандарын жатқызуға болады. Бірінші санаттағылар өзінің өмір сүру құқығын қорғайды және аталмыш мигранттар саны өсуде [8]. Оларға ресурстардың болмауына байланысты негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыра алмайтындар да кіреді (атап айтқанда, біз аштық туралы айтып отырмыз). Ерікті мигранттар өз Отандарын өз еріктерімен және мотивтерімен қалдырады, олар тек сенімдері мен көзқарастарының әсерінен өзгеруі мүмкін.

Екіншіден, еңбек мигранттары өз табыстарын арттыруға ұмтылады, соңғы уақытта оларды да жоғары білікті мамандар және қалғандары деп бөлуге болады. Бұл қайтымсыз «мидың ағымын» тудыратындар- білікті мамандар иесі. Саяси мигранттар, бір жағынан, өз көзқарастарын өзгертпеуге, екіншіден, өз еліндегі саяси субъектілердің агрессиясынан аулақ болуға ұмтылады.

Студенттік миграция, оқу визасымен басқа елге бару мүмкіндігі болған кезде, жеке мотивке ие бола алады, бірақ іс жүзінде бұл шетелде оқуға деген абстрактілі ниетпен емес, әрі қарайғы жоспарлармен байланысты [9:202].

Үшіншіден, өз елінің заңнамасын және басқа мемлекеттің аумағына кіру және болу ережелерін сақтайтын заңды мигранттар бар. Халықаралық статистикада осы типтегі мигранттар саны туралы өте дәл мәліметтер бар деп саналады, ал басқа мигранттарды дәл есептеу мүмкін емес. Сонымен қатар, "заңсыз" анықтамасы теріс эмоционалды бояуға ие және мигранттардың қазіргі уақытта заңды болу мәртебесіне ие болмауының әртүрлі себептерін көрсетпейді [10:43].

Жоғарыда ұсынылған мигранттардың жіктелуі тұрақсыз құбылыстың негізін құру әрекеті болып табылады. Әрбір мигрант кестенің бір немесе басқа бағанында өтеді, және барлық критерийлер бойынша әртүрлі комбинациялар мүмкін. Мысалы, егіннің шығуы жағдайында А елінің азаматы ақша табу және отбасына азық-түлік сатып алуға болатын қаражатты жіберу үшін шетелге жұмыс істеуге мәжбүр болуы мүмкін. Немесе В елінің азаматы наразылық акциясынан кейін өзінің әкімшілік қамауға алынуын пайдаланып, басқа елдің аумағына заңсыз кіреді және тұрақсыз негізде саяси баспана беру қажеттілігі туралы мәлімдейді.

Сондай-ақ, апатридтер немесе азаматтығы жоқ адамдар саны 3 миллион адамнан асады [12]. Барлық көрсетілген сәйкессіздіктер Халықаралық көші-қонды сандық талдаудағы қиындықтарды көрсетеді.

Қайта-қайта айтылған «ми ағымына» ерекше назар аудару керек, бұл негізінен төмен жалақыға, нашар еңбек жағдайларына және өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндіктердің жоқтығына байланысты туған жерін тастап кеткен жоғары білімі бар адамдардың шетелге тұрақты тұру үшін эмиграциясы болып табылады. Бұл дегеніміз, Силикон алқабының көрінісін жасау кезінде энтузиастар олардың жағдайлары нашар немесе тіпті қолайлы екеніне қарамастан барады. Шын мәнінде, білікті кадрлардың әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беретін учаскелер инновациялық даму үшін қолайлы орта жасалған озық даму алаңдары болып табылады. Саяси өлшемде көші-қон азаматтықты кейіннен алумен тығыз байланысты. Жарқын мысал ретінде бұрынғы кеңестік республикалар тұрғындарының мәртебесінің өзгеруіне байланысты халықаралық көші-қон көрсеткіші бірден секірген КСРО-ның ыдырауы болып табылады. Сондықтан да көші-қон жағдайында мемлекеттік шекаралардың мызғымастығы салыстырмалы сипатқа ие. Жоғары шоғырланған мигранттар шашыраңқы күйде қалмайды, саяси процеске қатысуға мүмкіндік беретін этномәдени бірлестіктерге бірігеді.

Көптеген елдерде азаматтық үш принциптің біріне немесе олардың бір-бірімен үйлесуі бойынша беріледі: *ius sanguinis* (лат. «қан заңы»), *ius solis* (лат. «жер құқығы»), *ius domicile* (лат. «тұрғылықты жер құқығы»). Бірінші принцип азаматтықты этномәдени негізде немесе осы мемлекеттің азаматы болып табылатын туыстары болған жағдайда беруді болжайды. Бұл тәжірибе Израильде орныққан. Екінші принцип белгілі бір штаттың аумағында,

мысалы, АҚШ-та туғандарға азаматтық алуға мүмкіндік береді. Үшінші принцип натурализация процесінде алға жылжу кезінде азаматтық алуды қамтиды.

Қалай болғанда да, әрбір ел көші-қон мәселесін әділдік пен тиімділік туралы өз пайымдауларына сүйене отырып шешеді. Саяси процеске мигранттарды қосу үшін мемлекеттік стратегиялардың бірнеше түрін анықтауға болады. Біріншісі – ассимиляция, әлеуетті азамат тілдік, мәдени және әлеуметтік бірегейліктен бас тарту арқылы ғана іздегенін ала алады және жергілікті халықтан ерекшеленбейді [11:77]. Керісінше, халық арасында мигранттардан тұратын арнайы қауымдастықтар болған кезде көпмәдениеттілік саясаты жүргізілуде. Сондықтан трансұлттық қауымдастықтар немесе диаспоралар ұғымы миграциямен тығыз байланысты [7:221]. Атаудың өзі ыңғайлы, өйткені оның теріс мағынасы жоқ. Сонымен қатар, диаспоралар бір-бірімен ғана емес, өзінен тыс әлеммен – реципиент елдің байырғы халқымен және донор елдегі отандастармен белсенді әрекеттесетін өз мүшелерінің ішкі мотивациясын болжайды. Екінші жағынан, диаспора - бұл агрессивті субъект емес, қоғамдастықтың қорғаныс механизмі.

Қорытынды

Көші-қонды болжау мен теориялық түсінуде көптеген мәселелерді шешуге тура келеді. «Ми ағымы» жағдайдың қайтымсыз өзгеруіне әкелетіні туралы тезистің растауы болмады. Мүмкін, бұл мәселе қашықтықтан білім алмасу және мамандардың ұзақ мерзімді қайтарылуын назардан тыс қалдырмайды. Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде әртүрлі топтарға қатысты саясатты ашық және айқын жүргізуге мүмкіндік беретін мигранттарды жіктеу критерийлері анықталды. Оның үстіне ол жүргізіліп жатқан саясаттың мақсаттарына байланысты азшылық тобына қатысты стратегияның бір мәнді анықтамасының қажеттігін көрсетеді.

Сонымен қатар қазіргі заманда адам құқықтарын қорғау ережелерінің арқасында көші-қонның ынталандырылуы алаңдаушылық туғызса, кейде мемлекеттік шекараның қатаңдығы мәселесі теорияға қайшы келеді. Басқа елге көшу құндылықтар шекарасынан өтумен бірдей ме, бұл түсініксіз. Бұл трансформация қысқа мерзімді туризмде болмайтыны анық. Екінші жағынан, визаның мерзімі өткеннен кейін елде заңсыз негізде тұру туралы шешім алдын ала қабылдануы мүмкін, бұл шын мәнінде мигрант мәртебесінің санатын өзгертеді.

Осылайша, көші-қон сияқты құбылыстың жан-жақтылығы әртүрлі мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық саласына әсер етеді. Біріншіден, реципиент елдер үкіметтері мен көші-қон донорларының өзара іс-қимылын саяси тұрғыда біріктіру, сондай-ақ мигранттар қауымдастығымен диалогқа бағытталған әлеуметтік саясатты жүргізу қажет. Екіншіден, көші-қон ағындарын тек кіру шектеулерін белгілеп қана қоймай, жоғары сапалы басқаруға бағытталған стратегиялық ойлаусыз бұл мәселені шешу мүмкін емес. Үшіншіден, саяси көшбасшылар ауызша араласып, қоғамды тыныштандыру және көңіл-күйді басқару арқылы елеулі өзгерістерге

дайындауы керек. Түпкілікті нәтиже мигранттардың өз елінде де, басқа елдерде де өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін жағдай болады. Мұндай жағдайларды жасау үшін, әдеттегідей, жекелеген елдер басшыларының және тұтастай алғанда мемлекеттердің әлемдік қауымдастығының саяси ерік-жігері, таңдалған саясаттың жүйелілігі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. IV Глобальный Форум: миграция и радикализация как угроза глобальной безопасности // URL: <http://www.1news.az/society/20160311013907802.html>
2. Бауэр Е.А. Научно-практические основы психолого-педагогического сопровождения социально-психологической адаптации подростков-мигрантов: автореферат дис. д-ра психол. наук. Нижний Новгород., 2012. 60 с.
3. Постановление ЕСПЧ от 15.10.2015 «Дело» Л.М. и другие (L.M. and Others) против Российской Федерации» (жалобы № 40081/14, 40088/14 и 40127/14) // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Российское издание. № 8(170). 2016. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=454336#0>
4. Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ, № 1 (часть II). Ст. 212.
5. Ульянов М.В. Миграционные процессы в системе детерминации преступлений экстремистской направленности: дис. канд. юрид. наук. М., 2017. 218 с.
6. ФСБ задержала 135 иностранцев по делу о легализации граждан, причастных к терроризму // URL: <http://tass.ru/proisshestviya/3664382>
7. Al-Ali N., Koser K. New approaches to migration?: transnational communities and the transformation of home. — London: Routledge, 2003. — 263 p.
8. Edmond C. The number of displaced people in the world just hit a record high // URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/06/there-are-now-more-refugees-than-the-entire-population-of-the-uk/>
9. Liu-Farrer G. Educationally channeled international labor mobility: Contemporary student migration from China to Japan // International migration review. — 2009. — № 1. — p. 178-204.
10. Rajaram P. K., Grundy-Warr C. The irregular migrant as homo sacer: Migration and detention in Australia, Malaysia, and Thailand // International Migration. — 2004. — № 1. — p. 33-64.
11. Scott S., Cartledge K.H. Migrant Assimilation In Europe: A Transnational Family Affair 1 // International Migration Review. — 2009. — № 1. — p. 60-89.
12. UNHCR Populations. Reporting. [Электронный ресурс]. URL: <http://reporting.unhcr.org/population>. — 263 p.

ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ МИГРАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РАМКАХ ЕАЭС

Алькеев Ануар Казбекович
Евразийский Национальный университет им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
alkeev.anuar@mail.ru

Нургазиева Диана Азизбеккызы
Евразийский Национальный университет им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
diananurgazieva4@gmail.com

Актуальность работы обусловлена с интенсификацией миграционных процессов в связи с активизацией геополитических процессов на постсоветском пространстве.

Цель работы заключается в выявлении вызовов и угроз миграционной безопасности на территории евразийской экономической интеграции. В связи с этим выдвигаются **следующие задачи**:

- Рассмотреть сущность определений «миграционная безопасность»;
- Выделить уровни внешних и внутренних вызовов миграционной безопасности в странах ЕАЭС;
- Рассмотреть наличие связи социальной и геополитической турбулентности с повышением миграционных рисков на пространстве ЕАЭС;
- Предложить рекомендации по укреплению миграционной безопасности ЕАЭС.

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию вопросов миграционной безопасности на пространстве стран, объединенных в общее экономическое пространство в интересах повышения жизненного уровня их стран.

В этом ракурсе, защита своих граждан и их прав, особенно в периоды, когда они приобретают статус мигрантов, является одним из приоритетных задач евразийской интеграции.

В рамках статьи, рассматриваются дефиниции «миграционной безопасности», выделяются уровни вызовов миграционной безопасности, анализируются причины усиления миграционных вызовов в последние годы и выдвигаются предложения по усилению механизмов миграционной безопасности ЕАЭС в нынешних условиях.

Annotation

This article is devoted to the study of migration security issues in the countries united in a common economic space in the interests of improving the living standards of their countries.

In this perspective, the protection of its citizens and their rights, especially during the acquisition of the status of migrants, is one of the priorities of Eurasian integration.

This article reveals the definitions of “migration security”, highlights the levels of challenges to migration security, analyzes the reasons for the intensification of migration challenges in recent years and puts forward some proposals to strengthen the mechanisms of migration security of the EAEU under the current conditions.

Ключевые слова

«Миграционная безопасность», «уровни вызовов миграционной безопасности», «функции миграционной безопасности», «безопасность трудовых мигрантов», «концепция миграционной политики», «стратегия миграционной политики», «с дипломом в аул».

Key words

«Migration security», «levels of challenge to migration security», «migration security functions», «safety of migrant workers», «the conception of migration policy», «the strategy of migration policy», «with a diploma to the village»

Проблемы изучения и укрепления миграционной безопасности сегодня имеют сложный и противоречивый характер, так как являются следствием динамических региональных и глобализационных процессов, целью которых является улучшение условий жизни и стабильное развитие государств, в частности на пространстве ЕАЭС.

В этих условиях, важным интересом евразийской интеграции в целом и каждой из сторон интеграции в частности, является стремление совместно построить развитое экономическое пространство с налаженной системой защиты граждан для свободного передвижения лиц с целью трудоустройства в рамках общего рынка труда. Данная проблематика напрямую связана с безопасностью государства, так как речь идет о создании благоприятных социально-экономических условий в каждой из стран союза.

В этом ракурсе, следует констатировать факт отсутствия единого подхода в определении термина «миграционная безопасность».

Термин «миграционная безопасность» также не определен ни в национальных законодательствах государств-участников ЕАЭС, ни в нормативно-правовых актах интеграции. Более того, глоссарий международной организации по миграции (МОМ) также не дает абсолютно четкого определения.

Вместе с тем, в Концепции миграционной политики РК 2017-2021, целью миграционной политики провозглашается *«уменьшение негативных последствий миграционных процессов в рамках сохранения и развития национальной идентичности и безопасности страны путем максимального сокращения незаконной и формирования селективной миграции»* [1]. Следовательно, миграционная безопасность - состояние защищенности

личности, общества, государства от негативных последствий миграционных процессов.

В своей статье «Миграционная безопасность в системе глобальной безопасности: механизмы, принципы, акторы» Матвеев А.А. выделяет три функции миграционной безопасности:

- Политическая - для осуществления контроля в отношении терроризма, сепаратизма и экстремизма;
- Экономическая – действия по распределению трудовых ресурсов и нивелированию «демографических ям»;
- Национальная – усилия по сохранению национального единства, многообразия этнокультур [2: 69].

На наш взгляд действенными механизмами миграционной безопасности могут служить такие мероприятия как соразмерное усиление визовых требований, прозрачный контроль документов при въезде и активизация информационных кампаний в странах донорах – поставщиках мигрантов.

Акторами же миграционной безопасности в современных условиях, являются отдельные личности (главы государств и т.д.), некоммерческие организации, транснациональные корпорации, региональные организации, глобальные сообщества и другие участники миграционных обменов [2: 72].

При рассмотрении проблем миграционной безопасности принято выделять следующие ее уровни: глобальный, региональный, национальный [2: 72]. При этом следует отметить, что глобальный уровень миграционной безопасности обладает следующими инструментами, призванными укрепить миграционную безопасность:

- нормативно-правовые акты, такие как Глобальный договор о безопасной, упорядоченной и легальной миграции ООН 2018 и Конвенция о правах всех трудящихся мигрантов и членов их семей ООН 1990;
- документы следующих подразделений Международной организации по миграции (МОМ): Устав Международной организации по миграции 1953, Международная организация труда (МОТ), Конвенция МОТ №97 о миграции в области занятости 1949, Конвенция МОТ №147 о трудящихся мигрантах 1975, Конвенция МОТ №189 о домашних работниках 2013 и т.д.

Кроме того, на примере ЕАЭС можно перечислить **инструменты регионального уровня миграции** в виде таких нормативно-правовых актов как сам Договор о ЕАЭС 2014, Соглашение о сотрудничестве по противодействию нелегальной трудовой миграции из третьих государств 2010, Соглашение о пенсионном обеспечении трудящихся мигрантов государств-членов ЕАЭС 2019 [7].

Инструментами же национального уровня принято считать внутригосударственные нормативно-правовые акты и органы, реализующие положения вышеуказанных актов в целях обеспечения национальной безопасности [2: 70].

Итак, на основе анализа концепций миграционной политики, аналитических справок исследовательских центров, сравнительного анализа стратегий национальной безопасности государств-участников ЕАЭС, были выявлены следующие общие угрозы миграционной безопасности:

Внешние угрозы и вызовы:

1. **Новейшие угрозы безопасности** (наркотрафик, транснациональная организованная преступность, торговля людьми, террористические группировки, радикализм и экстремизм и т.д.).

Так, в качестве угроз миграционной безопасности в Концепции миграционной политики Казахстана указано «*попадание в страну с потоками миграции деструктивных элементов*» [1]. По данному тезису важными являются результаты исследований и выработанные рекомендации международного центра по развитию миграционной политики (ICMPD) со штаб-квартирой в Вене. Главной целью данного экспертного центра является анализ миграционной ситуации в разных государствах и на основе этих исследований выработка рекомендаций для правительства [3]. В 2011 году Центр в рамках инициативы «Построение миграционных партнерств», финансируемого Европейским союзом, составил Миграционный профиль Армении (отделение ICMPD в Армении находится в г. Ереване). Международный центр по развитию миграционной политики провел анализ миграционной ситуации Армении и пришел к выводу, что большая часть эмигрантов в Армении являются выходцами из Ближнего Востока (Сирии, Ирана и т.д.), что в свою очередь создает угрозы распространения радикальных и экстремистских идей среди населения. Кроме того, центр установил, что Армения преимущественно является страной происхождения жертв торговли людьми [5: 74].

Еще одним из факторов, осложняющих миграционную обстановку в регионе является дестабилизация в Афганистане в 2020-2021 годы. Так, по сообщениям новостного издания РИА-Новости, со ссылкой на официальные данные ООН, к концу 2021 г. страну покинули около 3,5 млн человек (за август-декабрь 2021 г. около 1000 афганцев получили разрешение на въезд в Россию, 181 человек эмигрировали в Беларусь, [4].

2 **Эмиграционные угрозы.** Данные вызовы обостряются с активизацией процессов, связанных с так называемой «утечкой мозгов» и выходом за пределы страны интеллектуального потенциала. Так, например, только за 2019 г. Казахстан покинуло более 17 000 специалистов различной квалификации со стажем более чем 15 лет, по сведениям ranking.kz (проект по мониторингу экономических процессов в РК) [6].

3 **Иммиграционные угрозы.** В Концепции миграционной безопасности Казахстана 2017-2021 гг. отмечается «*риск роста рабочей силы с низкой квалификацией за счет ожидаемого притока, прежде всего, трудовых мигрантов из стран Центральной Азии*» [1].

Внутренние угрозы и вызовы:

- **Экономические угрозы.** К таковым относятся вопросы трудоустройства мигрантов, социального обеспечения мигрантов и т.д. На постсоветском пространстве, как и везде, основные потоки легальных и нелегальных мигрантов в основном направлены в крупные города. Подобная тенденция характерна как для внешней, так и для внутренней миграции. В связи с этим, снижение численности главным образом животноводов и фермеров в сельских местностях приводит к проблемам развития сельского хозяйства государства, что в свою очередь негативно сказывается на его экономическом развитии. Данная проблема была выделена в концепциях миграционной политики как Казахстана, так и Кыргызстана. Так, в Концепции миграционной политики Казахстана на 2017-2021 гг. приводится следующее: *«обезлюдение приграничных территорий и сокращение численности населения, особенно трудоспособного возраста, в северных регионах в будущем приведут к сложностям обеспечения их экономического роста и в целом повлияют на национальную безопасность страны»* [1].

- **Социальные угрозы.** К социальным вызовам следует отнести отсутствие четких механизмов социализации мигрантов, которые зачастую приводят к росту социальной напряженности между мигрантами и местным населением. Так, в Концепции миграционной безопасности Кыргызстана на 2021-2025 утверждается, что существует такая проблема как *«отсутствие механизмов интеграции иностранных граждан, а также инструментов реинтеграции возвратившихся мигрантов, что впоследствии негативно отражается на психологическом и экономическом состоянии мигрантов и их семей»* [8: 11].

- **Демографические угрозы.** Данный вид угроз характеризуется снижением рождаемости, увеличением числа разводов, процессами сезонной убыли населения в отдельных странах ЕАЭС [19: 23]. Так, например, количество родившихся в Армении детей за январь-март 2016 года снизилось на 2,4% по сравнению с аналогичным периодом истекшего года. Несмотря на то, что по данным Национальной статистической службы Армении, уровень брачности в целом колеблется в рамках 6,1%, заметно вырос уровень разводов с 1% на 2010 год до 1,5% на 2014 год, что также частично является следствием миграции: молодые мужчины часто обзаводятся новыми семьями в стране пребывания, в редких случаях совмещая отношения с прежней семьей [9].

- **Политико-правовые угрозы.** Данные вызовы обостряются тем, что ряд стран ЕАЭС, такие как Кыргызстан, Казахстан и Армения не подписали Международную конвенцию о защите прав всех трудящихся мигрантов и членов их семей ООН (1990), Конвенцию о принудительном труде МОТ (1930), что затрудняет не только защиту прав собственных граждан за рубежом, но и ставит под угрозу обеспечение прав трудящихся мигрантов на территории своих государств и, следовательно, снижают уровень безопасности сообщества. Выявлениями подобных фактов занимается международная федерация за права человека (FIDH) со штаб-квартирой в г. Париж [20]. Данная организация была основана в 1922 г. и на момент 2022 г.

действует более чем в 100 странах. В 2018 г. FIDH опубликовал отчет ««Несуществующие люди» и их эксплуатация в Казахстане: бедственное положение трудовых мигрантов из Кыргызстана и членов их семей», где организация приводит факты нарушения прав кыргызских трудовых мигрантов в Казахстане. В подготовке проекта приняли участие профсоюзы РК и Кыргызстана, антидискриминационный центр «Мемориал» и т.д. В вышеуказанном отчете были отмечены следующие виды нарушений в отношении мигрантов: принудительный детский труд, случаи гендерного насилия, вовлечение мигрантов в незаконный бизнес, используя их уязвимое положение, эксплуатация мигрантов в фермерских хозяйствах, задержка заработной платы и т.д. [10: 2] К сожалению, в своем отчете организация не приводит конкретного числа пострадавших мигрантов, однако в материалах приводится интервью более чем с 10 пострадавшими. FIDH в конце своего отчета сделали ряд рекомендаций правительству Казахстана, главными из которых были ратификация международно-правовых документов в сфере охраны труда [10: 56].

Кроме того, последние годы мы наблюдаем ухудшение миграционной ситуации на территории ЕАЭС, связанные:

- с пандемией COVID-19 (За период пандемии Казахстан покинуло около 11,4 тысяч высококвалифицированных специалистов, чей стаж превышает 15 лет [6]),
- с внутригосударственными событиями в Беларуси (за период 2020-2021 г. Беларусь покинуло более 200 тысяч человек [11]),
- в связи с внутренними потрясениями в Казахстане в январе 2022 года (по сведениям новостного портала «Медиазона», с ссылкой на пограничную службу КНБ РК) Казахстан покинуло около 64 тысяч казахстанцев, [12]),
- с внутривосточными событиями в Украине и ужесточением международных санкций в отношении России и Белоруссии.

В докладе международного дискуссионного клуба Валдай «Международная миграция в эпоху пандемии: разрыв связей, денежные переводы и мигрантофобия» 2021 г. особо выделяются экономические вызовы и угрозы, сильно повлиявшие на миграционную безопасность региона.

К числу причин, обостряющих вызовы миграционной безопасности, причисляются и следующие, такие как падение темпов и объемов экономического развития в период пандемии COVID-19 и как следствие снижение денежных переводов мигрантов.

Так, на период 1 мая 2021 года, численность трудовых мигрантов из Центральной Азии в России упала на 35%. Более того в период пандемии, согласно докладам Международной организации миграции, наблюдалось ухудшение положения 69% семей мигрантов в России, в связи с увольнениями и т.д. Отмечается ухудшение социально-экономического положения стран-доноров мигрантов в период пандемии. Так в Киргизии уровень бедности в 2020 г. увеличился с 20 до 31%. [13: 15].

Вместе с тем, события в Украине привели к еще большему осложнению миграционной ситуации, особенно в России и Белоруссии. В целом в первом квартале 2022 г., по сообщениям новостного портала РБК со ссылкой на данные ФСБ РФ, Россию покинуло около 3,9 млн россиян (что на 1.2 млн человек больше, чем в период пандемии), из них в Казахстан - 204 тысячи, в Армению - 134 тысячи человек [15].

В целом на уровне региона, события в Украине привели к появлению следующих угроз и вызовов:

- **Экономические вызовы и угрозы**-для стран-реципиентов: обеспечение трудовых мигрантов из России и Белоруссии рабочими местами и т.д. В России и Белоруссии активизировался процесс «утечки мозгов» (только с февраля по март 2022 г. Россию покинуло около 70 тысяч IT-специалистов, в апреле 2022 года их количество увеличилось до 100 тысяч [16]. Похожие тенденции наблюдаются в Белоруссии, 30% IT-специалистов, прошедших опрос сервиса dev.by (интернет-издание о белорусских IT, основанное в 2008 г. и освещающее события, происходящие в белорусской IT-сфере [14]), ссылались на военные действия как главную причину эмиграции из страны [17].), уход иностранных компаний из рынка труда и рост безработицы, финансовая незащищенность мигрантов из России, связанная отключением РФ от всемирной сети SWIFT.

- **Социальные вызовы** - к ним же можно отнести рост социальной напряженности и массовые случаи недовольства в социальных сетях участвовавшими случаями въезда российских граждан в Армению и в страны Центральной Азии. Так, некоторые эксперты стран ЕАЭС, которые являются государствами-донорами мигрантов, выражают обеспокоенность своего населения большим наплывом мигрантов из России [18].

Таким образом, в свете последних геополитических событий мы видим ухудшение миграционной безопасности в государствах-участниках ЕАЭС. Причины данного явления связаны с несовершенством нормативно-правовой базы ЕАЭС, недостаточной эффективностью исполнения национального законодательства в сфере миграции соответствующими органами [10: 57].

Кроме того, в рамках ЕАЭС отсутствует документ, представляющий обще-евразийскую стратегию миграционной безопасности, что требует определенной гармонизации нормативно-правовой базы в сфере миграционной политики ЕАЭС, выработать единое понимание и подходы к «миграционной безопасности».

На основе рассмотренных угроз и вызовов были выработаны следующие рекомендации:

- На национальном уровне: ратифицировать международно-правовые акты в сфере защиты прав трудящихся мигрантов, создать механизмы обеспечения интеграции мигрантов в общество, усилить контроль за исполнением миграционного законодательства компетентными органами, увеличить количество рабочих мест, создать программы для равномерного распределения мигрантов (аналог программы «С дипломом в аул» (Казахстан)

для мигрантов и т.п.), создать благоприятные условия для высококвалифицированных мигрантов в следующих слаборазвитых сферах (например, для Казахстана - IT-специальности, для России - цифровой маркетинг и т.д.). Более того в Армения и Белоруссии, где национальное законодательство в сфере миграции недоработано до конца, принять стратегии/концепции миграционной политики.

- На уровне ЕАЭС: принять Стратегию миграционной политики ЕАЭС (на данный момент нормативно-правовую базу в сфере миграции помимо указанных в начале работы 3 документов, также составляют Протокол к Договору о ЕАЭС 2014 об оказании медицинской помощи трудящимся в государств-членов и членам их семей, Рекомендации Коллегии ЕЭК по заключению двусторонних международных договоров в сфере миграции 2016 №18, Рекомендации Коллегии ЕЭК о некоторых вопросах сотрудничества в сфере регулирования трудовой миграции в рамках ЕАЭС 2021 г. №14, Рекомендации Коллегии ЕЭК о об обеспечении в Евразийском экономическом союзе свободы движения рабочей силы 2021 г. №31 [7].

Список литературы и ссылок

1. Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан и Плана мероприятий по реализации Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000602>.
2. Матвеев А.А. Миграционная безопасность в системе глобальной безопасности: механизмы, принципы, акторы//Философская мысль.-№3.-Москва,2021.-С. 66-80.
3. Международная организация по миграции// <https://www.icmpd.org/about-us/about-icmpd>.
4. Около тысячи афганцев получили разрешение на въезд в Россию// <https://ria.ru/20210825/afgantsy-1747183366.html>.
5. Армения: расширенный миграционный профиль// https://www.pragueprocess.eu/fileadmin/PPP/Armenia_Extended_Migration_Profile_RU_FINAL.pdf.
6. «Утечка мозгов» сколько специалистов уехало из Казахстана в 2020 году// <https://www.nur.kz/nurfin/economy/1899388-utecka-mozgov-skolko-specialistov-uehalo-iz-kazahstana-v-2020-godu/>.
7. Трудовая миграция и миграционная политика ЕАЭС// <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/finpol/migration/tm/Pages/npa.aspx>
8. Концепция миграционной политики Кыргызской Республики на 2021-2030 годы// https://migranty.org/wp-content/uploads/2021/06/06.04.21.ru_koncepcija-migracionnoj-politiki-kr-na-2021-2030-gg..pdf.
9. Асоян Л. Миграционные процессы в Армении в контексте демографической безопасности//<http://www.diplomat.am/load/public/1/5-1-0-746>

10. Отчет FIDH «Несуществующие люди» и их эксплуатация в Казахстане: бедственное положение трудовых мигрантов из Кыргызстана и членов их семей 2018//https://bureau.kz/files/bureau/Docs/Reports/2018/RUS_FIDH_Invisible%20people.pdf
11. Сколько белорусов выехали из страны за полгода//<https://newdeal.by/news/2021-08-12/skolko-belorusov-vyehali-iz-strany-za-polgoda/>.
12. 64048 казахстанцев покинули страну во время январских событий// <https://mediazona.ca/number/2022/01/21/64>.
13. Международная миграция в эпоху пандемии: разрыв связей, денежные переводы и мигрантофобия// <https://ru.valdaiclub.com/files/38718/>
14. ИТ в Беларуси// <https://devby.io/>
15. Ткачев И. Куда уезжают россияне в первом квартале 2022 г. Инфографика//<https://www.rbc.ru/economics/07/05/2022/62752e989a79478c0d7c728a>
16. Фукулова Ю. Пути в айти// <https://hbr-russia.ru/management/ upravlenie-personalom/puti-v-ayti/>
17. Беляев В. Куда и почему уезжают белорусские айтишники//<https://thinktanks.by/publication/2022/03/21/kuda-i-pochemu-uezzhayut-beloruskie-aytishniki.html>.
18. Армения принимает мигрантов из России, адаптируясь к новой экономической ситуации// <https://eadaily.com/ru/news/2022/03/11/armeniya-prinimaet-migrantov-iz-rossii-adaptiruyas-k-novoy-ekonomicheskoy-situacii>
19. Хацкевич Г.А. Забродская Н.Г. Демографические прогнозы и миграционная политика в Республике Беларусь: проблемы и перспективы//Сборник научных статей БГУ.-Минск, 2018.-С.19-28.
20. FIDH// <https://www.fidh.org/en#/>

ОТКОЧЕВКИ И ПОСОЛЬСТВА ХАНА КЕНЕСАРЫ В ПРЕДЕЛЫ ИМПЕРИИ ЦИН И СОСЕДНИХ ХАНСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

А.Ш. Кадырбаев
Институт востоковедения РАН
Москва, Россия
kadyr_50@mail.ru

I. Вступив в борьбу с могущественной Российской империей, хан Казахских степей Кенесары, сын Касыма, искал внешних союзников среди соседних держав и обратился за поддержкой к империи Цин, где правили маньчжурские богдоханы, владевшие Маньчжурией, Восточной и Внутренней Монголией, завоевавшие весь огромный Китай, опираясь на потенциал и ресурсы которого они проводили активную завоевательную политику в Центральной Азии, о чем свидетельствует источник XIX века «Насаб-наме-йи-Садык»: «Киргизов (казахов.-Авт.), кочевавших в то время с ханом Кенесарой, было около 20.000 кибиток. Видя, что народ умножается день от дня, а пространство кочевий, вследствие постройки в степи русских укреплений, сузилось и кочевать стало тесно, Кенесара задумал сблизиться с китайским ханом. Кроме того, у него была и следующая цель: упрочившись где-нибудь и оперев тыл на какую-нибудь сильную державу, подчинить себе всех киргизов (казахов.-Авт.). Со времени заключения договора между Аблай-ханом и Китаем между последним и потомками Аблай-хана никаких враждебных действий не происходило. С целью завязать сношения с китайцами он покинул старые кочевья на Улу-тау, Кичи-тау, Джиланчике и Тургае и передвинулся ближе к Китаю на урочище Каракум и реку Или ...»

Однако, расчеты Кенесары на поддержку империи Цин не оправдались и ограничились его посольством в город Куль джу на территории Восточного Туркестана, находившегося под властью империи Цин. «Кенесары-хан послал султана Худайменди послом к китайскому начальнику в Кульджу. Китайский начальник продержал у себя посла месяц, оказывая ему почести, устраивая ему каждый день пиры и увеселения; кроме того, он показал ему своих солдат, стрелявших из лука. В это время он снесся с китайским императором, обещал поддержать дружбу, начатую при Аблай-хане и отпустил Худайменди с богатыми подарками».

Этим все и ограничилось, что, вероятно, связано с тем, что к середине XIX столетия империя Цин сама стала объектом колониальной экспансии со стороны великих держав, в том числе и со стороны Российской империи, и не могла позволить себе поддерживать враждебных России повстанцев, тем более, соперничать с Российской империей в Центральной Азии. Тем не менее, позднее, в 1846 году Кенесары, несомненно, с разрешения цинских властей, «видя себя в крайности от скудных пастбищ вне Оренбургского ведомства и, не имея возможности возвратиться в пределы России ... кочевал на реке Чу в китайских пределах близ озера Куясы и при нем находилось соумышленников

не более 2 тысяч, которым кочевание стеснено как со стороны Оренбургского и Сибирского ведомств (Российской империи.-Авт.), так и границами среднеазиатских племен, в особенности Ташкента (Кокандского ханства.-Авт.)».

II. Осенью 1845 года Кенесары под натиском дружин служивших русскому царю казахских султанов откочевал на юг к рекам Сарысу и Чу. Следует отметить, что в целом участие российских регулярных войск и казачества против Кенесары было относительно ограниченным и эпизодическим, хотя и достаточно эффективным. В основном ему приходилось сражаться с отрядами его же сородичей-султанов, служивших русскому царю, тем более, что он лишил их в пределах контролируемых им территорий права собирать налоги самостоятельно, поскольку это делали назначаемые Кенесары чиновники-зякетчи. Кенесары обращался с воззваниями к родам Среднего и Младшего жузов, чтобы они присоединились к нему, обещая им земли Кокандского ханства. Кенесары захватил три кокандские крепости по Сыр-Дарье: Джулек, Яны-Курган и Турсунбай, осадил Ак-Мечеть (совр. г. Кзыл-Орда), но, из-за вспышки холеры ушел к Сарысу. Поскольку отношения с Кокандским ханством у Кенесары вылились в военную конфронтацию, он стремился установить союзные отношения с врагом кокандцев – Бухарским эмиратом, поскольку ее правитель вынашивал планы отнять у Коканда часть присырдарьинских земель, пограничных с Казахской степью, и «если по реке Сырдарье будет простираться власть бухарская, то в таком случае можно будет ему (Кенесары.-Авт.) иметь некоторый приют на Сырдарье, в противном же случае, т. е., если будет там по-прежнему кокандское владычество, то тут ему нет возможности остаться, потому что с коканцами он имеет непримиримую с давних времен вражду. Напротив же того, с бухарским ханом доселе имеет в некотором отношении довольно дружеское сношение», хотя «бухарцы никогда не присылают к нему послов, а он, напротив, ежегодно посылает эмиру подарки и всячески старается поддерживать дружеские отношения с ним». Однако, расчеты Кенесары на бухарцев не оправдались, поскольку последним не удалось выйти к Сырдарье.

III. Как свидетельствуют архивные материалы, «... к Кенесары приезжали посланники от хивинского, бухарского и кокандского ханов. Первый прислал для узнания о здоровье Кенесары, второй привез посланные ханом, по просьбе Кенесары, двух аргамаков, четыре шамхала (ружья) и на двух верблюдах пороха с пулями, а третий – для разбирательства междуособных претензий кокандцев (коканцев.-Авт.) с Кенесарой». В свою очередь, Кенесары отправил в подарок хивинскому хану 30 лошадей, и в числе их 10 иноходцев и 2-х русских пленников с посланником, и просил хана отдарить его двумя пушками и 200 шамхалами, нужными для отражения русских ... Хивинцы присылали к нему послов с подарками и просьбой, чтобы он не беспокоил и не грабил зякатчиков (хивинских подданных, с которых

ханы Хивы брали налоги.-Авт.), которые посылаются ханом (Хивы.-Авт.) на реки Сыр и Кувандарью».

Как видно из дальнейшего текста, Кенесары пытался создать коалицию с тремя среднеазиатскими ханствами против Российской империи, когда «Кенесары говорил посланникам этим передать ханам (Бухары, Хивы и Коканда.-Авт.) что русские строят в (Казахской.-Авт.) степи укрепления, а потому они собрали и послали бы туда войска для удаления их, в этом поможет и он им. В противном случае, если они не удалят русских, то они будут строить укрепления и на Сырдарье». Следует отметить, что прогнозы и предостережения Кенесары среднеазиатским владетелям оказались верными, так и произошло после поражения и гибели Кенесары.

Но, хан Хивы требовал от Кенесары признания хивинского подданства, что было для него неприемлемо, как и оставаться на Тургае. Поэтому, как сообщал Герн, «он опасается хивинцев и не надеется на их дружеские уверения». Не только с Хивинским ханством поддерживал Кенесары связи, но и имел «в некотором отношении с бухарским ханом дружеское сношение. Это можно из того заметить, что хан послал к Кенесары посланца Баймурата-чораагасы для каких-то переговоров и, вместе с тем, в подарок серебряный калкан и золотую саблю. Сверх того, бухарский хан прислал к Кенесары, по просьбе его, два батмана шелка для соткания из него Кенесары кафтанов, называемые по-киргизски (казахски.-Авт.) каттау, которые не бывают пробиваемы ни пулей, ни саблей, ни пикой». Кенесары не оставался в долгу. Так, российский подполковник Бутенев «двумя рапортами» в мае 1842 года «донес, что ...Кенесара Касымов шел на помощь бухарскому эмиру с войском для действия против Ташкении (Кокандского ханства.-Авт.), но приключившаяся ему болезнь заставила его ... простоять в бездействии ...» Это подтверждает переписка между генерал-губернаторами Западной Сибири и Оренбурга: «... Частные сведения удостоверяют, что Кенесара намеревался отправиться с 3 тысячами киргизов (казахов.-Авт.) к бухарскому хану для содействия ему в войне с Кокантом (Кокандом.-Авт.), за что хан обещал наделить его и собранных им киргизов землями для кочевков ...»

Таким образом, борьба хана Кенесары с Российской империей была связана с большим диапазоном откочевков подвластных ему казахских родов и племен не только в пределах Казахской степи, но и за их границы на земли киргизов, кокандцев и Китая под властью династии Цин.

К ИСТОРИОГРАФИИ ЭТНИЧЕСКОЙ РЕПАТРИАЦИИ В КАЗАХОВ В РАБОТАХ ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

А.Б. Кальин
КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

kalyshamanzhol@gmail.com

Д.Б. Касымова

ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, г. Алматы, Казахстан

didarkassymova87@gmail.com

***Аннотация:** В докладе кратко анализируются исследования ведущих специалистов из стран дальнего и ближнего зарубежья, занимающихся процессами этнической репатриации казахов как части глобальных трансграничных перемещений населения в современных условиях. Обращение зарубежных ученых к поднимаемой нами проблеме напрямую было связано с наметившимися миграционными трендами среди казахов-репатриантов в 1950-е и в последующие годы, в первую очередь из Китая, Монголии, России, а затем и из других стран в Турцию и в ведущие европейские государства. Не остались без внимания и те этнические казахи, которые получили возможность вернуться на историческую Родину – в Казахстан во второй половине 1950-х – начале 1960-х, а затем – после суверенного развития Республики Казахстан на основе государственной программы «Нурлы-Кош». Известно, что новая страница в истории миграции казахского этноса является неотъемлемой частью этапа строительства государства и общества, отражает сложности и вызовы этого периода, степень готовности принимающей стороны и иммигрантов выработать механизмы согласования интересов и форм совместного существования при определяющей роли различных государственных структур.*

***Ключевые слова:** Историография, диаспора, соотечественники, этническая репатриация, миграционные процессы, адаптация.*

TO HISTORIOGRAPHY OF ETHNIC REPATRIATION OF KAZAKHS IN THE WORKS OF FOREIGN RESEARCHERS

A.B. Kalysh

Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

D.B. Kasymova

Ch. Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,

Almaty, Kazakhstan

Abstract: The report analyzes studies of leading specialists from far and near abroad countries involved in the processes of ethnic repatriation of Kazakhs as part of global cross-border population movements in modern conditions. The appeal of foreign scientists to the problem raised by us was directly related to the emerging migration trends among repatriated Kazakhs in the 1950s and subsequent years, primarily from China, Mongolia, Russia and then from other countries to Turkey and to leading European states. Those ethnic Kazakhs who received the opportunity to return to their historical homeland - to Kazakhstan in the second half of the 1950s

- early 1960s, and then - after the sovereign development of the Republic of Kazakhstan on the basis of the state program "Nurly-Kosh" did not go unnoticed. It is known that the new page in the history of migration of the Kazakh ethnic group is an integral part of the stage of construction of the state and society, reflects the difficulties and challenges of this period, the degree of readiness of the host party and immigrants to develop mechanisms for coordinating interests and forms of joint existence with the determining role of various state structures.

Key words: Historiography, diaspora, compatriots, ethnic repatriation, migration processes, adaptation.

Изучением миграционных трендов зарубежных казахов, как части части традиционных социумов занимаются западноевропейские исследователи, включая немецких. Так, к ним, в первую очередь следует отнести прикладные исследования научной лаборатории П. Финке [1: 105-134] и центра антропологических исследований в Техасе под руководством С. Вернера [2: 190-205].

В то же время процессы этнической репатриации как вида транснациональной миграции всесторонне раскрыты в исследованиях А. Динера [3-5].

Имеются и специальные исследования, посвященные вынужденной миграции казахских беженцев из территории Китая в принимающее общество, каким длительное время являлась для них Турция. К ним можно отнести ценные публикации И. Сванберга [6], Халифы Алтая [7], А. Кара [8] и др.

В публикациях К. Исика приведен анализ эволюции официального дискурса правительства Республики Казахстан по миграции этнических репатриантов. Данный дискурс направлен политико-культурной элитой в качестве инструмента для управления процессами репатриации и конструирования образа этнической родины. Политические акции в виде смены законодательного оформления, институциональных рамок и структур, квотирования, помощи и практик предпочтения формируют понимание, что есть родина для репатриантов. Исследователем показаны ряд этапов в политике репатриации в нашей республике. Так, на первом этапе были сформированы легальные и институциональные рамки для инициирования этнической миграции, дискурс родины-матери на международном уровне (всемирные курултай казахов и деятельность Всемирной Ассоциации казахов) и воссоединение соотечественников через дискурс жервенности и насильственного разрыва их этнической самобытности. На следующем этапе были определены каналы интеграции, включая социальную помощь, языковые курсы, переподготовку и программы, предоставляющие льготы для решения жилищной проблемы [9-10].

Социально-философская интерпретация миграционного процесса как реализации потребности репатриантов в полноте своего бытия рассмотрены в исследованиях А.С. Ахиезера [11: 19-24].

Обобщающий теоретический анализ миграционного процесса и его адаптационной стадии проанализированы в трудах Л.Л. Рыбаковского [12].

Российские исследователи разработали методики изучения миграционных проблем, включая этнических миграций, и накопили достаточный исследовательский материал по этнической миграции. В указанном аспекте следует выделить крупные разработки В.А. Ионцева [13-14], М.А. Аствацатурова [15], В.В. Гриценко [16], М.Н. Губогло [17], В.И. Мукомеля [18-19] и др. В трудах указанных и других российских исследователей достаточно проанализированы политика и практика принимающего общества в отношении трансграничных мигрантов, которые достаточно апробированы в условиях казахстанской действительности.

Значительного внимания заслуживает коллективная монография российских авторов, исследующая политику и практику принимающего общества в отношении трансграничных мигрантов. Для обобщения последствий миграции специалистами проводится различие между интеграцией полной и частичной, и последняя дифференцируется на адаптации и приживаемость. Так, под адаптацией подразумевается процесс приспособления индивида к новым для него условиям жизни и труда, и с этого происходит процесс интеграции. Приживаемость определяется как явление, которое складывается, с одной стороны, из адаптации, а с другой – из приспособления условий жизни к потребностям мигрантов, что можно определить как обустройство на новом месте проживания [20].

Миграционный обмен между Россией и Казахстаном исследованы, прежде всего, как фронтальные миграции [21].

Отметим, что российские исследователи всесторонне исследуют и проблемы, связанные с миграцией казахов в те или иные регионы Российской Федерации, который в последние десятилетия становится зоной приложения геополитических интересов сопредельных стран – России, Китая, Монголии и Казахстана. В данном ракурсе значительный интерес представляет исследование взаимоотношений казахской диаспоры в аспекте этнической и этнокультурной истории, обобщенных в публикации А.В. Коновалова [22], О.М. Бронниковой [23], Ш.К. Ахметовой [24], И.В. Октябрьской [25] и др.

Краткий экскурс в историографию рассматриваемой нами проблемы свидетельствует о достаточной разработанности как ее теоретических, так и обобщающих аспектов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Finke P. The Kazakhs of western Mongolia In; Contemporary Kazakhs: Cultural and Social Perspectives. Svanberg, I. ed – 1999. – P. 103-139.
2. Werner C. The Kazakhs of Western Mongolia; Transnational Migration from 1990-2008 // Asian Ethnicity. – Vol. 11. – 2010. – No 2. – P. 188-208.
3. Diener A. National territory and the Reconstruction of History in Kazakhstan // Eurasian Geography and Economics. – 2002. – Vol. 43. – No 8. – P. 632-650.

4. Diener A. One Homeland or Two: Territorialization of Identity and the Migration Decision of the Mongolian-Kazakh Diaspora: PhD Dissertation. – Madison: The University of Wisconsin, 2003. – P. 140-340.
5. Diener A. Negotiating Territorial Belonging: A Transnational Social Field Perspective on Mongolia's Kazakhs // *Geopolitics*. – 2007. – Vol. 12. – P. 459-487.
6. Сванберг И. Казахские беженцы в Турции. Ч. 1. Казахи Китая. Очерки по этническому меньшинству. Ч. 2: Под ред. Л. Бенсон. Пер. с англ.– Алматы: Санат, 2005. – 456 с.
7. Алтай Х. Алтайдан ауған ел. – Алматы: Дәуір, 2014. – 272 б.
8. Қара Ә. Қазақтардың Түркияға көшуі. – Алматы: Атажұрт, 2016. – 136 б.
9. Isik K. Kazakhstan Oralman Project: A Remedy for Ambiguous Identity // *Central Eurasian Studies*, Indiana University. – Bloomington. – December, 2008. – P. 1-210.
10. Isik K. Constructing the homeland: Kazakhstan's discourse and policies surrounding its ethnic return-migration policy // *Central Asian Survey*. – 2012. – Vol. 31. – No 1. – P. 31-44.
11. Ахиезер А. Динамика урбанизации и миграция: Россия, СССР, Россия // *Миграция и урбанизация в СНГ и Балтии в 90е годы / Под ред. Ж.А. Зайончковской*. – М.: Адаманти, 1999. – С. 18-26.
12. Рыбаковский Л.Л. Россия и новое зарубежье: Миграционный обмен и его влияние на демографическую динамику. – М.: ИСПИ РАН, 1996. – 55 с.
13. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – 370 с.
14. Ионцев В.А., Лебедева Н.М., Назаров М.В., Окороков А.В. Эмиграция и репатриация в России. – М.: Попечительство о нуждах российских репатриантов, 2001. – 490 с.
15. Аствацатуров М.А. Диаспоры в Российской Федерации: формирование и управление. – Ростов на Дону-Пятигорск: СКАГС, 2002. – 125 с.
16. Гриценко В.В. Социально-психологическая адаптация переселенцев в России. – М.: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2002. – 344 с.
17. Губогло М.Н. Идентификация идентичности: Этносоциологические очерки / Ин-т этнологии и антропологии им Н.Н. Миклухо-Маклая. – М.: Наука, 2003.– 764 с.
18. Мукомель В.И. Миграционная политика России: постсоветские контексты / Институт социологии РАН. – М.: Диполь-Т, 2005. – 351 с.
19. Мукомель В.И. Социокультурные фактора миграционной политика постсоветской России: автореф. дис. ... докт. соц. наук – М., 2006. – 52 с.
20. Трансграничные миграции и принимающие общество: механизмы и практики взаимной адаптации: монография / Науч. ред. проф. Ф.И. Дятлов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2009. – 396 с.
21. Россия-Казахстан: Фронтьерские миграции. Сб. научных трудов. – М.-Уральск: Центр изучения вынужденной миграции в СНГ, 2002. – 324 с.
22. Коновалов А.В. Казахи Юго-Восточного Алтая: (Проблемы формирования этнической группы). – Алма-Ата: Наука, 1986. – 144 с.

23. Бронникова О.М. Современные этнокультурные процессы у казахов Западной Сибири: автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Л., 1986. – 18 с.

24. Ахметова Ш.К. Казахи Западной Сибири и их этнокультурные связи в городской среде. – Новосибирск: Изд-во Ин-та археологии и этнографии СО РАН, 2002. – 104 с.

25. Октябрьская И.В. Казахи в Юго-Восточного Алтая: этническая история и этническая идентичность // Народы Евразии. Этнос, этническое самосознание, этничность: проблемы формирования и трансформации. – Новосибирск, 2005. – С. 27-46.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МИГРАЦИОННОЙ И РЕПАТРИАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Кобландин Калыбек Ибрагимович
Д.и.н., советник «Фонд Отандастар»
Нур-Султан, Казахстан
kkalybek@mail.ru

Сарбасов Магауия Канатиянович
Магистр, «Фонд Отандастар»
Нур-Султан, Казахстан
sarbassov@oq.gov.kz

В вопросах миграционной и репатриационной политики Казахстана имеются различные подходы и толкования, существуют мифы и реалья. Одним из важных участников миграционного процесса является диаспора. Значение слова «диаспора» стало объектом пристального внимания исследователей лишь с конца 70-х – начала 80-х годов XX в. и было вызвано миграционными процессами, принявшими в тот период глобальный характер. На чужбине мигранты столкнулись с необходимостью приспособления к жизни в иной среде, перед ними встал вопрос сохранения своей национальной идентичности вдали от родины.

В научной литературе можно встретить различные определения диаспоры. За основу берутся различные критерии, в первую очередь этнические, религиозные, экономические и политические.

Выделяются три основных признака: 1) расселение народа или его части за пределами основной исторической родины в результате миграций различных типов либо изменения государственных границ; 2) сохранение на протяжении нескольких поколений этнокультурной идентичности, несмотря на более многочисленное иноэтническое общество, окружающее их; 3) особое

отношение к исторической родине, на которую продолжают ориентироваться эмоционально и политически члены диаспоры [1].

Соответственно, ученые-диаспорологи делятся на две основные группы, первая делает упор на том, что диаспора – явление этническое, другая акцентирует внимание на политический фактор, называя явление этнополитическим. Кроме того, есть свое видение и понимание смыслов слова «диаспора» у философов, социологов, экономистов, политологов и др.

При этом необходимо также отметить выявление сущности диаспор, которое тесно связано с их классификацией. Определить понятие “диаспора” невозможно без его классификации, которая дает более полное представление об этом феномене. Не углубляясь в дебри дискуссии по этой теме, отметим, что кроме известных «классических» видов диаспор, куда входят еврейская и армянская, а также «новых», «современных», появившихся сравнительно недавно

вследствие трудовой миграции, можно включить «срединную» классификацию, объединяющую эти диаспоры.

В «срединную» диаспору могут входить этнические народы или часть народа, которые по объективным и субъективным причинам оказались за пределами современной границы исторической родины. Представляется, что к «срединной» и «новой» категории диаспоры можно отнести и казахскую диаспору дальнего зарубежья и приграничных соотечественников.

В Казахстане вопросы миграционных процессов, диаспоры, истории и возможности репатриации этнических казахов начали обсуждаться в научных кругах и среди общественности в конце 80-х- начале 90-х годов XX в., а реализация идеи осуществилась после объявления страной независимости.

Одним из первых научных изданий об истории казахской диаспоры в Азии, Европе, США, о научной классификации этнических казахов зарубежья является книга известного ученого-диаспоролога, д.и.н., профессора Г.М.Мендикуловой «Казахская диаспора: история и современность», изданная в конце 90-х годов XX в и получившая высокие оценки среди ученых-коллег [2].

Позже появились различные исследования о казахах ближнего и дальнего зарубежья. Вопросы репатриации этнических казахов на историческую родину были включены в миграционное законодательство РК, принят ряд правительственных документов, посвященных адаптации и интеграции оралманов/кандасов в казахстанскую действительность.

В стране укоренилась научная терминология «казахская диаспора», которая в политико-правовом контексте в целом обозначает казахов, живущих вне пределов территории Казахстана на момент объявления независимости.

Вместе с тем, казахское население, живущее в приграничных регионах за пределами Казахстана, в научном дискурсе стало называться по-разному. В зарубежных общественных науках широко распространен термин «ирредента», однако этот термин, имея больше политический оттенок, используется в основном в академических кругах.

Появились определение диаспоры по географически-территориальным признакам, такие как казахи Поволжья, казахи Узбекистана, казахи Китая и др., а также словосочетание «казахские общины за рубежом, соотечественники за рубежом, бывшие соотечественники, оралманы, кандасы и др.». При употреблении этих слов зачастую происходило смешение понятий терминов философского, политического, социологического характера.

Так, слово «община» – это термин больше обозначает социальную организацию, а термин «диаспора» - это совокупность общин конкретной этнической группы, которая по разным причинам объективного и субъективного характера покинув историческую родину, рассеиваясь и проживая в разных странах, сохранили родной язык, национальные обычаи и традиции и, главное, национальное самосознание.

Представляется, что диаспору от этнической общины, которая является элементом формирования диаспоры, отличают как раз идейно-политическая направленность и национальное самосознание. Также словосочетание «историческая и этническая родина» не воспринимается научным сообществом.

Следует отметить, что определение и сущность диаспоры в официальных документах также сформулированы неоднозначно и имеют тенденцию эволюционировать разнонаправленно. Так, в нормативно-правовых актах РК до 2000 года (закон «О гражданстве РК» (20.12.1991) имеются слова «казахи, проживающие на территории других государств, этнические казахи», в Концепции «О репатриации этнических казахов на историческую родину» (Пост. ПРК от 16.09.1998) и «Миграционной политике РК» (пост. ПРК от 5.09.2000) речь идет больше о терминах «оралман»), проблема этнических казахов, диаспоры рассматривались существенно, зримо и активно (предлагалось создать Государственный миграционный фонд) [3]. Однако, после 2000 года данный вопрос был включен в часть миграционной политики, как процесс для поддержки и развития взаимоотношений с соотечественниками за рубежом.

Этническая миграция реализовалась селективным методом, что вызвало сокращение притоков этнических казахов на историческую родину. При этом в документах отмечалось, что «неравномерность расселения этнических мигрантов, низкая социокультурная интеграция, проблемы в трудоустройстве и адаптации и т.п. являются факторами, способствующими социальной напряженности» [4].

Хотелось бы обратить внимание и на некоторые мифы и реалии в освещении вопросов миграционной, диаспорально-репатриационной политики Казахстана.

Так, в казахстанском обществе говоря о казахской диаспоре, социальная сеть и СМИ часто пишут, что численность казахов за рубежом насчитывает 6-7 млн чел., в том числе в Китае проживает 3-4 млн, России – более 1,5 млн, Узбекистане более 2-х млн и т.п. Зачастую эти цифры основаны на непроверенных фактах, здесь больше выдается желаемое за действительное.

Так, по официальным данным переписи населения КНР в 2020 году, численность казахов в Китае составила более 1 млн 600 тыс. чел., из них в СУАР – более 1,4 млн. чел.

В октябре-ноябре 2020 года в России была проведена перепись населения, предварительные итоги которой ожидается опубликовать во второй половине этого года. По данным переписи населения РФ в 2010 году, численность казахов была более 647 тыс. чел., и не думаю, что она ныне составит около млн чел.

В Узбекистане ожидается перепись населения в 2023 году, а по данным Госстаткома РУ численность казахов к 1 января 2021 года составила - 821,2 тыс. чел. или 2,4 % всего населения Узбекистана. Конечно, все эти официальные данные могут иметь погрешности в ту или в иную сторону, в зависимости от политики и позиции страны, тем не менее это факт, на который будут ссылаться исследователи.

Резюмируя хотелось бы отметить следующее. В настоящее время диаспоральная и репатриационная политика Казахстана, по сравнению с 90-годами и до 2000 годов, рассматривается в русле миграционной политики страны. Основное внимание уделяется этническим казахам, вернувшимся на историческую родину, а казахская диаспора дальнего зарубежья, бывшие соотечественники-земляки остаются без должного внимания со стороны государства.

Нынешняя геополитическая ситуация в мире вкупе с кризисом межгосударственных отношений, эпидемическими пандемиями, становится все тревожней. Растет число вынужденных мигрантов, сократились экономические, культурно-гуманитарные связи, что легло тяжелым бременем на многие государства и народы. Во многом это также связано с необходимостью обеспечения национальной безопасности и сохранением независимости страны. В этом контексте каждая этническая диаспора, хотя и является бикультурной, сохраняя свою национальную идентичность, с надеждой и тревогой глядят на историческую родину.

В этой связи, в укреплении взаимоотношений и сотрудничества со странами, где проживает этническое диаспоральное сообщество, важную роль играет расширение культурно-гуманитарных и человеческих связей, как мост, соединяющий берега, и Казахстан уверенно движется в этом направлении.

Литература

1. См. Esman M. J. *Diasporas and international relations. Modern Diasporas in international politics.* Ed. By G. Sheffer. N.Y., 1986, p. 333-349; Кондратьева Т. С. К вопросу о понятии “диаспора”: Дискуссия в научном сообществе // «Диаспоры в Европе. Сборник научных трудов». М., 2009, No 4, с. 18; Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике // “Диаспоры”, 2003, No1, с.162-184.

2. Мендикулова Г.М. Казахская диаспора: история и современность. Алматы, 2006. – 343 с.

3. Международный опыт взаимодействия и поддержки диаспоральных сообществ. Нур-Султан, 2020. – 536 с (432 с.).

4. «Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы и Плана мероприятий по реализации Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы» //Постановление Правительства РК от 29 сентября 2017 года №602. П.2.2.

КАЗАХИ В КИТАЕ: К ИСТОРИИ МИГРАЦИИ И РЕПАТРИАЦИИ

К.Н. Балтабаева
Ассоциация выпускников КазНУ им. Аль-Фараби
Алматы, Казахстан
kulgazira_777@mail.ru

Аннотация: Статья освещает проблемы истории казахов в Китае в контексте миграционного и репатриационного процесса. Публикация вводит в научный оборот новые данные о вынужденных беженцах-казахов из Казахстана в Синьцзянскую провинцию в результате восстания 1916 года, следствием чего стала первая массовая эмиграция казахов в Китай.

Гражданское противостояние в связи с установлением Советской власти, ее насильственные хозяйственно-политические кампании в аулах, процессы седентаризации (оседание) и коллективизации, голод и политические репрессии привели к массовому бегству казахов за пределы Казахстана в 20-30-е годы прошлого столетия.

Казахи, проживающие ныне преимущественно в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китайской Народной Республики, являются крупнейшей и динамично развивающейся частью мировой казахской диаспоры. В статье рассмотрены вопросы добровольной репатриации в РК.

Ключевые слова: Казахстан, казахи в Китае, Синьцзян, бегство, миграция, добровольная репатриация.

KAZAKHS IN CHINA: TO THE HISTORY OF MIGRATION AND REPATRIATION

Annotation: The article highlights the problems of the history of the Kazakhs in China in the context of the migration and repatriation process. The publication introduces into scientific circulation new data on forced Kazakh refugees from

Kazakhstan to the Xinjiang province as a result of the 1916 uprising, which resulted in the first mass emigration of Kazakhs to China.

Civil confrontation in connection with the establishment of Soviet power, its violent economic and political campaigns in villages, the processes of sedentarization (settlement) and collectivization, famine and political repression led to the mass flight of Kazakhs from Kazakhstan in the 20-30s of the last century.

The Kazakhs, who now live mainly in the Xinjiang Uygur Autonomous Region of the People's Republic of China, are the largest and dynamically developing part of the world's Kazakh diaspora. The article deals with the issues of voluntary repatriation in the Republic of Kazakhstan.

Key words: Kazakhstan, Kazakhs in China, Xinjiang, refugee, migration, voluntary repatriation.

Бесспорно в науке утверждение о том, что основная часть этнических казахов сосредоточена в четырех государствах – Казахстан, Китай, Узбекистан и Россия. По разным оценкам, общая численность казахов за пределами Казахстана определяется в 4–5 млн чел. [6: 4].

В отношении казахов–граждан КНР используются два термина: «казахи в Китае» («Қытайдағы қазақтар») и «китайские казахи» («Қытай қазақтары»). Понятие «китайские казахи» появилось в 60-х годах XIX в., с формированием в границах государства казахского сообщества, граждан и подданных Китая (Қытайға қараған қазақтар) [8: 31]. История народа была вписана в сложный контекст международных отношений и процесс разделения казахов шел в русле развития различных сценариев международных отношений в Центральной Азии, когда судьбу казахского народа определяли другие государства.

Традиционно казахи имели зимовки на Алтае, Тарбагатае и Или, представлявшие собой сложный этнический перекресток азиатского континента. Казахская община в Китае формировалась из кочевых племен Старшего и Среднего жузов. Родовая структура казахов в районах дислокации в Синьцзянской провинции, которая была выделена в 1884 г. в Китае, была в основном следующей: в Илийском округе – Албаны и Суаны Старшего жуза и род Кызай из ветви Матай Найманов Среднего жуза; в Тарбагатае – представители Среднего жуза: несколько родов Каракерея из племени Найман, племя Уак и частично роды племени Абак-Керей; в Алтайском округе кочевали 12 родов племени Абак-Керей и некоторые роды племени Найман.

Албаны и Кызай живут в долинах рек Кунгес, Текес и Каш в Илийском крае. Найманы сосредоточены по долине реки Эмель и в горах Барлык, Майли и Джаир. Керей расселены в долине реки Черный Иртыш и на южных склонах Алтайского хребта. В ходе установления российско-китайской границы часть казахов оказалась в подданстве Китая на своей этнической территории. Последнее дает основание причислять казахов к автохтонам, ибо

этнотерритория каждого народа – продукт длительного процесса. На ней передаются традиции и навыки в хозяйственной, экономической, культурной и политической деятельности консолидированного народа. Ныне протяженность демаркированной границы Казахстана с Китайской Народной Республикой составила 1 782,75 км [1: 20]. Впервые в истории казахского народа государственная граница получила международно-правовое оформление и обрела юридические очертания.

Вынужденные миграции казахов из Казахстана в округа Или, Тарбагатай и Алтай Синьцзяна были вызваны подавлением Российской империей антиколониального восстания 1916 года в Казахстане и Средней Азии, установлением Советской власти и гражданского противостояния, хозяйственно-политическими кампаниями в аулах, процессами насильственной седентаризации и коллективизации, голодом и политическими репрессиями в 1920–1930-х гг.

В результате казахи, проживающие ныне в Китае, представлены двумя группами: наиболее многочисленной является та, представители которой считают, что их предки исконно проживали на данной этнической территории, считая ее родной землей и этнической родиной; другую составляют группы, пришедшие из Советского Союза.

В 1940-е годы численность казахской общины Китая сократилась, так как в ходе политических преобразований и восстаний мусульманских народов в Синьцзяне начался исход казахов за пределы страны, что послужило в свою очередь основой для расширения ареала казахской диаспоры вне Китая.

В ходе русско-китайского разграничения произошел искусственный разрыв традиционных маршрутов кочевания казахов, не были приняты во внимание расселение и родовые связи казахов, вследствие чего сохранилось этническое тяготение друг к другу сородичей, разобщенных пограничной чертой. Ограничение возможностей кочевания в пределах Семиречья также было одной из причин вынужденной эмиграции казахов в Китай.

Масштабы беженства в 1916 г. в Китай оцениваются исследователями из Казахстана максимально в 300 тыс. чел., из них 250 тыс. казахи. Новая статистика и только по казахам из Российской империи приводится нами впервые в данной статье по коллективной монографии, основу которой составили документы Архива внутренних дел округа Хами СУАР КНР. Книга «Шыңжан қазақтарының қоныс аудару тарихы» переведена с китайского языка и издана в Бейджине на арабской графике казахского языка. В ней приведены архивные документы полиции о бегстве в Китай 360 тыс. казахов – подданных России. Более 100 000 казахов бежали в местности Карашар и Кушар, более 50 000 – в район Аксу, более 50 000 – в Кашгарию и более 160 000 – в Илийский округ. По китайским источникам также следует, что в 1916–1917 гг. более 60 000 казахов-беженцев прибыли в Тарбагатайский округ, казахи которого уступили свои пастбища соплеменникам, а сами откочевали далее на восток [11: 106].

Русско-китайская граница на Алтае, и далее на юг, была оформлена в 1883 г., когда на участке от Сайлюгемского хребта до хребта Саур было установлено 7 пограничных знаков и 2 полузнака. Подвергся изменениям участок границы, первоначально установленный Чугучакским договором 1864 г. Он идет от Улан-дабага по более открытой местности через Верхний Иртыш до горы Сауру в Тарбагатайском хребте. Для политиков неудобство этого участка заключалось в том, что местное казахское население, частью подданные России, частью Китая, во время кочевков переходили с «русской» территории на «китайскую», или в обратном направлении, то есть теперь нарушали государственную границу, что приводило не только к недоразумению с пограничной администрацией, но и изъятию скота у кочевников и штрафам, коррупции и взяткам, вторичным налогам с кибиток.

Следующий участок границы простирался от Саурского хребта (горы Музтау) по хребту Тарбагатай до перевала Хабар-асу. 21 сентября 1883 г. был подписан *«Протокол о демаркации русско-китайской границы от перевала Карадабан (хребет Джунгарский Алатау) до перевала Хабар-асу (Тарбагатайский хребет)»*. Приведем сам источник: *«После настоящего установления граничной черты между обоими государствами со стороны Тарбагатайского края от перевала Карадабан, находящегося на юго-западе Тарбагатайского края, до перевала Хабар-асу, находящегося на севере Тарбагатайского края в Тарбагатайском хребте, все земли и все то, что к западу и северу от граничной черты находится, считать принадлежащим России, а земли и все то, что к востоку и югу от граничной черты, считать принадлежащим Китаю. На карте же нарисованное по западную сторону красной черты считается принадлежащим России, а нарисованное по восточную сторону красной черты считается принадлежащим Китаю»*.

4-й пункт Протокола полностью был посвящен казахам-кочевникам: *«До сего киргизы российского ведомства кочевали (летовали и зимовали) в Барлыкских горах, а также и в других местах Тарбагатайского края и пользовались там всеми угодьями местности без всяких обязательств по отношению к китайским властям. Ныне, по утверждению настоящей границы, хотя все означенныя местности и отошли к пределам Дайцинского государства, однако трудно было бы упомянутых киргиз сразу, вдруг переселить на территорию Российского государства, почему для устройства киргиз, кочующих в Барлыкских горах, назначается десятилетний срок, со времени обмена сим Протоколом; а для устройства киргиз, кочующих в других местах Тарбагатайского края, назначается годичный срок со времени обмена сим Протоколом. В течении названных сроков киргизы русского воеводства могут по-прежнему оставаться на местах настоящих кочевков, находящихся в Тарбагатайском крае и ими безвозмездно пользоваться. Киргизы русского ведомства, кочующие в Барлыкских горах, должны быть выдворены в пределы России ко времени окончания десятилетнего срока, если по этому предмету не последует новаго соглашения. Киргизы же русского ведомства, кочующие в других местах Тарбагатайского края, должны быть*

выдворены на левый (южный) берег реки Эмеля и Барлыкские горы, или в русские пределы по окончании годовичного срока со времени обмена сим Протоколом. В течении вышеозначенного десятилетнего срока Дайцинское правительство не будет допускать кочевков своих киргиз, заводить оседлых поселений» [9: 287-289].

Следующий участок границы идет от перевала Хабар-асу до восточной оконечности хребта Алатау, представляя собой условную линию, проведенную с севера на юг согласно Чугучакскому договору и пересмотренному в 1881 г. Санкт-Петербургским договором.

Затем участок границы тянется от хребта Алатау по этому хребту и далее по горам Беджин-тау до перевала Казан-дабан. Участок был определен Чугучакским договором, примыкая на юге у истоков реки Хоргос. Затем от Казан-дабана по реке Хоргос и через реку Или к горам Узунтау и далее до горы Хан-Тенгри (истока реки Нарынкол). Долго оставалась необозначенной пограничными знаками граница, подтвержденная и Чугучакским и Санкт-Петербургскими договорами, по трудно доступному перевалу – от горы Хан-Тенгри, наибольшей и центральной вершины Тяньшанского хребта по водораздельному Тяньшанскому хребту до перевала Бедел в том же хребте. Далее идет Памирский участок, где у перевала Узбел до 1895 г. заканчивалась русско-китайская граница.

Летом 1920 г. председатель Сибревкома И.Н. Смирнов докладывал В.И. Ленину: *«В районе озера Зайсан местными пограничными китайско-монгольскими властями под угрозой военного воздействия потребовано очищение района, занятого около 35 лет русским населением. Я велел передать им, что всякие переговоры о границах должны вестись правительством Пекина с Москвой» [3: 59-60].* Причину выступления китайцев, местные советские работники видели в происках эмигрировавших (бежавших) в Синьцзян богатых казахов Восточного Казахстана, *«стремящихся использовать свои прежние земельные угодья с помощью купленных китайских властей» [Цит. 4: 57].*

Наряду с Иртышским правобережьем (река Алкабек), китайская сторона предъявила претензии на левобережье Иртыша, западнее реки Улькен-Уласты, захватывая во второй половине 1920 г. около 40 верст в глубину и 100 верст на протяжении реки, выставив свой пост у подошвы горы Сарталагам. В лучшем случае, Москвой направлялись в Китай лишь протесты по дипломатическим каналам [5: 472-474]. В то время для РСФСР было важнее разгромить белую эмиграцию в Синьцзяне и вернуть беженцев, чем отстоять этническую территорию казахов. В целом, столетние споры по вопросу линии границы в районе Зайсана были урегулированы Соглашением между Республикой Казахстан и КНР о казахстанско-китайской государственной границе от 26 апреля 1994 г.

7 октября 1864 года в г. Чугучаке было подписано китайско-российское соглашение о делимитации границы, которым была установлена первая линия государственной границы Китая и России на казахской земле. Цинская

империя установила военно-административную систему управления Синьцзянской провинцией. Так, казахи Илийского и Тарбагатайского округов находились в правлении Илийского генерал-губернатора, а дела казахов Алтайского округа решались генерал-губернатором Улясутая и его представителем в Ховде. Но казахам была сохранена и традиционная общественная форма управления (волостные, тысячники, укирдаи, гуны, тайджи). Цинский император не брал на себя также право включать казахов по примеру монголов Халхи в качестве иррегулярных войск в состав вооруженных сил империи. И самое принципиальное, «Цинский двор не считал территорию, которую занимали казахи до падения Джунгарского ханства, составной частью своей империи и рассматривал рубеж между казахскими землями и своими владениями на западе как границу между двумя государствами: *«Надлежит знать [тебе], что весь джунгарский удел полностью [находится] в наших границах. Следует [тебе] с уважением держаться этих рубежей. Не смей самовольно вторгаться и посягать на [их] спокойствие»* [Цит. 7: 24]. Причисление к своим вассалам иноземных владельцев было особой формой внешнеполитической экспансии династии Цин, когда в силу разных причин она фактически не могла включить в состав своей империи территорию то или иного владения, но стремилась не упускать из сферы своего влияния.

Даже по китайским данным, например, на 1946 год, в Синьцзяне ханьцы составляли не более 5% населения [2: 6], а по данным на 1947 г. их численность была почти в 2 раза меньше численности казахов, которые были третьим этносом в Западном регионе Китая [2: 28].

По предварительным данным, VII Всекитайская перепись населения 2020 года зарегистрировала 1 581 200 казахов. По данным самих казахов, проживающих ныне в СУАР КНР, эта цифра доходит до 2 млн. Сведения о динамике численности казахов с 1953 по 2010 год по данным шести Всекитайских переписей населения [12], расчеты по среднему приросту в процентах представлены нами в Таблице 1.

Таблица 1 – Динамика численности казахов в Китае по данным переписей

Численность, человек						Средние темпы прироста, %				
1953	1964	1982	1990	2000	2010	1953– 1964	1964– 1982	1982 – 1990	1990 – 2000	2000 – 2010
5093 75	4916 37	9075 46	11107 58	12504 58	14625 88	– 0,31	4,69	2,79	1,25	1,69

Составлено по [12]: Zhongguo 2010 nian Renkeou pucha fen minzu renkou ziliao. Beijing, 2013. p. 3-4.

В СУАР исторически компактно казахи проживают в Или-Казахской автономной области (ИКАО) – 37,70 %, в Алтайском округе – 23,14 % и Тарбагатайском округе – 17,0 % от общей численности казахов Синьцзяна. Значительная часть казахов расселяется в Чанцзи (Санжы)-Хуэйском (Дунганском) автономном округе – в Мори-Казахском автономном уезде, а также в округе Хами (Кумыл) в Барколь-Казахском автономном уезде.

Учитывая расселение казахов в китайском Алтае, становится понятна и особенность ситуации в целом «Большого Алтая». Она состоит в том, что доминирующим в полиэтнических сообществах приграничных западных регионов КНР, Западной Монголии, России и Восточного Казахстана является казахский этнос, который из века в век проживает на своей этнической территории и, несмотря на границы и вынужденные миграции, объединен общностью происхождения и истории, единой культурой, языком и исламской религией.

Помимо Синьцзян-Уйгурского автономного района, казахи проживают в 22 провинциях и 4 автономных районах Китая, приравненных по статусу к провинциям. За пределами Синьцзяна заметная группа казахов живет в провинции Цинхай и в Аксай-Казахском автономном уезде провинции Ганьсу. Причем, из 26 названных субъектов, СУАР граничит только с тремя: автономным районом Тибет и с провинциями Ганьсу и Цинхай. Еще в 1936 г., после подавления восстания казахов, китайские власти насильно переселили кочевников в Цинхай, расположенный к западу и югу от Цайдамской впадины.

В числе новых семи провинций по расселению казахов – Хубэй, Гуйчжоу, Хайнань, Чжецзян, Фуцзянь, Цзянси и Юньнань, в которых проживали в 2010 г. 10 638 казахов, это в 2,7 раза больше, чем в 1982 г. суммарно в 15-ти провинциях и 4-х автономных районах.

Присутствие казахов в мегаполисах (таблица 2), в которых проживает более 84 млн граждан Китая, отражает качественные изменения в казахской общине в условиях экономической реформы, перехода к рыночной экономике, развития внутренней трудовой миграции за пределы регионов традиционного проживания, увеличивающуюся мобильность населения, и в первую очередь квалифицированных кадров, владеющих китайским языком, в том числе и женщин, а также учебную миграцию молодежи, нацеленной на получение конкурентоспособного образования на китайском языке, востребованном во всех сферах хозяйства, бизнеса. Понятно стремление образованных казахов проявить свой потенциал во внутренних районах Китая, где существует свобода экономической деятельности, бизнеса, большой рынок капитала, труда, спроса рабочей силы, товара, международного туризма.

Сокращение удельного веса казахского населения в КНР, особенно в

Таблица 2 – Казахи в городах КНР особого статуса

Города	Всего, чел.	%	Мужчин ы	%	Женщин ы	%
--------	----------------	---	-------------	---	-------------	---

Пекин	1602	53,9	685	42,76	917	57,24
Шанхай	639	21,5	274	42,88	365	57,12
Тяньцзинь	476	15,9	212	44,54	264	55,46
Чунцин	259	8,7	104	40,15	155	59,85
Итого:	2976	100	1275	42,84	1701	57,16

Составлено по [12]: Zhongguo 2010 nian Renkou pucha fen minzu renkou ziliao. p. 11, 31.

Илийском округе, как показывают переписи населения, произошло «за счет переселения в населенные казахами регионы СУАР ханьского населения из внутренних провинций КНР и значительного естественного прироста других неханьских этносов» [10: 16].

Распад СССР стал главным геополитическим событием прошлого века, повлекшим за собой необратимые последствия. За 1991-2008 гг. Казахстан принял 179 521 казахскую семью в составе 706 052 человек, что положило начало консолидации народа на его исторической и этнической территории. Из Китая переехали 18 784 семей, или 65 191 чел, что составило 9, 23 % от общей численности кандастар. В разрезе стран: из Узбекистана – 59,72 % от общей численности репатриантов, Монголии – 13,7%, Туркменистана – 8,15%, России – 4,65%. В этих странах традиционно преобладает сельское казахское население.

Таблица 3 – Расселение в РК прибывших казахов из Китая (1991 г. – 1 июля 2010 г.)

Области и города республиканского значения	Кол-во семей	Кол-во человек	% от общей численности прибывших из Китая
<i>Северный регион:</i>	8 865	32 966	39,63
Северо-Казахстанская обл.	1	3	-
Павлодарская обл.	6	21	0,02
Западно-Казахстанская обл.	5	32	0,04
Костанайская обл.	1	1	-
Акмолинская обл.	554	2 102	2,53
Актюбинская обл.	116	678	0,82
Восточно-Казахстанская обл.	8 182	30 129	36,22
<i>Центральный регион</i>	1 157	3 597	4,32

Атырауская обл.	-	-	-
Мангистауская обл.	4	12	0,01
Кзылординская обл.	3	6	-
Карагандинская обл.	1 150	3 579	4,30
<i>Южный регион:</i>	<i>13 576</i>	<i>42 927</i>	<i>51,61</i>
Алматинская обл.	13 133	41 145	49,46
Южно-Казахстанская обл.	90	183	0,22
Жамбылская обл.	353	1 599	1,92
<i>Города республиканского значения</i>	<i>1 175</i>	<i>3 691</i>	<i>4,44</i>
Астана	270	1 124	1,35
Алматы	904	2 567	2309
Всего	24 772	83 181	100

См.: [6: 231] Казахская диаспора и репатриация. 1991-2012. Алматы, 2015.

Казахи, прибывшие из Китая, не были представлены в трех из семи областей Северного региона – в Северо-Казахстанской, Павлодарской и Костанайской областях. Не было их и в Атырауской области, отнесенной позже программой «Нурлы кош» к Центральному региону. Еще в двух областях – Мангистауской и Кызылординской проживало всего 7 семей. В основном репатрианты остановили свой выбор в Северном регионе на Восточно-Казахстанской области, а в Южном – на Алматинской области. На историческую родину стали возвращаться дети и внуки тех казахов, которые оказались за кордоном в результате поражения антиколониального восстания 1916 года, во время голода 30-х годов, когда казахи Советского Казахстана спасали жизнь своих родных бегством за пределы Казахской степи.

По нашим подсчетам, около 50% репатриантов из Китая, выбрали для проживания Алматинскую область. Как показывают опросы, их устраивает географическое положение приграничной области, развитые торговые и транспортно-коммуникационные связи с городом Урумчи, благоприятный южный климат, возможность компактного проживания в национальном окружении, среди родственников и земляков, широкое употребление государственного (казахского) языка, близость города Алматы – мощного финансового, инновационного, торгового, культурного, образовательного, туристского и медицинского центра Казахстана.

Из-за долгой адаптации в Казахстане казахи из Китая предпочитали сохранить гражданство КНР, их больше устраивал вариант получения вида на жительство иностранца в Республике Казахстан, что позволяет им

беспрепятственно выезжать из Китая и находиться на территории Казахстана.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Аманжолова З.А., Атанов М.М., Турарбеков Б.Ш. Правда о государственной границе Республики Казахстан / под общей ред. К.К. Токаева. Изд. 3-е, доп., перер. – Алматы: Жибек жолы, 2014. – 228 с.
2. Богословский В.А., Москалев А.А. Национальный вопрос в Китае (1911–1949). – М.: Наука, 1984. – 264 с.
3. Дальневосточная политика Советской России (1920–1922). Сб. док. Сиб. бюро ЦК РКП (б) и Сиб. революц. ком. / Гос. арх. Новосибир. обл.; [Сост.: М.П. Малышева, В.С. Познанский]. – Новосибирск: Сиб. хронограф, 1996. – 370 с.
4. Дацышен В.Г. Русско-китайские территориальные споры в районе Зайсана в первой трети XX в.» // Международные отношения в Центральной Азии: история и современность: Материалы Междунар. научн. конф. Барнаул, 31 мая – 1 июня 2013 г. – Барнаул: АЗБУКА, 2013. – С. 56–60.
5. Документы внешней политики СССР. Т. III: 1 июля 1920 – 18 марта 1921 / Под ред. Г.А. Белова и др. Пред. Ком. А.А. Громыко. – М.: Госполитиздат, 1959. – 724 с.
6. Казахская диаспора и репатриация. 1991–2012: Коллективная монография. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2021. – 568 с.
7. Кузнецов В.С. Цинская империя на рубежах Центральной Азии (вторая половина XVIII – первая половина XIX в.). – Новосибирск: «Наука» Сибирское отделение, 1983. – 126 с.
8. Мұқаметханұлы Н. Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 250 б.
9. Сборник пограничных договоров, заключенных Россией с соседними государствами. – СПб., 1891. – С. 287–289.
10. Сыроежкин К.Л. Казахи в КНР: очерки социально-экономического и культурного развития. – Алматы; ИРК, 1994. – 118 с.
11. Шыңжан қазақтарының қоныс аудару тарихы. / Қытай тілінен аударылған. – Бейджин: Ұлттар баспасы, 1999. – 602 б. (төте жазу).
12. Zhongguo 2010 nian Renkeou pucha fen minzu renkou ziliao. – Beijing, 2013. – 1044 p. (кит.яз.).

Статья подготовлена в рамках проекта Некоммерческого акционерного общества «Фонд Отандастар» на тему «Изучение истории заселения казахами территорий, приграничных с Казахстаном».

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УЗБЕКИСТАНЕ (1917-1991гг.)

А. Х. Рахманкулова

Ташкентский государственный педагогический университет имени

Низами,

Ташкент, Узбекистан

[*adolat05@mail.ru*](mailto:adolat05@mail.ru)

Аннотация. *В научной статье рассматривается формирование многонациональности в Узбекистане в XX веке. Здесь проживают более 130 наций и народностей. Земля Узбекистана для многих представителей малых и больших этносов издревле стала родиной. Но каждое этническое меньшинство обрело здесь свой дом в результате различных исторических событий. С начала XX века в республике наблюдалось значительное увеличение населения, которое связано с миграционными процессами. Особенно отличается советский путь развития многонациональности, когда многие народы были насильственно переселены в Узбекистан. В результате увеличилась численность населения и изменилась национальная структура Узбекистана.*

Ключевые слова: *миграционные процессы, переселение народов, национальный состав, Узбекистан.*

MIGRATION PROCESSES IN UZBEKISTAN (1917-1991 yu.)

Adolat Kh. Rakhmankulova

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami,

Tashkent, Uzbekistan

Annotation. *The scientific article discusses the formation of multinationality in Uzbekistan in the 20th century. More than 130 nations and nationalities live here. The land of Uzbekistan has become a homeland for many representatives of small and large ethnic groups since ancient times. But each ethnic minority found its home here as a result of various historical events. Since the beginning of the 20th century, a significant increase in the population has been observed in the republic, which is associated with migration processes. The Soviet path of development of multinationality is especially different, when many peoples were forcibly resettled in Uzbekistan. As a result, the population increased and the national structure of Uzbekistan changed.*

Key words: *migration processes, resettlement of peoples, national composition, Uzbekistan.*

С начала XX века в Узбекистане наблюдалось значительное увеличение населения, которое связано с миграционными процессами. Особенно отличается советский путь развития многонациональности. Исторические

события 1917 года, экономическая разруха, вызванная гражданской войной, голод 1920 гг., все эти процессы вызвали изменения численности и состава населения. В частности, с весны 1921 г. наблюдается миграционный приток жителей из голодающих областей России. По данным узбекского учёного А. Расулова около 500 000 голодающего населения Поволжья и Приуралья были эвакуированы в Туркестан [20: 198]. Было рекомендовано поселять их, прежде всего, «среди земледельческого населения Сырдарьинской, Самаркандской» областей.

Перепись населения 1926 г., проведённая после национально-государственного размежевания и образования Узбекской ССР, показала, что на территории нынешнего Узбекистана проживало 5 267 658 человек. Эта перепись вскрыла в Узбекистане и достаточно пёструю этнодемографическую картину. Она зафиксировала проживание в стране более 65 различных народностей. В частности, по переписи 1926 г. численность узбеков составила – 3 475 340 чел., таджиков – 967 728 чел., казахов – 106 980 чел., киргизов – 90 743 чел., каракалпаков – 26 563 чел., туркмен – 25 954 чел., восточнославянской диаспоры составила более 275 тыс. чел., татар – 28 401 человек [4: 8-9.].

В советский период миграционные процессы складываются под влиянием социально-политических и экономических факторов в стране. Политика индустриализации, создание новых индустриальных объектов, репрессивная политика против различных слоёв населения, коллективизация, принудительное переселение народов стали причиной миграции населения из других регионов СССР в Узбекистан и другие республики Центральной Азии.

В процессе осуществления политики индустриализации, в национальные республики СССР направлялись опытные специалисты и рабочие из центральных и западных республик страны. Так, в июле 1930 г. из текстильных центров страны было направлено в Узбекистан 300 квалифицированных ткачей и прядильщиков, составивших основное ядро рабочих новых текстильных предприятий республики. В 1931 году прибыло в общей сложности 15 тыс. рабочих разных профессий. В годы первой пятилетки в крупную промышленность Узбекистана влилось 57 тыс. рабочих, из них только 4 тыс. человек составляли рабочие местных национальностей [2: 57]. Всего в 1933-1938 годы в Узбекистан на промышленные новостройки прибыло 650 тыс. человек, в том числе 94,3 тыс. человек из России [16: 78].

Конец 1920-х - 1930-х годов характеризуется массовыми репрессиями по всей стране. В первую очередь репрессиям подвергались относительно зажиточные слои сельского населения, которым угрожало принудительное выселение. В частности, в 1929 г. в Узбекистане было арестовано в связи с хлебозаготовками 190 человек, а всего подверглись аресту 1745 человек, более половины, которых составляли бедняки и середняки; в Туркмении, соответственно – 78 и 1211 человек (большая часть середняки и бедняки); в Таджикистане – 61 и 248; в Киргизии – 99 и 365 человек. В Казахстане было осуждено свыше 34 тыс. «баев и кулаков», у которых изъяли 631 тыс. пудов

зерна, т.е. примерно по три центнера на одно хозяйство. В 1933 г. в Казахстане сложилась исключительно тяжёлая ситуация. «Большой скачок» в животноводстве (вплоть до поголовного обобществления скота, даже мелкого) и политика принудительного «оседания» кочевого и полукочевого казахского народа обернулись не только голодом и гибелью от 1 и до 2 млн. чел., но и массовой откочёвкой казахов. Половина уцелевшего населения (1030 тыс. человек) откочевала в годы голода за пределы республики, в частности, в Узбекистан и Каракалпакию. В межпереписной период 1926-1939 гг. за счёт мигрантов численность казахов возросла в Узбекистане в 1,7 раза [1: 67].

Сплошная коллективизация сельского хозяйства в 1929-1933 гг. сопровождалась раскулачиванием части крестьян. В конце 1929 - начале 1930 г. в некоторых краях и областях по решениям местных органов власти началось принудительное переселение кулаков за пределы края (области) с конфискацией имущества. Постановлением ЦК ВКП(б) «О мероприятиях по ликвидации кулацких хозяйств в районах сплошной коллективизации» от 30 января 1930 г. были начаты массовые репрессии против крестьянства. В 1932 г. на спецпоселение поступило 71236 чел., причём большая их часть (39,4%) была направлена в Среднюю Азию, в том числе и в Узбекистан [19: 77]. Расселяли кулаков небольшими посёлками в так называемые «*трудовые посёлки*». Для них существовал ещё и филиал ГУЛАГа САЗЛАГ. По состоянию на 1 января 1941 года в трудпосёлках НКВД Узбекской ССР находилось 12078 человек [7: 111]. Трудпоселенцы были из 23 разных национальностей. Они были переданы для трудового использования Народному комиссариату совхозов, Народному комиссариату пищевой промышленности, Народному комиссариату земледелия и НКВД УзССР.

В 1930-е гг. в СССР начала широко осуществляться депортация целых народов. Одними из первых насильственному переселению подверглись в 1937 году корейцы из Дальнего Востока России. Постановлением (№1428-326) СНК СССР и ЦК ВКП(б) «О выселении корейского населения из пограничных районов Дальневосточного края» от 21 августа 1937 г., «в целях пресечения проникновения японского шпионажа в Дальневосточный край» было решено выселить все корейское население 23 пограничных районов и переселить в Южно-Казахстанскую область, в районы Аральского моря, Балхаша и Узбекскую ССР [8: 27-28]. Согласно архивным данным на 13 ноября 1937 г. в Узбекистане было расселено 16307 хозяйств (корейских хозяйств - А.Р.), т.е. 74 500 корейцев [22: 130].

Следует сказать, что массовое принудительное переселение, планомерная, добровольно-вынужденная миграция увеличили численность переселенцев в Узбекистане, изменила национальную структуру населения. Согласно переписи 1939 г. в Узбекистане уже проживало 727 331 русских (11,6 % от всего населения), 305 416 казахов (4,9%), 147 157 татар (2,3%), 72 942 корейцев (1,2%), 70 577 украинцев (1,1%). За 1926-1939 годы удельный вес основной национальности республики сократился и составил в 1939 году – 65,1%. В то же время за этот период количество узбеков в республике

увеличилось на 524 700 человек и достигло в 1939 году – 4 081 096 человек [5: 73].

Вторая мировая война имела для Узбекистана самые разнообразные демографические последствия. В том числе, она непосредственно отразилась и на особенностях национального состава населения республики. В результате призыва на фронт самой репродуктивно активной части мужчин, резкого сокращения среди населения вступления в браки и заметного снижения рождаемости происходит снижение прироста коренного населения. А миграция населения с точки зрения демографического роста в военные годы для Узбекистана имела большой положительный эффект.

В Узбекистан за первые годы войны были эвакуированы целые заводы, фабрики, научно-исследовательские учреждения, высшие учебные заведения из России, Украины, Белоруссии и других республик. Только с лета 1941 по декабрь 1942 г. общее число эвакуированных составило 786 866 человек [17: 184]. В Ташкент с начала июля 1941 по 1 февраля 1942 г. прибыло и получило прописку 55 тыс. человек из них почти 27 тыс. евреев, 21 тыс. русских, 4,5 тыс. украинцев, 582 белоруса, 493 армянина, 410 татар [12: 334]. Всего за годы войны в Узбекистан прибыло более 1,5 миллионов эвакуированных жителей России, Украины, Белоруссии и Молдавии. Сотни тысяч детей нашли приют в детских домах, в узбекских семьях. Всего за годы войны Узбекистан принял более 250 тыс. детей, тысячу детских домов из Польши, Прибалтики, Украины, России.

В Узбекистане было размещено 35 000 поляков, в основном из Пермской области и Марийской АССР, которые перед началом Второй мировой войны были депортированы в эти районы из Западной Украины и Белоруссии. На территории Узбекистана шло формирование польской армии генерала В. Андерса, насчитывающей к 25 октября 1941 г. около 42 тыс. человек.

В годы войны продолжалась практика депортаций народов в Узбекистан. В 1943–1944 гг. в Узбекистан были депортированы калмыки, народы из Крыма и Кавказа и другие народности. По постановлению СНК СССР от 14 октября 1943 г. (за №1118-342сс) «*Вопросы НКВД СССР*», из Карачаевской Автономной области были высланы лица карачаевской национальности. Начиная со 2 ноября 1943 г. всего было выселено 69 267 чел. карачаевцев, из них 353 чел. в Узбекистан. По постановлению СНК от 28 декабря 1943 г. (№1432/425сс) «*О выселении калмыков, проживающих в Калмыцкой АССР*» с декабря 1943 г. по июнь 1944 г. были высланы из Калмыкии – 93 000 чел., из других областей 4000 чел. калмыков. К началу 1945 г. в Узбекистане было размещено 538 калмыков. Согласно инструкции НКВД СССР от 29 января 1944 г. «*О порядке проведения выселения чеченцев и ингушей*» и постановления ГКО от 31 января 1944 г. за №5073сс, из Чечено-Ингушской, Дагестанской АССР и из других областей зимой-весной 1944 г. были высланы 493 269 человек. Из общего числа этих народов в Узбекской ССР было расселено 334 человек. Согласно постановлению ГОКО от 5 марта

1944 г. (за №5309сс) «О выселении балкарцев из Кабардино-Балкарской АССР и из Клухорского района Грузинской ССР», было выселено более 38 000 балкарцев, из всех выселенных в Узбекистане было расселено 419 человек.

Согласно постановлению ГОКО от 11 мая 1944 г. (за №5859сс) «О крымских татарах», было установлено всех татар «выселить с территории Крыма и поселить их на постоянное жительство в качестве спецпоселенцев в районах Узбекской ССР». Из Крымской АССР было вывезено 191 014 крымских татар [3:217]. К 11 июня 1944 г. в Узбекистане было расселено 35 275 семей, 151 604 чел. крымских татар, в том числе: 26 749 мужчин, 53 537 женщин, 71 318 детей. Вместе с крымскими татарами в Узбекистане было расселено 5–6 тысяч чел. крымских цыган. Народы из Крыма были расселены в 62 районах семи областей республики. После крымских татар, согласно постановлению ГОКО от 2 июня 1944 г. (за №5984) «О выселении с территории Крымской АССР болгар, греков и армян» и постановлению ГОКО от 24 июня 1944 г. (за №6100) «О выселении из Крыма в Узбекистан турецких, греческих, и иранских подданных с просроченными паспортами территории» из Крыма было выселено 41 854 чел. греков, болгар, армян, немцев, итальянцев, румын, а также подданных иностранных государств. Из Крыма в Узбекистан были выселены 3652 чел. иноподданных, из них были 3531 – греческого, 105 – турецкого и 16 человек – иранского подданства (местных жителей турецкого, греческого и иранского подданства, имеющих на руках турецкие, греческие и иранские паспорта), которые были направлены в Ферганскую область Узбекистана. Таким образом, из Крыма всего было выселено 225 009 человек [9: 67-67(об).], в Узбекистане было расселено 155 256 человека.

Следующими были выселены народы Месхетии Грузинской ССР. Согласно постановлению ГОКО от 31 июля 1944 г. (за №6279сс) «О переселении из пограничной полосы Грузинской ССР турок-месхетинцев, курдов и хемшилов» [21: 22], в «...целях улучшения условий охраны государственной границы Грузинской ССР» из пограничной полосы Грузинской ССР – Ахалцихского, Адигенского, Аспиндзского, Ахалкалакского, Богдановского районов и Аджарской АССР было всего переселено 92307 человек – турок-месхетинцев, курдов и хемшилов. Всего с 25 ноября по 13 декабря 1944 г. в Узбекскую ССР поступило 29 эшелонов из Грузии. К началу 1945 г. в Узбекистане было размещено 53827 чел. из Грузии [18: 462].

На 1 апреля 1945 г. на учёте Отдела спецпоселений НКВД СССР числилось 2 212 126 спецпереселенцев и ссыльнопоселенцев. География их расселения в республиках Центральной Азии выглядела следующим образом: Казахская ССР – 846 065, Узбекская ССР – 192 638, Киргизская ССР – 124 487, Таджикская ССР – 5595, Туркменская ССР – 1680 человека [10: 2]. Узбекистан занимал второе место по размещению спецпоселенцев и ссыльнопоселенцев в стране (после Казахстана). В послевоенный период были высланы так называемые «власовцы», к середине 1949 г. выселенцы из Молдавии. Эти

контингенты частично были направлены в Узбекистан. На 1 июля 1952 г. в республике состояло на учёте 186 310 спецпоселенцев, они были расселены по областям республики [11: 314]. Таким образом, изучение политики принудительных переселений, депортаций народов позволяет сделать вывод, что политика тоталитарного режима была направлена на ограничение и ущемление личных, социальных, политических и гражданских прав насильственно выселенных народов. Принудительное переселение народов привело к огромным человеческим жертвам, моральным и политическим потерям. Но следует сказать, что переселение народов непосредственно отразилось на особенностях национального состава населения Узбекистана.

В 1949 г. после поражения в гражданской войне (1946-1949 гг.) в Греции, часть борцов греческого Сопротивления ушла в подполье, другая прибыла в СССР. На территории Узбекской ССР в 14 жилых городках в черте Ташкента (Ялангач, Янги-Юль, Беговат, Чирчик и др.) было размещено 12 020 греческих политэмигрантов (женщин – 3 245, детей до 12 лет – 38, подростков 13-16 лет – 296 человек). Национальный состав политэмигрантов был следующим: греков – 75,7%, македонцев – 24%, других национальностей – 0,3%, причём рабочих было 12,2%, крестьян – 63,5%, ремесленников – 14,8%, служащих – 3,0%, проч их – 6,5% [14: 20]. До 1957 года продолжалось воссоединение семей (приехало около 3.000 детей со своими матерями), и состав политэмигрантов из Греции составил примерно 15.000 человек.

В последующие годы нарастание численности некоренного населения в Узбекистане продолжалось, хотя темпы процесса снизились. Это связано с тем, что с окончанием войны европейцы – русские, украинцы, белорусы, евреи и другие их представители, эвакуированные сюда в годы войны, начинают возвращаться в свои родные места. Всесоюзной переписью населения 1959 г. было зафиксировано немногим более 100 различных наций. Согласно данной переписи в 1959 г. количество русских, проживающих в Узбекистане, перевалило миллионный рубеж. В национальном составе республики их удельный вес по сравнению с 1939 годом вырос на 1,9% и составил 13,4%. За это время численность русских в Узбекистане выросла на 324,4 тыс. человек или увеличилась в 1,6 раза. Особенно резко возросла в республике в этот период численность татар, евреев, белорусов, осетин, башкир, чувашей, азербайджанцев, уйгур и др. Например, в 1959 году по сравнению с 1939 годом количество азербайджанцев, проживающих в Узбекистане, увеличилось более чем в 11 раз, осетин – почти в 5 раз, башкир, белорусов, корейцев, татар, чувашей, уйгур, евреев в 2 раза и более. По данным всесоюзной переписи 1959 года в Узбекистане проживало татар – 444,8 тыс. чел., корейцев – 138,5 тыс. чел., евреев – 94,3 тыс. чел, украинцев – 87,4 тыс. чел., армян – 40,5% тыс. чел., азербайджанцев – 27,4 тыс. чел. и т. д. [6: 13]

На рассматриваемом этапе демографической истории Узбекистана происходит дальнейший рост численности славянского населения (русских и украинцев), а также соседних народов Средней Азии. Это во многом было связано с завозом рабочей силы на предприятия добывающего, химического

комплекса для освоения целинных земель. Последней крупной, единовременной миграцией в Узбекистан стал приезд строителей после землетрясения 1966 года. Для восстановления столицы Узбекистана сюда были направлены большие группы строителей из России, Украины, Белоруссии, Прибалтики и других мест. Часть из них осталась на постоянное жительство. За 1966-1969 гг. население Ташкента увеличилось на 204 000 человек разных национальностей. В результате всех этих перемещений произошёл рост этнической мозаичности населения Узбекистана, сформировались новые этнические диаспоры [13:335].

Перепись 1970 г. отразила новую тенденцию. Было зафиксировано около 120 различных национальностей. Последняя перепись населения в Узбекистане прошла в 1989 году. Согласно переписи численность населения Узбекистана достигла 19 810 077 человек. Было зафиксировано более 130 представителей различных национальностей. Согласно переписи 71,4% населения составили узбеки, 8,3% - русские, 4,75 – таджики, 4,1% - казахи, 2,4% - татары, 2,1% - каракалпаки, татары крымские – 1,0% (188 772 чел.), корейцы – 1,0% (183 140 чел.), турки – 0,5% (106 302 чел.), армяне – 0,3% (50537чел.), немцы – 0,2% (39 809 чел.), греки – 0,05% (10 453 чел.) [15: 51-68] и другие.

Таким образом, в советский период миграционные процессы складываются под влиянием социально-политических и экономических факторов в стране. В результате миграционных перемещений народов увеличилась численность и была сформирована многонациональная структура населения Узбекистана.

Литература

1. Абылхожин Ж. Б., Козыбаев М. К., Татимов М.Б. Казахстанская трагедия // Вопросы истории, 1989, №7. – С. 67.
2. Ата-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р. Узбекистан многонациональный: историко-демографический аспект. Т., 1998. - С. 57.
3. Бугай Н. Ф. Народы Украины в «Особой папке Сталина». – М.: Наука, 2006. - С. 217.
4. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т.15. – М., 1928-1929. – С. 8-9.
5. Всесоюзная перепись населения 1939 года: Основные итоги. – М.: Наука, 1992, 1992. – С. 73.
6. Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения Узбекской ССР. - http://www.demoscope.ru/weekly/spp/sng_nac_59.php?reg=13. – 08.05.2022.
7. ГАРФ (Государственный архив Российской Федерации), Ф. Р-9479, Оп. 1. Д. 62, Л. 111.
8. ГАРФ, Ф. Р-5446. Оп. 1в. Д. 497. Л. 27-28.
9. ГАРФ, Ф. 9479, Оп. 1с. Д. 180. Л. 67-67 (об).
10. ГАРФ, Ф. 9479, Оп. 1. Д. 257. Л. 2.

11. ГАРФ, Ф. 9479, Оп. 1. Л. 314.
12. Гентшке В. Миграционные потоки и их влияние на этнический состав населения Узбекистана (конец XIX – XX вв.). TRANSOXIANA. Тарих ва маданият. История и культура. History and culture. Сборник научных статей. - Ташкент, 2004. – С. 334.
13. Гентшке В. Миграционные потоки и их влияние на этнический состав населения Узбекистана (конец XIX – XX вв.). TRANSOXIANA. Тарих ва маданият. История и культура. History and culture. Сборник научных статей. - Ташкент, 2004. – С. 335.
14. Жильцов Ю. В. История пребывания и трудовой деятельности греческих политэмигрантов в СССР. (На материалах Узбекской ССР): автореф. дис. ... канд. ист. наук. Ташкент, 1977. – С. 20.
15. Итоги всесоюзной переписи населения 1989 года. Национальный состав населения Узбекской ССР. - Т., 1990. – С. 51-68.
16. Мельникова Т. С. Формирование промышленных кадров в Узбекистане. – Ташкент, 1956. - С. 78.
17. Мулладжанов И. Р. Народонаселение Узбекской ССР (Социально-экономический очерк). – Ташкент, 1967. – С.184.
18. НА РУз (Национальный архив Республики Узбекистан). Ф. 314, Оп. 7, Д. 26. Л. 462.
19. Полян П. М. Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР. М. 2001. С. 77.
20. Расулов А. Туркистон ва Волгабўйи, Урал олди халқлари ўртасидаги муносабатлар (1917-1924 йиллар). – Тошкент, 2005. – С. 198. (на узб. яз.)
21. РГАСПИ (Российский Государственный архив социально-политической истории). Ф. 644, Оп. 1. Д. 285. Л. 22.
22. ЦГА РУз (Центральный государственный архив Республики Узбекистан), Ф. 837. Оп. 32. Д. 593. Л. 130.

**ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИИ НА УРБАНИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В
СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)**

*Нурбаев Ж. Е.,
к.и.н., и.о. доцента кафедры регионоведения
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
nur1282@mail.ru*

Казахстан в новой политической обстановке, на пороге построения Второй республики, ставит ряд важнейших задач для решения проблем, нуждающихся в анализе и перспективном решении. В этой связи в исторической науке особую актуальность приобретает объективный анализ социально-политических и этно-демографических тенденций и явлений предшествующего периода. В частности, миграционные процессы в период Нового времени и какое влияние они оказывали на процессы урбанизации в Казахстане. Такой ретроспективный анализ необходим для того, чтобы учесть опыт прошлых лет при решении острых современных социальных и демографических проблем.

Миграционные потоки в Новое время шли в основном с запада на восток и характеризовались рядом особенностей. Во-первых, это было обусловлено движением Российской империи на восток, колониальными приобретениями в Азии. Само это движение сначала было военным или казачьим. Казачьи войска, продвигаясь вглубь евразийского континента, для закрепления на той или иной территории строили военные укрепления. Со строительством ряда военных форпостов образовывались целые военные укрепленные линии. Самые крупные форпосты, которые находились в выгодном географическом положении, вблизи рек, на пересечении караванных путей, со временем трансформировались в города.

Следующим этапом колониальной политики являлась крестьянская колонизация. Завершение завоевания Казахстана совпало с буржуазными реформами в России середины XIX в. Отмена крепостного, права не разрешила аграрного вопроса. Крестьянские волнения продолжались. В этих условиях правительство приняло ряд мер по отвлечению крестьян от революционного движения. Одна из них — активизация переселенческой политики. Переселение крестьянства на восточные окраины не только разрешало земельный голод в центральных губерниях России, но и создавало в их лице опору правительства на новом месте. Поэтому царское правительство в середине 60-х годов XIX века перешло от военно-казачьей колонизации к массовой крестьянской. Путем колонизации Сибири, северных, западных и юго-восточных районов Казахстана царизм рассчитывал переселить крестьян из внутренних губерний и создать в их лице социальную опору на национальных окраинах [1].

Появление городов в Северном Казахстане ускорила крестьянская колонизация. Для административно-территориального управления пришлым и коренным населением, тех городов, что возникли в XVIII веке, было недостаточно. Триггером появления городов в регионе послужили реформы 1867 - 1868 годы в результате которых территорию Казахстана объявили государственной собственностью империи. Планомерное переселение российских крестьян почти во все области края началось в 70-е годы и массовый характер приобрело в 80-е годы XIX века.

В 1878 году вышел Закон о заселении степных территорий Средней Азии. Так появились переселенцы из Центральных губерний России, Украины и т. д.

Первые появления крестьян-переселенцев в северных районах Казахстана следует отнести к 40–50-м гг. XIX в. В конце 60-х гг. XIX в. большой наплыв переселенцев на эти территории, заставил ввести специальные правила об устройстве переселенцев в Акмолинской области, согласно которым на каждую душу мужского пола из числа переселенцев предоставлялось не менее 18 дес. и не более 30 дес. земли. До первого (в 1879 г.) официального разрешения на образование в крае русского населения таких семей в Акмолинской области проживало 317. Состояние крестьянской колонизации Казахстана в 70-х гг. XIX в. можно представить по отчету генерал-губернатора Западной Сибири Н.Г. Казнакова от 1875 г.: «Положение степных областей», – читаем мы в отчете, – «требует особенного внимания. Доколе киргизы (казахи – Ж.Н.) будут одинаково совершать в пустынных пространствах степей огромные орбиты своих кочевков, вдали от русского населения, они останутся верноподданными лишь по названию и будут числиться русскими по переписям». Поднимая вопрос о необходимости заселения Казахского края чисто земледельческим элементом – крестьянами, генерал-губернатор Казнаков ставил для новой колонизации широкие задачи и вполне определенно намечал ее основные принципы: «осторожное, без стеснения кочевого населения водворение внутри степей оседлого населения» [2, С.156]. Данное заявление было поддержано центральной властью. Поэтому решено было образовать на казахских землях переселенческие поселения, которые предполагалось размещать главным образом при почтовых и коммерческих трактах, так как это удобно для передвижения торговых транспортов. Так по Временным правилам о переселении в Акмолинскую от 1879 г., поселения для водворения 800 душ муж. пола решено было основать вдоль дорог Кокчетав – Акмолинск, Акмолинск – Омск.

В 1889 г. было принято специальное правительственное распоряжение, которым в качестве мест необходимых для дальнейшей колонизации были определены Акмолинская и Семипалатинская области. Этот закон закрепил все льготы, предоставляемые ранее: переселенцы освобождались от уплаты казенных сборов и арендных платежей сроком на три года, предоставлялась отсрочка в отбывании воинской повинности на три года. Нарастающие масштабы миграций были связаны, как с правовым узаконением переселения, так и с сильнейшим голодом 1891–1892 г. в центральных губерниях России. Всего за 1890–1895 гг. по официальным данным в Акмолинскую область прибыло 43392 чел. [3, С.134].

Согласно «Временным правилам для образования переселенческих и запасных участков в районе Сибирской железной дороги», утвержденным 13 июня 1893 г., на местах учреждались временные комиссии, решавшие вопрос об изъятии земли под переселенческие и запасные участки. С 1893 г. в Акмолинской области начала работать 1-я межевая партия по отведению

переселенческих участков. Так межевые партии Тобольской, Томской губерний и Акмолинской области должны были в течении ближайших 3–4 лет в 200–верстной полосе вдоль линии транссибирской железной дороги отвести до 11 млн. дес. земли. В трех уездах Акмолинско области – Петропавловском, Кокчетавском и Омском – выделили 2421503 дес. лучшей земли, куда предполагалось переселить 160 тыс. крестьян [4, С.140]. В мае 1893 г. межевая партия Акмолинской области приступила к съемочным работам в Петропавловском уезде. К концу 1893 г. она образовала 23 участка (общей площадью около 280 тыс. дес.), которые были разрешены «Временной комиссией» к зачислению в «переселенческий фонд» [5, С.103]. По данным В. Черникова, менее чем за месяц в Кокчетавском уезде Комитетом Сибирской железной дороги было устроено 8500 чел., в Акмолинском – 2500 и Атбасарском – 1000. [3, С.134]. Еще в 1885 г. царским правительством был образован «Западно-Сибирский переселенческий отряд», который в 1893 г. заготовил под переселенческие участки в Акмолинской области до 280 тысяч десятин земли, куда к тому времени переселилось 12400 крестьян. Однако изъятые у крестьян Акмолинской области «лишние» земли не отвечали потребностям новоселов. Поэтому уже в 1894–1895 гг. в Комитете Сибирской железной дороги остро встал вопрос о необходимости повсеместного обследования территории Тургайской, Семипалатинской и Акмолинской областей с целью определения количества «лишней» земли и зачисления ее в переселенческий фонд [4, С.140, 5, С.104].

По решению министерства и земледелия и государственных имуществ был создан специальный орган – комиссия во главе с Ф.А. Щербиной для изучения и направления работ по образованию переселенческих и запасных участков и разработки рекомендаций. В период с 1896 – по 1902 гг. были исследованы 12 уездов Степного генерал-губернаторства, в том числе 5 уездов Акмолинской области – Омский, Петропавловский, Акмолинский, Атбасарский, Кокчетавский. В итоге казахам было оставлено 63 % земель из прежней площади, потери составляли почти 40 % наиболее плодородных земель. Всего за 1896–1905 гг. численность переселенцев в Акмолинской области составила 162033 чел. [6].

Изданный П.А. Столыпиным указ «О праве выхода крестьян из общины на хутора» (от 9 ноября 1906 г.) и «Правила переселения на казенные земли» стали основой новой аграрной переселенческой политики. В результате крестьянское движение на территорию Казахстана достигает небывалого за всю предыдущую историю размаха. Если в 1901–1905 гг. среднегодовое число переселенцев в Акмолинскую область составило 7675 человек, то в 1906–1909 гг. их численность возросла до 80761 человек [3, С.135-136]. Печальным итогом реформы стало массовое обезземеливание казахского населения, обнищание, и, как следствие, возрастание социальной напряженности. По уездам и областям Степного края процент изымаемых земель распределялся неравномерно. Так, в Омском уезде это было 52 % от всех земель, в Акмолинском – 73 % и т.д. [7, С.113].

Осенью 1910 г. было созвано Особое совещание, на котором была разработана «Записка председателя Совета министров и Главного управления земледелия и землеустройства о поездке в Сибирь и Поволжье в 1910 г.». В соответствии с «новым курсом» переселенческой политики лучшая часть земельного фонда отводится под участки единоличного владения. Особенно много таких участков было образовано в Акмолинской области, где в 1910 г. для этих целей было выделено 18851 десятина, в 1912 г. – 241557 десятин, в то время как под участки общинного пользования – 120515 десятин. «Новый курс» не мог ослабить остроту аграрного кризиса, охватившего районы колонизации. Выражением его было резкое сокращение размеров прямого движения. Среднегодовое число переселенцев в 1910–1914 гг. по сравнению с 1906–1909 гг. сократилось в Акмолинскую область с 80761 до 33343. За 1910–1914 гг. обратное движение крестьян по Акмолинской области составило 41,8 % [3, С.138].

Таким образом, города Северного Казахстана были образованы в связи с многими факторами. Одним из самых первых являлась казачья колонизация. И появление многих городов страны связано именно с этим. Например, Павлодар и Петропавловск выросли в качестве городов из небольших казачьих укреплений и форпостов.

Возникновение города Кокшетау является следствием реализации реформы 1822 и 1924 годов. В это время на территории Северного Казахстана шло строительство приказов и казачьих станиц. 22 июня 1822 года император Александр I подписал ряд законопроектов по управлению Сибирью. В их числе «Устав об управлении Сибирских киргизов» (казахов).

Интересна история появления таких городов, как Торгай, Атбасар и Иргиз. Безусловно, что возникновение этих городов имеют большое количество других, социально-экономических причин. Однако, их история непосредственно связана с самым мощным антиколониальным движением под руководством Кенесары Касымова в середине XIX века.

Современные города Актобе и Костанай являлись продуктом реформ 1867-1868 годов и как следствие – массового переселения крестьян из западных регионов России.

Более детальную картину роста и упадка некоторых городов можно судить по таким статистическим источникам, как Памятные книжки различных областей. В качестве демонстративной картины приведем пример Памятной книжки Акмолинской области, в которую входили 5 городов (информация по городу Омск приводится не будет).

Таблица 1. Количество жителей в городах Акмолинской области [8]

№	Город	Год основания	Количество жителей в 1887 году	Количество жителей в 1915 году
1	Петропавловск	1752	48089	50075

2	Кокшетау	1824	5755	4787
3	Атбасар	1845	1557	3310
4	Акмолинск	1834	4743	18740

В 1845 году берет начало история Иргиза. Статус города получает в 1868 году. На 1881 год численность населения Иргиза составляла 921 человек (695 мужчин и 226 женщин). По переписи населения 1897 год в Иргизе было 1523 жителя. В городе функционировало два православных храма, двухклассное русско-казахское (с казахским интернатом) мужское училище, женское одноклассное городское училище, городская общественная библиотека, приёмный покой, гостиный двор, пожарный обоз. Вблизи Иргиза была разведена городская роща, в которой были посажены плодовые и другие деревья. Главным занятием жителей была торговля.

В 1869 году основан город Актобе. Рост Актюбинска не был похож на «поразительно быстрый» темп развития Кустаная, однако затем он не сменился периодом убыли и упадка, как это случилось в Кустанае. К июлю 1886 года число дворов в Актюбинске достигло 177, но в голодные 1891—1892 годы многие жители покинули город. С 1893 года население опять начало возрастать. К 1895 году в городе значилось уже 2263 жителей. По данным «Полного географического описания» 1903 года, население Актюбинска в последней четверти XIX века достигло 4311 жителей. [9]

Население Костаная, возникшего в 1879 году, за 18 лет увеличилось в 2,5 раза и достигло 14,3 тысячи человек.

Таким образом, потоки переселенцев были неравномерны и большей частью были направлены в северные регионы Казахстана, климатические условия в которых были сходны с пограничными территориями России и были наиболее пригодны для земледелия. В результате крупных миграционных потоков из мононационального края Казахстан стал многонациональным, увеличивается численность и удельный вес славянского населения. К началу XX в. на территории Казахстана сложилась сложная полиэтничная и многоконфессиональная структура.

Появление городов в Северном Казахстане связано с колониальной политикой Российской империи. Сначала с казачьей, затем с крестьянской колонизацией. Города возникают как центры военного, административно-территориального управления, а также выполняют социально-культурное и другие функции.

Список использованных источников и литературы

1. Переселенческое движение в Казахстан во второй половине XIX в. // <https://e-history.kz/ru/history-of-kazakhstan/show/9198/> (Дата обращения 22.01.2022)

2. Седельников А.Н., Букейханов А.Н., Чадов С.Д. Исторические судьбы киргизского края и культурные его успехи // Киргизский край. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т.18. СПб., 1903.
3. Черников В.С. Крестьянская колонизация Северного Казахстана в эпоху капитализма // История СССР, 1982, №6. С.132–141.
4. Сулейменов Б.С., Басин В.Я. Казахстан в составе России в XVIII – начале XX века. Алма-Ата: «Наука» КазССР, 1981. – 247 с.
5. Сулейменов Б. Аграрный вопрос в Казахстане последней четверти XIX – начала XX вв. (1867–1907 гг.). Алматы, 1963. – 412 с.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. СПб: Слово, 1904. – Т. 81. Акмолинская область. – С. 22–27.
7. Тресвятский В.А. Материалы по земельному вопросу в Азиатской России: вып. 1. Степной край, II том, 1917.
8. Памятная книжка Акмолинской области на 1887 год. Омск, 1887. – Приложение 1; Памятная книжка Акмолинской области на 1915 год. Омск, 1915. – С. 18.
9. Россия: Полное географическое описание нашего отечества. Киргизский край. – СПб., 1903. – Т. 18. – С. 180–181.

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ РЕПАТРИАНТТАРДЫҢ ӨЗАРА ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ БЕЙІМДЕЛУДЕГІ ТӘЖІРИБЕСІ

Карибаев М.С.

КеАҚ «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»

Тарих және құқық кафедрасының оқытушысы, PhD

Семей қаласы, Қазақстан Республикасы

maksat.karibaev@bk.ru

Аннотация: Мақалада Шығыс Қазақстан облысындағы репатрианттардың өзара әлеуметтенуіндегі қоғамдық ұйымдардың әлеуметтік-мәдени бейімделудегі тәжірибесі көрсетілген. Қоғамдық бірлестіктердің қызметтері мен атқарған шаралары мен ұсыныстары қарастырылған. Шығыс Қазақстан облысындағы БҰҰДБ Қандасдарды бейімдеу және ықпалдастыру орталығы 2009-2015 жылдағы атқарған қызметіндегі жұмыстың нәтижелеріндегі қандастардың қатысуымен ашылған қоғамдық ұйымдардың қызметтері мен оларға көрсетілген консультативтік көмектің түрлері көрсетілген. Жергілікті басқару органдары мен қандастар арасындағы өзара әрекеттесу саласындағы мәселелер қарастырылған. Қазіргі таңдағы репатриант азаматтардың кешенді мәселелерін зерттеу барысында назар аударатын ерекше мәселе – алыс және жақын шет елдерден қоныс

аударған қандастарымыздың өзіндік ұлттық санасының әр түрлі деңгейдегі көріністері және оралман-репатриант қазақтардың этникалық дүниетанымындағы күрделі өзгерістерді зерделеу мен қатар қоғамдық ортаға бейімделуі өте күрделі әрі қиын процесстердің бірі екендігі қарастырылған.

Аннотация: В статье представлен опыт социокультурной адаптации общественных организаций во взаимодействии репатриантов в Восточно-Казахстанской области. Рассмотрена деятельность общественных объединений, принятые меры и рекомендации. Центром адаптации и интеграции оралманов ПРООН в Восточно-Казахстанской области оказана консультативная помощь и услуги общественных организаций с участием соотечественников по итогам работы за 2009-2015 годы. Рассмотрены вопросы в области взаимодействия между органами местного самоуправления и соотечественниками. Особый вопрос, на который обращают внимание современные репатрианты при изучении комплексных проблем граждан-репатриантов, это проявления различного уровня самосознания соотечественников, переселившихся из стран ближнего и дальнего зарубежья, а также изучение сложных изменений этнического мировоззрения казахов-репатриантов, а также адаптация к общественной среде является одним из самых сложных и трудных процессов.

Түйін сөздер: репатриант, диаспора, қандас, босқын.

Ключевые слова: репатриант, диаспора, қандас, беженец.

Әлем елдерінде тұратын этникалық қазақтармен қарым-қатынасты әрдайын жетілдіру керек. Сонымен қатар әлем деңгейінде қазақ диаспораларының жан-жақты тарихын баяндайтын еңбектер жазылып оларды әр түрлі тілдерде баспадан шығарып насихаттау жұмыстарын жүргізу қажет. Репатрианттарды елге шақыру жұмыстарын жетілдіру маңызды. Диаспора өкілдерінің өз тілдері мен мәдениеттерін сақтап қалуына этномәдени орталықтарға жәрдемдесу жұмыстарын жүргізу керек. Осыған мемлекет те аса назар аударып әлем қазақтарының осымен бес құрылтайын өткізген болатын. Біз үшін шет елдегі қандастардың тариха отанына оралулары аса маңызды. Олардың өз отандарына оралуларына әбден құқылы. Қандастардың елге оралғаннан кейін заңнама аясында балаларының мектепке дейінгі мекемелерге кезексіз, ақысыз орналасуы, бейімделу жолында тілдік курстарды жетілдіру, оларды қайта даярлау, квота негізінде пәтерге қол жеткізулерін әлі де болса жетілдіру керек. Қазақстан диаспоралары мен ирреденталары шамамен әлемнің 40 елінде тіркелген ақпарат беріледі. Этникалық қазақтардың басым көпшілігі Қытайда – 1,3 млн. адам, Өзбекстанда – 1 млн. адам, Ресейде – мөлшермен 900 мың адам тұрғылықты тұрып жатыр [1, р. 545].

Қазіргі таңда елге оралушы азаматтардың басым бөлігі жастар болғандықтан Атамекенім, Отаныным – деп, елге оралушы қандас студенттердің саны жыл сайын артып келеді. Осы негізде елге оралушы азаматтардың қоғамға бейімделуі үшін арнайы ұйымдар мен бірлестіктер жұмыс жасауда. Соның бірі болған белсенді қандас жастарының

бастамасымен құрылған «Алтай» жастар қоғамдық бірлестігі ШҚО бойынша қандас студенттердің басын қосатын ұйым болып табылды. Ұйымның негізін қалап, басшылық жасаушы «Қазақ тіл» ұйымының төрағасы болған Ерғали Кәкімұлы. Ұйым Семей қаласында 2007 жылы негізі қаланған «Қазақстан халқы Ассамблеясының» қарамағында жұмыстарын жалғастырды. Ұйымның құрылудағы негізгі мақсаты, біріншіден, әр елден келген қандас студенттердің басын қосып, дарынды жастардың өнерлерін одан әрі дамуына жағдай жасау болса, екіншіден, қазақтың ұлттық өнерін, салт-дәстүрін жоғары дәрежеде дамытып, Қазақстан қоғамына бейімдеу болып табылады, үшіншіден, студенттердің бір - біріне деген таныстықтары көбейіп, сан алуан қиыншылықтарды бірігіп жеңуге септігін тигізеді. Ұйым алғаш бой көтерген уақытта отыздан астам студент мүшелікте болса, кейін келе елге оралушы азаматтар саны өскен шақта бұл көрсеткіш жоғарлап, қазіргі таңда 300-ден астам бала жұмыс жасаған. Онда басым көпшілігі Қытай елінен келген қандас жастар (60%), екінші орында Монғолиядан (35%), сондай-ақ Қырғызстан, Өзбекстаннан (5%) келген жастар құрайды. ШҚО бойынша бірлестік Өскемен қаласы және аудандармен тікелей байланыс жасап тұрады. Ұйым төрағасы болған Ерзат Қапатай. ҚХР-нан келген қандас. Төрағаның айтуынша әр елден келген азаматтың мәдениетінде, тілінде, психологиясында ерекшеліктерді көптеп байқауға болады. Мысалы, Қытайдан келген жастар белгілі бір қатаң заңда өскендігі байқалса, ал Монғолиядан келген қандастардан сол елдің тарапынан қатаң қыспақтың болмағанын сондай-ақ, заңдарында сәл де болсын еркіндік болғандығын көрсетеді - дейді. Ұйым ШҚО бойынша алғашқы жалғыз бірлестік болғандықтан Өскемен қаласымен және аудандармен тікелей байланыс жасап тұрды[2]. Ұйымға мүше студент жастар қазақтың мемлекеттік және ұлттық мейрамдарын «Тәуелсіздік күні, Наурыз, 9 мамыр» т.б. мерекелерін ұйым басшылығымен өте жоғары деңгейде өткізіп тұрған. Сонымен қатар, Ұлы Отан соғысының 65 жылдық меркесіне орай қарттар үйлеріне барып арнайы концерт өткізген болатын. Бірақ, қазіргі таңда бірлестіктің жұмысы тоқтап тұр. Оған негізгі басты себеп жастардың сабақ барысының қиындауы әсер етіп отыр, сол себепті қосымша қоғамдық жұмысқа қатысу қарқыны баяулауда және мемлекет тарапынан арнайы қаражаттың бөлінбеуі басты себеп, егер бөлінген жағдайда қазақтың ұлттық өнерін дамытып ауыл және аудандарда арнайы концерт беру ісін жандандыру негізге алынған. Қазақтың айтыс, күй, ұлттық би, халық әндерін ұлттық құндылығын шет елден оралушы студенттер жергілікті халықпен салыстырғанда өте жоғары деңгейде сақтаған. Бірақ дегенмен алға қойған жоспарлардың көбі дерлік қаржымен қолдаудың аздығынан іске асырылмай қалып жатқындығы бар.

Репатрианттар мәселелерін кешенді зерттеу жұмысында елге келген қандастардың көшіп келген елдеріне байланысты сана сезімдері мен ерекшеліктерін және де олардың күнделікті өміріндегі көріністерін этникалық дүниетанымындағы күрделі өзгерістерін зерттеу. Сондықтан, қандастардың жаңа жерге сіңісіп кетуі, этникалық кірігу өте күрделі процестің бірі және

көшіп келушілерге жергілікті халықтың өз қандастарымен байланыс орнату үлкен мәселеге айналып отыр.

Біздің елдің БҰҰ-ның жеті негізгі халықаралық құқық қорғау шарттарының, оның ішінде экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактінің қатысушысы болып табылады. Өз тәжірибесінде мемлекеттік органдар объективті жағдайды негізге алуы тиіс: қазақ диаспорасында басқа орталық жоқ, қазақ менталитетін, ана тілін, мәдениетін, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін сақтауға тірек және үміт болатын Қазақстан Республикасынан басқа мемлекет жоқ. Қазақ диаспорасы оның проблемаларына мемлекеттік көзқарастың сапалы өзгеруін, Қазақстан Республикасының министрліктері мен мекемелерінің жүйелі шешімі мен үйлестірілген іс-қимылдарын, тарихи Отаннан нақты көмек көрсетуді күтеді.

Семей өңірінде тұратын қандас ағайындармен жергілікті басқару органдары арнай кездесулер ұйымдастырып отырады. Кездесулер барысында атамекенге оралған қандастардың бүгінгі тұрмыс-тірлігі, өтініш-ұсыныстары ортаға салынды. Сұрақтардың басым бөлігі жұмыспен қамту, еңбек нарығындағы сұранысы жоғары мамандықтарға оқыту, әлеуметтік көмек, тіл үйрену, тұрғын үй, денсаулығы нашар адамдарға дәргерлік көмек, шағын кәсіпкерлікті дамыту мәселесі төңірегінде қойылды. Сондай-ақ кездесуде Дүние жүзі қазақтарының құрылтайында көтерілген мәселелер де жан-жақты талқыға салынды. Қандасдарды әлеуметтік бейімдеу бағытындағы репатрианттардың өздері тарапынан ашылған қоғамдық ұйымдардың ұсыныстарымен санасып, қоғамға кіріктіру бағытында ұтымда пайдаланудың жақсы орталығы ретінде санаймын. Өкінішке орай қандасдарды бейімделуі бағытына арналған әлеуметтік жобалардың қарасы азайып баратыны осы саясатты қолдау көңілден шығып бара жатқанға келетін сияқты.

Монғолиядан келген қандастар бас қосып 2011 жылдан бастап Шығыс қазақстан облысының «Бірлік» жастар этноклуб қоғамдық бірлестігін ашып жұмыстарын атқарып келеді. Қоғамдық бірлестіктің басшысы тарих ғылымдарының кандидаты Шуршитбай Бейбитгүл сайланған. Достық үйінде орналасқан орталық облыстағы этно бірлестіктермен тығыз қарым-қатынас орнатып отырады. Негізгі мақсаттары азаматтар мен бірлестік мүшелерінің экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғау, жерлес студенттер белсенділігін орнатып, олардың арасында адамгершілік байланыстарды орнату, оқу жағдайларын жақсарту шараларын алға қойған. Мәдениет және өнер қайраткерлерімен, облыстың және қаланың ЖОО және орта арнаулы оқу орындарының студенттерімен кездесулерді өткізу. Маңызды мерекелерді атап өтіп, азаматтық қоғамның дамуына өзіндік үлесін қосып жүрген бірлестіктердің жұмысын әрімен қарай жалғастырудың мағызы зор.

Шығыс Қазақстан облысындағы БҰҰДБ Қандасдарды бейімдеу және ықпалдастыру орталығы 2009-2015 жылдағы атқарған қызметіндегі жұмыстың нәтижелері олардың тұрақтылығымен бағаланады. Тұрақтылық - бұл БҰҰДБ-ның маңызды қағидасы болып саналды. Бұл жағдайда тұрақтылық

Біріккен бағдарлама қызмет жасаған жылдар ішінде тек құрылып қана қоймай, институционалдандырылып, сонымен қатар байыпты жұмыстың қажетті әлеуетін көрсете білген жас үкіметтік емес ұйымдарды тәрбиелеу арқылы қамтамасыз етілді. Қазіргі уақытта БҰҰДБ азаматтық сектордағы шектеулі тәжірибесіне қарамастан, бірқатар әлеуетті және ықпалды жобаларды жүзеге асырған алғашқы үш ұйымды мақтанышпен айта алады. Бұлар негізінен қандасдардан құралған «Отансүйгіш Қандасдар», «Елімай Зайсан» және «Шыңғыс қыран». Бұл ұйымдар Семей қаласы әкімдігінің қанатымен БҰҰДБ Шығыс Қазақстан облысындағы қандасдарды бейімдеу және ықпалдастыру орталығының міндеттері мен функцияларын орындайды, жаңадан келген қандасдарға оқыту және кеңестер беру бойынша толыққанды жұмысты жалғастырады. «Отансүйгіш Оралмандар» ұйымды «Шығыс Қазақстан облысындағы қандасдарды бейімдеу және ықпалдастыру орталығы» деп өзгерту процесін жүргізген.

Жалпы, Біріккен бағдарламаны іске асыру барысында БҰҰДБ бастамасымен 8 үкіметтік емес ұйымдар пайда болды.

- Семей қаласы – «Отансүйгіш Оралмандар» ҚБ
- Тарбағатай ауданы – «Киелі Ақсуат» ҚБ
- Үржар ауданы – «НарАр» ҚБ
- Ұлан ауданы – «Шығыс Қыраны» ҚБ
- Зайсан ауданы – «Елімай Зайсан» ҚБ
- Күршім ауданы – «Бірлік Күршім» ҚБ
- Курчатова қаласы – «Нұрлы Көш-Атамекен» ҚБ
- Шығыс ауылы – «Шығыс Шуағы» ҚБ [2].

Осы ұйымдардың ашылуына, әлеуметтік жобаларды жазуға, олармен айналысуға, қоғамға бейімделіп қана қоймай өздері тарапынан бейімдеу шараларына тікелей қатысқан белсенді қандастардың жұмыстары Шығыс Қазақстанның аудан, ауылдарында жақсы бастамаларды атқарды. Өз қызметтерін БҰҰДБ тарапынан бөлінген, жергілікті басқару органдары мен Даму қоры арқылы алған жобалардың негізінде атқарған болатын. Осы ұйымдардың ашылуына жанашыр болған БҰҰДБ қызметін тоқтатқанан кейін аталмыш ұйымдар шетінен жабылып қалғанын көруге болады. Қызметтерін тоқтатудың бір себебі консультативтік, ақпараттық органның болмауы, жергілікті басқару органдары қала мен аудандар тарапынан олардың бейімделу тарапынан бастамаларын қолдайтын әлеуметтік жобалардың болмауы кесірінен қоғамдық бірлестіктер жұмыстарын уақытша тоқтатқан. Тек жұмысын әрімен жалғастырып келе жатқан екі ұйымның біреуі Семей қаласында орналасқан басшысы Айнур Табилтай «Отансүйгіш оралмандар» ұйымын БҰҰ бағдарламасы жабылғаннан кейін «Шығыс Қазақстан облысындағы қандасдарды бейімдеу және ықпалдастыру орталығы» деп атауын өзгертіп жұмысын жалғастыруда. Репатриант қоғамдық ұйымның басшысы Айнур Табилтаймен қандасдардың күнделікті тарихы бойынша сұхбат жүргізіп, қоғамдық бірлестіктің қызметтері мен мемлекет тарапынан жасалынатын көмектер мен көші -қон саласындағы мәселелер бойынша

тәжірибесімен бөлісті. Қоғамдық бірлестіктің қызметінің негізгі мақсаты әр түрлі бағыттар бойынша қандасдарға көмек көрсету. Олар құжаттарды рәсімдеу кезінде көмек көрсету, кириллицаны, орыс және компьютерлік сауаттылықты оқыту, жұмысқа орналасуға жәрдемдесу және туындаған мәселелер бойынша заңгерлік кеңес беру. Барлық қызметтерді этникалық мигранттарға тегін көрсетеді. Мемлекет этникалық қазақтардың бейімделуі мен кірігуі үшін барлық мүмкін жағдайларды жасап жатыр. Алайда, барлық этникалық мигранттар кеденнен өту, құжаттарды рәсімдеу, түрлі әлеуметтік мәселелерді шешу және жұмысқа орналастыру кезінде кедергілерге тап болады. БҰҰ даму бағдарламасы кезеңіндегі бейімдеу бағытындағы жобалар қоғамға кіріктіру барысында көп көмек жасалынатын.

Қандасдарды бейімдеу орталығы 2009-2015 жылдары Семей қаласында БҰҰДБ қолдауымен қандасдарды әлеуметтік-экономикалық бейімдеуге бағытталған жобаны жүзеге асырды. Жобаны Шығыс Қазақстан облысының барлық аудандарымен, Семей қаласы, Зайсан, Тарбағатай, Үржар аудандарында басымдылық жасалды. Жобаны іске асыру кезінде әртүрлі мәселелер бойынша 22000 астам өтініш тіркелген. Нәтижесінде 282 отбасы тұрғын үй мәселесін шешті, 578 адам зейнетақы төлемдерін алды, әлеуметтік жәрдемақыларға 1037 құжат тапсырылды және қазіргі уақытта мемлекеттен төлемдер алуда, шаруа қожалығына жер телімдері бөлінді, сондай-ақ орталық арқылы 101 адам жұмысқа орналасты, 28 этникалық мигранттар жеке кәсіпкер ретінде өз ісін ашты [2].

Қазір БҰҰ даму бағдарламасы жұмысын тоқтатқанан кейін бейімдеу барысындағы жобалардың тапшылығы көрінген. Арнайы қоғамға бейімдеу мен кіріктіру шаралары үнемі атқарылу керек себебі, жыл сайын қандастар елге оралуда олардың әр қайсына бастапқы кезеңде қолдау мен бағыт бағдар ұсынатын ұйымдардың қызметінің керектігін атап өтті. Қоғамдық бірлестік ақырғы екі жылда мемлекеттен ешқандай қаржы алмасада өз мәселелерімен жолығып, көмек сұраған қандастарға ақпараттық болса да көмек шараларын жасап отырғанын жеткізді. Көп жылғы тәжірибенің арқасында тұруға ықтиярхатты рәсімдеу үшін қажетті құжаттарды аудару, Қазақстан Республикасының азаматтығын алуға тапсыру сияқты дағдылар игерілген. Қазіргі уақытта «қандасдарды бейімдеу орталығы» қоғамдық бірлестігі мен Семей қаласының әкімдігі арасында меморандум жасалды. Мұндай байланыс этникалық мигранттардың жаңа ортаға мемлекеттік органдар мен халық арасындағы көпір қызметін атқарады. Алайда меморандум толық қанды жұмысын атқармайды, тек жиналыстар мен дөңгелек үстел төңірегінде қалып отыр, екі арадағы бейімдеу шараларына қаржы мен қолдау кең көлемде атқарылмай жатыр. Шетелден келген этникалық қазақтар орталыққа Facebook желісіндегі парақшасы арқылы жиі қосылады. Мұндай байланыс оларға кететін елде тұруға және азаматтығын алуға рұқсат алғаннан кейін барлық қажетті құжаттарды дайындауға мүмкіндік береді. Этникалық мигранттарға мемлекеттік квота бөлінетін аймақтар туралы ақпарат алады. Бізге құжаттарды рәсімдеу мерзімі туралы хабарлайды. Бұл жерде біз қандас куәлігін беру

мерзіміне тоқталдық. 2016 жылдан бастап қандас куәлігі тек 1 жылға беріледі, қайта жаңарту құқығынсыз және қайта шығару құқығынсыз.

2016 жылға дейін, қолданыстағы заңнамаға сәйкес, қандасдар Қазақстан Республикасының азаматтығын елдің аумағында тұрақты негізде кемінде төрт жыл қабылдағаннан кейін ала алады. Бүгінгі күнге дейін сол кездегі мигранттардың жартысы әлі құжатталмаған, дәлірек айтсақ, Қазақстан Республикасының азаматтығын алған жоқ. Олардың көпшілігі Өзбекстан мен Қытайдан келген этникалық мигранттарды құжаттау мүмкін болмады, өйткені бұл елдер өз азаматтарына Қазақстан азаматтығын алу үшін қажетті анықтамаларды бермеген.

Біршама этникалық көшіп-қонушылардың қандас куәлігінен уақыты өтіп кеткен. Тіпті осы уақытқа дейін олар Қазақстан азаматтығын алу үшін барлық қажетті құжаттарды жинастырған, этникалық мигранттар қандасның мерзімі өтіп кеткен мәртебесінен кейін Қазақстан бодандығын да ала алмайды. Мәртебені қалпына келтіру мүмкін емес. 2018 жылғы 16 сәуірдегі өзгертілген көші-қон туралы заңның талаптарына сәйкес келмейді.

Қытайдың көптеген этникалық мигранттарында Қытай Республикасы берген паспорттар мерзімі өтіп кеткен. Қытайдағы жағдай салдарынан этникалық мигранттарға жаңа паспорт алу мүмкін емес. Осыған байланысты бізде қандас арасында тағы бір проблема туындайды. Жақында бізде мигранттар арасында жаңа термин - «қандас босқын» пайда болады,- деп ойлаймын дейді. Жағдай осы күйге қарай жылжытуда. Адамдар Қытайға оралудан гөрі босқын мәртебесін алуға дайын, ол жаққа барып түрме камераларында жазықсыз тұтқын болудан қашады. Қазақстан Республикасына келіп, осында жүрген отандастарға көмектесуді мемлекет тарапынан қолдау шараларын жасауды үнемі жалғастыру керек. Қандас мәртебесінің төңірегінде жұмыспен қамту, әлеуметтік төлемдер және т.б. сияқты бірқатар мәселелер бар, оларды да шешуге болады. Бүгінгі таңда бірінші орында отандастарды құжаттандыруда болып отыр. Қазір келген елдеріне қайта оралғандар мәселесі кездеседі. *Таныс қандастар арасында 15 отбасы Моңғолияға оралғанын – Айнур Табилтай атап өтті. Олардың Қазақстан азаматтығын ала алмайтындығына байланысты. Олар білім алған жас отбасылар, мұғалімдер, медицина қызметкерлері, техникалық білімі бар мамандар. Еңбек нарығында бізге қажет адами ресурстар. Мен достарымды көндіре алмадым, олардың мәселелерін шешуге мемлекеттің шамасы жетеді деп ойлаймын дейді.* [4]. Олардың елден кетіп бара жатқанына өте өкінішті жағдай. Монғолияда елге оралуға ниетті репатрианттарға көші-қон жағдайында кері көңіл күй тудыратыны сөзсіз. Елге келіп, болашағын Қазақстанмен байланыстыруға ниеттенген азаматтарға дерлік барлығына жекелей мәселелерін қарастырып азаматтығын алуға, қоғамға кірігіп кетуіне барлық жағдайды жасау басты міндетке айналуы керек. Азаматтық қоғамды дамыту жолында қандасдарды бейімдеу шараларына ертеректе елге келіп азаматтық алып қоғамға толықтай еніп кеткен азаматтардың күшімен, мемлекет тарапынан қолдаулармен бейімдеу шараларына тарту маңызды.

Осыған орай, түрлі бағыттағы ойын сауықтарға бөлген қаржыны қандасдарды қазақстан қоғамына кіріктіру мен бейімдеу шараларына бөлсе олардың жылдам әлеуметтелуіне мүмкіндік берері анық.

Осыған байланысты келесідей ұсыныстар жасалынады:

- Қандастардың және олар тұратын аймақтарда әлеуметтік проблемаларын шешуге арналған мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстарды облыстық, қалалық және аудандық деңгейлердегі ішкі саясат, мәдениет және тіл бөлімдерінің және басқа да құрылымдық бөлімшелер бюджетінде әлеуметтің тапсырыс арқылы Үкіметтік емес ұйымды (ҮЕҰ) қаржыландыруды бөлу мүмкіндігін қарастыру;

- Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстағы қолданыстағы лоттарды іріктеуде басты критерийлер болып табылатын әлеуметтік жобаларды қолдауға бағдарлау мүмкіндігін қарастыру: инфрақұрылымды құру немесе қолдау, жобаның тұрақтылығы, аймақтың дамуына әсері. Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс қаражатының 50% ауылдық жердің әлеуметтік проблемаларын шешуге бағыттау, халықтың 50% жуығы ауылда тұратынын және аудандық бюджеттердің мүмкіндіктері шектеулі екенін ескере отырып осындай мүмкіндіктерді қолға алуды алға қойылу шаралары жасалынған дұрыс.

- Елге шетелден оқуға келетін қазақ студенттеріне, оқушыларға ЖОО-нан колледждерден, мектептерден тегін шақыру қағазын беру сұралады. Яғни, оқуға келетін студенттерге, оқушыларға Қазақстанның университеттерінен, колледждерінен, мектептерінен жіберілген шақыру қағазы бойынша кезексіз виза берілсе, себебі олар Қазақстандағы оқу орындарына үлгеріп келе алмауда.

- Қандас студенттерді оқытып немесе дайындық курстарын жүргізіп отырған мекемелер тарапынан репатриант жастардың бейімделуі мен кіріктіру мәселелерімен айналысатын бөлімше немесе «Қандастар орталығы» ашылса. Осы арқылы ортаға бейімдеп ғана қоймай жастардың шығармашылық қабілеттерін арттырып, қоғамға кірігу шараларын жетілдіруге негіз болар еді. Себебі олардың бәрі дерлік оқу орындарында белсенділік таныта бермейді, қазақилық тәрбиеге тән ұяңдылық жағдайлары басым. Қоғамдық өмірге белсене араласатын жастарды мадақтап, үлгі көрсетіп, белсенді қоғамдық өмірге тарту арқылы ортамен тіл табысу қабілеттерін дамытар едік. Барлығын дерлік пайдалану үшін арнайы бастарын біріктіретін орталықтың болғаны дұрыс шешім болар еді. Осы арқылы шығармашылық қабілеттерімен талаттарын ашатын, ұлттық құндылықтарды насихаттайтын бейнелердің көрінісін көретін едік.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Yensenov K. A., Karasayev G. M., Kaliyeva M. Sh., Naimanbayev B. R., Bazarov K. T. Return of Kazakh Diaspora from world countries to the Republic of Kazakhstan (1992-2018) (historical research aspect) // Astra Salvensisthis link is disabled. – 2021. – Vol. 2021, №1. – P. 545–560.

2. Оспанова А. Алтай жастары бірлестікте бас қосады // Семей таңы, 19 – сәуір, 2011.
3. «Оралмандардың әлеуметтік-экономикалық ықпалдасуын ілгерлету» БҰҰ ДБ/БҰҰЕ жобасы. – Семей, 2011 // <https://web.facebook.com/SemeyProgramme/about>
4. Қандасдарды бейімдеу мен кіріктіру барысындағы атқарылған қызметтер. «Қандасдарды бейімдеу орталығы» ҚБ төрайымы Айнура Тәбілтаймен сұхбат.

АДАПТАЦИЯ ЭТНОСОВ В КАЗАХСТАНЕ В XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Джиеналиев Ерлан Курмашевич
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
Имангалиева Гульден Бисенбаева
Астраханский Государственный Университет, Астрахань, Российская
Федерация
erlan.77@inbox.ru

***Аннотация.** Данная статья посвящена малоизученной теме адаптации русских, украинцев, немцев, поляков, узбеков, уйгур, дунган и др. этносов в Казахстане в период переселенческой политики царизма в XIX-начале XX века. Наряду с этапами переселения и численностью переселенцев освящается процесс создания населенных пунктов, как необходимого условия коллективного приспособления у природно-климатическим условиям Казахстана. Актуальность исследования определяется развитием и становлением в XIX- XX вв. диаспор Казахстана, которые превратились в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни республики, показывающий пример успешной адаптации этноса в инокультурной среде. В ходе изучения представленной проблемы мы опирались на труды и документы, изучив которые смогли проследить процессы переселения и адаптации этносов на территории Казахстана.*

Материалами исследования стали сведения сочинений казахстанских и российских исследователей, журналы и служебные записки, данные зарубежных источников и др. Наряду с источниками и библиографией, автор ввел в научный оборот материалы Центрального государственного архива Республики Казахстан и Архива Президента Республики Казахстан, опубликованных в различных сборниках материалов и документов.

Данная статья представляет практическую ценность, так как применение этого опыта правительством несомненно станет основой для

практического применения в сфере создания атмосферы межэтнического согласия.

Ключевые слова: *Казахстан; царизм; адаптация; приграничье; миграция, демография, таранчи, сарты, дернуха, меннониты*

С момента обретения независимости перед Казахстаном встала задача построения стабильного, полиэтнического общества. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве поставили проблему сохранения межнационального согласия в республике. Немаловажную роль в ее решении уникальный опыт и взаимовлияния мирного сосуществования этносов Казахстана, многонациональность которого складывалась с момента присоединения Казахстана к России, в результате активной переселенческой политики царизма.

В самой России отмена крепостного права в 1861 году не решила главного вопроса – аграрного, поэтому царское правительство в целях разрядки социальной напряженности в стране, с одной стороны, и дальнейшего хозяйственно-экономического освоения Казахстана, с другой, активизировало переселенческую политику. Со второй половины 1860-х годов из России в Казахстан стали переселяться крестьяне. Этот процесс приобрёл систематический характер. Планомерное переселение русских и украинских крестьян почти во все области Казахстана приходится на начало 1870-х годов и стало массовым в конце XIX века.

В результате переселенческой политики в 1897 году в Степном крае доля русского населения составляла 20%, казахского – 77%, прочего, куда входили все остальные народы – 3%. В Туркестанском крае эти показатели выглядели следующим образом: русское переселенческое население – 3.7%, «коренное инородческое» - 94.4%, «прочее пришлое» - 1,9%. А в целом по Казахстану это показатели были таковы: переселенческое население к концу XIX века составляло – 11.9%, коренное – 85.7%, прочее – 2,4%. Как видно из приведённых данных, особенно сильному заселению переселенцев подвергся Степной край, где доля этой категории населения достигла 20%. 9 февраля 1897 года была проведена первая всеобщая перепись населения Российской империи, она охватила всю территорию Казахстана. На основе всеобщей переписи населения Российской империи 1897 года, на территории Казахстана (Удалить запятую) можно выделить три наиболее крупные этнические группы: казахи составили 74-78% населения, русские - 10-13%, украинцы - 1-2% [1: 2 – 213].

В целом же национальный состав населения Казахстана выглядел следующим образом: из общей численности 4 млн. 147 тыс. чел., казахи составили 3 млн. 392 тыс. чел., русские 454 тыс. чел. и представители других национальностей – 300 тыс. чел., например, в Казахстане проживало 55 тыс. татар, 55 тыс. уйгуров (таранчи), 30 тыс. узбеков (сартов), 15 тыс. дунган, 10,5 тыс. мордвы. Переселение казаков и крестьян привело к большому притоку

переселенцев в Казахстан из Европейской и Сибирской частей Российской империи. Так, в 1897 г. численность русских составила в Акмолинской и Уральской областях в среднем 25% их населения [2: 31-32].

Формирование полиэтнического населения также связано с переселением дунган и уйгуров из Кульджинского края Цинской империи. Важную роль в жизни данного региона сыграло антицинское национально-освободительное движение в Синьцзяне. 7 июня 1864 года в городе Кучаре началось восстание дунган, которое распространилось на весь Синьцзян, в нём приняли участие дунгане и неханьские народы – уйгуры, казахи, кыргызы. В 1865 году была ликвидирована власть Маньчжоу-го и создано несколько независимых государств уйгуров и дунган. В 1877 году восстание в Кашгаре было подавлено. 12 февраля 1881 года в Петербурге был подписан русско-китайский договор. В нём, согласно первой статье, в Илийском крае устанавливалась власть Китая, а, в соответствии со статьёй третьей, население получало право выбора места жительства и принятия какого-либо подданства: китайского или российского. Значительная часть жителей Илийского края – уйгуры и дунгане не поверили китайским властям, обещавшим не проводить репрессий против участников восстания в Синьцзяне, и выбрали российское подданство. Переселение уйгуров и дунган в Семиречье и Северный Кыргызстан происходило в 1881-1883 годах. Всего сюда переехало 45 тысяч уйгуров (таранчи) и 5 тысяч дунган. Они расселились в долинах рек Усек, Чарын, Чилик, Талгар, Были организованы Жаркентская, Аккентская, Аксу-Чарынская, Малыбаевская, Кураминская и Карасуская волости. По переписи 1897 число переселенцев составляло: дунган- 14130, уйгуров – 55999 человек [3: 230-235].

В освоении Казахстана Российской империей использовались не только такие рычаги, как казачья военная и крестьянско-переселенческая политика, но и такой фактор как иностранная иммиграция. В качестве примера можно привести факты специального фонда №723 Центрального государственного архива Республики Казахстан, где хранятся документы Комитета, учрежденного в укреплении Верном для презрения эмигрантов. В нём содержится дело №1, изложенное на 173 листах. В деле находится предписание губернатора от 6 марта 1867 года №854, где дано указание местным властям о том, чтобы «эмигрантов, изъявивших желание остаться принимать в подданство России и в православную веру». Далее констатировалось, что к весне 1867 года в Верном проживали: русские, малороссы-белорусы, украинцы, эмигранты-поляки, французы, немцы, греки, литовцы, латыши, турки, евреи, калмыки, китайцы, цыгане и представители разных сословий, вероисповеданий» [4: 69].

Как известно по переписи 1897 года «прочее пришлое» население, куда входили иммигранты, составляли в Степном крае – 3%, в Туркестанском крае – 1,9%, а в подготовительных материалах второй переписи Российской империи на 1 января 1917 года (удалить запятую) эти показатели уже составляли соответственно 4,3 и 3,3%. Таким образом, освоение территории

Казахстана со стороны Российской империи происходило не только русскими и украинскими переселенцами, но и иностранцами - иммигрантами. Так, военный губернатор Семиреченской области Г. Колпаковский 9 января 1869 года распорядился: «Не упустительно составлять и доставлять по принадлежности ведомости об иностранцах, принявших русское подданство» [5: 1].

Одновременно с процессом переселения происходил процесс адаптации пришлого населения. В области животноводства, за долгое время его существования, сложились многие общие и местные традиции, касающиеся пород скота и ухода за ним, хранения и первичной переработки получаемых продуктов и т.д. Здесь в Казахстане русские переселенцы вынуждены были заниматься коневодством, обучаясь этому у казахов. Без доброго коня в ту пору хозяйствовать было невозможно. Отсутствие коня или наличие одной или нескольких лошадей определяло жизнеспособность и мощь хозяйства, поскольку лошадь была необходима и для сельскохозяйственных работ, и как фактически единственное транспортное средство. Основным занятием казахов, до начала коллективизации, оставалось кочевое скотоводство. Жизнеспособность экстенсивного скотоводства обращала на себя внимание не только казахов, но и переселившихся в Казахстан крестьян. «Нельзя удивляться, что русские поселяне, видя перед собою успех скотоводства у кочевых племен, – писал в середине XIX в. Ю.А. Гагемейстер, – не заготавливающих сухого корма для стад своих, не имеющих хлебов и укрывающихся от вьюг только в камышах, лесах и ущельях, сами более помышляют о количестве скота, чем о лучшем его призрении. Оттого довольствуются они устройством холодных хлебов, которыми скотина защищается только от буранов» [6: 591-592].

Здесь Гагемейстер имел в виду опыт скотоводческого хозяйства казахов – содержание скота на подножном корму в зимних условиях, применяемый в переселенческом хозяйстве степных районов, где русское население тесно общалось с казаками и имело возможность ознакомиться с их хозяйством. Русские крестьяне осваивали опыт в выборе удобных зимовок, с небольшим снежным покровом, защищенных от буранов; взаимовлияние казахского и русского населения проявлялось и в быту [7: 172-174].

В степных районах и русские крестьяне также стали пасти свой скот зимой на подножном корму, когда не хватало сараев и сена для стойлового содержания большого количества скота; только в лесостепной зоне держали его в хлевах, кормили сеном и мелко изрубленной соломой, посыпанной мукой. Летом же крестьянский скот ходил на примыкавших к селениям покотинах, отделенных от пашен изгородами; осенью после уборки хлеба его выпускали на луг и поля. Во время весенней пахоты скот также пасли на подножном корму. Царской администрацией была создана комиссия, которая удостоверилась на месте, что в казахской степи, за отделением из нее округов отошедших в состав Семиреченской области, только Кокчетавский, часть Атбасарского и Семипалатинский округа представляют выгодные условия для

земледелия; остальная же степь, за редким исключением, единственно удобна для скотоводства. Лучшим доказательством тому было то, что казаки бросали земледелие и стали заниматься скотоводством, торговлей и мелкой промышленностью. Воздействие кочевой культуры казахов на пришлое русское население отмечал Н.М. Ядринцев, который утверждал, что «Заимствование инородной культуры, обычаев и языка русскими на востоке составляет несомненный факт» [8: 243-264].

Немцы, переселившиеся в Казахстан в конце XIX – начале XX в., принесли с собой не только традиции германских земель, выходцами из которых являлись их предки, но и умения, хозяйственные навыки, сформировавшиеся в европейских немецких колониях Российской Империи. Пашенное земледелие и животноводство составляли основу традиционного хозяйства немцев. Главной земледельческой культурой немцев в Степном крае и Туркестане являлась пшеница, а также овес, просо, ячмень, картофель, бобовые, репе – кукуруза, лен и бахчевые. В Туркестане немцы пытались выращивать горчицу, анис и сладкий сорго. И если в южных регионах (например, в Аулиеатинском или Чимкентском уездах Сыр-Дарьинской области Туркестанского края) климатические условия позволяли немцам эффективно заниматься земледелием и на неорошаемых землях, то в Степном крае им приходилось сложнее. Достаточно суровые природно-климатические условия степной зоны (холодные зимы, частые засухи в летний период), острый вопрос с водоснабжением (орошением), нехватка земель для пастбищ, сенокосов, водопоев для скота – эти и другие проблемы значительно осложняли адаптацию хозяйства и хозяйственных занятий немцев к новым условиям проживания. Тем не менее, уже через 10-15 лет после переселения немецкие хозяйства окрепли, стали образцовыми и доходными в регионах: «...с присущей любовью к труду в короткое время немцам удалось организовать прекрасное культурное зерновоскотоводческое хозяйство и вместе с тем оживить унылый ландшафт степи своими чудными садами-колониями. Жилые и хозяйственные постройки здесь буквально утопают в зелени...многие из них развели фруктовые и ягодные сады. Так, например, прекрасный сад принадлежит гражданину Петру Яковлевичу Крикеру в Равнополе. У него отлично развился крыжовник – до 500 кустов, есть яблони «Антоновка», легко переносящие местную суровую зиму...». В немецких поселках и Туркестана, и Степного края немцы занимались не только разведением крупного рогатого скота, свиноводством и овцеводством, они также проводили большую племенную работу, выводили новые породы КРС и лошадей. В начале XX в. в меннонитских колониях Таласской долины была выведена аулиеатинская порода крупного рогатого скота и улучшена порода лошадей. По данным сельскохозяйственной переписи 1916 г. в Павлодарском уезде в лютеранском п. Розовка насчитывалось 777 голов скота, из них 228 – лошадей, 218 – КРС, 29 – овец, 302 – свиньи, а в меннонитском поселке Равнопольское – 493 голов скота, из них 178 – лошадей, 144 – КРС, 4 – козы и 167 – свиней. Если первоначально животноводство в хозяйствах немцев

играло вспомогательную роль, как и различные ремесла, то к середине 1920-х гг. в некоторых хозяйствах немцев Семипалатинской области, в частности в п. Мариенбург Бель-Агачского района, соотношение между зерновым хозяйством и животноводческим в процентах составляло 65 и 35% соответственно; в поселке были представлены немецкая, полукровно-немецкая и местная породы крупного рогатого скота¹⁶⁰. В южных регионах Казахстана разведение лошадей и крупного рогатого скота стало иметь для многих немцев самостоятельное хозяйственное значение: «..у некоторых зажиточных крестьян, как Корнелиуса Янца-старшего, Аарона Дика и Корнелиуса Валла имелись значительные стада породистых лошадей верхового типа...улучшенный скот продавался по всей Сырдарьинской области и за ее пределами...» [9: 10].

Немецкие крестьяне занимались мелким ремесленным производством и промыслами. Во многих поселках были кузницы, столярные мастерские, мельницы. В течение короткого времени большинство немецких хозяйств стало высокотоварными, чему способствовала помощь материнских колоний, а также практика общинной взаимовыручки, создание кооперативов, товариществ. В начале XX в., как в северо-восточных, так и южных регионах Казахстана, помимо изготовления молочных продуктов в домашнем подворье, у немцев существовали потребительские кооперативы, занимавшиеся переработкой молока и изготовлением масла, различных видов сыра и пр. Например, в 1909 г. в с. Романовка был открыт единственный в Туркестанском крае маслозавод, где имелось и сыроваренное отделение. В 1912 г. в немецких колониях Аулиеатинского уезда Сыр-Дарьинской области действовало 4 сыроваренных и 6 маслобойных заведений кустарного типа; в первой половине 1920-х гг. в меннонитских селах Павлодарского уезда были созданы различные формы кооперации, которые в том числе занимались переработкой мясомолочной продукции и изготовлением масла, сыра, колбас [9].

Но несомненно первый опыт адаптации принадлежит казакам. Казачество на территории Казахстана Русское казачество на территории Казахстана складывалось в течение нескольких веков и состояло из нескольких территориальных групп, представлявших собой отдельные казачьи войска и отличавшихся по ряду организационных, хозяйственных и бытовых особенностей. Уральские, Оренбургские, Сибирские, Семиреченские казачьи войска были одной из основ политического, военного, хозяйственно-экономического и социокультурного присутствия России в Средней Азии вообще и в Казахстане, в частности. Уральские, оренбургские, сибирские и семиреченские казаки непосредственно соприкасались с местным казахским населением, входили с ними в сложную систему отношений. Несмотря на частые конфликты и стычки, были и мирные и взаимовыгодные контакты, сопровождавшимися торговлей, обменом, заимствованием технологий, культурных и хозяйственных навыков, а порой - натянутыми и враждебными, сопровождавшимися борьбой за земельные ресурсы, военными столкновениями, грабежами. Но при всей сложности взаимоотношений в

отдельные моменты нашей истории казаки являли собой яркий пример гибкости и последовательности в сфере межэтнического общения. Казаки, жившие сначала на окраинах казахской степи, а впоследствии переселившись и в саму степь, при длительном совместном проживании с казахами, в силу численного превосходства иноэтнических соседей, ознакомившись с их домашним бытом, кочевым образом жизни и языком, сближались с казахами. Они находили точки соприкосновения с коренным населением, адаптировались к ним и сосуществовали, вольно или невольно интегрируясь с казахским населением на основе взаимодействия и взаимовлияния. Проживавшее в окружении казахов казачье население проявляло высокие коммуникативные способности [10: 21-27].

Регулярные контакты способствовали зарождению дружественных отношений между казахским населением и представителями других этносов. В процессе общения накапливался богатый опыт совместной жизни, адаптации этносов друг к другу, толерантного отношения к традициям, обычаям других народов. Исследование данной темы несомненно позволит использовать данный уникальный опыт в плоскость современных межэтнических отношений в Республике Казахстан.

Литература

1. Поуездные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1917 г. по 57 губерниям и областям. М., 1923.- 2 – 213 С.
2. Козина В.В. Демографическая история Казахстана: Учеб. пос. - Караганда: Изд-во КарГУ, 2007.- 31-32 С.
3. История Казахстана: народы и культуры: Учеб. пособие / Маса-И90 нов Н.Э. и др.-Алматы: Дайк-Пресс, 2000.- 230-235 С.
4. Центральный Государственный архив Республики Казахстан. (ЦГА РК) ф. 723, оп. 1, д. 1, л. 60, 68, об. 69.
5. ЦГА РК. ф. 44, оп. 1, д. 49308, л. 1, 1 об.
6. История Казахстана с древнейших времён до наших дней. В 5 томах. Т. 3. Атамура, Алматы, 2000.-591-592 С.
7. Раздыков С.З. Русские Казахстана: Астана 2016. -172-174 С.
8. Ядринцев Н.М. Значение кочевого быта в истории человеческой культуры // Сибирские инородцы, их быт и современное положение. – СПб., 1891. –243-264 С.
9. Кригер В. Э. Социально – экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана (дореволюционный период): автореф. дисс....канд. ист. наук. Алма-Ата,1991–10 С.
10. Каженова Г.Т. Казачество в современной истории Казахстана. // Вестник КарГУ. Серия «История, философия», 2012. – № 3(67). – С. 21-27 С.

ЭТНИКАЛЫҚ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫНАН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА БІЛІМ КӨШІ-ҚОНЫ

А. Мұқибек
«Аманат» партиясы Республикалық қоғамдық
қабылдау бөлмесінің консультанты
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
[*oimanbulak@mail.ru*](mailto:oimanbulak@mail.ru)

Аңдатпа

Мақалада шетелдегі этникалық қазақтарының, атап айтқанда Қытай Халық Республикасынан Қазақстан Республикасына білім көші-қоны процессінің үрдістері мен бүгінгі жағдайы туралы қамтылған. Бүкіл әлем бойынша қазақ қауымы шамамен 7-8 млн адамды құрайды. Оның ішінде, Қытай Халық Республикасында ресми 1,5 млн. адам, ал бейресми ақпараттарға сүйенсек 3 млн. тұрады. Қытайдан келген этникалық қазақтарының Қазақстанда білім алу барысындағы маңызды мәселелерін қамтыған.

Түйін сөздер: *шетелдегі қазақ қауымы, көші-қон, білім, Қытай Халық Республикасы, Қазақстан Республикасы, ұлттық саясат.*

Қазақстан Республикасының аумағына келу және Қазақстан Республикасының аумағында болу мақсатына қарай көшіп келудің мынадай негізгі түрлері бар: 1) тарихи отанына оралу мақсатында; 2) отбасын біріктіру мақсатында; 3) білім алу мақсатында; 4) еңбек қызметін жүзеге асыру мақсатында; 5) гуманитарлық және саяси уәждер бойынша.

Осының ішіндегі ең бір тиімді жолы - білім алу мақсатында көшіп келу. Бірақ, көші-қонның бұл саласы өз деңгейінде жүріп жатқан жоқ. Әсіресе, Қытай Халық Республикасынан келетін қандастарымыз үшін.

Бастапқы кезеңдерде студенттер мен тағылымдамадан өтушілерді алмасу көлемі бірнеше жүз адамды құрады. 2003 жылы Қазақстан мен Қытай арасында студенттердің «мемлекетаралық алмасуы» бойынша бірлескен құжаттарға қол қойылғаннан кейін, Қытай тарапы 2004 оқу жылында 20 қазақстандық студентті ҚХР жоғары оқу орындарында қабылдады. Оған жауап ретінде Қазақстанға 20 студентін жіберді.

Сонымен қатар, Қазақстан Үкіметімен шетелден қазақ жастарын отандық жоғары оқу орындарына тарту бойынша қарқынды жұмыстары жүргізілді. 1994 жылы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Шетелде тұратын отандастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламасы туралы» Жарлығы және «Халықтың көші-қоны туралы» ҚР Заңы негізінде ҚР Білім және ғылым министрлігі «Қазақ диаспорасы өкілдерін республиканың оқу орындарына

оқуға іріктеу және жіберу тәртібі, шарттары туралы ережесін» бекітті. Ақырында ҚР БҒМ Қазақстанның жоғары оқу орындарымен келісімге келді.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылы өткен Дүниежүзі қазақтарының V құрылтайында берген тапсырмасы негізінде мемлекеттік квота 2%-дан 4%-ға дейін көбейтілді. Сонымен қатар, Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығының стипендиялық бағдарламасы арқылы білім алу мүмкіндігі берілді.

Шетелде тұратын этникалық қазақтарды қолдау аясында Қазақстанда төрт негізгі білім беру бағдарламасы жұмыс істейді. Олар:

- ЖОО базасындағы дайындық бөлімдері,
- ЖОО-ға 4% квота,
- Колледждерге 4% квота,
- Болон процесі және академиялық ұтқырлық желісі бойынша стипендиялық бағдарлама.

Этникалық және тарихи отанына оралған этникалық қазақтардың ұлттық заңнамаға сәйкес көптеген жеңілдіктері мен преференциялары бар. Қытай және басқа да мемлекеттерден келген ұлты қазақ талапкерлер үшін Ұлттық бірыңғай тестілеуді тапсыруға дайындық, сондай-ақ олардың жергілікті қоғамға бейімделу процесін тездету мақсатында Қазақстанның аймақтарындағы университеттер базасында дайындық бөлімдері бар.

10-нан астам қазақстандық университеттерде дайындық бөлімдері ашылды, оқуға ниет білдірген қандастар санының өсуіне сәйкес осы бөлімшелердегі орындар саны үнемі өсіп келеді.

2011 жылы Білім және ғылым министрлігінің №554 бұйрығымен университеттерде этникалық қазақ жастарын жоғары оқуға түсіруге даярлайтын арнайы дайындық бөлімдері факультет болып қайта құрылды. Соңғы 3 оқу жылында дайындық бөліміне бөлінген орындар саны: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 сәуірдегі № 199 қаулысына сәйкес: 2018-2019 оқу жылы бөлінген грант саны – 1 200, түсті – 992 адам; 2019-2020 оқу жылы бөлінген грант саны – 1 000, түсті – 1238 адам (қосымша орындар бөлінді); 2020-2021 оқу жылы бөлінген грант саны – 1 300, түсті – 825 адам (мемлекеттік шекараны кесіп өтуге және карантиндік шектеулерімен байланыстырамыз), ал 2021-2022 оқу жылында бөлінген 1300 орынға 1266 қандас түсті.

2000 жылы Қытайдан Қазақстанға оқуға келген 127 студенттердің 61-і қандастар, бұл жалпы санның 48,0% құрады. Ал, 2001-2003 жылдары Қытайдан Қазақстанға келген студенттердің саны жыл сайын екі есеге артып тұрды, сондай-ақ, қандастардың үлесі тиісінше 87,3%, 88,8% және 88,9%-ды құрады. 2005 жылы Қытайдан келген студенттер саны 2165 адамды құрады, оның ішінде қандастар – 1860 адам, немесе 85,9%. 2000-2006 жылдар кезеңінде білім көші-қоны көрсеткіштері 15 еседен астам өсті, содан кейін динамиканың біршама әлсіреуі байқалды.

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша 2017 жылы Қытайдан

Қазақстанға оқуға келген 400 азамат тіркелген, 2018 жылы – 403, 2019 жылы – 176, 2020 жылы – 378 және 2021 жылы – 291 азамат (қытайлар және қытайдағы басқа да ұлттық азшылықтардың өкілдерін қоса алғанда). Алайда, сарапшылардың пікірлері және жоғары оқу орындарының бейресми деректері бойынша этникалық қазақтар Қытайдан оқуға келгендердің көпшілігін құрайды.

Алынған статистикалық көрсеткіштерге сүйене отырып, Қытайдан этникалық қазақтардан басқа, ханьдықтар мен басқа да этникалық азшылық өкілдері келіп оқиды. Олардың көпшілігі бастапқыда орыс тілі курстарында, содан кейін мамандық бойынша оқиды.

Бұл бағдарламалардың қатысушылары негізінен Моңғолия, Қытай, Өзбекстан, Иран, Түрікменстан, Тәжікстан, Қырғызстан және Ресейден келген отандастар. Оның ішінде, Моңғолия мен Өзбекстандағы отандастарымыз үшін қазақстандық бағдарламалар сұранысқа ие. Себебі, тек осы елдерде ғана қазақ тілінде білім беретін мектептер жұмыс істейді (Өзбекстан – 370, Моңғолия – 43 аралас мектеп). Оқуға түсуге ниет білдірушілердің саны жылдан жылға артып келеді. Алайда оқуға түсіп жатқандардың саны керісінше төмендеуде:

– 2020 жылы ҰБТ-ға қатысуға құжат тапсырғандар саны – 2025 адам болса, оның 930-ы ғана оқуға түсті;

– 2021 жылы ҰБТ-ға қатысуға құжат тапсырғандар саны – 2478 адам болса, небәрі 796-сы ғана оқуға түсті.

Қалған талапкерлердің оқуды қайда жалғастырғаны туралы ресми ақпарат жоқ (колледжге түсу, ақылы оқу, елдеріне қайтып кету).

Оған ықпал ететін бірнеше себептер бар:

Біріншіден, Қытайдағы қазіргі қазақ тілінің араб жазуына (төте жазу) негізделген әліпбилік базасы пайдаланады. Ал, моңғол қазақтары кириллицаны жақсы меңгерген. Бірақ, әңгіме барысында қазақ тілі Қазақстандағы тілден көп ерекшеленбейді.

Этностық қазақтар әлемнің бірде-бір елінде ең ірі этнос болып табылмайтындықтан, қазақ тілін пайдалану, әдетте, күнделікті (тұрмыстық) қарым-қатынас деңгейінде жүреді. Соңғы жылдардағы негізгі үрдіс жас ұрпақта қазақ тілін қолданудың төмендеуі болып табылады. Алайда қазақ тілін қолдану деңгейі елдер арасында әр түрлі. Ортақ даму процестерінің (біртұтас тарихи өткеннің) болуы, әдетте, ұлттық сәйкестілік дәрежесін біршама төмендетеді, ал мұндай байланыстардың болмауы, керісінше, қазақ тілін пайдалану деңгейін нығайтады.

Екіншіден, дайындық бөлімін бітірген қандас-түлектер ҚР ЖОО-ға оқуға түсу үшін Ұлттық бірыңғай тестілеуден өтуі қиындық тудырады. Себебі, қазақстандық бағдарлама бойынша 11 жыл оқыған талапкер, Қазақстанда ешқашан оқымаған немесе тек 9 айлық дайындық курсынан өткен этникалық қазақтармен тең дәрежеде тест тапсырады. Сондықтан, осы 4% квотаға 40%-дай ниет білдірушілер ие бола алмайды. Мысалы, 2019 жылы 2000 адам қатысып, 863 адам оқуға түсті, 2020 жылы 2025 қатысушылардан 909 адам оқуға түсті, ал 2021 жылы ниет білдіргендер саны –2425 адам, оқуға түскендер

саны – 780 адам. Соңғы екі жылда ҰБТ тапсырудың онлайн практикасы қолдану аясында туындаған әртүрлі техникалық мәселелерден (порталға тіркелу, бейнежазбаны бастан-аяқ жіберу) өтпей қалғандар да аз емес.

Үшіншіден, Кәмелет жасқа толмаған қандас-түлектер 9-сыныпты бітіргеннен соң Қазақстандағы колледждерде оқуы үшін олардың Қазақстанда туған-туысы болуы керек.

Колледжде оқу үшін де мемлекет тарапынан 4% квота қарастырылған. 2020 жылғы статистика деректеріне сүйенсек, қандас-түлектердің арасында құжат тапсырғандардың саны – 539 адам, ал олардың ішінен грант иегерлерінің саны – 539 адам.

Студенттік топ пен қоғамдастықта бейімделудің психологиялық проблемалары бар: кейбір оралман студенттер курстастар оларды «тең деп қабылдамайды» деп санайды. Қандастар негізінен бір-бірімен қарым-қатынас жасайды, мерекелерді бірге өткізеді, ал өмірлік қиындықтар туындаған жағдайда олар басқа қандастардың көмегіне жүгінеді. Олар оқу мен бейімделудегі қиындықтарға қарамастан, Қытайдан келген қандас студенттер жоғары білім алуға және ЖОО-ны бітіргеннен кейін республикада жұмыс істеуге ниет білдіреді. Олар перспективаларды оң бағалап, өз болашағын Қазақстанмен байланыстырады.

Сонымен қатар, экономикалық сипаттағы себептер этникалық қазақтардың Қазақстанға қоныс аударуының маңызды факторы болып қала беретінін атап өткен жөн. Тарихи Отанына оралу себептері тек көрсетілген факторлармен ғана емес, сонымен бірге респонденттердің жасына байланысты сандық тұрғыдан да өзгереді. Мысалы, Оңтүстік Қазақстанның жас кезеңіндегі қоныс аударушылары негізгі себеп ретінде мансаптық өсуді таңдайды.

Басқа проблемалардың арасында қоғамдағы өзара әрекеттесу және ассимиляция проблемалары бар.

Белгіленген әлеуметтік проблемалар мен этникалық қазақтардың шет елдерге бейімделу деңгейі негізінде мынадай ұсынымдар ұсынылды.

Әдебиеттер:

1. Nye, J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs Group, 2004.
2. Садовская Е.Ю. Китайская миграция в Казахстане: современные тенденции и перспективы // *ANALYTIC*. — 2007. — №6. — С. 38.
3. Syroezhkin, Konstantin (2009). *Social Perceptions of China and the Chinese: A View from Kazakhstan*. *China and Eurasia Forum Quarterly*. 7 (1): 29—46; Sadovskaya, Elena. *Chinese Migration to Kazakhstan: a Silk Road of Cooperation or a Thorny Road of Prejudice?* *The China and Eurasia Forum Quarterly*. Volume 5, No. 4 (2007). — Pp. 147—170 // <http://www.isdp.>; и др.
4. Хафизова К. *Трансграничные отношения Синьцзян — Казахстан // Центральная Азии и Кавказ*. — 2000. — №9.

5. Сыроежкин К.Л. Проблемы современного Китая и безопасность Центральной Азии. — Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2006. — С. 181—182.

1920-1950 Ж.Ж АРАЛЫҒЫНДАҒЫ МОҢҒОЛИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ ЭТНОСЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫ

С.Б. Омаш

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

salima.omash@mail.ru

Түйіндеме: Әлемдегі қазақ ұлтының 1/3 бөлігі, яғни 4,3 млн. Атамекеннен жырақ, шетелдерде тұрады. Тарихтың толқынында атамекеннен ажырап қалған қазақтардың этномәдени және әлеуметтік-экономикалық өркендеу деңгейі әр түрлі болып отыр. Шетелдегі қазақтардың тарихи даму және олардың әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени өмірінің өткені мен бүгінге зерттеулер жүргізу, дәлірек айтсақ этномәдениеті, этнодемографиялық серпіні, этнопсихологиялық қалыптасу аспектілері мен ұлттық сана сезімін және олардың глобализация мен демократия дәуіріндегі жаңа геосаяси кеңістіктегі ерекшеліктерін зерделеу маңызды болып отыр.

Шетелдегі қазақтардың ең ірілерінің қатарына саналатын, өзіндік тарихи қалыптасу ерекшелігімен дараланатын Моңғолияда тұратын қазақтар. Олар қазақтың этникалық дербес тобын қалыптастырып, дамыған тарихи бет бейнесі бар қауым.

Кілт сөздер: шетел қазақтары, қазақ этносы, көші-қон үрдісі, Моңғолия қазақтары, ұлт.

Abstract: One third of the world's Kazakh population or 4.3 million people live far from home. In the course of history, the level of ethno-cultural and socio-economic development of the Kazakhs, who lost their homeland, varies. It is important to study the historical development of Kazakhs abroad and their socio-economic, political and cultural life, to study ethnoculture, ethno-demographic dynamics, aspects of ethnopsychological formation and national consciousness and their features in the new geopolitical space in the era of globalization and democracy.

Kazakhs living in Mongolia, one of the largest Kazakhs abroad, have their own historical formation. They are a community with a developed historical image, forming an independent ethnic group of Kazakhs.

Key words: foreign Kazakhs, Kazakh ethnos, migration process, Mongolian Kazakhs, nation.

ХҮІІІ ғасырдан бастап Шығысқа бет алған қазақтар легінен бөлініп, Қобда өңіріне қоныстанған шоғыр бір жарым ғасырдан бері осы өңірде жасап келеді. Шығыс Түркістанда өз өмір тарихының біраз бөлігін өткізіп, Алтай тауының теріскей бетін қоныстанып, Чиң империясы ыдыраған соң моңғолдармен бірге тәуелсіз мемлекет құруға ат салысты. Табиғи ортаға бейімделу барысында ұлттық құндылықтарын сақтай отырып, қазақтың жекеше этникалық тобын қалыптастыруға дейін дами отырып бүгінге жетті. Қазақ ұлтының ажырамас бөлігі, генетикалық, биологиялық, тарихи, қоғамдық дамуының заңды жалғасы болып табылатын Моңғолиядағы қазақтар ұлттық мінез, сана-сезім, тіл, этномәдениеті біршама төлтума қалпында сақтай отырып рухани мәдениет, білім саласындағы өзіндік жетістікке жетті. Сонымен бірге, Моңғолияның саяси, әлеуметтік, экономикалық өміріне белсене араласатын дербестігімен және де Қазақстанмен жан-жақты тығыз, әрі тұрақты қарым-қатынасымен ерекшеленеді. Бұл өлкедегі қазақ этникалық тобы өздерінің тірлікқамы әрекетінде этномәдени идентификациясы, қоғамдық және саяси ортаға бейімделу арасындағы тепе-теңдігін сақтай білді.

Моңғолиядағы қазақтар өздерінің қазақтың этникалық тұтастығын, ұлттық менталитетін, тілін, мәдениетін, салт дәстүрін өз дәрежесінде сақтауда табандылық пен тұрақтылық көрсете отырып, қазақ этникалық тобындағы әлеуметтік қатынастарының алуан жақтарын және деңгейлерінің шыңдап, өзін-өзі ұдайы өндіре отырып, өзін-өзі реттеуге, өмір қамын толық қанағатандыра алатын толық информация қорына ие болып, байытып, нақты өмірде кәдесіне жаратып келген қабілеттілігі қазақ этникалық тобы қалыптасуының түп тамыры еді.

Сонымен қатар, ірге тепкен мекеннің табиғи ерекшелігіне қазақтар бейімделе отырып, тіршілігінің басты көзі-мал шаруашылығын кемелдендіріп, қолданбалы этномәдениет үлгілерін жасау, дәстүрлі технологиясын дамыту, рухани мәдениетін көтере отырып, оған өз үлестерін қосты. Саяси ортаға сай бейімделу барысы мен өгей этникалық ортаның әсерінен шаруашылықта, рухани мәдениетте пайда болған белгілі мөлшердегі өзгешеліктерде пайда болды.

1930-шы жылы қазақтардың талап тілегі бойынша Монғол Халық Революциялық Партиясының Орталық Комитеті мен үкімет қаулы қабылдап, Дэлүүн, Қоңырөлең, Хатуу, Өлгий, Орогтының басы және оңтүстік батыс жағынан шекараға дейінгі жерлерді қазақтарға қоныстануға беріледі. Кейіндер 1940-шы жылы Баян-Өлгий қазақ аймағы құрылуы нәтижесінде қазақтардың жер көлемі 45,8 мың км² болып қалыптасты. Баян-Өлгий аймағы географиялық жағынан Моңғолияның батысында, батысынан Шығыс қазақстан, солтүстігінде Ресей, оңтүстігінде ҚХР-мен іргелес жатыр. 1946-шы жылы Баян-Өлгий аймағының Дэлүүн, Тұлба сұмынынан бөлген біраз ауылдардың басын қосып Қобда сұмынын құруы ұлттық аймақтан бөлек Қобда аймағына қарайды [1].

1950-шы жылдар басынан Баян-Өлгий, Қобда аймағының қазақтары Моңғолияның орталықтағы өнеркәсіп районына көшуі басталып, 1970-1980 жылдар арасында Ұланбатыр, Дархан, Налайх, Угтаал, Тоңкіл, Чандаған, Бэрх, Эрдэнэт, Баяндэлгэр т. б. жерлерге қазақтар лек-легінен келіп шоғырлануы этникалық топ ішінде өз диаспорларының пайда болуын әкелді.

Этностық топтың демографиясы белгілі бір өлкеде қалыптасып ірге тепкен адамдардың жан санының өсуі, құрамы, тығыздығы, қала мен ауылдық жерлерде орналасуы тәрізді жағдайлармен айқындайды. Моңғолиядағы қазақтардың жан саны, құрамы, шаруашылық өмірге қатысуы, еңбек етуін зерттеу этностың қалыптасуын, өмір тірлігін бағалауда алдыңғы шарттардың бірі болмақ.

Баян-Өлгий аймағы 1940 жылы аймақтық әкімшілік бірлігі 10 сұмын, 71 бақ, 8000 шаңырақ 33300 адамнан құралған еді. Бұл кезде аймақтың барлық адам санының 78% немесе 22788-і қазақ адам болған еді. Адам санағының 1963 жылғы мәлімдеметіне қарағанда 47,7 мың қазақ, ерлер 24,1 мың, әйелдер 23,6 мың, елдегі адам санының 4,7%-і қазақтар иеленген [2].

Қазақтардың екінші мол топтасқан жері Қобда аймағы еді. Бұл аймақта 1940 жылы 1986 қазақ болса, 1963 жылы 5060, 1969 жылы 6400, 1989 жылы 12814 қазақ өмір кешті. Ұланбатыр қаласында да қазақтар көптен өмір кешіп қоныстанған. 1939 жылы 2 қазақ тұрақты мекен етсе, 1969 жылы 3200, 1979 жылы 5600, 1989 жылы 9000-нан астам қазақ Ұланбатырда тұрған немесе қала тұрғындарының 1,6%-ін иеленді. Моңғолияның 2000 жылғы халық санағы мәліметтері бойынша, елдегі барлық қазақтардың саны 102983 адам болып, олардың 85 пайызы Баян -Өлгий аймағында /80776/, 5 пайызы Қобда аймағында /10005/, 10 пайызға таяуы Улаанбаатар /6439/, Дархан /2103/, Эрдэнэт /431/, Төв /1065/, Сэлэнгэ /1100/, Архангай /7/, Баянхонгор /7/, Булган /11/, Говь-Алтай /47/, Дорноговь /47/, Дорнод /88/, Дундговь /2/, Өмнөговь /3/, Дундговь /2/, Завхан /6/, Өвөрхангай /8/, Сүхбаатар /8/, Увс /115/, Хөвсгөл /6/, Говь-Сүмбэр /42/ аймағында қазақтар жасады. Қазір Баян-Өлгий аймағының жан санының 88,7 пайызын қазақтар иеленеді [3].

Қазақтар Қобда бетіне өтіп қоныстанғаннан кейінгі 100-ге тарта жыл өтіп, бұл өлкеге бекем табан тіреген мезгілде қызыл төңкеріс аласапыраны келіп жетті. 1921-шы жылы Моңғолияның батысына Бакич, Сокольницкий, Казанцев, Кайгардов бастаған ақтар әскері келсе, соңынан қызылдар қуа келіп қақтығыстар басталды. ”Алтай 7 ұрианқай ауданының Бадрах деген әкімі, қазақтың 12 Абақ-керейін билеген Дөрбетхан деген әкімдері Хасбаатарға /Моңғол өкіметінен батыс өлкеге жіберілген өкіл/ келіп, қазақ халқының жайын баяндап, өз ықтырлығымен Сыртқы Моңғолия құрамына кіріп, бір өкімет болуға келісім жасап, мәлімет қалдырды да өз руларына жүріп кетті” деп жазады оқиғаның куәгері Ц. Дамбадорж.

К.К.Байкалов, Ц.Хасбаатар бастаған қызыл әскерлер Кайгардов бастаған ақтармен 1921-ші жылы тамыз айында Баян-Өлгийдің Сақсай деген жерінде кездесіп қақтығыс болады. 1921-ші жылы қыркүйекте Кайгородовтың

отрядына Казанцев, Бакич генералдың әскері бірігіп, сол айдың 17-ші күні Тұлба көлі маңына 2000-2500 ақтың әскері топтасады. Саруул күннің бұтханасында болған кезінде ақтардың қоршауында қалып, 44 күнге созылған шайқас басталады. К.К.Байкалов 400-ден астам әскерімен ақтарға қарсы тұрып, үлкенді-кішілі 12 рет шайқас болып ақтардан 500-ге дейін адам қаза табады. К.К. Байкаловтың отряды қоршауда ауыр жағдайда күн кешіп, Қос-Ағашқа қазақтарды бірнеше рет елшілікке жіберіп, солардың арқасында қызыл армияның 21-ші дивизиясының Исаков, Фроловтар басқарған 185, 55-ші полк әскерлері көмекке келіп, ақтар жеңіліс табумен оқиға аяқталады [4].

Қобда қазақтары бұл оқиғаға басынан аяғына дейін бел ортасында жүріп қатысты. Шеруші үкірдайы С. Дәрбетхан бастаған топ қызылдарды тиянақ етуді жөн көрсе, ақтардың құрамында да қазақтар болған. ”Топ ортасында сары және күлгін тымақтылар кетіп барады, олардың ішінде моңғол және қырғыздар /қазақтар/ бар, бұл онан мұнан жинақталған бандиттерден құралған үшінші және төртінші жүздігі” дейді. Бұл оқиғаға қазақтар белсенді қатысу нәтижесінде өздері мекенденіп отырған жерлерде ірі әскери қақтығыстың тез аяқталып, ел тыныштық алып, бейбіт өмір орналуына өзіндік үлесіп қосты.

Қандай бір мемлекеттің құрамындағы ұлт, этнос, этностық топтың ұлттық құқығы, мүддесін қастерлеу, сақтауы сол мемлекеттің қоғамдық-шаруашылық дамысы, демократиялық деңгейі, адам құқығы, пікір алуандығы жағдайына көп жағынан қатысты болып келеді. Қазіргі заманда өркениетті елде жеке адам, азаматтың азаттығын, еркіндігін, бас бостандығын қастерлеу жай бір қалыпты дәстүрге айналған. Ұлттардың ерекшелігі, өмір кешу дәстүрі, тілі, мәдениетін сақтап, қажетіне асыруды қамтамасыз етуде сол мемлекет халықаралық деңгейде қабылданған құқықтық-заңдық негізде нақты дұрыс саясат жүргізу қажеттігін тудырады. Мемлекеттерде ұлт мәселесін шешудің шағын санды басқа ұлт өкілдерінің ұлттық бостандығын заң аумағында шешіп, шаруашылық, мәдениет, шетел қатынасы, көші-қон мәселесінде есте ұстау қажет болады. Оны заңдық және саяси жағынан іске асыру үшін әрбір ел өзіне сәйкес бағыт таңдап алуға тура келеді.

Моңғолияның батыс өлкесіндегі қазақтардың қоғамдық өмірінің дамысын қамтамасыз ету, экономикалық, материалдық негізін қалау үшін олар шоғырланған өлкеде қазақтың ұлттық, әкімшілік-территориялық бірлігін құру мәселесі өмірден туындады. Моңғолиядағы қазақтар жан санының басым көбі жоңғарлар мекен ететін Қобда аймағы құрамында болған жылдарда /1931-1940/ ресми тіл – моңғол тілі болып, іс қағаздары осы тілінде болып, қазақтардың 90%-і тіл білмегендіктен аса көп қиыншылықтарға душар болып отырды [5].

Сондықтан да, қазақтар мұндай жайлардың ары қарай-жалғасуына екпінді қарсылық көрсетіп, өздері мекендеген өлкесінде қазақтың ұлттық әкімшілік-территориялық бірлігін құру мәселесін қайта-қайта көтерумен болды. Сөйтіп, МХР-сының VIII құрылтайынан елдегі қазақтардың талап тілегін орынды қабылдап, олардың саяси, экономикалық жағдайы толықтанғанын назарға ала отырып, қазақтың автономиялы жеке дара

аймағын құру туралы тарихи маңызды шешім қабылдады. 1940-шы жылы маусымның 25-інде МХР-сының кіші құрылтайының Басқармаларының Қазақ аймағын құру туралы жарлығы қабылданып, бұл елдің ерекшелігіне сай қазақтардың өзін-өзі билеу құқығын ұлттық әкімшілік-территориялық бірлік ретінде мақұлдап, қазақтардың талап-тілегін орындап іске асырды. 1940-шы жылы тамыздың 19–20-сы күндері аймақтың алғашқы құрылтайы ашылып, 84 өкіл қатысып, Баян-Өлгий аймағы құрылып, аймақтың кіші мәжіліс мүшесіне 32 адам, аймақ әкіміне Б. Қабый /1899-1955/ сайланды. Моңғолия Мемлекеттік Кіші құрылтайы, өкімет тарапынан 1940-шы жылы қазанның 4-ші күніндегі 38-ші жиналысы Баян-Өлгий қазақ аймағы құрылғаны туралы аймақ өкілдері құрылтайы шешімін заңды қуатты деп танып ресми қуаттап, бекітті [6].

Баян-Өлгий аймағы құрылған соң қазақ ерекшелігіне сәйкес әкімшілік, сот, прокуратура, мектеп, мәдениет ұйымдары құрылып, барлық мекемелерде қазақ тіл, салт-дәстүрін толық білетін жергілікті қазақ кадрлер қызмет етіп, ресми іс қызмет қазақ тілінде жүріле бастауы бұл өлкедегі қазақтардың тарихи дамуын сапалық деңгейге көтерілуге талпынудың басы болды. Баян-Өлгий қазақ ұлттық дербес аймағы құрылуы Моңғолияның ұлт саясатындағы игі қадамы болып есептелумен бірге қазақтардың шаруашылығы мен мәдениеті ілгерілеп рухани дамуында шешуші рөл атқарды.

Хужирты сұмынында “шет елмен байланысы бар” деген жалған жаламен адамдарды түрмеге қамау себебінен, 1943-ші жылы қазанның 2-сінде Хужирты сұмынының 60 жанұясы Алтай бетіне үркіп асты. Бұл істің мән-жайын мемлекеттік комиссия тексеріп, “Қазақтың ұлттық Баян-Өлгий аймағының жағдайы және аталмыш аймақтың партия мен үкіметтік аппаратының жұмыстарын пәрмендендіру туралы” көлемді қаулы қабылданады. Баян-Өлгий аймақтық партия комитетінің бірінші хатшысына Мәлікұлы Қашқынбайды /1918–1986/, аймақ әкіміне Дүзелбайұлы Жеңісханды /1908–1993/ тағайындайды [7].

Қазақ жігіттері 1940-шы жылдан бері Моңғол армиясы қатарында қызмет атқарып өздеріне жүктелген міндетті қазақ жігітінің қайсар, батылдығымен орындап келгені айқын. Жапон милитаристерімен болған шайқастарда Моңғолия Әуе күштерінің бас қолбасшысы қазақ генералы Мүдәріс Зайсанов 1939, 1945-ші жылғы соғыста асқан ерлігі, әскери шеберлігімен ерекше көзге түсті. Моңғолия мемлекет қаһарманы Мәзімұлы Ікей /1911–1939/ Халха өзенінде жапон әскерлерімен 1939-шы жылы болған шайқаста асқан ерлік жасады. 1945-ші жылғы соғыс қимылдарына неше жүздеген қазақ жігіттері қатысып, Т.Қызыл, А.Машақ қатарлы жігіттер ерен ерлік көрсетті, көптеген жастар майдан даласында мерт болды [8].

1940-1950 жылдары қазақ аймағы дара шаңырақ көтеріп, әкімшілік-территориялық және басқару жүйесі қалыптасты. Бұл он жылдықта халықты сауаттандыру, ден саулық сақтау, мектеп мен мәдениет ошақтарын құру салаларында игі қадамдар жасалынды. Ұлттық клуб құрылып, барлық сұмындарда бастауыш мектеп, Өлгий қалсында 7 жылдық мектеп ашылды. Қазақ тіліндегі “Жаңа өмір” газеті бпсылып шыға бастауы рухани

өмірдегі игі қадам болды. Кәсіптің басты көзі мал шаруашылығы болып қала берді. Екіншілікке жаңа қадам жасалып, жүн жуу мекемелері істеді. Қазақтар 2-ші дүниежүзлік соғыстың ауыртпалығын көре отырып, Кеңес Одағына ел халқы мен бірге көп көмек көрсетті [9].

Көші-қон, немесе миграция, жалпы адамзатқа тән құбылыс. Қазіргі белгілі бір ұлттар мен ұлыстардың сол өлкелерде қалыптасуының құбылыстық нәтижесі. Қай бір ұлт болмасын миграциясыз өмір кеше алмайды. Миграциялық қозғалыс кейде үлкен толқын ретінде көзге түссе, кейде белгі бермейді. Адамзат, нәсіл, ұлт, тайпа, ру т.б. бөлінуі өмір тірлік заңдылығынан туындаған құбылыс болып саналады. Әрбір ұлттың өз ғұмырында өзіндік дамудың ішкі заңдылықтары оны алға сүйретеді. Ал, миграция болса сондай ішкі заңдылықтың сыртқа көрініс беретін біртүрі, даму заңдылығының басым көбі тылсым күйінде, тұңғық сырды іште сақтап қала береді. Шет елдерден, соның ішінде Моңғолиядағы қазақтар Қазақстанға көшіп келуі ұлт өмірінің ішкі дамуының нәтижесі болмақ. Қазақтар алыс, жақын шет елдерде, тіршілік етіп, саяси, қоғамдық ортасы басқа болғанына қарамастан ұлтымыз біртұтас организм ретінде өмір кешіп келе жатқандығының айқын белгісі болды. Қазақстан дербес тәуелсіз мемлекет болуы қазақ халқының рухын көтеріп, Отанға бет алу мүмкіндігі артты. Моңғолия мен Қазақстан Республикасының арасындағы келісімдер бойынша алғашқы қадамдар басталып, 1991-1996 жылдары өзінің тарихи отанына 62,1 мың адам немесе 12650 жан ұя көшті де соңынын барғандармен қосылып 80000-дай адам Моңғолиядан қоныс аударғанды. Көші-қонның тағы басты себебтеріне-ұлттық мәселені шешу, әлеуметтік инфрақұрылымның нашар дамуы, ауыл шаруашылықтық бағыттың басым рол атқаруы және Қазақстанның тәуелсіздік алуы, ұлттық сезімнің оянуы, Қазақстанға көшіп келуі-білім алуына, қалалық жерде өмір сүруіне, өзінің этникалық топтың өкілі ретінде сезінуіне, жанұяның материалдық және идеологиялық сенімін арттыруға мүмкіндік туғызу мақсаттары еді.

Екінші жағынан, Моңғолияда әлі де аз емес қазақтар байырғы мекенінде барлық ұлт өкілдерімен бір кісінің баласындай, бір қолдың саласындай, бейбіт тыныш өмір кешіп, саналық пен парасаттылық көрсетуде. Олар туған елінің игілігіне қызмет ету қатар, ұлттық тіл мен мәдениетті түлетуге, Қазақстан мен рухани-мәдени байланыстарды онан ары жақсартуға атсалысуда.

Қазақтар бұл өлкеде біртұтас территория иемденіп, қазақтың биологиялық, генетикалық қорын сақтап, тіл, психология, материалдық, рухани мәдениет-ұлттық жан-күй, шаруашылық, қоғамдық-тарихи біртұтас негізде бастау алған қазақ қауымдастығының ерекшеліктерін сақтап қалды. Генетикалық түп тамыры дамуы бір бағытта жүріліп, мекен еткен өлкесі аумағында табиғи-тарихи қалыптасқан, бірден-бір қазақ этнос тобы антропологиялық бірегейлік болып саналады. Жалпы қазақ ұлтының тарихи дамуының құрамдас бөлігі, өзгеше бір тұрпатты бейнесі ретінде тұрақты этностық типке ие болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қинаятұлы З. Жылаған жылдар шежіресі / З. Қинаятұлы. — Алматы: 1995.
2. Баймолда Д. Моңғолияда қазақ диаспорасының қалыптасуы // Орталық Азияның қазақ диаспорасы: тарих – мәдениет – ескерткіштер: Халықарал. ғыл. конф. материалдары (Алматы қ., 5 желтоқсан 2014 ж.) / Жауапты құраст.-ред. С.Е. Әжіғали; құраст.: А.Т. Абдулина, К.Н. Балтабаева, Г.Ү. Орынбаева. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2014. – 428 б.
3. А. Сарай Революциядан бұрынғы Моңғолия қазақтары. Баян – Өлгий 1992 ж. 29-32 бет
4. Б. Ганбатаар 1918-1976 жылдар аралығындағы халық саны. УБ 1977 ж. (моңғол тілінде).
5. З. Қинаятұлы. Моңғолияның қазақтары. 1- кітап. Алматы, 2001, 320 б
6. Қабышұлы И. Моңғолия қазақтарының тарихы / И. Қабышұлы. — Баян-Өлгий: 1980
7. С.Рахметұлы. Құжықты құрбандары. Өлгий, 2004, 28-31 б.;
8. Қ.Зардыхан. Моңғолиядағы қазақтар. 2-ші кітап. Алматы, 2007, 137-138бб.;
9. Д.Баймолда. Қазақ көші. Алматы, 2013. – 308 б

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ МИГРАЦИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Джаньисова А.М.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

aidanajj996@gmail.com

Аннотация. Миграция мәселесінің кез келген аймақ мәселесіне айналуына экономикалық факторлармен қатар, әлеуметтік факторлар да әсер етуде. Сол себептен де Орталық Азияда бұл сұрақтың туындауы табиғи процесс. Алайда оның өзектілігі не үшін 90-жылдары арта түскенін атап өткен жөн. Аймақ үшін маңызды орталық болған Ресей Федерациясының қатаң талаптары аймақтағы экономикалық орталыққа миграция ағынының ұлғаюын білдіреді. Миграция өз кезегінде мемлекеттер үшін біршама қиындықтарды тудыруда. Оны шешу барысында қабылдаушы мемлекет үкіметіне американдық жобаның маңыздылығын атап өту қажет. Сонымен қатар бұл жобаның нәтижелеріне талдау жасау бізге аймақтағы миграцияның болашақ күйіне болжам жасаудағы мүмкіндігі де зор.

Түйін сөздер: миграция, еңбек миграциясы, қауіпсіз миграция, Орталық Азия, Қазақстан, Ресей Федерациясы, экономика.

Annotation. In addition to economic factors, social factors also contribute to the transformation of migration into a regional problem. That is why this question is a natural process in Central Asia. However, it is worth noting why it became more relevant in the 90s. The strict requirements of the Russian Federation, which is an important center for the region, mean an increase in migration flows to the economic center of the region. Migration, in turn, creates significant difficulties for countries. In addressing this, the host government should emphasize the importance of the American project. In addition, the analysis of the results of this project allows us to predict the future state of migration in the region.

Keywords: migration, labor migration, safe migration, Central Asia, Kazakhstan, Russian Federation, economy.

Орталық Азия елдерінен сыртқы миграцияны талдаудың бастапқы нүктесі ретінде 90-жылдары аймақ елдерінің тәуелсіздіктерін алғаннан бастап зерттеу тәжірибесіне енгізілген миграция жүйелері идеясы алынады. Халықаралық миграция жүйесін анықтау оған мүше елдер арасында осы елдер арасындағы саяси, экономикалық және мәдени байланыстарға негізделген маңызды және тұрақты ағындардың болуы. Жүйе ішіндегі және оның сыртындағы миграция ағындарының көлемдеріндегі айырмашылықтар бір жүйені екіншісінен бөлуге мүмкіндік береді деп болжанады. Кеңес Одағының ыдырауы сыртқы миграция үшін ең кең мүмкіндіктерді ашқанына қарамастан, посткеңестік кеңістіктегі негізгі миграция ағындары бұрынғы қалпындай осы кеңістікті құрайтын елдер арасындағы визалық режим аясында Кеңес Одағының «белгіленген» шекаралары шегінде өтеді. Шындығында, 1990-шы жылдардың өзінде-ақ мұнда біршама құрылымдық миграция өрісінің немесе арнайы халықаралық миграция жүйесінің қалыптасуына негіз қаланды деп айта аламыз. 2000 жылдардың басында посткеңестік кеңістікте қалыптасқан миграция жүйесін байланыстырушы элемент ретінде Ресей Федерациясының төңірегінде негізінен қабылдаушы және ішінара транзиттік ел ретінде қалыптасқан еуразиялық жүйе деп атау ұсынылды.

1990 жылдардың басында Кеңес Одағының ыдырауымен және жаңа мемлекеттердің егемендігімен байланысты, оның ішінде «титулдық ұлт» тұжырымдамасы негізінде посткеңестік кеңістікте «мәжбүрлі миграция» басым болды, титулдық емес этникалық топтардың өкілдеріне, ең алдымен, олар үшін әлеуметтік қиындықтар мен тәуекелдерді қалыптастыру тұрғысынан бұл күшті қысымға әкелді. 1990 жылдардағы миграция процестерінің негізгі нәтижелерінің бірі экономика мен әлеуметтік салада көрініс тапқан елдердің адам капиталының ауқымды жоғалуы болды: елдің инновациялық және технологиялық секторларын дамытуға қабілетті жоғары білікті кадрлардың саны күрт төмендеді. 2000 жылдардың басына қарай әлеуметтік факторлардың маңызы айтарлықтай төмендеп, экономикалық факторлар алға шықты: еуразиялық миграция жүйесіндегі кейбір елдер мәдени-тарихи ерекшеліктердің болуымен ғана емес, олардың экономикалық

даму деңгейіне немесе жалақы деңгейіне қатысты керісінше тартымды бола бастады. Тиісінше, 90-жылдардан бастап еңбек миграциясы еуразиялық миграция жүйесінде халықаралық миграцияның басым бағытына айналды. Сонымен бірге экономикалық

миграцияны құрылымдау логикасы негізінен 1990 жылдардағы «мәжбүрлі миграцияның» нәтижелерімен анықталады. [4]

Миграция мәселесінде экономикалық фактор еңбек мигранттары үшін ең тұрақты және басқа мотивтермен салыстырғанда басым себеп болып табылады. Бұл мәселеде миграцияға итермелейтін өзара байланысты факторлардың келесі топтарын бөліп көрсетуге болады: отбасындағы жүйелі кедейлік және материалдық жағдайдың төмендігі, еңбек нарығында, әсіресе ауылдық мекендердегі ауыр монотонды жұмысты талап ететін жұмыс орындарының басым болуы, ел ішінде жұмыс орындарының тапшылығы және басқа да қаржыға келіп тірелетін мәселелер.

Еңбек миграциясына Орталық Азия елдерінің еңбек нарығындағы маусымдық тыныштық та түрткі болып отыр. Тәжікстан мен Өзбекстанда миграция көбінесе жеке әлеуметтік-экономикалық мәселелердің шешімін табуға және өмір сүру жағдайын жақсартуға жауап болып табылады. Экономикалық жағдайы төмен азаматтар экономикалық тұрақты аймақ мемлекетіне барып тұрғын үй, жер немесе көлік сатып алу, үйлену тойына немесе оқуға ақша жинау, отбасысын асырауға, олардың оқуына ақы төлеу, үйде отырып бизнес бастау үшін ақша жинау үшін осындай құрбанға барады. [2: 38]

Жалпы, Ресей мен Орталық Азия арасындағы миграция дәлізі КСРО ыдырағаннан кейінгі әлемдегі ең тұрақтылардың бірі болып табылады. 1990 жылдан 1992 жылға дейін тұрақсыз саяси және экономикалық жағдайға байланысты Ресейге мәжбүрлі миграцияның мол ағыны болды. Бұл 1992 жылы

Ресейдің Федералдық миграция қызметінің құрылуына әкелді және қандай да бір жолмен мигранттардың мәртебесі мен құқықтарын анықтайтын миграция заңнамасының дамуының басталуын белгіледі.

Алайда соңғы жылдардағы Ресей Федерациясы тарапынан жандана бастаған бірқатар тосқауылдар мигранттар күйін едәуір нашарлатқаны белгілі. Орталық Азия тұрғындары үшін еңбек миграцияның негізгі бағыттарының бірі саналатын Ресейдегі жоғары авиабилет пен қымбат жұмыс патенттері олардың көпшілігін аймақтағы ең бай ел Қазақстанға жұмыс іздеуге мәжбүр етеді.

Ресей Кеңес Одағы ыдырағаннан бері Орталық Азиядан миллиондаған еңбек мигранттарының негізгі баратын жері болды. Салыстырмалы түрде Қазақстанға ақша тапқысы келетіндер бірнеше мәртеге азырақ кетті. Бірақ бұл сан 2014 жылдан бері Ресей экономикалық құлдырауы мен валютасының кенет құлдырауына тап болғаннан бері тұрақты түрде өсіп келеді. Девальвация іс жүзінде мигранттардың өз валютасында айтарлықтай үйлеріне жіберілетін ақшаның аздығын білдірді.

Қазақстан еңбек мигранттарын қабылдауға дайын болғанымен, олардың көпшілігі ауыр физикалық жұмыстарды орындауға келіскенімен көптеген жергілікті тұрғындар мұны қаламайды. Қазақстанның кейбір аймақтары тіпті көрші елдерден келген мигранттардың жол ақысын да төледі. 2021 жылғы мәліметтерге сәйкес елдің батысындағы Атырау облысының билігі Өзбекстаннан ауыл шаруашылығы саласына жұмыс істеу үшін 600 адамды әкелді. Тіпті Атырау билігі сыпырушы болып жұмысқа орналасқан 70 өзбек мигрантын жеткізу үшін арнайы чартерлік рейсті де ұйымдастырғаны белгілі болды.

2020 жылы індетке байланысты шекаралар жабылып, мигранттар елге кіре алмаған кезде, Қазақстанның басқа да көптеген аймақтары сияқты Атырау да жұмыс күшінің тапшылығына тап болды. Мигранттардың келуіне тіпті ақша төлемдері де ұсынылған қазақстандық жұмыс берушілер жоқ емес, бар. Мәселен 1500 гектар жері бар қазақстандық тұрғын үшін егістіктерге жұмысшылар керек болды. Алайда ресурсқа бай Қазақстанда адамдар біліктілігі төмен жұмыс орындарына барғысы келмейді. Сондықтан шаруа қожалықтары, құрылыс алаңдары мен базарлардағы бос орындарды көбінесе мигранттар толтыруда.

1990 жылдардан бері жұмыссыздық мәселесі өршіген Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Түркіменстаннан келген еңбек мигранттары үшін жақсы жалақы табыс көзі ретінде өте тиімді болып отыр. [3]

Пандемияға дейін Қазақстанда Орталық Азиядан келген миллионға жуық мигрант жұмыс істеген. Олардың нақты саны белгісіз, өйткені олардың басым бөлігі жеке жұмыс берушілерде заңсыз жұмыс істеуде.

Қазақстандағы Орталық Азиядан келген еңбек мигранттарының ең үлкен тобы – Өзбекстан азаматтары. Пандемияға дейін, кейбір деректер бойынша, шамамен 360 мың болған. Пандемияға байланысты шекаралардың жабылғанына қарамастан, қаңтар айында Қазақстанда шамамен 209 300 өзбек болды, деп хабарлайды Өзбекстанның Экономика және кедейшілікті азайту министрлігі.

Екінші үлкен топ – Қырғызстаннан келген мигранттар. Қаңтар айында Қырғызстанның мемлекеттік миграция қызметі Ресей бастаған Еуразиялық экономикалық одаққа мүше Қазақстанда 35 мыңға жуық қырғыз жұмыс істейтінін хабарлады. Одақ мемлекетінің азаматтары ретінде Қырғызстан азаматтары Қазақстанда заңды түрде тұрып, жұмыс істей алады.

Тәжікстанның ресми статистикасы бойынша, бұл елдің 14 мыңға жуық азаматы пандемияға дейін Қазақстанда жұмыс істеген.

Қазақстанда жұмыс істейтін түрікмендердің саны туралы мәлімет жоқ, оған себеп Түрікмен билігінің мигранттарға қатысты ақпаратты жарияламауы.

[5]

Қазақстанға келген Орталық Азия мемлекеттерінің азаматтарының пайымдауынша Қазақстанның осы мемлекеттерге психикалық жақындығы, тілі мен мәдениетінің ұқсастығы және жұмысқа рұқсат алудың салыстырмалы қарапайым талаптары оны жұмыс іздеуге тартымды орынға айналып отыр.

Ресейде жұмыс істеуге рұқсат алу үшін олар орыс тілі мен тарихын білу бойынша емтихан тапсыруы керек, ал Қазақстанда мұндай талаптар мүлдем жоқ.

Миграция өз кезегінде мемлекеттер арасындағы көптеген ірі мәселелерді туындататыны анық. Осыған орай, аймақта өзінің демократияландыру саясатын жүргізіп отырған американдық тараптан USAID қаржыландыратын Орталық Азиядағы қауіпсіз миграция жобасы құқыққа негізделген миграцияны және адам саудасына қарсы күресті ілгерілету үшін, тәуекел тобындағы халықтың адам саудасының барлық нысандарына осалдығын төмендету және адам саудасының құрбандарын анықтау мен оларға көмек көрсетуді кеңейту мен жақсарту үшін екіжақты және көпұлтты әрекеттерді күшейту үшін жекелеген елдің тәсілдерін келісілген аймақтық стратегияларға біріктіру үшін жергілікті және халықаралық ұйымдармен, үкіметтермен және азаматтық қоғаммен серіктестік жасайды.

Қазақстан мен Ресейде жұмыс күші тапшы болса, Қырғызстан мен Өзбекстанда жұмыс күші артық болуынан мигранттардың жұмыс табу қажеттілігі олардың қанауға осалдығын, оның ішінде адам саудасы қаупін арттырады.

Адам саудасы, оның көрсеткіштері мен белгілері туралы хабардарлығын арттыруды, адам саудасымен күресу және құқықтарын қорғау туралы білімдерін арттыруды мақсат ететін Орталық Азиядағы қауіпсіз миграция жобасы ірі қылмыстардың алдын алуға бағытталған таптырмас бастама болып саналады.

Жоба жеке сектормен де (оның ішінде қонақ үйлер, мейрамханалар, базарлар, ауыл шаруашылық саласы және т.б.) және мемлекеттік органдармен әр мақсатты аудиторияның миграция және адам саудасымен байланысты мәселелерді шешуге сәйкес бейімделген көзқарасы болуын қамтамасыз ету үшін жұмыс істейді. [6]

Қауіпсіз миграция жобасы ұйымға қазақстандық мақсатты топтар үшін әрі қарай бейімделу және нақтылау үшін әрбір мақсатты аудитория үшін адам саудасына қарсы ағымдағы жаһандық озық тәжірибелердің мысалдарын ұсынады. Бұл материалдарда адам саудасының сипаты, адам саудасының белгілері, адам саудасына күдіктенсеңіз не істеу керек, адам саудасы фактілерін қалай хабарлау керектігі туралы ақпарат бар.

Осы жоба мен оның серіктестері әртүрлі онлайн платформалар арқылы жалған жұмыс орындарын жариялау арқылы адам саудасы қаупі туралы халықтың хабардарлығын арттыру үшін күш біріктіруде. Бұл қауіптің алдын алынуына әсер ететін ең тиімді шешім ретінде қарастырсақ болады.

Интернетті пайдалану бүкіл әлемде артып келеді, ал әлеуметтік белсенділіктің үлкен көлемі цифрлық платформаларға көшті. Адам саудагерлері адамдарды жалдап, пайдалану үшін әлеуметтік желілерді пайдалана бастады.

ЕҚЫҰ/ДИАҚБ/БҰҰ-әйелдер сауалнамаларына сәйкес COVID-19 пандемиясы кезінде адам саудагерлерінің онлайн жалдау, күтім жасау және

пайдалануды кеңінен қолданғанын көрсетеді. Сонымен қатар, БҰҰ ЕҚБ-ның 2020 жаһандық адам саудасы есебінде соңғы 10 жыл ішінде Интернет арқылы тартылған адам саудасының құрбандары санының жалпы өсу тенденциясы көрсетілген.

Осы құбылысқа жұртшылықтың назарын аудару мақсатында «Орталық Азиядағы қауіпсіз миграция» жобасы адамдарды жалған жарнамалар, бос орындар және адам саудагерлерінің онлайн жалдау схемалары туралы ескертетін қысқа бейнероликтер шығарады. Бейнероликтер USAID Central Asia YouTube арнасында орналастырылады. Орталық Азиядағы серіктес үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдар бұл бейнежазбаларды, соның ішінде әлеуметтік медиа платформаларында таратумен айналысуда. [1]

Осыдан басқа да әрекеттер аймақ мемлекеттерінде белсенді түрде жасалуда. Мәселен ҰЕҰ серіктестерімен бірлесе отырып, Орталық Азиядағы 700 000-нан астам адамды қамтыған Халықаралық мигранттар күніне арналған онлайн іс-шараларын өткізді. Іс-шаралар мигранттардың құқықтары, қауіпсіз миграция жолдары және мигранттардың қабылдаушы қоғамдастыққа қосқан үлесі туралы халықтың хабардарлығын арттыруға бағытталған.

Соған қоса адам саудасының құрбандарына тиімді психологиялық, құқықтық және әлеуметтік көмек көрсету, адам саудасы фактілерінің алдын алу мақсатында мемлекеттік органдардың, сенім телефондарының және ҰЕҰ-ның қызметкерлеріне адам саудасы оқиғаларына ден қою бойынша тренингтер өткізілді.

Білім беру мекемелерімен және үкіметтік емес ұйымдармен серіктестікте Орталық Азия елдерінен келген 173 адамды адам саудасының қауіп-қатерін тану және қорғау жолдарын үйретіп, жастарға арналған «Ақылды навигатор» бағдарламасы басталды, сондай-ақ әлеуметтік желілер арқылы олардың қатысуымен бейнеролик таратылды.

Қырғыз Республикасында 184 оралған мигрант компьютерлік сауаттылыққа оқытылды, оның 10-ы курстарды аяқтаған соң бірден жұмысқа орналасты немесе өз ісін ашты.

Әртүрлі онлайн платформалар құрылуын жалғастыруда. Веб-сайттар, чат боттардың арқасында мигранттар немесе шетелге саяхаттауды жоспарлап жүргендер қауіпсіз миграция туралы пайдалы ақпаратты, сондай-ақ кеңес алу үшін сенім телефондарының нөмірлерін табу мүмкіндігі бар. 2021 жылдың шілдесінде іске қосылған @salom_migrant_bot (автор тарапынан тексерілген) Telegram боты арқылы миграция және адам саудасы бойынша өзбек виртуалды кеңесшісін 300 мыңнан астам адам пайдаланды. Бұл бот арқылы кез келген адам саудасы фактілері туралы тікелей құқық қорғау органдарына хабарлай алады. 2021 жылы Дүниежүзілік адам саудасына қарсы күрес күні аясында мемлекеттік органдармен және үкіметтік емес ұйымдармен бірлесіп, Орталық Азиядағы 3 миллионнан астам адамды қамтыған адам саудасы проблемасы туралы халықтың хабардарлығын арттыру мақсатында аймақтық онлайн флешмоб өткізді. Науқандардың нәтижесінде сенім телефондары қоңыраулардың 35%-ға дейін өскенін байқады.

Түркіменстандағы ҮЕҰ серіктестері 1641 адамға заң және миграция мәселелері бойынша тегін кеңес берді.

ҮЕҰ серіктестік желілері арқылы COVID-19 пандемиясының салдарынан қиын өмірлік жағдайға тап болған 2000-ға жуық мигрантқа гуманитарлық көмек көрсетіліп, тегін заңгерлік кеңес берілді.

Түркіменстанда жұмысшылардың еңбек құқықтарын нығайту және қорғау бойынша бірқатар бастамалар аясында мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың 84 өкілі оқытылды. [7]

Осындай шаралардың қабылдаушы да, жіберуші мемлекет үшін өзінің тиімді жақтан көрсетіп жатқанын жоғарыдағы мәліметтер арқылы көз жеткізе аламыз.

Қорыта келе, тәуелсіздік алғаннан бергі мемлекетіміздің аймақтағы экономикасы тұрақты статусы миграция мәселесімен бетпе бет келуге мәжбүрлеп отыр. Оған қоса өзекті болып отырған соғыс жағдайында Қазақстанға Орталық Азияға мемлекеттері ғана емес, осыған дейін мигранттарға орталық болған Ресейлік азаматтар үшін де еңбек миграциясы үшін ыңғайлы нұсқа болып табылып отыр. Бұл өз кезегінде мемлекет үшін қажетті шараларды қабылдауды қажет етеді. Мемлекеттің экономикасы үшін осы жағдайды оң пайдалану мақсатында пайдалану мүмкіндігі туындап отырғанын ұмытпау қажет.

Әдебиет:

1. Агентство США по международному развитию (USAID) и партнеры запускают онлайн-кампанию по случаю Дня безопасного интернета. -2022. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL:

<https://tm.usembassy.gov/ru/usaids-and-partners-launch-online-campaign-to-make-rk-safer-internet-day-ru/> (қаралу күні 10.05.2022)

2. Международная организация по миграции (МОМ). Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. - 2019. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/> (қаралу күні 09.05.2022)

3. Наджибулла Ф. Заработков меньше, но безопаснее. Трудовые мигранты из

Центральной Азии выбирают Казахстан вместо России. - 2021. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <https://rus.azattyq.org/a/central-asian-migrant-workers> (қаралу күні 05.05.2022)

4. Садовская Е. Трудовая миграция в Центральной Азии. - 2016. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL:

<https://www.osce.org/ru/magazine/250406> (қаралу күні 07.05.2022)

5. Raissova Z. Trends in Modern Labor Migration in Central Asia. -2020. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <https://cabar.asia/en/trends-in-modern-labor-migration-in-central-asia> (қаралу күні 06.05.2022)

6. Safe migration in Central Asia project. Rapid survey, development and design of informational materials to counter trafficking in persons (ctip). -2020.

[Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <http://en.cso-central.asia/safe-migration-in-central-asia-project-rapid-survey-development-and-design-of-informational-materials-to-counter-trafficking-in-persons-ctip/> (қаралу күні 05.05.2022)

7. USAID: Безопасная миграция в Центральной Азии. -2022. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: Безопасная миграция в Центральной Азии | Краткий обзор | Центральная Азия | U.S. Agency for International Development (usaid.gov) (қаралу күні 06.05.2022)

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ МИГРАЦИЯНЫҢ УРБАНДАЛУ ПРОЦЕСТЕРІНЕ ӘСЕРІ (ҚЫРҒАЗСТАН МЫСАЛЫНДА)

*Нурпеисова Даяна Ғалықызы
Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
gndayana7@mail.ru*

Аннотация. Бұл мақалада 1990 жылдардан бастап макро деңгейдегі Орталық Азия елдеріндегі урбанизация және көші-қон процесі қарастырылады. Орталық Азия елдерінің көпшілігі үшін урбандалу синтегеуріндері негізінен демографиялық өсудің жоғары қарқынымен және ауыл халқының қалаларға көші-қонымен байланысты. Бұл үдерістер жер алаңдары мен сумен қамтамасыз етудің қысқаруына байланысты ауылда жұмыспен қамту мүмкіндігінің тарылуына ынталандырылады. Ауылдық жерлерден халықтың қоныстануы негізінен ірі қалаларда жүреді, алайда тұрғын үй, инфрақұрылым және басқа да қуаттар, қалаларда жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету әлеуеті жаңа тұрғындардың маусымдық және тұрақты ағымына сәйкес келмейді. Бұл синтегеуріндерге халық тығыз орналасқан өңірлерді энергиямен жабдықтаудың лимиттелуі, ауылдық жерлерде орналасқан шағын және орта бизнес үшін көліктік қолжетімділіктің жоғары құны сияқты проблемалар қосылады.

Annotation

This article discusses the process of urbanization and migration in Central Asian countries at the macro level since the 1990s. For most of the Central Asian countries, urbanization challenges derive mainly from high population growth concentrated in a few cities. These pressures are intensified by shrinking employment opportunities in rural areas due to limited land and water resources. Migrants from rural areas mostly settle in large cities, where urban housing,

infrastructure and employment opportunities are not meeting the demand from new residents. These issues are aggravated by the limited electricity supply in most densely populated areas and high transportation costs for small and medium-size businesses located in rural areas.

Түйінді сөздер: көші-қон; урбанизация; қала халқы; ауыл халқы.

Keywords: migration; urbanization; urban population; rural population.

Урбандалу – бұл адам қызметінің көп бөлігі - экономикалық, әлеуметтік, мәдени-урбанизацияланған аудандарда жүзеге асырылатын процесс. Ол жалпы халық санындағы қала халқы үлесінің артуымен сипатталады [1:507]. Бұл барлық дерлік елдер бастан кешкен немесе бастан кешкен процесс, және бұл әсіресе аграрлық қоғамнан индустриалды қоғамға әлеуметтік-экономикалық ауысуды бастан кешіретін елдерде айқын көрінеді. 20-шы ғасыр айтарлықтай урбанизацияның куәсі болды: қала халқының жаһандық үлесі 1900 жылғы 13 пайыздан 1950 жылы 29 пайызға дейін өсті. БҰҰ есебіне сәйкес, 2008 жылы әлем маңызды кезеңге жетті: тарихта алғаш рет Жер тұрғындарының жартысынан көбі, 3,3 миллиард адам қалалық жерлерде өмір сүрді. 2030 жылға қарай бұл сан бес миллиардқа немесе жалпы халықтың 60 пайызына жетеді деп күтілуде. Қалалық көші-қон, Экономикалық даму және әлеуметтік дезорганизация демографиялық тұрғыдан урбанизация екі фактордың өзара әрекеттесуіне, яғни қала мен ауыл арасындағы халықтың табиғи өсуінің айырмашылығына және ауыл мен қала секторлары арасындағы көші-қон алмасуына байланысты. Бірінші фактордың әсері екіншісінің әсерінен әлдеқайда аз, сондықтан әлемде жалғасып жатқан урбанизацияның едәуір бөлігі ауылдық жерлерден қалаларға қоныс аударумен түсіндіріледі, бұл аз дамыған әлемнің көп бөлігінде іс жүзінде әлсіремейді [3:463] Халықтың көші-қоны урбанизацияны зерттеу кезінде ескерілуі керек маңызды процестердің бірі болып табылады. Бұл бір жағынан жұмыс күшін өнеркәсіптік кеңеюдің жаңа нысандарына көшіру арқылы урбанизация мен индустрияландыруды дамытудың негізгі механизмін қамтамасыз етеді, ал екінші жағынан қоғам үшін де, экономика үшін де елеулі проблемалар туғызады, бұл жұмыссыздыққа, тұрғын үй күйзелісіне және әлеуметтік күйзелістерге әкелуі мүмкін. Урбанизация модернизация мен индустрияландырумен тығыз байланысты. Осылайша, урбанизация механизмі мен динамикасын жақсы түсіну ауыл мен қала тұрғындарының өзгеру процесіне назар аударуды қажет етеді. Көші-қон мен урбанизация процесі арасындағы байланысты сипаттайтын үш маңызды факт:

- қалалық сектордағы жалақы ауылдық сектордағы жалақыдан асып түседі;
- жұмыс күші ауылдық жерден қалалық секторға көшеді;
- қалалардағы жұмыссыздық ауыл секторындағы жұмыссыздықтан асып түседі [2:1416].

Урбандалу жедел экономикалық және демографиялық өсімді бастан кешіп жатқан Орталық Азия үшін де күрделі проблемаға айналып отыр. Бүгінгі таңда аймақтың халқы 65,6 миллион адамнан асады, олардың 43,8% - ы қалаларда тұрады. БҰҰ ЭӨМД болжамдарына сәйкес, 2050 жылға қарай Орталық Азия халқы 82 миллион адамға дейін өседі, оның 55,2% - ы қалаларда тұратын болады. Экономикалық реформалар, қайта жіктеу және басқа факторлар нәтижесінде қала халқының өсуі одан да маңызды болуы мүмкін.

Орталық Азияның көптеген қалалары мен қалалары Кеңес өкіметі кезінде, ең алдымен, КСРО ұлттық экономикасының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін құрылды. 1991 жылы Кеңес Одағы ыдыраған кезде аймақ елдері (Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан) негізінен ауыл халқы бар аграрлық-өнеркәсіптік экономикаға ие болды.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Орталық Азия елдері қалалық басқару жүйелерін қалпына келтіру және қалалық аудандардағы әлеуметтік-экономикалық дамуды қолдау бойынша өздерінің күш-жігерінде қалалық дамуға қатысты түрлі тәсілдерді пайдаланды. Бұл процестердің динамикасы мен негізгі факторлары әр түрлі елдерде, сондай-ақ урбанизация мәселелерін шешу үшін ұлттық үкіметтер жүргізетін саясатта ерекшеленеді. Дегенмен, мынадай проблемалар Орталық Азияның барлық елдері үшін ортақ болып табылады. Халықтың салыстырмалы түрде жоғары табиғи өсуі және ауылдық жерлерде жұмысқа орналасу мүмкіндігінің шектеулі болуы, бұл ірі және орта қалаларға көші-қонға, сондай-ақ елден еңбек көші-қонына алып келеді. Азық-түлік қауіпсіздігі және ауыл шаруашылығында тиімділікті арттыру қажеттілігі мәселелерін көтеретін, әсіресе механикаландыру және жаңа технологияларды енгізу есебінен ішінара теңізге шыға алмайтын өңірдің сипатына байланысты шектеулі су және жер ресурстары. Кеңес заманында және қазір құрылған қалалық инфрақұрылымға қысымның артуы, негізінен, қызмет ету мерзімінің соңына келеді. Бұл ауқымды күрделі жөндеу үшін айтарлықтай инвестицияны қажет етеді. Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан сияқты елдердің кең аумағы Орталық Азия қалаларын қалалық желілерден және шетелдік нарықтардан оқшаулап, жоғары Көлік және коммуникациялық шығындарға алып келеді. Аймақтағы әр ел белгілі бір дәрежеде аумақтық дамуға және олардың ұзақ мерзімді әлеуметтік және экономикалық өсуін қолдайтын жаңа кеңістіктік құрылымдарды құруға байланысты көптеген проблемаларға тап болады. Орталық Азияның көптеген елдері үшін урбандалу проблемалары негізінен бірнеше қалаларда шоғырланған халықтың жоғары өсуіне байланысты. Бұл қысым жер мен су ресурстарының шектеулі болуына байланысты Ауылдық жерлерде жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің қысқаруымен күшейе түсуде. Ауылдық жерлерден келген мигранттар негізінен қалалық тұрғын үй, инфрақұрылым және жұмысқа орналасу мүмкіндіктері жаңа тұрғындардың сұранысын қанағаттандырмайтын ірі қалаларда орналасады. Бұл проблемалар халық тығыз орналасқан аудандардың көпшілігінде электр қуатының шектеулі болуымен және

ауылдық жерлерде орналасқан шағын және орта бизнес үшін көлік шығындарының жоғары болуымен күрделене түседі.

Орталық Азияның көптеген елдері үшін урбандалу проблемалары негізінен бірнеше қалаларда шоғырланған халықтың жоғары өсуіне байланысты. Бұл қысым жер мен су ресурстарының шектеулі болуына байланысты Ауылдық жерлерде жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің қысқаруымен күшейе түсуде. Ауылдық жерлерден келген мигранттар негізінен қалалық тұрғын үй, инфрақұрылым және жұмысқа орналасу мүмкіндіктері жаңа тұрғындардың сұранысын қанағаттандырмайтын ірі қалаларда орналасады. Бұл проблемалар халық тығыз орналасқан аудандардың көпшілігінде электр қуатының шектеулі болуымен және ауылдық жерлерде орналасқан шағын және орта бизнес үшін көлік шығындарының жоғары болуымен күрделене түседі. Ауыл шаруашылығының өсуі үшін шектеулі мүмкіндіктер Орталық Азиядағы ішкі және сыртқы көші-қонның жоғары қарқынына алып келді. Ішкі көші-қон негізінен ауылдық жерлерден қалалық жерлерге артық жұмыс күшінің түсуінен тұрады. Ауылдық жерлерде жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің қысқаруы кірістер ақша аударымдары есебінен алынатын сыртқы еңбек көші-қонының ұлғаюымен әлі күнге дейін тежелді.

Көші-қон білікті жұмыс күшіне неғұрлым өнімді өндірістік секторларға және урбанизацияланған аудандарға көшуге мүмкіндік береді. Жұмыс күшінің кәсіби және кеңістіктік ұтқырлығы индустрияландыру және урбанизация процестерін бастайды, бұл өз кезегінде одан әрі еңбек көші-қонына әкеледі. Көші-қон және урбанизация процесі қазіргі экономикалық дамудың теориялық және практикалық түсінігін қамтамасыз етудің маңызды аспектісі болып табылады. Алайда, көші-қон мен урбанизация арасындағы байланыс бай мәдени, экономикалық, институционалдық, Әлеуметтік және технологиялық контекстке негізделген. 2012 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша бес Орталық Азия мемлекетінің жалпы халқы 64,6 миллион адамды құрады, ал қала халқы 47,4% (немесе 30,7 миллион) құрады. Барлық елдерде урбандалудың орташа деңгейі (1,7%) халықтың жалпы санының өсу қарқынынан (1,21%) асып түседі. Өтпелі кезеңде жалпы Орталық Азия халқының өсуі жалғасқанымен, кейбір елдерде депопуляция (Қазақстан) және турбанизация (Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан) байқалды.

1991 жылдан бастап Қырғызстанда халықтың елден едәуір кетуі байқалады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында эмиграция елдің барлық аймақтарындағы өнеркәсіптік және тау-кен қалаларына, сондай-ақ экономикалық тоқырауды немесе құлдырауды бастан өткерген облыстық және аудандық орталықтарға әсер етті. Ресми статистикаға сәйкес, соңғы 20 жылда Қырғызстаннан 500 000-нан астам адам көшіп келген. 1999 жылдан 2009 жылға дейінгі кезеңде урбанизация тенденциялары қала халқының орташа өсу қарқынының үш есе артуымен біршама қалпына келді, бірақ ауыл халқының қарқынды өсуін ескере отырып, қала тұрғындары жалпы халықтың үштен бір бөлігін құрайды.

Бүгінгі таңда Қырғызстанда 25 қала бар, олардың үлесі қала халқының 90% - дан астамын құрайды, ал қалған 10% - ы қала типтес елді мекендерде тұратындардан тұрады. Қала халқының шамамен 60% - ы екі қалада тұрады: Бішкек және ОШ. 1991 жылы елде индустриясыздандыру процесі басталды, бұл қала халқының азаюына әкелді. 1991-2012 жылдар аралығында ауылдық қауымдастықтардың қалаларға айналуы көбінесе тиісті қалалық инфрақұрылым мен олардың экономикалық дамуына жағдай жасаумен қатар жүрмеді.

Қырғызстандағы урбандалу процестері елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайына айтарлықтай тәуелді: экономикалық өсудің төмендеуі немесе баяулауы урбандалу қарқынының төмендеуіне және керісінше. Кеңес кезеңінде иммигранттардың қоныс аударуы туралы біздің болжамымыз негізінен қалалық жерлерде 1989 жылғы халық санағының деректерімен расталады. санақ күні қалалық елді мекендерде Қырғыз Республикасының аумағында туылмаған 453 мың адам тұрды. Олардың көпшілігі, атап айтқанда 55%, Ресейде дүниеге келген. Сонымен қатар, мигранттар қалалық жерлердегі тұрақты халықтың 28% - ын құрады. Ауылдық жерлер бойынша мүлдем басқа көрініс байқалады: ауылдық жерлердегі халық санының 92% - ы Қырғызстанда туған. Басқа елде дүниеге келгендердің 45 % – ы Ресейге, 14% - ы Өзбекстанға келеді [5]. Осылайша, біз шынымен одақтас республикалар мен алыс шетелден келген мигранттар негізінен қалалық жерлерде қоныстанды деп санаймыз. 90-шы жылдары. кері процесс байқалды-иммиграция күрт төмендеді, бұрын Кеңес Одағының басқа республикаларынан келген иммигранттар қалалық жерден эмиграцияны жалғастырды, нәтижесінде осы кезеңде қала халқының өсу қарқыны төмендеді. Алайда, қала халқының өсу қарқынының баяулауын біз сыртқы көші – қонмен ғана емес, сонымен бірге ішкі көші-қонмен, атап айтқанда қала-ауыл бағытындағы көші-қонмен де байланыстырамыз. 1980 жылдардың аяғында басталған терең экономикалық дағдарыс қалаларға қатты соққы беріп, бірқатар ірі зауыттар мен фабрикалардың жабылуына себеп болды деп санаймыз. Бұл қалалардағы жұмыссыздық проблемасының өсуіне әкелді және барлық дерлік қалалық елді мекендер осындай тағдырға ұшырады, сондықтан олар жоғары ақы төленетін жұмыс іздеу тұрғысынан экономикалық даму орталықтары мен перспективалы аймақтар ретінде тартымдылығын жоғалтты. Осы себепті қайта қоныс аудару күшейе түсті-көптеген қала тұрғындары ауыл шаруашылығымен айналысу үшін ауылдарға орала бастады. Осы кезеңде республика бойынша ауыл шаруашылығы дамуының жоғары көрсеткіштері байқалады, бір кездері бұл сала ЖІӨ өндіру құрылымында басым бола бастады. 1990 жылдан 1998 жылға дейін сауда, тамақтану және көлік, ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығын қоспағанда, экономиканың барлық салаларында жұмыспен қамту азайды. Мәселен, өнеркәсіпте жұмыспен қамтылған халық саны 166 мың адамға немесе 55% - ға қысқарды, ал ауыл шаруашылығында 263 мың адамға немесе 46% - ға өсті [6].

2016 жылы тігінен жоғары қарай айқын қозғалыс байқалады – бірнеше топтардағы қалалар саны «500 мың адамға дейін», «50 мың адамға дейін» және «10 мың адамға дейін өсті», сондықтан бұл қалалардағы халық санының өсу қарқыны айтарлықтай маңызды. Тек бір топта санның едәуір қысқаруы байқалады - " 20 мың адамға дейін "осы топтағы бес қаланың"50 мың адамға дейін" тобына ауысуы есебінен. Айта кетейік, олардың барлығы оңтүстік өңірге жатады. Жалпы, 2009 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңде шынымен де байқауға болады. оңтүстік облыстар оңтүстік облыстардан Шу облысына және Бішкек қаласына белсенді көші – қонды ескере отырып, солтүстік өңір мен Нарын облысына қарағанда қалаларда халық санының неғұрлым тез өсуін көрсетуде-19-ға қарағанда 22%. Егер біз 1979 жылдан 2016 жылға дейін осы топтардағы халық санына талдау жасасақ, онда бір топтан басқа барлық топтарда 44-тен 108% - ға дейін өсу байқалатынын көреміз. Осылайша, жалпы алғанда, өңірлік бөліністе де, сондай-ақ құрылымы бойынша да қалалардың дамуында теңсіздік байқалады. Ірі қалаларда халық санының өсуі шағын қалаларға қарағанда орта есеппен тез жүрді. Көші-қонның классикалық теориясына қайшы, біз үлкен қалалардың өсуі көші-қонның өсуіне қарағанда табиғиға байланысты екенін атап өтеміз. Бішкек қаласы бойынша деректер 1990 жылдан бастап 2004 жылға дейін ішкі көші-қоннан халықтың өсуі көрсетілген кезең ішінде табиғи өсімнен асып түскенін атап өтуге мүмкіндік береді, бұл шын мәнінде ішкі көші-қонның Бішкек қаласындағы халық санының өсуіне елеулі әсерін көрсетеді. 2005 жылдан бастап халықтың табиғи өсімі ішкі көші-қонның өсуінен асып түсе бастайды, алайда Ішкі көшіп-қонушылардың басым бөлігінің көшіп-қонуы репродуктивті жаста жүретінін ескере отырып, Бішкек қаласында бала туудың ұлғаюына ішкі көші-қон оң әсер етті деп санаймыз. Алайда тәуелсіздік кезеңінің жекелеген жылдарында ішкі көші-қонның оң әсері сыртқы көші-қон есебінен нивелирленеді. Халықтың Бішкектен ең көп кетуі 1992 жылы, Астанадан 17 мыңға жуық адам кеткен кезде орын алады. Сондай-ақ, Бішкекке ішкі көші-қон ауқымы соңғы жылдары тұрақтанғанын және төмендеу үрдісі әлсіз екенін атап өту қажет. Екінші жағынан, біз ресми деректер мигранттардың бір бөлігі уақтылы тіркеуден өтпегендіктен елордадағы көші-қон жағдайының толық көрінісін көрсетпейтінін мойындаймыз, сондықтан Бішкек қаласында тұрғындардың көп бөлігі тұрады деп санаймыз. Сонымен қатар, біз ресми деректерде тұрақты санның немесе халықтың қозғалысы туралы деректердің – табиғи және көші-қонның өсуінің дұрыс еместігін көрсететін кейбір сәйкессіздіктерді анықтадық. Қателік ішкі көші-қон туралы мәліметтерде жатыр деп санаймыз, оның мәні ресми мәліметтерден әлдеқайда жоғары және мұндай айқын сәйкессіздік 90-жылдардың басында көрінеді. Сондай-ақ, келген ішкі көшіп-қонушылар өздерінің біліктілік, білім деңгейі бойынша кеткен халықаралық көшіп-қонушыларға әрдайым сәйкес келе бермейтінін атап өткен жөн, бұл елордадағы жұмыс күшінің сапасына, нәтижесінде оның әлеуметтік-экономикалық, мәдени дамуына қатты әсер етеді. Сонымен, бірыңғай көші-қон баяндамасының авторлары "экономикалық белсенді аймақтардағы халық

санының өсуі көбінесе байырғы және жұмыс іздеп келген мәдениеттердің, әдеттер мен дәстүрлердің қақтығысына әкеледі, бұл екі жақтың да наразылығын тудырады" деп тұжырымдайды [4:20].

Осылайша, көші-қон (ішкі де, сыртқы да) республикадағы урбандалу процестеріне елеулі әсер етті, алайда әлі күнге дейін зерттеу үшін бірқатар мәселелер, атап айтқанда, көшіп-қонушылардың қалалық көлік, әлеуметтік инфрақұрылымға, еңбек нарығына, қоршаған ортаға және т. б. әсері туралы мәселелер қалып отыр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ledent, J. (1982) Rural–urban migration, urbanization, and economic development. *Economic Development and Cultural Change* 30(3), 507.
2. Lee, C. I. (2008) Migration and the wage and unemployment gaps between urban and nonurban sectors: a dynamic general equilibrium reinterpretation of the Harris– Todaro equilibrium. *Labour Economics* 5(6), 1416.
3. Rogers, A. & Williamson, J. G. (1982) Migration, urbanization, and Third World development: an overview. *Economic Development and Cultural Change* 30(3), 463.
4. Единый доклад по миграции в Кыргызской Республике / Государственная служба миграции при Правительстве КР. Бишкек, 2014. 20с
5. Миграция. Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 1999 года / Нацстатком КР. Бишкек, 2001.
6. Миграция. Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 2009 года / Нацстатком КР. Бишкек, 2011.

ШЕТЕЛДЕГІ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚЫЗМЕТ ТҮРЛЕРІНІҢ НЕГІЗГІ ТАҢДАУЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Г.Г. Галиакбарова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
«Отандастар қоры» КеАҚ сарапшысы
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
galiakbarova_gg@enu.kz*

Аннотация. Осы мақалада Қазақстан, этникалық қазақтар тұратын елде толыққанды даму үшін де, тарихи отанына оралу перспективалары үшін де оларға қандай да бір түрде қолдау көрсету үшін жастардың кәсіби әлеуетіне, оларды шетелде жұмыспен қамту саласына назар аударуы қажет екендігі туралы айтылады. Зерттеудің өзектілігі – бұл тақырып аз зерттелгендікте және нәтижесінің аса маңыздылығында десек де болады.

Мақалада Ресей мен Түрікменстандағы этникалық қазақтардың жалпы сипаттамасы мен тұру ерекшеліктері, олардың қызмет түрі сипатталады.

Түйін сөздер: шетелдегі қазақтар, шетелдегі қазақтардың қызмет түрлері, мемлекеттік қолдау.

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы – әлемдегі ең ұзын құрлықтық шекарасы бар мемлекеттер. Ресейде қазақ халқының саны бойынша Қазақстан, Қытай және Өзбекстаннан кейінгі төртінші қауымы тұрады [1].

Қазіргі кезде көптеген түрлі деректер Ресейде, әсіресе шекаралас аймақтарда, қазақтардың саны өскенін көрсетеді. Ресей-Қазақстан шекарасында Ресей Федерациясының 12 аймағы және Қазақстанның 7 облысы шектеседі.

Ресей қазақтарының басым бөлігі Қазақстанның Ресеймен батыс солтүстік-батыс шекарасында шоғырланған. Бұл – Еділ мен Жайық өзендерінің аймағы. Батыс телімі бір жағынан Астрахан және Волгоград облыстарын, екінші жағынан Атырау және Батыс Қазақстан облыстарын бөледі. Мұнда Ресей шекарасы бойынша Ресей Федерациясындағы қазақтардың ең үлкен қауымы тұрады. Дегенмен, қазақтар Ресейдің басқа да облыстары мен автономиялық республикаларында да мекендеген [2].

2010 жылғы бүкілресейлік халық санағының деректері бойынша (соңғы өткен халық санағының қортынды нәтижелері әлі ресми жарияланған жоқ) РФ қазақтарының саны (21 облыс және өңір) 647 732 адамды, яғни бүкіл халықтың 0,65% құрайды. Басқа мәліметтер бойынша Ресейде 800 мыңнан 1,5 млн-ға дейін қазақ тұрады екен. Мәскеу мен Мәскеу облысында шамамен 13 мың қазақ тіркелген. Қазақ диаспорасының басқа да тұратын жерлері ҚР-мен шекаралас облыстар: Астрахань (149 мың), Орынбор (120 мың), Омбы (78 мың), Саратов (76 мың), Волгоград (76 мың), Челябині (35 мың), Түмен (19 мың) [3].

Орынбор – экономикалық даму және әлеуметтік-саяси, ұлтаралық тұрақтылық тұрғысынан ең тартымды және қолайлы аймақтардың бірі. Орынбор облысының географиялық ерекшелігі – солтүстік-батыста Татарстан

Республикасымен, солтүстігінде – Башқұртстан Республикасымен, шығысы мен оңтүстігінде – Қазақстан Республикасымен шекараласады.

Орынборда халықтың қалыптасуы халықтың сырттан белсенді көші-қоны және үздіксіз этномәдени байланыстар жағдайында өтті. Орынбор Қазанмен бірге Ресей мұсылмандарының мәдени орталығына, оның ішінде Кеңестік Қазақстанның алғашқы астанасына айналды.

Бүгінде Орынборда «Ұлттық ауыл» бірегей мәдени кешені жұмыс істейді. Оның басты мақсаты – облыс халықтарының мәдениетін, әдет-ғұрпын жақынырақ білуге мүмкіндік беру.

Орынбордағы түркі және мұсылман халықтары арасында қазақтар татарлардан кейін екінші орын алады. Облыс қазақтарының арасында еңбекке қабілетті жастан кіші адамдар 21,77% -ды, еңбекке қабілетті адамдар – 66,53%-ды және еңбекке қабілетті жастан жоғары адамдар 11,70%-ды құрайды.

1980-ші жылдардың аяғынан бастап демократиялық қайта құрулар жағдайында қазақтардың топтасуы және қоғамдық бастамаларда қазақ мәдени қоғамдарының құрылуы белгілі бір елдің, бір ауылының, қаласының немесе облысының тар шеңберлерінде өтті.

Мысалы, Ресей, Германия, Түркия, Өзбекстан, Моңғолияда бірлестіктер мен топтастырудың бастамашысы әрі ұйытқысы ұлттық интеллигенция болды: ғалымдар, педагогтар, мәдениет қызметкерлері, мемлекеттік қызметшілер.

«Ұлттық-мәдени автономия туралы» Ресей Федерациясының 1996 жылғы заңына сәйкес, Ресей Федерациясының барлық аймақтарында қазақтардың ұлттық-мәдени қоғамдары (қауымдастықтары) құрылды. Олардың ішінде қазақтардың да қауымдастықтары бар (Санкт-Петербург қаласында «Атамекен», «Мөлдір» Қазақ мәдениетінің Сібір орталығы, Мәскеу қаласындағы «Мұрагер» Қазақ ақпараттық-мәдени орталығы, Астрахандық «Жолдастық», Орынбор аймақтық Қазақ ұлттық-мәдени автономиясы, «Омбы қазақтары» және т.б.).

Орынбор облысының этникалық қазақтары қандай салаларда жұмыс істейтінін білу үшін біз Интернет желісінің ресми ресурстарында ұсынылған шетелдік отандастарымыздың әңгімелеріне жүгіндік. Орынбор қазақтарының айтуынша, «мұнда қазақтардың табысты кәсіптері көп» [4].

Айсұлу Молдашева – Орынбор облысы қазақтарының өкілі. Ол Орынбор қаласы, Ленин ауданы прокуратурасының маманы болып жұмыс істейді. 2013 жылы Мәскеу қаржы-заң университетін құқықтану маамандығы бойынша бітірген. Орск қаласында туып өскен. Екі жыл күйеуімен бірге Орынборда тұрады. Айсұлудың айтуынша, Орынборда қазақтар лайықты өмір сүріп жатыр және өздерін еш нәрседен кем сезінбейді. «Менің ата-анам ұлттық дәстүрлерді ұстанады, ұлттық мерекелерді атап өтеді», - дейді ол. Айсұлу Орск қаласының Первомайский кентінде өскен, онда әр демалыс сайын салт-дәстүрлерді сақтай отырып, ұлттық іс-шаралар өткізіледі екен.

Орынбор облысында қазақтар қарапайым жұмысшыдан бастап мемлекеттік қызметшілерге дейін барлық салада еңбек етеді. Айсұлу өзінің жерлес депутаттары туралы мақтанышпен айтады. «Менің туған қалам Орск қаласында қалалық кеңестің 4 депутаты қазақтар. Полиция қызметкерлері өте көп, бірақ қазақтардың арасында табысты кәсіпкерлер көбірек». Орскіде Болат

Орынбасаров – Айсұлудың әкесі, қаладағы құрметті азаматтардың бірі, жүк тасымалы саласында табысты кәсіпкер болып табылады.

Сағындық Ұзақбаев қазақ тілі мен грамматикасының білгірі болып саналады. Ол Ор лицейінің директоры және Орск қалалық Кеңесінің депутаты.

Ермек Алкулов – бұрын криминалдық милицияның табысты қызметкері, отставкадағы полковник. Қазіргі уақытта Орск автовокзалының директоры және Орск қалалық Кеңесінің депутаты.

Меиз Орынбасарова – Орск қаласындағы үздік гинекологтардың бірі. Ол Қазақстан Республикасы Қызылорда облысының Қазалы қаласында дүниеге келген. Тұрмысқа шыққаннан кейін ол Ресейге көшіп кеткен екен. Жоғарыда аталған барлық адамдар қаланың қоғамдық өміріне белсенді қатысады [4].

Табысты этникалық қазақтар Омбы қаласында да тұрады. Төменде бірнеше мысал келтірілген (ресми дереккөздерден алынған).

Омбының өзінде қазір қазақ қауымы саны бойынша Ресейде үшінші орында. 2010 жылғы ресми мәліметтер бойынша, олар шамамен 78-80 мың адамды құрайды. Омбылықтардың өздері Омбыда жүз мыңға жуық этникалық қазақтар тұрады деп болжамдайды.

Өңірде қазақтардың урбандалу деңгейі 53%-ды құрайды, көбісі жоғары білімді, кандидаттық және докторлық дәрежелері бар.

Заңгер Қуаныш Елеутаев Омбыда туып өскен, бірақ өзінің түп-тамырын ешқашан ұмытпаған. «Омбы қазақтары» қоғамдық ұйымының Басқарма төрағасы бола тұра, қазіргі уақытта Омбы қаласының орталығы орналасқан ауылды еске алу үшін, ол қалада «Қоржас» аялдамасының пайда болуына қол жеткізді. Сонымен қатар, Қуаныш Елеутаев басқа да бірқатар жобалармен айналысады: Қазақ газетін шығару, «Ажар» би ұжымын және «Тұран» би театрын дамыту, сондай-ақ бес жылда бір рет берілетін «Алтын Адам» өңірлік сыйлығы да бар. «Біз Ресейдегі қазақ ұлтының ең лайықты өкілдерін – өз ісінің кәсіби мамандарын, қоғам және шығармашылық қайраткерлерін таңдаймыз, - дейді Елеутаев. Сыйлықтың бірнеше номинациясы бар: медицина, білім, шығармашылық, кәсіпкерлер, жас таланттар, спорт» [5].

2020 жылдың басында Омбыда тұратын этникалық қазақ Талғат Шұғұлбаев Омбы облысының бақылау-есеп палатасының төрағасы болды, оның өкілеттік мерзімі бес жылды құрайды. Бұған дейін 35 жастағы Талғат Шұғұлбаев Омбы облысының қаржылық бақылау бас басқармасының бастығы қызметін атқарған болатын [6].

Шетел қазақтарының арасында жоғары лауазымдарды атқаратын тұлғалар аз емес. Олардың бірі Аман Төлеев – Ресей мемлекеттік және саяси қайраткері, 2018 жылдың 17 қыркүйегінен бастап Кузбасс аймақтық кәсіптік білім беруді дамыту институтының ректоры. Бұрын ол Ресейдің Кемерово облысының губернаторы болған, ол осы лауазымда 1997 жылдың 1 маусымынан 2018 жылдың 1 сәуіріне дейін жұмыс істеген. Ол 1944 жылы Түрікменстанда дүниеге келген және 1990 жылдан 1993 жылға дейін РСФСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болған. 1996 жылдан 1997 жылға дейін Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттермен ынтымақтастық жөніндегі Ресей Федерациясының министрі қызметін атқарды [7].

Егер тарихи тұрғыдан қарасақ, қазақ халқы Түрікменстан аумағының бір бөлігінде ХХ ғасыр бойы өмір сүрген. 30-шы жылдары көші-қонға байланысты қазақтардың саны бірнеше есе өскен. Қазақтар Красноводск (қазіргі атауы Балқан уәлаяты), Ташауз (Дашогуз уәлаяты), Чарджоу облыстарының (Лебап уәлаяты) бірқатар аудандарында жинақы тұрған. Ашхабад (Ахалский уәлаяты), Марыйда да (Марый уәлаяты) қазақ ауылдары болған [8].

1926 жылы Түрікмен КСР-да 9471 қазақ өмір сүрген (ол дегеніміз республика халқының шамамен 1% құраған). Өткен ғасырдың 30-шы жылдары көші-қонға байланысты қазақтардың саны 6,5 есе өскен. 1939 жылғы санақ бойынша Түрікменстанда 61397 қазақ тұрып жатқан, бұл бүкіл халықтың 4,9%-ын құраған. 1959 жылғы халық санағы бойынша Түрікменстанда қазақтар 69552 адам немесе республика халқының 4,6% құраған. Осы уақыттан бастап қазақтар санының өсуі жалғасқанына қарамастан, олардың жалпы халықтың үлесіндегі саны азайған.

1989 жылғы соңғы одақтық халық санағы барысында қазақтар саны тарихи максимумға жетті – 87802 адам, бірақ олардың бүкіл республика халқындағы үлесі 2,5%-ға дейін қысқарды [7].

Түрікменстанның алғашқы халық санағы барысында 1995 жылы қазақтардың саны іс жүзінде өзгерген жоқ – 86987 адам, ал жалпы халықтың үлесі 2%-ға дейін қысқарды.

1997 жылы Қазақстанда республикадан тыс жерде тұратын, Қазақстанға қоныс аударғысы келетін этникалық қазақтар үшін квоталар мен өлшемдер ресми түрде айқындалды.

Түрікменстаннан қазақ халқының өте қарқынды қоныс аударуы басталады. Қазақтар тұрған ауылдардың бос қалып жатқан жағдайлары да аталынды.

Жаппай көші-қонға ықпал етті деп келесі сепетерді келтіруге болады:

- қазақ тілінде оқытатын мектептердің жабылуы (2005 жылға қарай барлық мектептер жабылды) және тіпті қазақ тілі мен әдебиетін оқыту тоқтатылды;

- 90-шы жылдардағы Түрікменстанда күрделі экономикалық жағдай орын алғандықтан;

- Қазақстанға қоныс аудару кезіндегі елеулі жеңілдіктер мен мемлекеттік қолдау – материалдық қолдау, жаңа тұрғылықты жеріне жол жүру ақысын төлеу, жұмысқа орналасу, медициналық көмек, білім алу, оның ішінде арнайы квоталар бойынша білім алу мүмкіндігі, сондай-ақ зейнетақы мен жәрдемақы төлеу.

Тек 1991 жылдан 2021 жылға дейін Түрікменстаннан Қазақстанға 74 838 адам қоныс аударды. Ол елден кетушілердің көпшілігі жастар мен орта жастағы адамдар.

Түрікменстанның Статистика жөніндегі мемлекеттік комитеті халық саны және оның ұлттық құрамы туралы деректерді жарияламайды. Қазақстанның болжамы бойынша Түрікменстанда әлі де 15-20 мың қазақ тұрады, бұл халықтың шамамен 0,4%-ын құрайды.

Түрікменстандағы қазақ диаспорасының саны табиғи себептерге байланысты айтарлықтай азайды – бұл этникалық қазақтардың тарихи Отанына қоныс аударуы [9].

Соңғы жылдары тұрмыстық ұлтшылдық іс жүзінде жоғалып кеткенімен, мыңдаған этникалық азшылықтардың өкілдері мемлекеттік органдардың іс-әрекеттері нәтижесінде туындаған көптеген міселелерге тап болды. Көп жағдайда Түрікменстандағы этникалық азшылықтардың құқықтарын шектеу жеке шенеуніктердің теріс қылықтарынан ғана емес, сонымен қатар жоғары мемлекеттік органдар санкциялаған жалпы ұлттық саясаттың салдары болып табылады. Кемсітушілік, қиын материалдық жағдай және билік органдарының моно-ұлттық құрамы бар мемлекетте перспективалардың болмауы еуропалықтар, қазақтар және басқа да бірқатар этникалық топтардың өкілдері арасында эмиграциялық көңіл-күйдің тез өсуін ынталандырады.

Қазіргі кезде Түрікменстанның жоғары мемлекеттік басшылығының этнократиялық саясатының салдарынан түрікмен емес этникалық топтардың мемлекеттік билік органдарында қызмет атқаруы аз кездеседі.

Ресми дереккөздерде, өкінішке орай, осы елдің этникалық қазақтары қандай салаларда жұмыс істейтіні туралы ақпарат жоқ. Тек үзінді ақпарат бар. Мысалы, келесі сұхбаттан үзінділер келтіруге болады, түрікмен қазағы, сәулетші, ұлттық тәнділікке байланысты жұмысын жоғалтқандығын айтады. Енді оның балалары да ана тілінде оқи алмайды: «Менің ойымша, жағдай нашарлады, өйткені қазір біз балаларымызды ана тілінде оқыту, этникалық ерекшелігімізді сақтау құқығынан айырылдық», - дейді ол. «Егер ересектер әрқашан ауыл шаруашылығымен немесе саудамен айналысу арқылы аман қалудың тәсілін тапса, бізге балаларымыздың болашағы туралы әңгіме жүрген кезде, ары қарай өмір сүруіміз жайлы ойлануымыз керек» [10].

Жоғарыда айтылғандарды талдай отырып, қазақтар қызметінің негізгі түрлерін зерттеу үшін таңдалған елдер (Ресей және Түрікменстан) өздерінің ұлттық азшылықтарына қатысты мемлекеттік саясат мәселелеріндегі сияқты тікелей қарама-қайшы деген қорытындыға келуге болады. Бірақ, әрине, оларды бір нәрсе біріктіреді – сол елдерде тұратын отандастарымыз, оларды зерттеу біз үшін тарихи және саяси тұрғыдан ғана емес, идеологиялық тұрғыдан да қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Балтабаева К.Н., Мамашев Т.А., Ермекбай Ж.А., Баймагамбетова А.Ж. Казахская диаспора и репатриация. 1991-2012. Алматы: Елтаным, 2015. 568 с.
2. Казахи за границей: Сколько их насчитывается и в каких странах они живут? // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30458632&pos=3;-81#pos=3;-81
- 3 Ресей Федерациясындағы Қазақстан Республикасы Елшілігінің ресми сайты // https://kazembassy.ru/rus/diaspora/obshaya_informaciya/
4. Казахи Оренбургской области. «Здесь больше успешных предпринимателей казахов» // http://gonzo.kz/blog/3381-kazahi_orenburgskoy_oblasti_zdes_bolshe_uspeshnyih_predprinimateley_kazahov
5. «У нас две родины»: как живут казахи в России // <http://berlek-nkp.com/analitics/8725-u-nas-dve-rodiny-kak-zhivut-kazahi-v-rossii.html>

6. Казах стал главным ревизором Омской области // <https://ru.sputnik.kz/20200125/kazakh-revizor-omskaya-oblast-12642027.html>
7. Казахи на высоких должностях за рубежом // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhi-na-dolzhnostyakh-za-rubezhom/28222838.html>
8. Казахи в Туркменистане. Эмиграция в Казахстан // <https://meteojournal.ru/kazahi-v-turkmenistane-emigraciya-v-kazahstan/>
9. Как проживает казахская диаспора в Туркменистане, рассказал глава МИД РК // <https://strategy2050.kz/ru/news/50621/>
10. Р. Назаров: Национальные диаспоры в Туркменистане. Казахи. Ч.1 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30156002&pos=4;-100#pos=4;-100

ЕВРОПЕЙСКАЯ СОЛИДАРНОСТЬ В ПРИЕМЕ БЕЖЕНЦЕВ ИЗ УКРАИНЫ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ЕС

Р.М. Таштемханова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
tashtemkhanova@mail.ru

Аннотация.

В статье освещаются проблемы, связанные с началом войны в Украине 24 февраля 2022 года и ростом потока беженцев в Европу. Украинский кризис стал отправной точкой на пути к смене миграционной парадигмы Евросоюза последнего десятилетия. Прием беженцев из Украины в Европу продемонстрировал формирование солидарной общеевропейской миграционной политики и применения новых правовых инструментов.

Ключевые слова: война в Украине, беженцы, миграция, Европейский Союз, механизм временной защиты, мигранты, европейская солидарность.

Переломным моментом в истории человечества в XXI веке стало вероломное вторжение в Украину российских войск 24 февраля 2022 года. Как отмечает экспертное сообщество, российское вторжение вызвало крупнейший миграционный кризис в Европе со времен Второй мировой войны и ее последствий. Справедливости ради следует отметить, что первый такого кризис был отмечен во времена югославских войн 1990-ых годов, однако миграционный кризис, связанный с войной в Украине-один из крупнейших в мире с начала XXI века. Основными направлениями миграции являются соседние страны к западу от Украины: Польша, Румыния, Венгрия, Молдова, Словакия, а также Германия. Как известно, Польша больше всех приняла больше всех беженцев из Украины, чем все остальные европейские страны вместе взятые. По последним данным на начало мая 2022 года их число достигло 3 млн. человек. Часть мигрантов

переселились в другие европейские страны или за пределы ЕС. Следует отметить, что ситуация с вопросом беженцев из Украины европейцам намного ближе, чем Сирия и ее гражданская война. Это связано с ежедневным освещением войны в Украине в новостных блоках на протяжении трех месяцев, а также угрозой европейской региональной безопасности. Если в Париже почти на каждой улице можно было встретить палатки с сирийскими мигрантами, то с украинскими беженцами ситуация диаметрально противоположная: их по прибытии забирают в семьи французов. В этой связи скептики могут сказать, что ситуация во Франции далека от критической: для страны с населением в 65 миллионов человек десятки тысяч украинских беженцев - это совсем незначительное количество. Как уже было отмечено выше, основной удар на себя приняла Польша. Вместе с тем в решении этого вопроса абсолютно отсутствуют радикальные настроения. Все население Польши во всем поддерживает украинских беженцев, создавая для них самые благоприятные условия. В случае, если война затянется, то польское правительство готово создать социальные программы трудоустройства. Более того, для решения этого вопроса будут представлены значительные ресурсы ЕС и польского государства [1].

Беженцам из Украины предоставляется защита на срок до трех лет. Еврокомиссар по внутренним делам Илва Юханссон указала на необходимость проявления европейской солидарности и выработки полноценного законодательства в целях их защиты и предоставления им прав. Остро встал вопрос о необходимости дополнительного финансирования. На граждан Украины будет распространяться «Директива о временной защите», согласно которой будет предоставлено: право на проживание, возможность трудоустройства, доступ к жилью, предоставление социальной помощи и медицинского обслуживания, а также доступ к системе образования.

Несмотря на беспрецедентную скорость реагирования официального Брюсселя на вопрос обустройства беженцев, директор Европейского Совета по делам беженцев Кэтрин Вуллард считает, что необходимо сделать еще больше. По ее мнению, необходимо оперативно изыскать ресурсы в соответствии с Чрезвычайными правилами для Фонда убежища, миграции и интеграции. По мнению К.Вуллард, также необходимо оперативно решать запросы стран-членов, которым нужна поддержка, сообщая действовать в вопросах соблюдения безопасности и гуманитарных требований. Следует отметить, что временная защита распространяется только на украинцев, хотя государства-члены могут расширить ее действие в своей стране на других иностранцев. Директива была создана после кризиса с беженцами из Косово в 2001 году, но для них она не была применена [2].

Несмотря на европейскую солидарность в приеме и размещении украинских беженцев, выработке нормативно-правовой базы российские СМИ с начала войны были заполнены организованными статьями, названия которых говорят сами за себя: «Украинские мигранты приехали в Европу со своим Майданом», «Мы у самой грани: как Европа решает проблему беженцев с Украины», «Беженцы могут остаться надолго. Польша и Германия попросили помощи у

Еврокомиссии» и др., которые выражают официальную точку зрения российских властей на проблему украинских беженцев [3]. Безусловно, что среди беженцев встречаются разные по образу жизни и поведения люди, но подавляющее их большинство выражают особую благодарность принимающей стране, стараются быть полезными во всех сферах жизнедеятельности общества.

В России Польшу подозревают в попытке извлечь выгоду от приема украинских беженцев. Так, со ссылкой на британскую газету «The Guardian» партия «Право и справедливость» намерена добиться того, чтобы ЕС разблокировал 36 млрд евро помощи Польше, замороженных из-за отрицания страной верховенства права Евросоюза и проведенной Варшавой спорной серьезной реформы. Также ссылаясь на соглашение 2015 года между ЕС и Турцией, когда в обмен на размещение беженцев на своей территории Анкара получила от Брюсселя финансовую поддержку [4].

Однако Совет Евросоюза утвердил план из 10 пунктов о поддержке украинских беженцев. На внеочередном заседании 28 марта 2022 года в Брюсселе министры внутренних дел стран ЕС согласовали подготовленный Еврокомиссией документ. Как было сказано выше украинские беженцы могут воспользоваться временной защитой в ЕС. Для получения статуса необходимо зарегистрироваться в стране пребывания, но до этого времени не было единой системы регистрации, в каждой стране была своя автономная система. По мнению Илвы Йоханссон, создание единой платформы объединит национальные системы, позволит избежать двойных регистраций. Заниматься деятельностью платформы будет агентство Евросоюза, управляющее большими системами ИТ-системами в сфере юстиции и безопасности (EU-LISA). Остро встал вопрос о перераспределении украинских беженцев из-за огромного миграционного потока в Польшу. Вместе с тем заместитель министра внутренних дел Польши Бартош Городецкий заверил, что в Евросоюзе примут всех людей из Украины, спасающихся от войны. Он высказал ожидание, что и другие страны, подобно Германии, будут активно предлагать беженцам переехать на их территорию. Глава МВД Франции Жеральд Дерманен (Франция в 2022 году председательствует в Совете ЕС - от автора) сообщил, что ни одна из стран, включая Польшу, Румынию и Венгрию, не просила о перераспределении беженцев. Даже при возникновении этих проблем, речь будет идти об эффективном и добровольном распределении, как отметил в этой связи заместитель Еврокомиссии Маргаритис Схинас.

Следует отметить, что в ЕС работает платформа солидарности, где каждое государство будет размещать информацию о том, сколько беженцев из Украины она может принять. Речь идет в первую очередь о наличии жилищного фонда для долгосрочного пребывания украинцев в ЕС. Главы МВД договорились создать индекс, который мог бы решить вопрос о перераспределении беженцев из страны, куда приехало их большее количество. Так, в целях помощи Молдове несколько стран ЕС и Норвегия предложили принять 14 500 человек. Было решено усилить координацию транспортных путей, создание информационных хабов, оказывающих помощь беженцам. Украинских беженцев готовы принять

США, Канада и Великобритания, поэтому ЕС готова помочь беженцам при их желании помочь им в организации транспортных путей.

Один из важных вопросов, охватывающий несколько пунктов, являются вопросы безопасности. К примеру, в ЕС работают над общим планом по противодействию эксплуатации беженцев из Украины уголовными группировками. Это обстоятельство приобретает особую значимость, потому что подавляющее большинство из них – женщины и дети. Кроме того, Еврокомиссия разработает общие стандарты приема и поддержки детей. Отдельное внимание уделяют детям, прибывающим без взрослых.

На заседании министры договорились привлечь Европол и активизировать Европейскую междисциплинарную платформу против уголовных угроз (ЕМРАСТ). Речь идет о том, что в ЕС стараются предотвратить попадание на его территорию преступников и террористов. «Человечность, которую демонстрирует Европа, понятное дело, не мешает тому, что нам надо знать, кто прибывает на европейскую землю» [5].

Вместе с тем, если долгое время отсутствие консенсуса по вопросу распределения беженцев вследствие различных подходов и приоритетов стран-участниц превратилось было в ключевой камень преткновения для Евросоюза, то в вопросе приема беженцев из Украины проявилась коллективная европейская солидарность. Как было сказано выше, Евросоюз в условиях очередного витка миграционной эскалации на границах ЕС применил более гибкую политическую линию в отношении беженцев из Украины. В чем это выразилось? Вновь акцентируем внимание на никогда ранее не использовавшемся правовом инструменте – механизме временной защиты. Принятая в 2001 г. в ответ на югославские события Директива о временной защите (2001/55/ЕС) предусматривает оказание немедленной помощи в случае массового притока перемещенных лиц, которые не могут вернуться в свои страны из-за войны, насилия или нарушений прав человека. Такой статус гарантирует право на пребывание, доступ к рынку труда, социальную и другую помощь, а для несопровождаемых детей и подростков – на юридическую опеку и доступ к образованию [6].

Кроме быстрого и эффективного представления перемещенным лицам, отличительной особенностью текущего механизма является способность иметь влияние на систему предоставления убежища за счет сокращения бюрократических лиц процедур. Такой инструмент, предполагающий в том числе и процедуру воссоединения семей, в сочетании с уже действующим безвизовым режимом для граждан Украины дает возможность установить баланс в вопросах равномерного распределения между государствами: лица, нуждающиеся в убежище, имеют право свободного передвижения по территории ЕС. Таким образом, отменяется практика применения Дублинской конвенции, возлагающей ответственность за рассмотрение ходатайств о предоставлении убежища на первую страну въезда лица, ищущего убежища [6]. Хотелось бы также отметить, что ЕС не берет во внимание текущую эпидемиологическую обстановку в связи с пандемией COVID-19 и связанные с ним юридические требования при пересечении границ.

Как видим, в настоящее время реакция на новый поток беженцев из Украины, ищущих убежища, коренным образом отличается от предыдущих подходов. Нельзя не отметить реконфигурацию стран назначения, когда вместо Германии выступают страны, находящиеся в географической близости с Украиной, в особенности Польша, Словакия, Венгрия и Румыния. Следует отметить, что изменился подход к восприятию украинских беженцев в сравнении с беженцами и мигрантами из Ближнего Востока и Африки, для которых потребовалось два года, чтобы достичь аналогичного уровня. В связи с этим следует обозначить целый комплекс факторов в плане организации приема украинских беженцев в Европе, полное освещение которых представляется невозможным из-за нехватки печатного поля, но может стать темой последующих исследований.

Литература

1. <https://www.kommersant.ru/doc/5317965> (дата обращения 17.05.22)
2. <https://ru.euronews.com/my-europe/2022/03/03/eu-protects-ukrainian-refugees> (дата обращения 17.05.2022)
3. <https://www.vesti.ru/article/2704731>, <https://inosmi.ru/20220415/bezhentsy-253818502.html>, <https://smotrim.ru/article/2692008> (дата обращения 18.05.2022)
4. <https://www.google.com/search> (дата обращения 18.05.2022)
5. <https://www.dw.com/ru/sovet-es-prinjal-plan-po-bezhencam-iz-ukrainy/a-61284883> (дата обращения 16.05.2022)
6. <https://www.imemo.ru/publications/relevant-comments/text/obshteevropeyskaya-migratsionnaya-politika-noviy-povorot> (дата обращения 28.05.2022)

ОБ ИССЛЕДОВАНИЯХ В СФЕРЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С СООТЕЧЕСТВЕННИКАМИ ЗА РУБЕЖОМ

С.Б. Жаркенова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
эксперт НАО «Фонд Отандастар»
Нур-Султан, Казахстан
zhsb5510@yandex.ru

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам исследовательской деятельности НАО «Фонд Отандастар» в сфере репатриации и государственной поддержки соотечественников за рубежом. В работе кратко освещаются аспекты взаимодействия с этническими казахами зарубежья, затрагиваются проблемы в сфере реализации миграционной и репатриационной политики Казахстана.

Ключевые слова: репатриация, миграционный процесс, диаспора, этнические казахи, государственная поддержка.

Миграционный процесс – это динамично изменяющийся, но постоянный процесс, который в условиях двадцать первого века превратился в «проблему мирового значения». Одним из феноменов миграционного процесса является диаспора [1]. Происходящие в настоящее время изменения связаны с новой глубокой трансформацией мира, сопровождающейся перемещениями больших групп людей за пределы их исторической родины.

Сегодня диаспоральная политика существует практически во всех странах и претендует на самостоятельную отрасль миграционной политики. Соответственно, государства вынуждены создавать национальное законодательство не только на уровне правового регулирования миграционных процессов, но и в русле законодательного регулирования государственной поддержки диаспоры. Наиболее развитые страны мира демонстрируют свой опыт государственной поддержки диаспор, Казахстан не является исключением. Тем самым, закрепляется приверженность нашей страны к объединению соотечественников, в первую очередь, представителей казахской национальности, желающих вернуться на свою историческую родину.

С получением государственной независимости Республика Казахстан реализует политику репатриации соотечественников, проживающих за рубежом, а также укрепления связей с казахской диаспорой. Для этой цели были приняты важнейшие государственные документы, законодательные акты в сфере правового регулирования миграционных процессов, созданы специальные структуры, деятельность которых ориентирована на реализацию миграционной и репатриационной политики государства.

Сегодня, когда уже прошло более трех десятилетий, можем говорить об определенных достижениях нашей страны в этой сфере: в результате репатриации в Казахстан вернулось на постоянное жительство более миллиона этнических казахов, во многих странах с компактным проживанием казахов созданы казахские национальные культурные центры, налажены отношения с зарубежной диаспорой, усовершенствовано миграционное законодательство и т.д. Однако есть и проблемные вопросы, которые пока не удается решить, в первую очередь это связано с отсутствием в Казахстане специального законодательного акта, направленного на правовое регулирование репатриации и государственную поддержку соотечественников, проживающих за рубежом. В этом направлении НАО «Фонд Отандастар» проделал большую работу, начиная от разработки проектов концепции репатриации этнических казахов и проекта закона о государственной поддержке соотечественников, заканчивая проведением общественных форумов с участием государственных органов, ученых, политиков, представителей диаспор и общественности, где обсуждались эти документы, причем общественность однозначно выразила свое положительное мнение о необходимости таких документов. Значимость таких документов бесспорна, это подтверждает международный опыт.

В условиях миграционных изменений в мире государству важно выстроить эффективную систему репатриации на основе имеющегося собственного опыта решения проблем в этой сфере и построения новых подходов к миграционному процессу с учетом международного опыта.

Нами был изучен международный опыт репатриации и государственной поддержки соотечественников, проживающих за рубежом, изучено законодательство целого ряда стран, таких как Израиль, Польша, Германия, Корея, Россия и других. Опыт большинства стран мира в этом вопросе является определённым – должен быть законодательный акт, регулирующий правовые аспекты репатриации и поддержки зарубежных соотечественников. Причем опыт каждой из стран мира имеет свои особенности, обусловленные национальными, экономическими, правовыми и иными аспектами государственной политики. Если одни страны активно поддерживают репатриацию соотечественников и готовы создавать им условия возвращения, то другие страны открыто дают знать о том, что достаточно будет поддерживать связи с диаспорой, чтобы представители диаспоры поддерживали этническую культуру, язык, а главное, участвовали в экономической жизни исторической родины путем инвестирования финансового, интеллектуального и иного капитала.

Нами также досконально изучаются вопросы, связанные с жизнью этнических казахов за рубежом: в Китае, России, Монголии, Турции, Узбекистане, Кыргызстане, Туркменистане, Иране, Афганистане, в странах Европы, США и других странах, по некоторым данным, этнические казахи проживают в 43 странах мира. Собран огромный теоретический и практический материал, который сегодня служит источником для решения тех или иных вопросов в сфере репатриационной и миграционной политики Казахстана.

В условиях роста национального самосознания населения вопросы поддержки этноидентичных сообществ за рубежом приобретают особое политическое, экономическое, правовое, культурное, демографическое значение. Известно, что международная практика взаимодействия с зарубежными этноидентичными сообществами строится на всесторонней поддержке государством - исторической родиной - своих соотечественников за рубежом.

Здесь уместно вспомнить замечательные слова политолога Е. Саирова: *«Политика возвращения этнических казахов не является благотворительностью или какой-то гипотетической теорией о родстве. Это шаг к социально-экономическому развитию и фундаментальной устойчивости независимости нашего государства. И в отношении этого вопроса мы должны быть расчетливы, прагматичны и в какой-то мере даже эгоистичны... Нужно понимать, что каждый казах, проживающий за границей, является источником социально-экономического развития нашей страны. Именно от плотности населения зависит ускоренное развитие экономической системы любой страны... Этнические казахи за рубежом являются источником национальной компетентности и национальных навыков. Любой народ, проживающий за пределами своего исторически-природного ареала, вынужден вступить в*

состязание, в конкуренцию за выживание. Поэтому наши братья, оказавшиеся за рубежом, в этом плане являются более конкурентоспособными чем мы, проживающие в материнской части казахского мира... Каждый из них является национальным достоянием, источником развития нашей страны» [2].

Политика государственной поддержки зарубежных казахов значительно актуализирована в последнее время в связи с сужением сфер применения казахского языка и угрозой постепенной утери национальной самобытности и ассимиляции казахов, проживающих за рубежом. Усиление поддержки казахов за рубежом обусловлено возникновением разноплановых ситуаций в странах проживания этнических казахов – существенное сужение возможностей изучения и применения родного языка, угрозы потери традиций, культуры, этнической идентичности.

Казахи за рубежом, будучи нетитульной нацией и не имея приоритетного права на те или иные меры государственной поддержки в странах пребывания, всегда придерживались собственного видения экономического выживания и роста благосостояния. Данное обстоятельство породило в среде зарубежных казахов систему взглядов полагаться на собственные возможности и внутренние ресурсы, желание реализации предпринимательского потенциала.

Учитывая рамки публикации, приведу некоторые материалы исследования по Узбекистану. Этнические казахи Узбекистана *экономически и социально подкованы, они* стали третьим по численности этносом в Узбекистане, после узбеков и таджиков. До развала СССР в тройке самых многочисленных этносов республики были узбеки, русские и таджики. *Узбекистан, после Китая и России, является наиболее крупным ареалом проживания казахов за рубежом [3]. По статистическим данным, в стране проживает 821,2 тыс казахов, что составляет 2,2 % от общего количества населения [4].* Эти данные официально опубликованы, однако есть источники, которые дают основание полагать, что в реальности количество этнических казахов в Узбекистане больше. Так, авторы информационного справочника, опубликованного в 2020 году в НАО «Фонд Отандастар», отмечают, что «в Узбекистане проживает более 1 млн казахов» [5, с.173].

Точку зрения авторов информационного справочника подтверждают сами казахи, проживающие в разных регионах Узбекистана, это видно из следующего примера. Школьники сельской школы Сажарыс Бостанлыкского района Ташкентской области, которых спросили о национальности по документу, все ответили, что они в свидетельстве о рождении записаны как «узбек». Одного из мальчиков повторно спросили, «ты точно узбек?», на что мальчик ответил: «нет, я казах». Опрос взрослых показал, что многие из них записаны по документу как «узбек», потому что так легче решать социально-экономические вопросы, легче трудоустроиться, кроме этого, они прекрасно владеют языком страны проживания. Это еще одно подтверждение того, что точное или реальное количество казахов ни в Узбекистане, ни в других странах мира подсчитать практически невозможно. Поэтому и нет сегодня в среде ученых и экспертов единства по вопросу о количестве казахов за рубежом, в одних трудах идет цифра 5 млн, в других 8 млн и т.п.

Казахстан оказывает государственную поддержку зарубежным этническим казахам в сфере получения профессионального образования. Так, Министерство образования и науки Республики Казахстан ежегодно для этнических казахов выделяет до 1300 грантов в высшие и средние учебные заведения страны [5, с.150]. Так, в Евразийском национальном университете им. Л.Н.Гумилева обучаются этнические казахи из разных стран. Как участник международного образовательного процесса, НАО «ЕНУ им.Л.Н.Гумилева» принимает на обучение кандасов из других стран. Так, Департаментом международного сотрудничества ЕНУ им. Л.Н.Гумилева по нашей просьбе была предоставлена следующая информация по количеству иностранных обучающихся за последние 4 учебных года (табл.1) [6]:

Таблица 1.

Учебный год	Кол-во иностранных студентов из стран СНГ (чел.)	Кол-во иностранных студентов из стран дальнего зарубежья (чел.)
2018-2019	159	242
2019-2020	180	237
2020-2021	265	426
2021-2022	202	410

Статистика по этническим казахам (кандасам), обучающимся в ЕНУ им.Л.Н.Гумилева из стран ближнего и дальнего зарубежья (табл.2):

Таблица 2.

Учебный год Страны	Количество обучающихся этнических казахов из других стран (чел.)			
	Монголия	Китай	Россия	Узбекистан
2018-2019	64	145	21	108
2019-2020	151	55	26	80
2020-2021	259	122	25	82
2021-2022	289	138	109	25

Специальности, которые выбирают этнические казахи (кандасы), обучающиеся в ЕНУ им. Л.Н.Гумилева из стран ближнего и дальнего зарубежья (в разрезе факультетов, табл.3):

Таблица 3.

Факультеты/специальности	Количество иностранных студентов			Всего
	2019-2020 уч.г.	2020-2021 уч.г.	2021-2022 уч.г.	
Архитектурно-строительный фак-т	58	68	64	190
Исторический факультет	7	9	6	22
Механико-математический фак-т	17	23	26	66
Транспортно-энергетический фак.	18	16	13	47
Факультет естественных наук	25	31	25	81
Факультет журналистики и политологии	29	38	35	102
Фак-т информацион. технологий	64	64	53	181
Фак-т международных отношений	37	36	32	105

Факультет социальных наук	39	50	50	139
Физико-технический факультет	28	20	15	63
Филологический факультет	51	78	74	203
Экономический факультет	34	60	49	143
Юридический факультет	10	42	9	61
Всего	417	535	451	1403

Данные показывают, что в ЕНУ им.Л.Н.Гумилева обучаются этнические казахи из Монголии, Китая, России и Узбекистана. Наибольшее количество обучающихся из других стран выбрали архитектурно-строительные, филологические (языковые) специальности, а также факультет информационных технологий.

Миграционный процесс имеет существенное влияние на рынок труда Узбекистана. Следует отметить, что наибольшая доля прибывших и выбывших приходится именно на Казахстан. Так, по официальным статистическим данным на социально-экономическое положение страны повлияли следующие процессы, причем положительное сальдо миграции по стране отмечено только в городе Ташкент (в качестве примера взяты данные за I квартал 2020 года и за I квартал 2022 года, табл.4):

Таблица 4.

Страны	Распределение прибывших из-за рубежа в Республику Узбекистан (за январь-март 2020 года к общему количеству прибывших из-за рубежа, %)	Распределение выбывших за рубеж из Республики Узбекистан (за январь-март 2020 года к общему количеству выбывших за рубеж, %)
Казахстан	167 чел / 34,1 %	1234 чел / 64,8 %
Таджикистан	140 чел / 28,6 %	15 чел / 0,8 %
Россия	96 чел / 19,6 %	557 чел / 29,2 %
Кыргызстан	35 чел / 7,1 %	18 чел / 0,9 %
Украина	6 чел / 1,2 %	-
Израиль	-	18 чел / 0,9 %
Другие страны	46 чел / 9,4 %	64 чел / 3,4 %
Страны	Распределение прибывших из-за рубежа в Республику Узбекистан (за январь-март 2022 года к общему количеству прибывших из-за рубежа, %)	Распределение выбывших за рубеж из Республики Узбекистан (за январь-март 2022 года к общему количеству выбывших за рубеж, %)
Казахстан	148 чел / 37,9 %	686 чел / 58,5 %
Таджикистан	49 чел / 12,6 %	19 чел / 1,6 %
Россия	86 чел / 22,1 %	346 чел / 29,5 %
Кыргызстан	22 чел / 5,6 %	11 чел / 0,9 %
Туркменистан	9 чел / 2,3 %	8 чел / 0,7 %
Другие страны	76 чел / 19,5 %	103 чел / 8,8 %

**Примечание:* Таблица составлена по данным сайта Государственного комитета РУ по статистике [7].

Как видим, сравнительный анализ данных этой таблицы позволяет считать, что на картину миграции в Узбекистане существенное влияние оказывают этнические казахи.

Литература

1. Торреальба А.А. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике // Актуальные проблемы экономики и права. 2017. Т.2, №2. - С.154-169. DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.П.2017.2.154-169>

2. Саиров Е. Каждый казах, проживающий за границей, является источником социально-экономического развития нашей страны. – URL: <https://www.caravan.kz/news/kazhdyyj-kazakh-prozhivayushhijj-za-grancejj-yavlyaetsya-istochnikom-socialnoehkonomicheskogo-razvitiya-nashejj-strany-politolog-o-kazakhskikh-diasporakh-za-rube-550913/>

3. Опубликованы данные об этническом составе населения Узбекистана. 20.08.2021. – URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/08/20/ethnic-groups/>

4. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике (данные на 01.01.2021) - URL: <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demography>

5. Международный опыт взаимодействия и поддержки диаспоральных сообществ (информационный справочник). Под общей редакцией Н.А. Абыкаева. – Нур-Султан, 2020. – С.150, 173.

6. Официальная статистическая информация по иностранным обучающимся, в том числе этническим казахам из других стран была предоставлена Департаментом международного сотрудничества ЕНУ им. Л.Н.Гумилева по запросу экспертов 26 апреля 2022 года.

7. Таблица составлена по данным сайта Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике. Социально-экономическое положение Республики Узбекистан. Демографическая ситуация, 25.06.2022 - URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=190&id=471&Itemid=1000000000000 (за 2020 год); URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=374&id=2458&Itemid=1000000000000 (за 2022 год).

ДИНАМИКА ИММИГРАЦИОННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ЕС В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Д.Т. Атабаева
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
atabayeva.dinara@gmail.ru

Аннотация. С 2015 г. вопросы иммиграции стали одной из ключевых составляющих повестки дня Европейского союза. Проблема наплыва беженцев

выявила глубокие противоречия между странами ЕС и ограничила рамки «дозволенного» сотрудничества. Сложившаяся внутривнутриполитическая обстановка способствовала дестабилизации европейского социума, акцентируя внимание на общественных фобиях и популистских идеях. Под влиянием внутренних и внешних факторов возникла острая необходимость выработки четких и универсальных механизмов иммиграционного сотрудничества. Предоставление убежища миллионам беженцев, сокращение потоков нелегальной миграции, разработка законных механизмов въезда и возвращения мигрантов, а также ряда превентивных мер способствовали преодолению ЕС кризиса в 2019 г. Несмотря на это, военно-политическая ситуация в соседних регионах в последующие годы способствовала осложнению миграционной обстановки в странах ЕС, снова актуализируя жизнеспособность и эффективность миграционной системы Союза. Происходящие процессы напрямую и косвенно формируют потенциальные угрозы региональной интеграции в Европе.

Ключевые слова: иммиграционная политика, Европейский союз, миграционный кризис, солидарность, беженцы, предоставление убежища, нелегальная миграция.

Современная система международных отношений отличается повышенной интенсивностью и масштабностью происходящих на уровне регионов процессов. Европейский союз, будучи на протяжении многих десятилетий одним из наиболее активных международных акторов, испытывает прямое влияние внешних факторов. Военно-политические конфликты и социально-экономическая дестабилизация в географически близких регионах привели к массовому потоку мигрантов в страны Европы. Анализ изменений и формирующихся трендов поможет в понимании трансформирующегося ЕС и его будущего.

Согласно данным Международной организации по миграции, в 2020 г. количество мигрантов в европейском регионе насчитывало около 87 млн человек, что составило более 30% от мирового количества международных мигрантов и обеспечило первое место региона в глобальной статистике [1]. Многолетние данные показывают, что международная миграция неоднородна во всем мире, а определяется экономическими, демографическими, географическими и другими факторами, что приводит к различным паттернам миграции, например, таким как миграционные коридоры, формируемым на протяжении долгих периодов. Вполне ожидаемо и логически обусловлено то, что подобного рода коридоры связывают страны ЕС с менее развитыми регионами мира.

Миграционный кризис 2015 г. продемонстрировал несовершенство иммиграционной политики Союза и невозможность сохранения статус-кво, ставя под угрозу не только миграционное сотрудничество ЕС, но и будущее интеграционного объединения в целом. Войны и военные конфликты в странах Ближнего Востока и Африки (Сирии, Ираке, Афганистане, Ливии, Нигерии и др.) и уже существующие, а также только возникшие гуманитарные кризисы в

отмеченных регионах, привели к беспрецедентному росту иммиграционных потоков в ЕС.

По данным Европейского парламента, в 2015-2016 гг. было обнаружено более 2,3 млн случаев незаконного пересечения границ ЕС [2]. Ранее акцентируя внимание на южных границах и средиземноморских путях, союзные страны были не готовы к обострению иммиграционной обстановки у восточных границ. Таким образом, следуя уже сложившемуся протоколу, ситуация должна была решаться непосредственно вовлеченными странами (в частности, Италией и Грецией). В условиях недооцененных масштабов проблемы и несостоятельности действий Союза, сформировался новый миграционный коридор – через Турцию, Грецию и Западные Балканы в Венгрию, Австрию, Германию и далее соответственно [3]. В ноябре 2015 г. было принято долгожданное решение ЕС о согласованных действиях стран-участниц – блокировка западно-балканского маршрута, сохранение легальных путей миграции, оказание финансовой поддержки Греции и строгий контроль внешних границ. Позднее, в марте 2016 г. была заключена сделка «ЕС – Турция», которая четко регламентировала механизм приема сирийских беженцев, сняв нагрузку с Греции. Кроме этого, Турции выплачивались 6 млрд евро для поддержания гуманитарного порядка в лагерях беженцев [4].

В качестве недостатков предпринимаемых ЕС действий можно выделить недостаточную прозрачность правил и процедур, регламентирующих поисково-спасательные операции, высадку и расселение беженцев. Позиционируя себя как глобального игрока с четкими моральными принципами и незыблемыми ценностями, ЕС придерживался тактики управления миграцией на расстоянии и перекладывания ответственности на третьи государства путем оказания им материальной поддержки и создания региональных платформ для мигрантов (подобные механизмы действуют в Ливии, Турции, Тунисе, Марокко). Стоит отметить, что были достигнуты договоренности на национальном и наднациональном уровнях: в первом случае – это итало-ливийское и испанско-марокканское сотрудничество, во втором – сотрудничество в формате «ЕС – Ливия». Механизмы реагирования ЕС на кризис с беженцами также включали взаимодействие с Международной организацией по миграции и Управлением Верховного комиссара ООН по делам беженцев. Помимо корректировки национальных и региональных бюджетов, в 2015 г. Евросоюз создал Чрезвычайный трастовый фонд для Африки [5].

Безусловно, миграционный кризис 2015 г. стал индикатором подрыва принципа солидарности государств-членов ЕС. Разработанная в том же году система введения обязательных квот, несмотря на высокую идею справедливого распределения мигрантов по странам ЕС, была отвергнута четырьмя центральноевропейскими государствами – Венгрией, Польшей, Чехией и Словакией (так называемой «Вишеградской группой»). Сложившаяся ситуация подчеркнула необходимость выработки нового подхода, формированию принципа «гибкой солидарности».

Разногласия в рядах Союза нашли отражение и в ратификации Глобального договора о безопасной, упорядоченной и регулируемой миграции

2018 г., определяющего цели и задачи эффективного миграционного управления с учетом уважения государственного суверенитета, сохранения совместной ответственности и соблюдения прав человека. Среди государств, которые не приняли соглашение, были страны Вишеградской группы.

Несмотря на сочувствие мигрантам и «цивилизованный» подход европейцев, кризис 2015 г. продемонстрировал не только неспособность миграционной системы ЕС сдерживать давление, но и кризис солидарности европейского сообщества. Среди значимых проблем остался вопрос интеграции мигрантов с учетом сохранения европейской идентичности. Возникла острая необходимость разработки основных элементов комплексной иммиграционной политики, среди которых механизм предоставления убежища, режим пограничного контроля, принципы распределения беженцев, адаптация мигрантов и пр. Сосредоточившись на решении краткосрочных задач, национальные правительства и Брюссель упустили возможность своевременного реагирования на сложившуюся ситуацию и тем самым поставили под угрозу не только Шенгенское соглашение, Дублинский регламент, но и институты ЕС.

Спад политических разногласий на наднациональном и национальном уровнях, усиление позиции «зеленых» привели к разрядке напряженности в европейском обществе. В июле 2019 г. 14 государствами-членами ЕС было достигнуто соглашение о механизме солидарности в размещении беженцев и иммигрантов. Признавая необходимость поиска эффективного механизма распределения миграционной нагрузки и совершенствования организации поисково-спасательных операций в Средиземном море, Председатель Европейской комиссии Урсула фон дер Ляйен подчеркнула важность укрепления гуманитарного сотрудничества с третьими странами. При этом помощь спасающимся от преследований и военных конфликтов является моральным долгом ЕС [5].

В начале марта 2020 г. наблюдалось осложнение миграционной ситуации на греко-турецкой и болгаро-турецкой границах из-за неспособности и отсутствия политической воли турецкого правительства сдерживать поток беженцев. В сложившейся обстановке роль «щита Европы» взяла на себя Греция, получив финансовую помощь Брюсселя в размере 700 млн евро для поддержания безопасности границ [6].

В сентябре 2020 г. была предложена идея нового Пакта ЕС о миграции и предоставлении убежища. Согласно предложениям, должна сохраниться обязательная, но гибкая солидарность, учитывающая объемы ВВП и численность населения стран при расселении мигрантов и разработанные альтернативные способы выражения «солидарности». Данный подход предлагался странами Вишеградской группы еще в 2016 г. Ключевые идеи Пакта также определяют реформирование Дублинского регламента, усиление мер по обеспечению безопасности стран ЕС, расширение использования понятия «безопасной третьей стороны», подписание соглашений и активизацию сотрудничества с третьими странами. Среди поддержавших положения Пакта можно отметить Германию, что касается его критики, то в той или иной мере она была выражена Венгрией, Польшей, Австрией и др. [7].

Война в Украине, начавшаяся 24 февраля 2022 г., и последующий поток беженцев из этого государства стали еще одним серьезным испытанием для миграционной политики ЕС. В конце 2020 г. в ЕС насчитывалось 1,35 млн граждан Украины, имеющих разрешение на пребывание в одном из государств-членов (преимущественно в Польше, Италии, Чехии, Испании и Германии). Наряду с гражданами Турции и Марокко украинцы составили одну из крупнейших групп граждан не из стран ЕС [8]. В связи с военными действиями по состоянию на май 2022 г., границу ЕС пересекли более 5,6 млн беженцев из Украины: Польша – 3,5 млн, Румыния – 1 млн, Венгрия – 0,66 млн, Словакия – 0,45 млн [9].

Согласно результатам глобального исследования отношения к мигрантам и беженцам 2018 г., некоторые страны ЕС в значительной мере выражают поддержку приема беженцев. Так, например, наивысшая доля поддержки была отмечена в Испании (86%), Нидерландах (83%), Германии (82%), Швеции (81%) и Франции (79%) [10].

Моральная и материальная готовность ЕС к принятию и распределению беженцев прошла очередное испытание в условиях российской агрессии. Одним из ключевых факторов для действий ЕС в этот раз стало то, как европейцы сочувствуют и позиционируют себя с бедственным положением украинцев в их борьбе против российского вторжения. Кроме этого, оказали влияние географическая и культурная близость, религиозный фактор и историческое прошлое. В сравнении с кризисом 2015 г., в текущей обстановке европейским правительствам удалось продемонстрировать дух европейской солидарности и своевременно отреагировать на происходящее: восточно-европейскими странами-соседями Украины было принято решение об открытии границ для беженцев, создании центров приема прибывающих и быстром реагировании в оказании им помощи; другие страны ЕС также выразили готовность к оказанию поддержки, включая гуманитарную помощь Украине и близлежащим странам и гарантируя безопасное передвижение в регионе.

3 марта 2022 г. ЕС была активизирована Директива Совета ЕС от 20 июля 2001 г. о минимальных стандартах предоставления временной защиты в случае массового притока перемещенных лиц и о мерах, обеспечивающих сбалансированные усилия государств-членов при приеме таких лиц и регулирующих последствия их приема (так называемая «Директива о временной защите»). Согласно Директиве, всем лицам, вынужденным покинуть Украину, будет предоставляться временная защита в Европе сроком до 3 лет без необходимости подачи заявления о предоставлении убежища. Кроме этого, будет предоставлен широкий спектр прав, включая возможность трудоустройства, проживания, медицинского обслуживания, социальной помощи и получения образования в пределах ЕС [11].

Позднее Совет ЕС одобрил положение, позволяющее мобилизовать финансирование совместных действий по размещению беженцев в Европе (CARE) с целью облегчения нагрузки на национальные и региональные бюджеты стран ЕС путем повышения гибкости принятых бюджетных планов и релокации финансирования в общей сумме на 17 млрд евро. По решению Совета 3,5 млрд

евро будет выделено странам-членам ЕС, принимающим украинских беженцев. Среди реципиентов финансовой помощи Венгрия, Польша, Румыния и Словакия. Также помощь получают Австрия, Болгария, Чехия, Эстония и Литва, разместившие более 1% от общего населения мигрантов (по состоянию на 23 марта 2022 г.) [12].

В рамках внешнего измерения миграционного сотрудничества между ЕС и Молдовой было подписано соглашение об оперативной деятельности FRONTEX, направленное на содействие в обеспечении пограничного управления и регулирование потока беженцев. Также Союз предоставил Молдове финансовую помощь в размере 150 млн евро для укрепления страны в условиях сложившейся геополитической обстановки [12].

Помимо инициатив ЕС, в рамках международного сообщества был разработан межведомственный региональный план реагирования на ситуацию с беженцами из Украины, реализуемый с марта по декабрь 2022 г. Страны выразили готовность оказать поддержку Венгрии, Молдове, Польше, Румынии и Словакии, а также Беларуси, Болгарии и Чехии как странам, принимающим беженцев. В числе договорившихся сторон агентства ООН, члены Международного движения Красного Креста и Красного Полумесяца, национальные и международные неправительственные организации, религиозные учреждения, заинтересованные правительства и др. Принятый план включает оказание принимающим странам финансовой помощи в размере 1,85 млрд долл. [13: 19-20]. Глобальный договор о беженцах, Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, кампания УВКБ ООН #Ibelong и общепринятый принцип «Не оставлять никого позади» обеспечивают важные рамки сотрудничества [13: 8-9].

Массовые потоки беженцев представляют серьезные вызовы для европейских стран: во-первых, это касается логистики и координации действий; во-вторых, экономические сложности как для отдельных стран, так и для всего ЕС в целом; в-третьих, вызовы процессам региональной интеграции; и, в-четвертых, вызов единой поддержке в предоставлении убежища. С учетом неопределенности относительно продолжительности и демографических последствий войны в Украине, невозможно уверенно определить влияние притока украинских беженцев на миграционную систему ЕС и все интеграционное объединение в целом.

Таким образом, в ЕС сохраняется необходимость разработки универсального механизма совместных действий относительно вынужденной миграции, основанного на принципах солидарности и разделения ответственности. Такой механизм должен уменьшить давление на государства «первой линии», обеспечивая устойчивую и человеко-ориентированную систему релокации, работающую не только с вновь прибывшими, но и уже размещенными. ЕС должен отойти от тактики перекладывания ответственности за мигрантов на граничащие страны (как, например, в случае с Турцией).

Политика экстернализации ведет к подрыву европейских ценностей, базирующихся на уважении прав и достоинства человека. Последние события

продемонстрировали способность ЕС к скоординированными гуманитарным действиям в принятии беженцев.

Для совершенствования миграционного управления ЕС необходимо пересмотреть сделку «ЕС – Турция» и понимание «безопасной третьей стороны». Заявления на предоставление убежища должны рассматриваться с точки зрения индивидуального подхода. Также стоит разработать эффективные механизмы, гарантирующие соблюдение прав беженцев, сводя к минимуму правовую неопределенность. Учитывая трагические события 2015 г. и последующих лет, ЕС следует расширить уже существующие или создать новые, более безопасные законные пути достижения и пересечения границ ЕС.

Меры, принятые Европейским союзом для разрешения проблем массовых потоков беженцев, не являются «панацеей». Сдвиг в миграционном сотрудничестве стран ЕС стал очевидным, но в перспективе стоит вопрос сохранения баланса между «жестким» и более гуманитарным подходом, не ставящим под угрозу права человека, добрососедские отношения с другими государствами и целостность самой структуры.

Литература

1. World Migration Report 2022 / <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>
2. Asylum and migration in the EU: facts and figures / <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20170629STO78630/asylum-and-migration-in-the-eu-facts-and-figures>
3. Vimont P. Migration in Europe: Bridging the Solidarity Crisis. – Brussels: Carnegie Europe, 2016. / <https://carnegieeurope.eu/2016/09/12/migration-in-europe-bridging-solidarity-gap-pub-64546>
4. A Europe That Protects. What is the EU-Turkey deal? 18 March 2022 / <https://eu.rescue.org/article/what-eu-turkey-deal>
5. Fine Sh. All at sea: Europe's crisis of solidarity on migration // European Council on Foreign Relations. 14 October 2019 / https://ecfr.eu/publication/all_at_sea_europes_crisis_of_solidarity_on_migration/
6. Hockenos P. Europe's Morality Is Dying at the Greek Border // Foreign Policy. 5 March 2020 / <https://foreignpolicy.com/2020/03/05/refugees-turkey-europes-morality-is-dying-at-the-greek-border/>
7. Карпович О., Зверева Т. Общая миграционная политика ЕС: новый старт? // Международная жизнь, №7, 2021, С. 94-103.
8. Eurostat Statistics Explained. Ukrainian citizens in the EU. March 2022 / https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU&oldid=561537#Population_of_Ukraine
9. Statista. Number of refugees from Ukraine crossing Central and Eastern European borders after Russia's invasion of Ukraine / <https://www.statista.com/statistics/1293403/cee-ukrainian-refugees-by-country/>

10. González Enríquez C. The welcome given to Ukrainian refugees: some challenges and uncertainties / <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/the-welcome-given-to-ukrainian-refugees-some-challenges-and-uncertainties/>

11. Ukraine crisis. Policy brief: As people continue to flee Ukraine, Europe must turn its promises of protection into a lasting reality. 8 March 2022 / <https://eu.rescue.org/article/policy-brief-people-continue-flee-ukraine-europe-must-turn-its-promises-protection-lasting>

12. Council of the European Union. EU response to Russia's invasion of Ukraine / <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/timeline-eu-response-ukraine-invasion/>

13. Ukraine Situation: Regional Refugee Response Plan March-December 2022 - UNHCR, 2022. - 99 p.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ БОРЬБА С ОРГАНИЗАЦИЕЙ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ (СТ. 394 УК РК)

А.А. Бухаева, Смолекова Б.Н
Кокшетауский университет им. А.Мырзахметова
Кокшетау, Казахстан
Buhaeva_72@mail.ru

Аннотация.

В данной статье рассматриваются вопросы уголовно-правовой борьбы с незаконной миграцией, согласно статьи 394 Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V. Организация незаконной миграции путем предоставления транспортных средств либо поддельных документов, либо жилого или иного помещения, а также оказания гражданам, иностранцам и лицам без гражданства иных услуг для незаконного въезда, выезда, перемещения по территории Республики Казахстан законодательством страны рассматривается как противоправное деяние. Соответственно уголовно-правовое регулирование соответствующих общественных отношений, а именно определение круга деяний, связанных с незаконной миграцией, которые наносят наиболее существенный вред охраняемым законом социальным интересам и потому подлежат признанию преступными и наказуемыми. Кроме того, рассматриваются основные задачи государственной политики в области миграции населения.

Ключевые слова (миграция, Уголовный кодекс, закон, статья, незаконная миграция, государственная граница, иммигранты)

По Конституции Республики Казахстан, страна опирается на международные договоры и соглашения РК, ратифицированные Парламентом РК, которые, в свою очередь, имеют приоритет перед национальным законодательством, и в случае коллизии, применяются нормы международного

законодательства. В данном случае наблюдается соотношение норм внешнего и внутреннего права или же сбалансированный круг правоотношений, вытекающий от одного к другому. Отсюда, видимо, такая большая схожесть разновидностей миграции. Как бы там ни было, существование различных подходов к классификации и социальной структуре миграции населения, многообразие ее видов и форм отражают сложность и неоднозначность именно данного общественного, социального явления, как миграция [1].

Миграция населения (от лат. *migratio* – переселение) является объектом изучения различных общественных наук, поэтому данный термин имеет многообразие трактовок. Более узкие трактовки рассматривают миграцию с различных точек зрения, которые могут опираться преимущественно на трудовые факторы и последствия миграции, принимать во внимание или не учитывать маятниковые процессы миграции и т.д.

1) многообразие пространственного перемещения населения, исключая движения в пределах одного и того же населенного пункта;

2) пространственные передвижения, совершаемые между населенными пунктами, которые ведут к постоянной и временной смене места жительства, также представляют собой регулярное двустороннее движение между местами жительства и местами приложения труда [2].

Статья 394. Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V п.1. гласит, что организация незаконной миграции путем предоставления транспортных средств либо поддельных документов, либо жилого или иного помещения, а также оказания гражданам, иностранцам и лицам без гражданства иных услуг для незаконного въезда, выезда, перемещения по территории Республики Казахстан -наказывается штрафом в размере до двух тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до шестисот часов, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок [3].

Борьба с незаконной миграцией относится к числу наиболее актуальных и сложных проблем, с которыми сталкиваются современные развитые государства, в том числе Казахстан. Незаконная международная миграция представляет серьезную угрозу национальной безопасности страны, создает опасность для жизненно важных интересов личности, общества и государства, угрожает территориям, ценностям и культуре в целом. Исключительно значимую роль в противодействии незаконной миграции играет уголовно-правовое регулирование соответствующих общественных отношений, а именно определение круга деяний, связанных с незаконной миграцией, которые наносят наиболее существенный вред охраняемым законом социальным интересам и потому подлежат признанию преступными и наказуемыми. Одной из ключевых уголовно-правовых норм в этом плане является ст. 394 УК РК, которая устанавливает уголовную ответственность за организацию незаконной миграции.

Исходя из места данного преступления в системе Особенной части уголовного закона, его родовым объектом являются общественные отношения,

обеспечивающие надлежащее функционирование государственной власти, а видовым - общественные отношения в сфере порядка управления, отношения к функциональным обязанностям (глава 453 УК РК). Что касается непосредственного объекта организации незаконной миграции, то он определяется в научной и учебной литературе по-разному [3.статья 453].

Преобладающими являются два подхода: одни ученые характеризуют его как совокупность общественных отношений в сфере обеспечения неприкосновенности Государственной границы РК и соблюдения установленного порядка ее пересечения иностранными гражданами и лицами без гражданства[4]; другие же специалисты полагают, что в качестве непосредственного объекта преступления, предусмотренного ст. 394 УК РК, выступает установленный нормативными правовыми актами порядок законной миграции в РК.

Вторая точка зрения представляется более обоснованной и согласующейся с содержанием диспозиции ст. 394 УК РК, поскольку в ней речь идет о нарушении порядка не только въезда в РК или транзитного проезда через нее, но и пребывания на территории Казахстана.

В то же время следует признать, что объект организации незаконной миграции, учитывая вышеупомянутые особенности общественной опасности анализируемого преступления, не сводится исключительно к общественным отношениям в области порядка управления, поскольку совершение данного преступления может напрямую или опосредованным образом посягать и на другие охраняемые уголовным законом ценности и интересы, например, на отношения, связанные с обеспечением общественной безопасности и порядка.

Объективная сторона организации незаконной миграции характеризуется в уголовном законе такими действиями, как:

- 1) организация незаконного въезда в Республику Казахстан иностранных граждан или лиц без гражданства;
- 2) организация их незаконного пребывания в Республике Казахстан;
- 3) организация незаконного транзитного проезда данных лиц через территорию Республики Казахстан.

Согласно изменениям в Постановление Правительства РК «Об утверждении Правил въезда и пребывания иммигрантов в РК, а также их выезда из РК [5] и Правил осуществления миграционного контроля, «иммигранты въезжают в РК и выезжают из РК через пункты пропуска на Государственной границе РК, открытые для международного и пассажирского сообщения, по паспортам или заменяющим их документам при наличии виз РК, если иной порядок не установлен законодательными актами РК и/или международными договорами, ратифицированными РК [6].

Срок действия визы истекает не менее чем за три месяца до окончания срока действия паспорта иммигранта.

Иммигранты, временно пребывающие в РК, не допускаются к осуществлению трудовой деятельности без соответствующих разрешений, выданных местным исполнительным органом или органами внутренних дел,

если иное не предусмотрено законодательством РК в области миграции населения и/или международными договорами, ратифицированными РК».

Согласно внесенным изменениям в Закон РК «О миграции населения», временная регистрация для иностранцев, пребывающих до 30 суток отменена. Для иностранцев, пребывающих на срок свыше 30 суток требуется получение разрешения на временное проживание [7].

В казахстанском обществе довольно распространена идея о том, что неконтролируемая миграция является негативным процессом, пагубно воздействующим на экономику, этнодемографическую и криминогенную ситуацию. С другой стороны, существуют и противоположные представления, в соответствии с которыми незаконная миграция предстает закономерным процессом современного глобализирующегося мира, призывы к использованию положительного потенциала миграции для улучшения экономической и демографической ситуации в стране. В связи с этим согласно статье 4 п 2 Закона РК «О миграции населения», основными задачами государственной политики в области миграции населения являются:

- 1) защита прав и свобод мигрантов;
- 2) организация рационального расселения кандасов с учетом интересов демографического и социально-экономического развития регионов;
- 3) привлечение высококвалифицированной иностранной рабочей силы для осуществления трудовой деятельности в Республике Казахстан;
- 4) защита внутреннего рынка труда путем квотирования привлечения иностранной рабочей силы;
- 5) обеспечение интеграции Казахстана в международный рынок труда;
- 6) развитие сотрудничества Республики Казахстан с другими государствами в целях предупреждения и предотвращения конфликтов, которые могут привести к массовой миграции населения;
- 7) оптимизация потоков внутренней миграции, обеспечение рационального расселения мигрантов по территории страны.
- 8) поддержка и развитие взаимоотношений с бывшими соотечественниками и этническими казахами, проживающими за рубежом, в том числе в области культурного сотрудничества и информационного обеспечения;
- 9) содействие переселению на историческую родину этнических казахов;
- 10) международное сотрудничество в сфере регулирования миграционных процессов, предупреждения и пресечения незаконной иммиграции.

Таким образом, миграция населения сложный по своей природе, многообразный по формам и последствиям социальный процесс, который требует более детального, тщательного исследования, так как с одной стороны, влияет на процессы общественного развития, с другой подпадает под разряд междисциплинарного исследования. Поэтому, для формирования новой системы знаний исключительное значение имеют вопросы методологии, приемы и принципы научного исследования закономерностей, выявление общих закономерностей функционирования и развития научной системы знаний о миграции населения. Понятие миграции населения постепенно видоизменялось и вместе с тем изменялась схема подхода к изучению объекта.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995г.
2. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика. М.: Наука. 2015г-200с.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V Электронный ресурс <https://online.zakon.kz/>
4. Электронный ресурс. <https://stud.baribar.kz/23038/sovremennoe-ponimanie-i-opredelenie-pravovogo-statusa-inostrannykh-grazhdan/>
5. Постановление Правительства РК «Об утверждении Правил въезда и пребывания иммигрантов в РК, а также их выезда из РК от 21 января 2012г. Электронный ресурс <https://online.zakon.kz/>
6. Правила осуществления миграционного контроля, а также учета иностранцев и лиц без гражданства, незаконно пересекающих Государственную границу Республики Казахстан, незаконно пребывающих на территории Республики Казахстан, а также лиц, которым запрещен въезд на территорию Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.03.2022 г.) Электронный ресурс <https://online.zakon.kz/>
7. Закон Республики Казахстан «О миграции населения» от 22 июля 2011 г. Электронный ресурс <https://online.zakon.kz/>

MIGRATION POLICY ON THE TERRITORY OF THE EU

*Orynbekov K.S.,
Master student of L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Department of International Relations,
Kazakhstan, Nur-Sultan,
kazbek.orinbekov@mail.ru*

*Turkhanova A.Z.
Candidate of Political Sciences,
Acting Associate Professor of the Department of International Relations
of the L.N. Gumilyov Eurasian National University
Kazakhstan, Nur-Sultan,
sajasata@mail.ru*

Annotation: Migration processes act as a factor determining such a concept as "political transformations". This term refers to the process of modifications within the political system. Among the main properties of the political transformations of the European political system, there is a dependent position on internal and external factors, spontaneity, uncertainty of the process. And among the factors of political

transformations, institutional uncertainty is distinguished, which is caused by the uncertainty of political institutions, socio-cultural dynamics, expressed by the presence of various kinds of religious, ideological, moral traditions and principles existing on the territory of one state. Mass migration processes are characteristic phenomena of the modern life of the world community. Migration, considered as a factor of political transformations, can serve as an accelerator of destructive processes. Therefore, not only Western European countries, but also other states of the world are faced with the need to create a new, improved form of migration policy.

Key words: migration, immigration, European Union, migration policy, state, legal, people.

From a legal point of view, migration policy on the territory of the European Union is carried out at two levels: the legislative framework of the EU member states and EU regulations.

The main problem is that often the interests of the community, of any international organizations contradict the national interests of countries. As a result, some legal acts and resolutions adopted at international conferences cannot enter into force due to the fact that they have not been ratified by some States parties to the treaties.

Migration policy at the regional level is characterized by its duality, expressed in two aspects. The first problem is that in the conditions of the modern world, the development of regional integration, there is a liberalization of migration policy. Liberalization is manifested in the appearance of "transparent borders" on the territory of regional associations, ensuring the freedom of movement of the population and labor force across the internal borders of these associations. But at the same time, more and more countries are taking more decisive and tough measures against immigrants from poor countries. This behavior is explained by various aspects of national security and political stability [1].

The second problem is that the priorities and goals of the integration association often do not coincide, and sometimes even contradict the interests of individual countries. An example of such a contradiction can be the attitude of Great Britain towards joining the European Union in 1973, which was of a special nature, which in turn was reflected in the fact that in the future Great Britain did not sign the Schengen Agreement.

If we talk about migration policy at the national level, it should be noted that at various stages of historical development, either the emigration or immigration component prevails in the country's migration policy. Speaking about the modern state migration policy, its immigration component should be noted, since many countries of the world pay more attention to what those people who enter their country are, namely: their nationality, political beliefs and preferences, professional qualifications, age, marital status, etc.

At the present stage in the policy of the European Union, there are four main areas aimed at regulating immigration and migration processes within the union. Among them: principles that regulate the free movement of individuals within the "single market"; principles that define the rules for the reunification of families and

migrant workers from those states that are not members of the European Union; management of humanitarian immigration; control of border policy (regarding external borders) [2].

Today, we can observe a trend towards interstate unification in the field of migration management. For example, in the modern world, serious concerns are expressed about illegal migration, which can be reduced and controlled only by joining forces, thanks to the interaction of both the countries from which illegal migrants originate and the host countries.

Despite the differences between the national and supranational levels of migration management, there has been an intensification of cooperation between the countries through the signing of intergovernmental agreements. Such cooperation contributed to the creation of a common legislative framework. An example is the Schengen Agreements, which enshrine the principles of a visa-free zone within the framework of the association.

Since the migration system of the European Union is characterized by the diversity of the structure of migration flows that changes over time, effective migration policy should be built from several levels that would deal with both the regulation of labor migration, and the elimination of illegal migration and some other measures. Since there are several categories of migrants, it can be said that different individuals are involved in migration, driven by different motives, but at the same time their movements are controlled by different institutional structures. It should be noted that the less responsibility a country or an international organization assumes for regulating migration processes, the greater the role of non-State, informal, and often criminal organizations and structures that are engaged in the illegal sale of migrants [3].

Until the end of the XX century, there were not so many social problems associated with immigrants, due to their small number. But along with the increase in the number of migrants, social instability in the countries also grew, as well as the criminogenic situation worsened. In 2002, a minimum immigration program was approved at the European Meeting of Heads of State in Seville. This meeting was followed by a tightening of the national immigration legislation.

The establishment of minimum migration occurred in 2004, when the borders of the European Union expanded again. In 2006, the United Kingdom announced the restriction of entry of persons from Eastern European countries. This course aimed at minimizing migration was confirmed by British Prime Minister David Cameron in 2015.

As already noted, illegal migration is a particular danger. Experts in the field of migration note that uncontrolled migration can lead to large social, political and financial costs for certain groups of people, society at any point of the migration process, that is, as in the country of origin of migrants, the transit country and the recipient country. In order to develop a successful strategy for managing migration flows, it is necessary to correctly identify the key components of the national migration policy. It is also necessary to remember the influence of these components on each other and take into account the possibility of their integration.

In Italy, the issue of illegal migration is on the agenda. This country is one of the transit points for refugees moving to other countries of the European Union. Such

conditions are unfavorable for a successful migration policy. In 2002, the Italian Ministry of the Interior was given responsibility for combating illegal immigration after the adoption of the Bossi–Finni law in the same year. In 2008, illegal immigration began to be punished even more severely, and fines for violations rose the following year. The massive influx of migrants from North African countries that took place in 2011 became the reason for the Italian government's appeal to other EU member states for help in solving problems. In the same year, an agreement was signed between Italy and Libya, the purpose of which was joint control over migration flows. Similar agreements began to be concluded with other countries from which illegal migrants originated (Morocco, Tunisia). And in 2013, the Ministry of Integration and Immigration was established in Italy. Spain is experiencing almost the same problems. It is flooded with migrants from the countries of North-West Africa, as well as from Latin America. Migrants who arrived in this country legally, but for a short time, are trying to find a place of permanent residence in this country. The Spanish government cannot cope with this problem on its own, so other EU members were called upon to help, but only a few countries provided assistance in controlling the sea routes [4].

Problems with illegal migrants in some countries pose a threat to the whole of Europe, because according to the Schengen Agreement, a single space makes it possible for immigrants to move freely without any restrictions.

Speaking about the reasons forcing people to leave their home, it should be noted that this is not only the plight in their countries of origin. Studies show that only 3% of the entire population of the African continent leave their homeland for this reason. A much larger number of refugees appear due to military conflicts, they are the causes of large flows of migrants to the West.

In 2015, an unscheduled summit of the European Union on illegal immigration was held, at which it was decided to distribute refugees among the EU member states, and it was also decided to send special services workers to the recipient countries who would be engaged in the registration of migrants. According to UN data, the largest number of refugees from Syria arrived in Germany and Sweden. 1.6 thousand Syrians arrived in Austria, where the population is 8.5 million people.

The basic rules for providing assistance to Refugees and Migrants, which were approved after the Second World War, are not rejected by Western states. But it should be noted that the basis of migration policy in almost all countries is the internal interests of the government. And it depends on what interests a particular country is currently guided by, in which direction the migration policy will change, and what specific actions will be taken by the governments of the countries. At the moment, the issue of improving the management system of migration processes is predetermined by active socio-economic and political transformations.

The process of integrating Muslim migrants into European society faces some problems. In this regard, the countries of Western Europe are developing their own integration strategies. Let's look at the problems and achievements of integration in Germany.

Over the past decade, the religious composition of the German population has changed dramatically. The reason for such changes was the migration processes in Western European countries, which began after the Second World War and intensified

again in the XXI century due to armed conflicts and civil wars in the Middle East and North Africa. Only now migrants arrive not only in search of work, but also in the status of refugees, in search of political and economic stability. In 2015 Germany received more than a million migrants. The German government has begun the formation of an integration strategy. Until that time, there was no corresponding policy in Germany, despite the fact of that there were already a lot of migrant workers in the country. This is explained by the fact that there was a concept according to which invited workers from Muslim countries had to leave the country after a certain period. This concept was the basis of bilateral interstate agreements with Turkey, Morocco, Tunisia and other countries. The agreements were aimed at attracting foreign labor. The only task that the German government set for itself was the placement and determination of the place of work. But since the 1970s, when the labor market was oversaturated with foreign labor, a law was passed to restrict the use of foreign labor. Since that time, the first steps have been taken towards the integration of Muslim migrants who have not left Germany. The main goal of the integration policy was to adapt immigrants to the public life of Germany. This strategy involved the creation of German language courses, leisure centers, the creation of parliaments for foreigners to express their positions, as well as limited access to political activities. But in fact, these ideas have not been fully implemented due to socio-economic reasons, including the high unemployment rate of migrants. However, a project aimed at creating conditions for the education of migrant children has been implemented. Special classes were created to teach foreign children.

For a long time, the German government did not recognize the fact that millions of migrants live in the country, they needed to be integrated. It was only by the end of the 1990s that Germany was recognized as a "country of immigration". Since that time, the Government has begun to develop a specific integration policy. The first measure taken within the framework of this policy was the citizenship reform carried out at the beginning of the millennium. According to the new law, the children of migrants born in Germany received German citizenship.

For a long time, the society was dominated by the policy of multiculturalism, which, however, in practice did not bring enough results. Neither the indigenous population of Germany, nor representatives of Muslim communities, this theory was not popular. Xenophobia has been developing in German society, and Muslim migrants do not intend to sacrifice their religious beliefs and values for the sake of integration.

In 2005, a new integration strategy was chosen, namely the strategy of acculturation of immigrants. At that time, German Chancellor Angela Merkel expressed concern about the contradictions between German culture and the way of life of Muslim migrants. According to her, all immigrants should speak German, adhere to the values of German culture. In connection with the new integration strategy, the post of Minister for Integration and Immigration was introduced in Germany in 2005. Then, in 2006, the Supreme Council for the Integration of All Social Groups was organized. In the same year, the German Islamic Conference was established, the purpose of which was to resolve controversial issues concerning representatives of Muslim communities. This organization was engaged in interpreting the principles of Islam in accordance with the laws of Germany. The German Islamic Conference was

the first platform for dialogue between the Government and representatives of the Muslim community [5].

The immigration law adopted in 2005 spelled out the conditions for obtaining the right to permanent residence in Germany, stipulated the introduction of quotas for migrant workers and entrepreneurs. Refugees seeking asylum received simplified access to enter the country. As for the unskilled workers, it was almost impossible for them to enter the country. The law also prohibited the entry into the country of persons who were suspected of participating in terrorist organizations. After applying for the right to permanent residence, special services checked each case.

The main problem of the integration of Muslim communities into German society is still religion. Almost all the problems are connected to the misunderstanding of both the indigenous population of Germany, in whose society xenophobia is increasing, and migrants who want to live in accordance with their traditions and principles. Successful integration is hindered by fundamental provisions for Muslims, for example, differences in the roles of men and women in society, wearing the hijab. Muslims themselves claim that they must adhere to German laws that contradict their way of life for them to be full-fledged members of German society. This, in their opinion, is where the indigenous population's distrust of Muslim communities manifests itself.

List of literature:

1. Grizovskaya, D.V. Mechanisms of socio-cultural integration of migrants: the experience of Germany / D.V. Grizovskaya // *Symbol of Science*. – 2016. – No.7. – pp. 97-103.

2. Delphinov, A. Nation and integration [Electronic resource]// Website of the Online newspaper Russian Germany. Access mode: http://www.rgrb.de/index.php?option=com_rg&task=item&id=2371 , free. (Date of address: 17.01.17).

3. Dobaev, I.P. Islam and migration in Europe / I.P. Dobaev // *State and Municipal Administration. Scientific notes of SKAGGS*. – 2105. – No. 2. – pp.194-199.

4. Dobrov, D.I. Germany: Islamic radicals raise their heads [Electronic resource] // Inosmi website. Access mode: <http://inosmi.ru/world/20140918/223076037.html#ixzz3cUyvnPAP> , free. (Date of application: 6.05.17).

5. Dodonov K.M. Migration policy in the context of globalization / K.M. Dodonov // *Politics, state and law*. – 2013. – No. 5. – pp. 67-73

ЕҢБЕК МИГРАЦИЯ ТЕОРИЯСЫ: АНЫҚТАМАСЫ, ТҮРЛЕРІ МЕН ЖІКТЕЛУІ

Б. Сейлхан, Г.К. Букешова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
balausa_95_07@mail.ru

Аңдатпа. Әлемдік көші – қон мәселесі соңғы жетпіс жылдан бері әлемде барынша белең алып келе жатқан ірі құбылыстардың бірі. Демек, ол қоғамдық құрылыстың және адамдардың да дүние тануының өзгеруіне байланысты тоқтаусыз өзгерді. Қазіргі таңда бұл - іс жүзінде әрбір елдің өміріндегі маңызды орын алып жатқан үрдіс. Миграциялық үдерістер социологиялық зерттеудің бір саласы ретінде қалыптасып отыр. Миграциялық үдерістердің заңдылықтарын меңгеретін, миграцияға түрткі негізгі факторларды зерттейтін орта деңгейлі теория – миграция социологиясы қалыптасып, одан әрі дамып келеді.

XX ғасырда миграциялық үдерістердің қарқыны ғаламдық қарқын алып, барлық континенттерді, әлеуметтік таптар мен қоғамдық өмірдің барлық салаларын қамтыды. Мигранттардың өзге мемлекеттерге кетуі өзекті мәселеге айналды. Мигранттардың қатарына еңбекке қабілетті экономикалық белсенді халықтар, сапалы мамандар, білімі, күш-қуаты мол жастар енді. Осындай факторлар мемлекеттің дамуына, әлеуметтік жағдайдың оңтайлауына кері әсерін тигізді. Яғни, миграция барысында донор мемлекеттің басты ресурсы – адам капиталын жоғалтты. Ал, қабылдаушы мемлекетке мигранттар үлкен көлемдегі инвестицияға айналды және болашақта да айнала бермек. Донор мемлекет кеткен мигранттарды кері қайтарып, мигранттың жинаған тәжірибесін мемлекет мүддесі үшін қолданған жағдайда ғана сол мигрантқа кеткен шығынды қайтара алатындығы Азия мемлекеттерінің тәжірибесінен белгілі.

Түйін сөздер: *миграция, еңбек мигранты, мигрант, эмиграция, иммиграция, демографиялық саясат.*

Миграция – күрделі және көп факторлы үрдіс. Демек, әртүрлі себептермен оның анықтамаларының үлкен нұсқалары бар. Бұл көпшілік көші-қон ұғымының бірыңғай және халықаралық деңгейде мойындалған анықтамасының болмауына әкеп соғады. Кең мағынада көші-қон деп адамдардың мемлекеттік шекара ішінде немесе одан тыс жерде уақытша немесе тұрақты тұру үшін бір аумақтан екінші аумаққа физикалық қозғалысы (орнын ауыстыруы) түсініледі.

Халықаралық құқықтық құралдар мен ұйымдар миграцияны анықтау үшін әртүрлі тәсілдерді қолданады. Осы зерттеу аясында көші-қон адамның немесе адамдар тобының халықаралық шекара арқылы немесе мемлекет ішінде өтуі ретінде қарастырылатын болады. Бұл оның ұзақтығына, құрамына және себептеріне қарамастан адамдардың кез келген қозғалысын қамтитын халықтың қозғалысы; ол босқындардың, жер аударылғандардың, экономикалық мигранттардың және басқа мақсаттарға, соның ішінде отбасын біріктіруге көшетін адамдардың қозғалысын қамтиды.

Мигрант ұғымы, өз кезегінде:

- тұлғаның құқықтық мәртебесіне қарамастан, халықаралық шекара арқылы немесе мемлекет шегінде қоныс аударатын немесе көшіп келген және өзінің әдеттегі тұрғылықты жерін тастап кеткен кез келген адамды білдіреді;
- орын ауыстырудың ерікті немесе еріксіз сипаты;
- орын ауыстыру себептері;
- орын ауыстырудың болу ұзақтығы.

Көші-қонды жіктеудің ең көп тараған негіздеріне уақыт (эпизодтық, маятниктік, маусымдық және қайтымсыз), мақсаты (экономикалық, әлеуметтік, рекреациялық, қылмыстық және т.б.), аумақтық қозғалыс (сыртқы және ішкі), қозғалысты ұйымдастыру әдісі (ұйымдастырылған және ұйымдастырылмаған нысандары), мигранттардың құқықтық жағдайы (заңды және заңсыз)[1].

Еңбек көші-қонын қарастыру кезінде ішкі еңбек көші-қоны мен халықаралық еңбек көші-қонын ажырату керек. Біріншісін бір мемлекеттің азаматтары жұмыс табу мақсатында оның шекарасында жүзеге асырады. Соңғысы шетелдік жеке тұлғалардың келген елде жұмыс алу мақсатында белгілі бір мерзімге мемлекеттің мемлекеттік шекарасын кесіп өтуімен байланысты көші-қон ретінде сипатталады. Халықаралық еңбек миграциясына байланысты мемлекетаралық қатынастар дәл халықаралық құқықпен реттеледі.

Халықаралық құқықтық актілерде еңбек көші-қоны анықтамасының біртұтас анықтамасын табу әлі мүмкін емес, дегенмен олардың әрқайсысында «еңбек мигранты» ұғымы бар. Мысалы, БҰҰ құжаттарында «еңбекші-мигрант» термині «өзі азаматы болып табылмайтын мемлекетте ақы төленетін қызметпен айналысатын немесе айналысқан адам» дегенді білдіреді[2].

Еңбек миграциясы – адамдардың жұмыс істеу мақсатында мемлекет ішілік, мемлекет аралық көші-қонға қатысуы. Бүгінгі таңда әлемде жасалатын миграцияның басым көпшілігі еңбек миграциясы екендігі белгілі. Себебі, миграцияға түсетін әр адам өз әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартқысы келетіні дәлденіп отыр.

Халықаралық еңбек ұйымы мигранттарды төмендегідей бірнеше топтарға бөледі:

1. Маусымдық жұмысшылар – белгілі бір уақытта өзінің отанынан тысқары мемлекетте жұмыс істейтін адамдар;
2. Арнайы жобалардың аясында еңбектенуші мигранттар – белгілі бір жобаға мемлекеттің араласуымен келіп жұмыс істейтін адамдар;
3. Арнайы шарт бойынша жұмыс істейтін мигранттар – мемлекеттің өзінде жоқ кадрларға пайдаланылатын саясаты;
4. Уақытша жұмыс істейтін мигранттар – өзге мемлекетке келіп жұмыс істейтін және өзінің қалауы бойынша жұмыс атқаратын еңбек күші;
5. Жоғары мамандандырылған кадрлар – өте жоғары квалификациялы мамандар (Бұл топ мемлекетке келгенде әлеуметтік жағдайлар жасалады (пәтер, жоғарғы жалақы, сапалы өмір), азаматтық берумен қатар, отбасы құруға да мүмкіншілік береді).

Еңбек көші-қонының мәні – келешекте тұрақты немесе уақытша тұрғылықты жерін алу мүмкіндігімен мемлекеттер арасындағы еңбек ресурстары

ретіндегі адамдардың қозғалысы. Көші-қонның басқа түрлерінен айырмашылығы, еңбек көші-қоны көп жағдайда ерікті түрде және экономикалық себептермен жүзеге асырылады. Еңбек көші-қонының тағы бір тән белгісі оның уақытшалығы. Бұл басқа елге жұмысқа орналасу үшін көшкен еңбек мигрантының (көп жағдайда бұл кезең 3 айдан 1 жылға дейін өзгереді) жұмысын аяқтағаннан кейін тұрақты тұратын еліне оралуды жоспарлайды немесе біраз уақыттан кейін ол табыс табу үшін қайтадан кетуі мүмкін дегенді білдіреді.

Халықаралық еңбек миграциясы процесі қарапайым және оңай емес, өйткені оған әртүрлі сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді. Мысалы, С.В. Бойко: «Экономикалық тұрғыдан алғанда, әлемдегі әрбір елде экономикалық дамудың мүлдем басқа деңгейі бар, сәйкесінше жалақыда, өмір сүру құнында айқын айырмашылықтар бар» деп атап көрсетеді[3].

Сондықтан, әдетте, нашар дамыған елдердің азаматтары жақсы төленетін жұмыс іздеу үшін дамушы немесе дамыған елдерге қоныс аударады. Жұмыссыздық халықаралық еңбек көші-қонының жағдайына үнемі әсер ететін экономиканың маңызды факторы болып табылады. Теріс түрде, біздің ойымызша, ірі корпорациялардың пайда болуы елдер арасындағы еңбек ресурстарының қозғалысына әсер етеді. Халықаралық еңбек миграциясының көптеген әртүрлі бағыттары бар. Трухина «азамат дамушы елден неғұрлым дамыған және тұрақты мемлекетке ауыса алады» деп атап көрсетеді[4].

Әдетте мұндай көші-қон кезінде өмір сүру деңгейі, белгілі бір мамандықтардың (кәсіптердің) беделі ескеріледі. Мысалы, Францияда еңбек мигранттарының шамамен 25%-ы құрылыс индустриясына, 30%-дан астамы автомобиль және дизайн өнеркәсібіне тартылған. Біздің ойымызша, еліміздегі еңбек мигранттары санының артуы екі жақты мағынаға ие. Бір жағынан мемлекет жоғары білікті мамандарды даярлауға қаржыны үнемдесе, екінші жағынан бұл жағдай еңбек ресурстарының кетуіне, мамандардың шетелге кетуіне әкеледі.

Әлемнің әрбір мемлекеті көші-қон саясаты мәселелеріне, оның негізгі бағыттары мен негізгі көрсеткіштеріне көбірек көңіл бөлуі керек. Т.Фомченковтың пікірінше, көші-қон саясаты, ол: «билік өкілдерінің қабілетті қолындағы құрал ретінде үлкен мемлекет аумағында демография, халықтың біркелкі орналасуы мәселелерін шеше алады»[5]. Сонымен қатар, еңбек көші-қоны еңбек нарығының құрылымын қайта бөлуге мүмкіндік береді.

Көші-қон саясаты екі бағыттағы құбылыс: мигранттардың келуі және оның кетуі (1-сурет).

Сонымен, халықаралық еңбек миграциясы – бұл басқа елдің аумағында еңбек қатынастарына түсу мақсатында жұмыс күшінің мемлекеттердің шекарасынан өтуі. Еңбек көші-қонын реттеу үшін мемлекеттер көші-қон саясатын жүргізуге тырысуда (2-сурет).

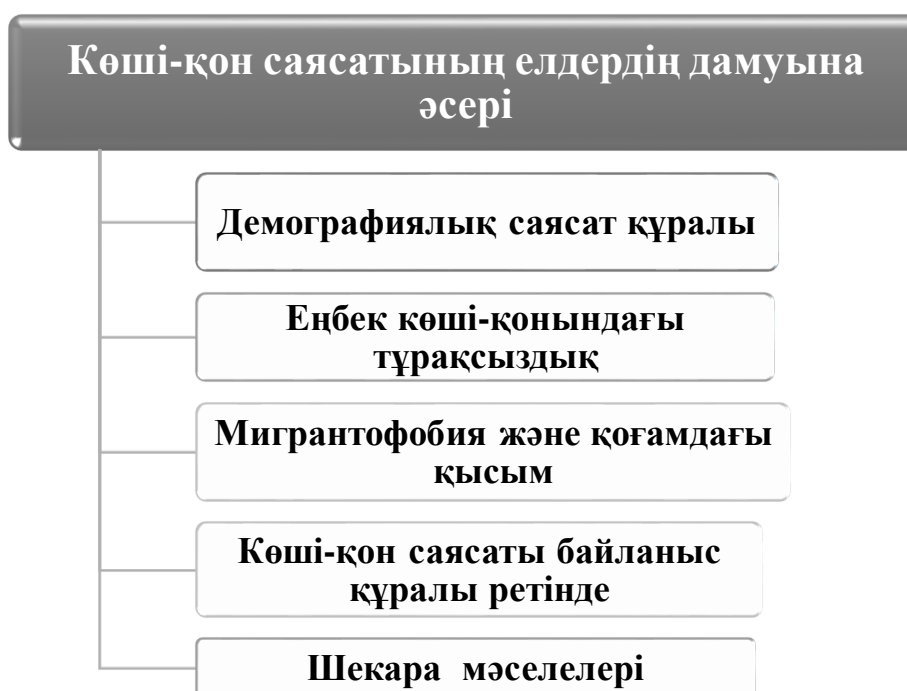
Халықаралық еңбек көші-қонының негізгі салдарын тұжырымдаймыз:

1. Ресурстармен алмасудың халықаралық ағымы тауарлардың, ақшаның, ғылыми-техникалық ақпараттың және жұмыс күшінің қозғалысымен бірге жүреді. Еңбек көші-қоны Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін айтарлықтай қарқын алды. Мәселен, өткен ғасырдың 80-ші жылдарында Халықаралық еңбек

ұйымы еңбек мигранттарының санын 20 млн. адамға бағалады. ХХІ ғасырдың басында олардың саны миллиардқа жетті.

Ұлттық және халықаралық деңгейде демографиялық саясатты әзірлеу және іске асыру үшін, бірінші кезекте, базалық құрал ретінде көші-қон өсімі пайдаланылады. Мысалы, Қырғыз Республикасының демографиялық саясаты тұжырымдамасында[6] көші-қон өсімі мәселесіне ерекше назар аударылады, өйткені жұмыс күшінің көші-қоны мигранттардың әлеуметтік бейімделуімен және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына сәйкес келуі керек.

Сурет. 1. Көші-қон саясаты және мемлекеттік мақсаттар

2 сурет. Көші-қон саясатының елдердің дамуына әсері[7].

Яғни, еңбек көші-қонының мақсаттары мен көрсеткіштеріне қарамастан, әлемнің әрбір мемлекеті көшіп-қонушылардың бірігуі мен бейімделуі үшін, әсіресе, егер этникалық, ұлтаралық немесе діни қақтығыстар қаупі бар болса, барлық қажетті жағдайларды жасауға міндетті.

Мемлекеттік көші-қон саясаты тұжырымдамасында көшіп-қонушылардың шетелге жыл сайын кету ауқымын сақтау күтілуде. Бұл мигранттардың басым көпшілігі еңбек мигранттары болып табылады. Жұмыс күшінің мұндай кетуі экономиканың жекелеген салаларындағы елдің бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсер етеді, елді экономикалық тартымсыз етеді деп болжанады. Біздің ойымызша, мұндай жағдайды оң деп қабылдауға болады. Мұндай еңбек мигранттарының едәуір бөлігі бағыт мемлекетінің тұрақты азаматтары бола алмайды.

2. Халықаралық еңбек нарығында тенгерімсіздік орын алуда: төмен кәсіби мамандар келеді, ал жоғары білікті мамандар кетеді. Елге жұмысқа орналасу үшін келеді, яғни біліктілігі төмен қызметкерлердің еңбек көші-қоны дамуда.

Алайда, жоғары деңгейдегі мамандарды тарту мәселесі жалпы заңнамамен және Қырғызстан экономикасының құрылымымен ұштасады. Елде қолайлы жұмыс орындарын құрмай білікті кадрларды күту мүмкін емес. Жоғары білімі бар мигранттар жүйеге кіре алмайды: олар тек азаматтық алуға ғана емес, сонымен бірге олардың осында болуын ұзартуда да қиындықтарға тап болады, бұл жұмысқа орналасу мәселесін қиындатады. Бұл саясаттың қорытындысы білікті кадрлардың тапшылығы, төмен кәсіби кадрларды тарту шамасына қарай еңбек нарығындағы көрсетілетін қызметтер сапасының нашарлауы, еңбек нарығындағы диспропорция болады.

3. Халықаралық еңбек көші-қоны әлемдік экономиканың және жекелеген елдердің экономикаларының дамуы үшін өте пайдалы болуы мүмкін, алайда көптеген елдер үшін бұл тату көршілік қатынастарды қолдау үшін байланыстырушы буын ғана болып табылады. Сонымен, көптеген еңбек мигранттары дамыған елдерді толыққанды азамат ретінде тұрақты тұру мүмкіндігіне назар аудармай, тек мүмкін болатын табыс орны ретінде қарастырады. Қалыптасқан жағдайға байланысты кейбір елдер өздерінің көші-қон саясатын қатаңдатты. Мысалы, АҚШ квоталау арқылы Латын Америкасындағы заңсыз иммигранттармен күресуге тырысады.

Барлық осы аспектілер көбінесе мигранттарға теріс көзқарасты қалыптастырады, өйткені олардың қоғамға кірігуі іс жүзінде болмайды.

Сонымен, Халықаралық еңбек көші-қоны-бұл басқаруға болатын процесс және оған әртүрлі факторлар – мемлекеттегі және әлемдегі экономикалық жағдай, әртүрлі заңнамалық факторлар айтарлықтай әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Официальный веб-сайт МОМ. -Режим доступа:<https://www.iom.int/who-is-a-migrant> (дата обращения: 21.12.2018)
2. «Права человека: Изложение фактов» №24: Права трудящихся мигрантов / Всемирная кампания за права человека. ООН. Женева, 1997. Август. С.33
3. Бойко С.В. Административно-правовой статус иностранных граждан и лиц без гражданства: автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 11.
4. Трухина В.И. Конституционно-правовой статус иностранных граждан в Российской Федерации // Актуальные проблемы юридической науки. М-лымежрег. науч.-практ. конф. студентов, молодых ученых, аспирантов, преподавателей. – Р-н/Д, 2014. – С. 168.
5. Фомченков Т. Россия вышла в лидеры по числу иностранных мигрантов и диаспоры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rg.ru/2016/01/12/migranti-site-anons.html> (дата обращения: 8.01.2019).
6. Указ Президента КР от 28.04.2000 г. № 102 «О концепции государственной демографической и миграционной политики Кыргызской Республики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/3396/20?cl=ky-kg> (дата обращения: 8.01.2019).
7. На основе материала: Булавко А.Э. Международное регулирование трудовой миграции // Молодой ученый. – 2017. – № 29. – С. 43

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

*Де Никита
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
n.de45@mail.ru*

Аңдатпа. Қазіргі уақытта еңбек қызметінің барлық салаларында халықаралық нормалардың тұтас жүйесі әзірленді: өндірістік қатынастардан, жұмыспен қамту саясатынан, еңбек жағдайларынан бастап жұмыс орнындағы адам құқықтарын қорғауға және қызметкерлердің ерекше санаттарының құқықтарын қорғауға дейін, мысалы. еңбек мигранттары.

Еңбек құқығы: жұмыскер мен қызметкердің тікелей еңбек ету жағдайы бойынша жұмыс беруші атынан әрекет ететін әкімшілікпен қатынасын реттейді; өндірісті басқаруға жұмыскердің қатысу, еңбек жағдайын тағайындау мен қолдану жағдайы бойынша әкімшіліктің еңбек ұжымымен қатынасы; еңбек дауларын қарастыру бойынша қатынастар; еңбекті қорғау және бірқатар басқалары бойынша қатынастар.

Мемлекет көші-қонды реттеудің көптеген функцияларын мемлекеттен жоғары тұрған органдарға бере отырып, әлеуметтік маңызды салалардың үздіксіз жұмыс істеп тұруын және ел экономикасының бәсекелестік қабілетінің жоғары болуын қамтамасыз ететін жоғары білікті мигранттарды тартуды шешу мәселесін өзіне қалдырады. Мұндай мәселелерді жіктеп шешу батыс елдерінің таза прагматикалық мүдделерін паш етіп, жалпы иммиграциялық ағыннан ең қажетті кадрларды таңдап алу арқылы барынша көп пайда табуға ұмтылуын көрсетеді.

Түйін сөздер: халықаралық құқық, еңбек құқығы, миграциялық құқық, жұмсақ құқық, БҰҰ, ТМД.

Бұрын атап өтілгендей, көші-қонды реттеу тек біржақты тәртіппен жүзеге асырылмайды, өйткені оның процестері әрбір мемлекетке, мейлі ол кетуші, транзиттік немесе межелі ел болсын, әсер етеді. Еңбек көші-қонын реттеудің маңыздылығы оның ауқымы мен әлемде тәртіп пен қауіпсіздікке ықпалы бұрын-соңды болмағандай артып отырған қазіргі кезеңде ерекше маңызды. Қабылдауда мұндай көзқарас көші-қон мәселелерін реттеудегі халықаралық құқықтың рөлінің маңыздылығын көрсетеді.

Халықаралық құқық миграциялық саясатқа ең алдымен ішкі және халықаралық саяси форумдарда «жұмсақ құқықтың» әртүрлі нысандарын тиімді пайдалану арқылы әсер етеді. Халықаралық құқықтың еңбек көші-қонына қатысты мемлекеттердің ұлттық заңнамасында әзірленген пайдалы өзгерістерді жасауда неғұрлым шектеулі перспектива бар. Мигранттардың шекарадан өтуі бұрынғысынша негізінен мемлекеттердің егемендігі қағидаттарына негізделген ішкі заңдарымен реттеледі.

Көші-қон саласындағы ұлттық заңдар мен саясаттардың негізін құрайтын нақты құралдар халықаралық құқықтың жеті саласында әзірленген:

- 1) Адам құқықтарының халықаралық құқығы
- 2) Халықаралық еңбек құқығы/стандарттары
- 3) Халықаралық босқындар құқығы
- 4) Халықаралық қылмыстық құқық
- 5) Халықаралық гуманитарлық құқық
- 6) Халықаралық консулдық құқық
- 7) Халықаралық теңіз құқығы

Еңбекші-мигранттардың негізгі құқықтарына және халықаралық еңбек стандарттарына қатысты халықаралық құжаттар ұлттық заңнамаға, саясатқа және тәжірибеге басшылықты және көбінесе белгілі бір тілді қамтамасыз ету үшін халықаралық конференцияларда әзірленген ең төменгі заң ережелерінің жиынтығы болып табылады. Халықаралық құжаттарға конвенциялар да, декларациялар да кіреді, бірақ олар халықаралық әдет-ғұрыптық құқық болып табылмаса, соңғысы заңды күшіне енбейді. Мысалы, Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы мен 1998 жылғы ХЕҰ-ның еңбектегі негізгі принциптер мен құқықтар туралы декларациясы заңды түрде міндетті шарт болып табылмаса да, олар халықаралық адам құқықтары мен халықаралық еңбек құқығының заңды түрде міндетті құжаттарында бекітілген жалпы қабылданған

қағидаттар мен құқықтарды білдіреді, олардың көпшілігі халықаралық әдет-ғұрып құқығымен де мойындалған.

Екінші жағынан, БҰҰ-ның 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактісі, 1966 жылғы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактісі және ХЕҰ конвенциялары түріндегі халықаралық еңбек стандарттары оларды ратификациялаған елдер үшін міндетті болып табылады. Халықаралық еңбек стандарттарының, соның ішінде еңбектегі негізгі құқықтарға қатыстылардың бірегей сипаты, оларды тек үкіметтер ғана емес, сонымен бірге ХЕҰ-ның үшжақты құрылымын құрайтын үкіметтермен бірге жұмыс берушілер мен жұмысшылар өкілдері де әзірлейді. Сол сияқты, адам құқықтары жөніндегі келісім-шарт органдары қабылдаған жалпы ескертулер мен ұсынымдар қатысушы мемлекеттерге адам құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық шарттар бойынша өздерінің шарттық міндеттемелерін орындауға қатысты нұсқаулар береді[1].

Бұл құжаттар әдетте мүдделі адамдар мен халықтың құқықтарын анықтайды, бірақ олардың міндеттерін де анықтауы мүмкін. Олар сондай-ақ құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру үшін мемлекеттер мен ережелерге арналған нұсқаулықтарды, соның ішінде мәжбүрлеу мен қадағалау тетіктерін белгілейді. Кейбір салаларда, мысалы, халықаралық көші-қонда, халықаралық құжаттар құқықтарға, міндеттерге және басқару тетіктеріне қатысты негізгі принциптерді жүзеге асыру үшін халықаралық консультациялар мен ынтымақтастықтың нақты шаралары мен тетіктерін қарастыруы мүмкін.

Адам құқықтары жөніндегі халықаралық шарттар мен халықаралық еңбек стандарттарын ратификациялау олардың ұлттық деңгейде тиімді қолданылуын қамтамасыз ету үшін өз алдына жеткіліксіз. Халықаралық адам құқықтары жүйесінде де, еңбек стандарттарында да қатысушы мемлекеттерге өз міндеттемелерін тиімді орындауға көмектесу үшін ресми қайта қарау процесі бар екенін атап өту маңызды. Екі жағдайда да үкіметтер өздері қатысушы болып табылатын конвенцияларды жүзеге асыру үшін қабылдаған ұлттық шаралар және олар кездесуі мүмкін қиындықтар туралы тұрақты есептерді ұсынады деп күтілуде. Бұл есептерді сарапшылардың тәуелсіз комитеттері қарайды. Екі жүйенің де ортақ мақсаттары стандарттарды пайдалануды ынталандыру, олардың халықаралық деңгейде дәйекті түсіндірілуін қамтамасыз ету және мемлекеттер қолдануда қиындықтар немесе олқылықтар болуы мүмкін аймақтарды анықтау болып табылады. Осы соңғы мақсатта осы конвенциялардың дұрыс орындалуын қолдау үшін халықаралық консультациялық қызметтер мен техникалық ынтымақтастықты алуға болады[2].

БҰҰ және ХЕҰ қамқорлығымен қабылданған халықаралық құжаттардан басқа, адам құқықтарын қорғау бірқатар аймақтық құжаттардың, атап айтқанда 1969 жылғы Американдық Адам құқықтары туралы конвенцияның, Адам құқықтары мен құқықтары туралы Африка хартиясының нысанасы болып табылады. 1981 жылғы Халықтар туралы, 2004 жылғы Араб мемлекеттері лигасының Адам құқықтарының хартиясы және 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау жөніндегі Еуропалық конвенция және оның

тиісті хаттамалары. Негізінде, халықаралық адам құқықтары мен еңбек стандарттары сияқты, бұл аймақтық принциптер ұлтына немесе иммиграциялық мәртебесіне қарамастан барлық адамдарға қолданылады, сондықтан мигранттарды қорғауға да қатысты. Сондай-ақ заңдық күші бар келісімдер немесе міндетті емес декларациялар немесе көші-қонға қатысты аймақтық саясатты білдіретін бірқатар нақты аймақтық және субөңірлік құжаттар бар. Осы құжаттардың бірінің жарқын мысалы, мысалы, 1994 жылы сәуірде қабылданған және кейіннен Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына (ТМД) барлық елдер қол қойған Еңбек көші-қоны және еңбекші-мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім, оған бұрынғы Кеңес Одағы республикалары кіреді[3].

БҰҰ және ХЕҰ қамқорлығымен қабылданған халықаралық құжаттардан басқа, адам құқықтарын қорғау бірқатар аймақтық құжаттардың, атап айтқанда 1969 жылғы Американдық Адам құқықтары туралы конвенцияның, Адам құқықтары мен құқықтары туралы Африка хартиясының нысанасы болып табылады. 1981 жылғы Халықтар туралы, 2004 жылғы Араб мемлекеттері лигасының Адам құқықтарының хартиясы және 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау жөніндегі Еуропалық конвенция және оның тиісті хаттамалары. Негізінде, халықаралық адам құқықтары мен еңбек стандарттары сияқты, бұл аймақтық принциптер ұлтына немесе иммиграциялық мәртебесіне қарамастан барлық адамдарға қолданылады, сондықтан мигранттарды қорғауға да қатысты. Сондай-ақ заңдық күші бар келісімдер немесе міндетті емес декларациялар немесе көші-қонға қатысты аймақтық саясатты білдіретін бірқатар нақты аймақтық және субөңірлік құжаттар бар. Осы құжаттардың бірінің жарқын мысалы, мысалы, 1994 жылы сәуірде қабылданған және кейіннен Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына (ТМД) барлық елдер қол қойған Еңбек көші-қоны және еңбекші-мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім, оған бұрынғы Кеңес Одағы республикалары кіреді[4].

Бүгінгі әлем — динамика және жылдамдықтың әлемі. Онда онымен бірге және білу жаңа білімдер үнемі алынсын және үнемі өзгеру керек өмір сүрсін үнемі өзгеру керек үшін. Керісінше, аз оған ие болу. Оған олар олардың иесіне ең үлкен пайдаларды әкелетіндей етіп сауаттылық пайдалана алуы керек. Керісінше бұл, тәжірибенің көрсететін аз. Және өте маңызды, мұндай максимал шарасында адамның керекті қажеттігі қанағаттандыра еді өз білімдерінің қолдануын орын және уақыт табуға керек

Мындаған жылдардан астам белгілі құбылыс белгілі еңбектік миграция. Демек, ол қоғамдық құрылыс өзгертін байланысты тоқтаусыз өзгерді, және адамдардың дүние тануы. Және бұл процесс барлық заманға бақылау да басқаруға зарықты. Біздің күндерде бұл — іс жүзінде әрбір елдің өміріндегі маңызды орын алып жатқан әбден құрастырған процесс.

Миллион адамдар жер-сулер тастап кетті және теңсіздіктенгі іздестіру кезінде заттық молшылық және құтқарудың басқа елдерінде қадала қарады. Сапалы: да, сандық көрсеткіштердегі де соңғы он жылдықтарда процесстердің көрсететін миграциялары интенсификацияда

болады форма және ағындардың Трудовое орын ауыстыруын бағыттары өзгереді. Мұндай мемлекет және халықаралық ұйым өлшемдердің бұл құбылыстары енді миграцияға қатысты пайда болатын мәселелердің шешуі үшін күшті миграциясы бар тарттырған мәселелер жаңа бірлестіріңе алдуға жетті.

Әлем елдері дәл қазір көпшілігінде кем дегенде бастапқы кезеңде, қабылдаушы мемлекеттің экономикалық үшін пайдаменімен қабылдауы және бейімделуін сұрағы байланбайтын (босқындар және мәжбүр қоныс аударушылар) мәжбүр мигранттардың мәселесі кенет өткірленді, соның ішінде мигранттарға қатысты мәселелердің бір қатардың шешімі үшін экономикалық байланыс, дегенмен бұл процесстің ел-қатысушысы халықаралық кірдіре алады.

Халықаралық миграцияның мәселесінің өсіретін тынышы кетуімен байланысты халықаралық миграция қатысты болмағандықтан дәл және ең соңғы мәліметтердегі айқын жауаптары, жоқ пайда болатын көп сұрақтарға. Талпыныстар бірақ елдермен, өлкелердің масштабтар және халықаралық миграция және саясат, іске асатын миграцияның төңірегіндегі тенденцияларының шолуының арқылылардың бұл сұрақтарының кейбірі және халықаралық бірлестікпен негізінен қарап шықсын, бәрібір оның сарапшылармен және консультанттарымен іске асады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

8. Зеленцов А.Б. Новые тенденции в публичном праве в условиях глобализации (вступительное слово) // Глобализация и публичное право: материалы Международной науч.-практ. конф. М., 2014. С. 4.

9. «Права человека: Изложение фактов» №24: Права трудящихся мигрантов / Всемирная кампания за права человека. ООН. Женева, 1997. Август. С.33

10. Бойко С.В. Административно-правовой статус иностранных граждан и лиц без гражданства: автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 11.

11. Международноемигранционноеправо: Справочникпомиграции №25. 2-е изд. МОМ, 2011

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А. Сейлхан

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

aisulu.seilkhan@gmail.com

Аңдатпа. Қазіргі уақытта халықаралық көші-қон жаһандық көші-қон ағындарына көбірек тартылып жатқан әлемнің барлық дерлік елдерін бір дәрежеде қамтиды. Халықаралық мигранттардың көпшілігі дамушы елдерден шыққанына қарамастан, қазіргі көші-қон ағындары бұрынғыдай «оңтүстіктен солтүстікке» немесе «шығыстан батысқа» қозғалыс қана емес, тіркелген мигранттардың шамамен үштен бір бөлігі дамушы бір елден қоныс аударады. басқасына және шамамен сол үлес дамушы елдерден дамыған елдерге келеді. Яғни, басқаша айтқанда, «оңтүстіктен оңтүстікке» қоныс аударған мигранттардың саны «оңтүстіктен солтүстікке» қоныс аударған мигранттардың санын шамамен теңестіреді.

Осылайша, жаһандық деңгейде соңғы елу жыл ішінде орын алған өзгерістер халықаралық көші-қон ағындары географиясының айтарлықтай өзгеруінен, халықаралық көші-қон процестеріне елдер санының артуы арқылы көрініс тапты.

Жаһандану жағдайында кез келген мемлекетке конструктивті әлеуметтік қарым-қатынастар әлеуетін сақтай отырып және мемлекет ішінде және оның шекарасында саяси шиеленістің өршу қаупін барынша азайта отырып, елдің тұрақты дамуы үшін ресурстық әлеуетін сақтауға және арттыруға мүмкіндік беретін көші-қон саясаты қажет. тиімді дамыту және оның әлемдік деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттыру. . Сонымен қатар, көші-қон саясаты мемлекеттің ұлттық мүдделерін оның шегінде де, оның сыртында да жүзеге асыруға ықпал етуі және сонымен бірге ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шарттарына сай болуы да маңызды.

Еңбек көші-қоны жаһандану процесінің факторы және ғаламдық еңбек ресурстарын неғұрлым экономикалық тиімді бөлу үшін жаһанданушы әлемдік өндіріс қажеттілігінен туындайтын салдары болып табылады. Бір елден екінші елге жұмыс күшінің белсенді ағынының нәтижесінде ұлттық экономикалардың тиімді дамуы мүмкін болады.

Түйін сөздер: миграция, еңбек мигранты, мигрант, жаһандану, халықаралық миграция, феминизация, демографиялық саясат.

XX ғасырдың екінші жартысында адамзат қоғам өмірінің барлық салаларына әсер етіп, мемлекеттер арасындағы өзара тәуелділіктің жаһандық жүйесін құрған жаһандану процестерінің қайтымсыз күшін бастан кешірді. А.А. Мамедовтың айтуынша, қазіргі дәуір – бұл қоғам өмірінің әртүрлі салаларындағы және салаларындағы интеграциялық процестердің белсенді және қарқынды дамуын қамтитын «жаһандану дәуірі»[1]. Жаһандану процесінің өзі әлемде біршама уақыт бұрын басталған, атап айтқанда, ғылымда алғаш рет «жаһандану» терминін 1983 жылы Р.Робертсон қолданған[2]. Соған қарамастан, қазіргі әлемде жаһанданудың айқын көріністері байқалуда, бұл оларды зерттеуді қажет етеді.

Осылайша, ХЕҰ деректері бойынша 2013 жылы әлемде шамамен 150,3 миллион еңбек мигранттары болды, яғни сол жылы әлемдегі барлық

халықаралық мигранттардың шамамен үштен екісі еңбек мигранттары болды. Табиғи-климаттық факторлармен үйлесетін демографиялық тенденциялар халықаралық еңбек көші-қонының өсуіне ықпалын тигізеді деп ойлаймыз[3]. Барлық еңбек мигранттарының жартысына жуығы (48,5%) екі кең аймақта орналасқан: Солтүстік Америка мен Солтүстік, Оңтүстік және Батыс Еуропа. Барлық еңбек мигранттарының дерлік 12%-ы Араб мемлекеттерінде (ХЕҰ, 2015). Мигранттардың едәуір бөлігі мәжбүрлі жағдайларға байланысты, мысалы, отбасын асырау, туыстарын емдеу, оқу ақысын төлеу және тұрақты қаржылық қолдау көрсету үшін басқа елдерге жұмыс істеуге кетеді.

Еңбек мигранттары санының өсуімен қатар олардың ақша аударымдарының ұлғаюын да атап өткен жөн. Ақша аударымдары мигранттардан шыққан елдердің резиденттеріне ақша аударымдарын білдіреді. Бұл аударымдар ақшалай төлем (қолма-қол ақша, чек және т.б.) немесе ақшалай емес (тауарлар, тұрғын үй алымдары, субсидиялар және т.б.) нысанында болуы мүмкін. 2017 жылы еңбек мигранттары шыққан елдеріне шамамен 596 миллиард доллар жіберді, бұл 20 жыл бұрынғыдан он есе көп. Оның 450 миллиарды даму жолына енді түскен елдерге жіберіледі. Дүниежүзілік банк бұл сома 2018 жылы 4,1 пайызға өсіп, 485 миллиард долларға жетеді деп есептейді. Бұл ретте еңбек мигранттары өздерінің кірістерінің 85%-ға жуығын өздерін қабылдаушы елдің экономикасына салады. Шығу елдерінің көпшілігі болып табылатын даму деңгейі төмен адамдар еңбек мигранттарының ақша аударымдарына өте тәуелді.

Көбінесе жаһандану процестері экономикалық қатынастар контекстінде қарастырылады, дегенмен жаһандану процестері өмірдің басқа салаларында, соның ішінде әкімшілік құқық саласының кейбір зерттеушілері назар аударатын құқықтық салада да жүреді. Сонымен, Н.Е. Тюрина «ұлттық құқықтық жүйелердің өзара іс-қимылы шеңберіндегі өзгерістерге тоқталды, бұл енді оларды бір-бірінен оқшаулап қарастыруға мүмкіндік бермейді»[4]. Сонымен қатар көптеген халықаралық ұйымдар (БҰҰ, ЕО, ЕҚЫҰ, ШЫҰ, ДСҰ және т.б.), халықаралық құқық қорғау органдары (Интерпол), соттар (Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот, Гаага соты) пайда болды.

Құқықтық көздер жүйесі де өзгерістерге ұшырағанын атап өтеміз. Әлемнің көптеген елдерінің ішкі құқық жүйелері қабылдаған халықаралық құқықтық актілер әзірленді; халықаралық құқық принциптері мен сот прецеденттері ерекше маңызға ие болды. Жаһандану әсерінен еңбек көші-қонын және оның процестерін реттейтін халықаралық құқық саласы қарқынды дамып келеді. Сонымен, А.Б. Зеленцов қазіргі заң ғылымының негізгі міндеттерінің бірі «жаһанданудың стихиялы түрде дамып жатқан процестерін түсіну, меңгеру және ретке келтіру» міндеті деп тұжырымдайды. Біздің ойымызша, бұл көзқарас әбден орынды, өйткені жаһандану процестерінің әсерінен елдердің ұлттық мүдделері үйлеседі, құқықтың қағидалары мен нормалары біртұтас болып келеді, жаңа құқық институттары мен құқықтық қатынастар қалыптасып келеді[5].

Егер еңбек мигранттарының біліктілігі туралы айтатын болсақ, жоғары білікті және төмен білікті жұмысшылардың бірдей маңыздылығын атап өткен жөн. Көптеген қабылдаушы мемлекеттер біліктілігі төмен мигранттардан қорқады. Бүгінгі таңда баратын елдерде жоғары білікті жұмысшылар үшін

бәсекелестік болса, көптеген қабылдаушы елдер біліктілігі төмен мигранттарды қабылдауға бейтарап көзқарас танытты. Алайда, бүгінде кейбір елдерде біліктілігі төмен жұмысшылардың тапшылығы артып келеді, өйткені бұл жұмыстар азаматтар арасында танымал емес.

Жаһандану жағдайында еңбек көші-қонының гендерлік аспектілеріндегі өзгерістерді де ескеру қажет. Мигрант әйелдер санының артуы 1990 жылдардың басынан бастап айқын байқала бастады. Бүгінгі таңда барлық еңбек мигранттарының ішінде 66,6 миллионы әйелдер немесе дүние жүзіндегі еңбек мигранттарының шамамен 44,3%-ы. Ерлер жалпы санның 83,7 миллионын немесе 55,7%-ын құрайды (ХЕҰ, 2015 ж.)[6].

Осылайша, кейбір аймақтарды қоспағанда, бүкіл әлем бойынша еңбек мигранттары арасындағы ерлердің саны әйелдер санынан сәл асып түседі. Адамзат тарихында әйелдер мигранттарды әйелі және отбасы мүшелері ретінде алып жүрсе де, соңғы онжылдықтарда олардың өз бетінше көшу үрдісі байқалды. Мысалы, өткен ғасырдың аяғында әйелдердің басым бөлігі асыраушы ретінде көшіп келсе, қазіргі уақытта біз керісінше жағдайды көріп отырмыз – көші-қонның негізгі себептері экономикалық. Бұл құбылыс «еңбек көші-қонының феминизациясы» деп аталды. Бұл термин халықаралық көші-қондағы ұсынылған «гендерлік үлгі» ретінде ұсынылды, мұнда ерікті мигранттар арасында әйелдер үлесі өсу үрдісі байқалады.

Жұмысшы-мигрант әйелдердің көпшілігі баратын елдерде «беделді емес» және төмен білікті жұмыстармен айналысады. Олардың білікті жұмыс күшімен айналысатындары қызмет көрсету және мәдениет және қоғамдық салаларда жұмыс істейді (мысалы, медбике, әлеуметтік қызметкер, мұғалім). Біліктілігі төмен жұмысшылар ретінде олар негізінен тігін өнеркәсібінде, үйде күтім жасауда және ауыл шаруашылығында жұмыс істейді. Бір қызығы, төмен білікті әйелдер мигранттарының көп бөлігі Латын Америкасынан Еуропаға көшіп-қонып, қос табысы бар отбасыларда үйде күтім жасауда жұмыс істейді (Бенерия, 2008). Бұл қажеттілік Еуропадағы әйелдердің еңбек нарығында жұмыс істеу үшін үй шаруасындағы әйелдердің дәстүрлі рөлін көбірек ұнатуымен байланысты.

Мигрант әйелдердің еңбек нарығында жоғарыда аталған қиындықтарына қарамастан, ақша аударымдары ерлер мигранттарынан айтарлықтай асып түсетіні анықталды. 2016 жылы мигрант әйелдер дүниежүзілік ақша аударымдарының шамамен 601 миллиард долларының жартысына жуығына жауапты болды. Олардың жалақысы әдетте еркектерге қарағанда айтарлықтай төмен болғанымен. Мысалы, Никарагуада жүргізілген зерттеу әйелдер мигранттардың 65 пайызын жіберген ер адамдармен салыстырғанда өздерінің кірістерінің шамамен 73 пайызын туған еліне аударғанын көрсетті. Бұған қоса, мигрант әйелдердің ақша аударымдары осы әйелдердің қалған отбасы мүшелерімен тығыз байланысы мен өзін-өзі сақтандыру мотивтеріне байланысты тұрақтырақ. Нәтижесінде мигрант әйелдер ақша аударымдарының белсенді қатысушыларына айналады және осылайша өз елдерінің экономикалық дамуына үлес қосады.

Әйелдер еркектермен салыстырғанда жынысына байланысты кемсітушілікке көбірек ұшырайды. Бұл оларды халықаралық еңбек нарығында

әйелдер ретінде де, мигранттар ретінде де «қос» осал етеді. Мигрант әйелдер көбінесе адам саудасының және басқа да қанау әрекеттерінің құрбаны болады. БҰҰ-ның 2016 жылғы Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасының есебіне сәйкес, әйелдер мен қыздар адам саудасының барлық құрбандарының 71 пайызын құрайды[7].

Мигрант әйелдер кездесетін қиындықтарға, құқықтарының бұзылуына және қанауға қарамастан, еңбек миграциясы оларға және олардың отбасыларына да оң әсерін тигізуде. Жаһандану жағдайында мигрант әйелдер өздерінің шыққан және баратын елдері арасындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастарды дамытуда маңызды рөлге ие. Сондықтан еңбек көші-қонын құқықтық реттеу әйелдердің өсіп келе жатқан рөлін және олардың көші-қонымен байланысты нақты проблемаларды ескере отырып жүзеге асырылуы маңызды. Еңбек көші-қонының гендерлік аспектілері осы саладағы халықаралық-құқықтық құжаттарда кеңірек қамтылуы тиіс.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, қазіргі дәуірді «миграция дәуірі» деп атауға болады, ол келесі белгілермен сипатталады: жаһандану (әлемдегі барлық мемлекеттер белгілі бір дәрежеде көші-қон қозғалысының әсеріне ұшырайды); жеделдету (мигранттар санының ұлғаюында көрініс тапты); және феминизация. Қазіргі қоғамның серпінді дамуы үнемі өзгерістерге әкеліп соғады және онда өмір сүре алу үшін жаңа білім мен тәжірибе жинақтау қажет. Ал бизнеске дұрыс көзқарас осы қуатты құралдың болуын ғана емес, оны сауатты пайдалануды да қамтиды. Тиісінше, осының барлығынан барынша пайда алып, қоғамдағы адамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға болады. Әртүрлі штаттардағы әртүрлі кәсіпорындардағы бір жұмыс үшін жалақы мөлшері әртүрлі болуы мүмкін екендігі ешкімге құпия емес. Бұл ретте халықтың шетелге көшіп, тиісті жалақысы бар лайықты жұмыс табуына мүмкіндік бар екенін ескеру қажет.

Халықаралық көші-қон 20 ғасырдың соңғы онжылдықтарында, әсіресе 1970 жылдан кейін айтарлықтай өсті. 21 ғасырдың басында планетаның әрбір 35-ші тұрғыны мигранттар болып табылады. Дүние жүзіндегі халықаралық мигранттардың саны 1960 жылғы 76 миллионнан 215 миллионнан астам адамға дейін өсті, бұл дүние жүзіндегі халықтың 3,0%-ын құрайды (1960 жылғы 2,2%-бен салыстырғанда). Олардың шамамен 42,5 миллионы қақтығыстар мен адамдарды қудалау нәтижесінде мәжбүрлі түрде қоныс аударды, оның ішінде 10,4 миллионы БҰҰ БЖКБ (Біріккен Ұлттар Ұйымының Босқындар жөніндегі Жоғарғы Комиссары) тарапынан қудалаудан негізді қорқу салдарынан босқын деп танылды. Жалпы, көші-қон процесін ынталандыратын да, тежейтін де факторларды ескеретін БҰҰ болжамы бойынша 2050 жылға қарай халықаралық мигранттардың саны 405 миллионнан асуы тиіс.

Жаһандық аспектіде халықаралық еңбек көші-қонын экономика үшін оң құбылыс ретінде қабылдау керек, өйткені дәл осы қалыптасқан теңсіздікті азайтып, ауыр демографиялық мәселелерді еңсере алады. Осылайша, көші-қон саясаты жаһандық ауқымда дертке қарсы панацея болмауы керек. Халықаралық ауқымдағы еңбек көші-қоны мәселелерінің практикалық жауаптары бар, олар ұлттық деңгейде қабылданған және көші-қон саясатына арналған тиісті

актілерде көрсетілуі тиіс. Мигранттарды қолдаудың ақылға қонымды тетіктері мен шараларымен қамтамасыз етілген халықаралық еңбек миграциясы демографиялық мәселелерді шеше алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мамедов А.А. Современные тенденции формирования административного права: международно-правовой аспект // Вестник Саратовской гос. юр. академии. – 2014. – № 4 (99). – С. 43.
2. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира: Монография. – М.: Проспект, 2015. – С. 71.
3. Мереминская Е. Эмигранты новой волны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gazeta.ru/business/2014/10/30/6282685.shtml> (дата обращения: 8.01.2019).
4. Концепция государственной миграционной политики на период до 2025 года: заявленные планы и реальная жизнь. Доклад Фонда Миграция XXI век. – М., 2015. – С. 68
5. Petrozziello, A. (2013) “Gender on the Move: Working on the Migration-Development Nexus from a Gender Perspective.”
6. Maelan Le Gof. Feminization of migration and trends in remittances. [Электронный ресурс]. URL: <https://wol.iza.org/articles/feminization-of-migration-and-trends-in-remittances/long> (Дата обращения: 28.12.2018)
7. UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2016 (United Nations publication, Sales No. E.16.IV.6)

ТРАНСҰЛТТЫҚ ҚЫЛМЫС ФОНЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН МӘСЕЛЕСІ

Абду Мирас Сейфуллаұлы
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
[*miras.abdu.1777@gmail.com*](mailto:miras.abdu.1777@gmail.com)

Аннотация. Зерттеу мақсаты трансұлттық қылмыс фондындағы Орталық Азиядағы, және Қазақстан мемлекетінде көші-қон мәселесін қарастыру. Мақалада трансұлттық қылмыстың түсінігі мен түрлері қарастырылады. Атап айтқанда, автор Қазақстан Республикасындағы есірткі мәселесі, адам саудасы, еңбек мигранттарының құлдыққа түсіп қалу себептері мен салдары, сондай-ақ биліктің қылмыстың осы түріне қарсы күресі мәселесіне баса назар аударады. Зерттеу көрсеткендей, өңір елдері билігінің заңды түрде күресіне қарамастан, адам саудасы мен құлдыққа түсу, трансұлттық қылмыстың бір түрі ретінде

елеулі мәселе болып табылады, сондай-ақ Қазақстан мемлекетіне, жалпы Орталық Азия өңірі елдерінің қауіпсіздігіне бірінші кезекте қауіп төндіреді.

Зерттеуде автор саяси және сараптамалық әдістерді қолданды.

Түйін сөздер: трансұлттық қылмыс, Қазақстан, есірткі айналымы, Орталық Азия, қатер, қауіпсіздік.

Өткен отыз жылға жуық уақытты ой елегінен өткізе отырып, экономикалық және саяси жүйені өзгерту, нарықтық экономикаға көшу және бұрынғы одақтас республикалардың егемендік алуы әкелген орасан зор тарихи өзгерістерге таңғалады. Халықтың көші-қоны осы трансформацияда әлеуметтік өзгерістердің катализаторы рөлін атқарды.

«Қозғалыстағы әлем» жалпы Орталық Азияның, оның ішінде Қазақстанның қазіргі халқына қатысты ең дәл бейне болса керек. 1990 жылдардағы экономикалық дағдарыс нәтижесінде мәжбүрлі ұтқырлық Қазақстандағы өңдеуші сектордағы жұмыс орындарының қысқаруы мен жоғары жұмыссыздықтың нәтижесі болды, бірақ шекаралардың ашылуы және саяси ырықтандыру көші-қонның түрлері мен түрлерінің, динамикасының, көлемі мен бағыттарының ерекше әртүрлілігіне әкелді.

Қазақстандағы көші-қон процестерін құрылымдау үшін олардың кезеңділігінен және негізгі тенденцияларын анықтаудан бастайық. Қазіргі көші-қонды кезеңге бөлудің бастапқы нүктесі ретінде қайта құру деп аталатын кеңестік жүйені реформалау нәтижесінде ұзақ үзілістен кейін эмиграция қайтадан мүмкін болған 1987 жылды алайық. Қазақстанда бұл немістердің қарқынды өсіп келе жатқан эмиграциясында көрінді. Барлығы 4 кезең бар.

1-кезең – 1987-1991 жж. көші-қон кеңестік кеңестік шекарасынан шығып, елден кетудің ырықтандыруымен КСРО ыдырағанға дейін эмиграция жеделдеді. Қазақстанда сол кездің өзінде КСРО-ның басқа республикаларымен салыстырғанда шетелге шығатындардың саны айтарлықтай көп болатын. Мысалы, 1987 жылы республикадан 7,1 мың адам (бүкіл КСРО-дан – 39,1 мың), 1988 жылы – 23,6 мың және 1989 жылы – 53 мың адам (КСРО-дан сәйкесінше – 108,2 мың және 235,0 мың) кеткен. 1991 жылы Қазақстаннан 77,9 мың адам кетті, оның ішінде: 72,2 мың адам (92,6%) Германияға, қалғандары Грекияға, Израильге және басқа елдерге кетті.

2-кезең – 1992-1998 жылдар, КСРО-ның ыдырауына байланысты тарихи геосаяси ығысулар мен жүйелі экономикалық дағдарысқа байланысты ТМД елдері арасында және ТМД шекарасынан тысқары жерлерге кең көлемді, стихиялық және мәжбүрлі қозғалыстар уақыты, көшпелі кезең. Қазақстанның егемендік пен нарықтық экономикаға.

3-кезең – 1999-2003 жж - Қазақстандағы макроэкономикалық тұрақтандыру жағдайында мәжбүрлі көші-қонның құлдырауы, эмиграция қарқындылығының төмендеуі, Орталық Азия елдерінен реттелмейтін еңбек иммиграциясының пайда болуы.

4-кезең – 2004-2008 жж – көші-қон қозғалысындағы оң үрдістердің көріну кезеңі: оң көші-қон сальдосының қалыптасуы, оралмандар санының артуы, салыстырмалы түрде тұрақты экономикалық өсу аясында шетелдік жұмыс күші

санының артуы. Сонымен қатар, реттелмейтін еңбек иммиграциясы айтарлықтай өсуде.

5-кезең – 2009-2019 жж көші-қон процестері әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыс жағдайында орын алатын және оның ұзақтығы мен тереңдігіне байланысты болатын жаңа кезеңді ашқан болатын.

Соңғы 6-кезең – 2019-2021 жж пандемиялық және постпандемиялық кезең болып саналады. Пандемия өз ықпалын аздап босатып, елдер біртіндеп шекараларын ашып, қойылған шектеулерді жеңілдете бастағанда Орталық Азияның оңтүстік республикаларынан еңбек мигранттарының ағыны қайта жанданды.

«Қазіргі уақытта Қазақстан аймақтағы Ресейден кейінгі екінші реципиент ел, яғни еңбек мигранттары келетін ел болып саналады. Негізінен еңбек мигранттарының үлкен легі Өзбекстаннан келеді, ал транзитпен тағы бір ағын Тәжікстаннан келеді. Маусымдық жұмыстың ерте көктемнен кеш күзге дейінгі кезеңін алатын болсақ, Қазақстанның оңтүстігінде күн сайын 10 мыңға жуық адам шекарадан өтеді.

COVID-19-ға байланысты шектеулердің жеңілдетуімен және шекаралардың біртіндеп ашылуымен, Қазақстан нарығында еңбек мигранттарына үлкен сұранысты байқап отырмыз, бірақ республиканың әр аймағына жыл сайынғы бөлінген квота өте аз. Ал ағын, мен айтқандай, үлкен, ол түрлі қулыққа итермелейді, сондықтан кейбір мигранттар еңбек құлдығына түседі. Еңбек құлдығы мәселесінен бұрын, трансұлттық қылмыс түсінігін дұрыс білу керек.

Трансұлттық ұйымдасқан қылмыс - бұл ақпараттың, ақшаның, физикалық объектілердің, адамдардың және т.б. елеулі экономикалық пайда алу үшін, сондай -ақ сыбайлас жемқорлық, зорлық -зомбылық және әр түрлі қылмыстық сот төрелігі жүйесіндегі елеулі айырмашылықтарды пайдалану арқылы әлеуметтік бақылауды тиімді түрде болдырмау үшін бір немесе бірнеше шет елдердегі қолайлы нарықтық жағдайды пайдалану мақсатында мемлекеттік шекарадан өтетін материалдық және материалдық емес активтер елдер. Трансұлттық қылмыс - бұл күрделі құрылымы бар қылмыстық топтардың (қауымдастықтардың) қызмет етуінде көрінетін, бірнеше мемлекеттердің аумағында көрініс табатын, заңсыз кірістер мен артық пайда алу үшін қолайлы нарықтық жағдайды қолдана отырып, әлеуметтік қауіпті құбылыс.[1]

Трансұлттық қылмыс халықаралық қылмыс субъектілерінің арасында жеке топ болып табылады. Бұл санатқа әр түрлі елдердегі және басқа аймақтардағы «өкілдіктеріне» сүйенетін қылмыстық ұйымдар мен қауымдастықтар кіреді. Трансұлттық қылмыстық топтар жоғары табысты қызметтің кең ауқымы мен ауқымын қолдана отырып, үлкен қаржылық ресурстарды басқарады. кейбір мемлекеттердің ЖІӨ көлемі бойынша үлкен.

Трансұлттық сипаттағы қылмыстарға кейбір мемлекеттердің басқаларына қарсы агрессиясы, апартеид, геноцид, экоцид, жаппай қырып-жоятын қару қолдану, тыңшылық, нәсілшілдік, неонацизм, шовинизм, сепаратизм, терроризм жатады. Осы бағыттағы басқа қылмыстардың ішінде[2]:

1) есірткі мен қарудың заңсыз айналымы;

- 2) заңсыз көші -қонды ұйымдастыру;
- 3) мұнай, газ, ағаш, асыл тастар мен металдарды заңсыз жеткізуге байланысты қылмыстар;
- 4) адам саудасы (жезөкшелікпен айналысуды ұйымдастыру);
- 5) автокөліктерді ұрлау және контрабанда;
- 6) тарихи -мәдени құндылықтарды заңсыз әкелу (әкету);
- 7) халықаралық экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар;
- 8) қылмыстан түскен табысты заңдастыру;
- 9) компьютерлік және ақпараттық технологияларды қолданумен жасалған қылмыстар;
- 10) авиация, теңіз, теміржол және басқа көлікті басып алу (қарақшылық);
- 11) жалған ақша жасау.

Трансұлттық қылмыстың аталған түрлерінің ішінде, Қазақстан Республикасының көші-қон, жалпы мигранттар мәселесін тудырып отырған – адам саудасы.

Қазақстан 2008 жылы ратификациялаған Палермо хаттамасына сәйкес «адам саудасы» термині «адамдарды күшпен қорқыту немесе қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрлаудың басқа да нысандары арқылы пайдалану мақсатында тартуды, тасымалдауды, ауыстыруды, паналауды немесе қабылдауды білдіреді. , алаяқтық, алдау, билікті немесе осалдықты теріс пайдалану немесе басқа тұлғаның бақылауындағы тұлғаның келісімін алу үшін төлемдер немесе жеңілдіктер түріндегі пара алу. Қанау, кем дегенде, басқалардың жезөкшелігін пайдалануды немесе жыныстық қанаудың басқа да нысандарын, мәжбүрлі еңбекті немесе қызмет көрсетуді, құлдықты немесе құлдыққа ұқсас әрекеттерді, құлдықты немесе органдарды алып тастауды қамтиды[3].»

Мәртебесі реттелмеген еңбек мигранттары мәжбүрлі еңбек сияқты заманауи құлдықтың кез келген түріне әсіресе осал. «Сана Сезім» (Шымкент) компаниясының заңгері Лилия Халиулинаның айтуынша, Өзбекстаннан келген еңбек мигранттарының көп бөлігі Қазақстанның оңтүстігіндеб3, атап айтқанда егістіктерде, құрылыс алаңдарында және жеке отбасыларда мәжбүрлі еңбектің құрбаны болуда. Қазақстанда заңмен заңсыз тыйым салынған, атап айтқанда құрылыс, қызмет көрсету немесе үй жұмысы сияқты жұмысқа орналасу салаларында жұмыс берушілердің мигранттардан төлқұжаттарын алып кетуі жиі кездеседі.

АҚШ Мемлекеттік адам саудасы департаментінің 2015 жылғы есебіне сәйкес[4], Қазақстан «жыныстық сауданың және мәжбүрлі еңбектің құрбаны болған ерлер, әйелдер мен балалар үшін баратын ел және аз дәрежеде транзиттік және шығу елі болып табылады. » 2004-2014 жж Қазақстанда ХҚҰ 1165 адамды адам саудасының құрбаны ретінде анықтады, олардың 60%-ы шетел азаматтары. Еңбекші-мигранттар экономикалық немесе жыныстық қанау мақсатында адам саудасының құрбаны болуы мүмкін. ХБҰ деректері бойынша 2012 жылы тіркелген адам саудасының 153 оқиғасының 79-ы экономикалық қанауға, ал 74-і жыныстық қанауға бағытталған.

Көбінесе көршілес елдердің (Қырғызстан, Тәжікстан және көбінесе Өзбекстан) қыздары мен жас әйелдері адам саудасының құрбанына айналады.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасының (UNODC) есебіне сәйкес, 2010-2012 ж.ж. ХБҰ және Қазақстандағы әртүрлі қоғамдық ұйымдар адам саудасының 428 құрбанын анықтады, оның 269-ы әйелдер. 2014 жылы Астанадағы адам саудасының құрбандарын уақытша қабылдау орталығының директоры Анна Рыль адам саудасы ең көп орын алған екі қала – Шымкент пен Астана Өзбекстаннан келген еңбек мигранттары көп тұратын орындар екенін баса айтты[5]. Адам саудасының құрбандары көбінесе трансұлттық болуы мүмкін қылмыстық желілердің мүшелері өздерінің шыққан елінде немесе Қазақстанда күштеп ұрланғаннан кейін адам саудасының құрбанына айналады. Кейбір құрбандар жалған уәделерге алданып қалуы мүмкін. Қырғызстандағы сексуалдық құлдық құрбандарына көмектесетін Sezim] ұйымы «жалдаушылардың» көбінесе қыздарды базарлардағы желілеріне түсіріп, Қазақстанның тез дамып келе жатқан қалаларында даяшы, күтуші немесе сән үлгісі болып жұмыс істеуге уәде беретінін растайды.

Қазақстандағы еңбек мигранттарының басым көпшілігін құрайтын тәртіпсіз еңбек мигранттары ерекше осал жағдайда. Олар жиі ауыр жағдайларда жұмыс істейді және қанаудың, психологиялық және физикалық зорлық-зомбылықтың, мәжбүрлі еңбектің немесе адам саудасының құрбандары болып табылады. Олар көбінесе қолайсыз және қорлайтын жағдайларда өмір сүреді және қауіпсіздік шараларынсыз жұмыс істейді. Тұрақсыз әкімшілік жағдай олардың балаларының білім алуына, сондай-ақ өздерінің және бүкіл отбасының медициналық көмекке қол жеткізуін шектейді. Тұрақты емес еңбек мигранттары құқық бұзушылар ретінде жіктеледі және олардың сот төрелігіне қол жеткізу мүмкіндігі өте шектеулі. Иммиграциялық заңдарды бұзғаны үшін қуғын-сүргіннен, бопсалаудан және/немесе қамауға алудан, қамауға алудан және елден қуылудан қорқып, олар көбінесе құқықтарының бұзылғаны туралы билікке шағымданудан тартынады. Еңбек мигранттары, әсіресе ауыл шаруашылығы мен құрылыста жұмыс істейтін немесе жеке отбасында үй қызметкері болып жұмыс істейтіндер әкімшіліктің көз алдында «көрінбейтін» күйінде қалады және өздерінің құқықтық жағдайының реттелмегеніне байланысты өз құқықтарын ешбір қорғай алмайды. Бұл жағдай Қазақстан қатысушысы болып табылатын адам құқықтары саласындағы негізгі халықаралық шарттар мен басқа да құжаттарды бұзу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Щерблыкина И. В., Звягинцев В. В. Транснациональная организованная преступность как угроза безопасности государств — участников Содружества Независимых Государств: некоторые проблемы теории и практики // Пространство и время. 2014. № 4 (18).
2. Ианни Ф. Формирования транснациональной преступности: структура. М., 2012.
3. Дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, статья 3, на русском языке: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml.

4. АҚШ Мемлекеттік департаменті, адам саудасы, шілде 2015 (Department of State of the United States, Trafficking in Persons: <http://www.state.gov/documents/organization/245365.pdf>).

5. «Қазақстанда адам саудасының құрбандарының ең көп саны Шымкент пен Астанада», Қазақстанская правда, 30 шілде 2014 ж. [Орыс тілінде: <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/po-kazahstanu-naibolsheechislo-zhertv-torgovli-ludmi-v-shimkente-i-astane/>]

СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ ИММИГРАНТОВ – РОДИТЕЛЕЙ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

*И.Д. Хлебников
А.Ж. Мырзахметова,
Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова
Караганда, Казахстан
igorkhlebnikov79@gmail.com; amyrsakhmetova@gmail.com*

Аннотация: Статья посвящена изучению основных общественно значимых характеристик иммигрантов – родителей учащихся общеобразовательных школ. Авторы рассматривают результаты анкетирования родителей общеобразовательных школ г. Караганды, показывают социально значимые характеристики данной категории респондентов, их влияние на учебно-воспитательный процесс. Делается вывод, что полученный социальный портрет соответствует социально-демографической структуре «окраинных» городских районов, где проживают люди со сравнительно невысокими доходами, и где проще всего приобрести или арендовать жилье иммигрантам, имеющим невысокий уровень образования и квалификации.

Abstract: The article is devoted to the study of the main socially significant characteristics of immigrants – parents of secondary school students. The authors consider the results of a survey of parents of secondary schools in Karaganda, show the socially significant characteristics of this category of respondents, their impact on the educational process. It is concluded that the resulting social portrait corresponds to the socio-demographic structure of suburban areas, where people with relatively low incomes live, and where it is easiest for immigrants with a low level of education and qualifications to buy or rent housing.

Ключевые слова: иммигранты, социальный портрет, родители учащихся, ученики, общеобразовательные школы, анкетный опрос, окраинная городская культура.

Keywords: immigrants, social portrait, parents of students, pupils, secondary schools, questionnaire survey, suburban urban culture.

Успех учебно-воспитательного процесса определяется рядом основных факторов, одним из которых является участие родителей. Целостность и системность воспитательного процесса предполагают превращение родителей в активных и сознательных участников воспитания и обучения подрастающего поколения. Семья является фундаментальным социальным институтом общества. От ее морального и физического здоровья зависит эффективность воспитания, характер жизни и производительность обучения школьников.

Здоровая семья в социальном отношении связана со множеством других коллективов: трудовыми, школой, детским садом, клубами, внешкольными учреждениями, организациями по месту жительства, различными сообществами, с другими семьями. Чем шире и глубже связи семьи с другими коллективами, тем содержательнее, богаче и интереснее ее жизнь, тем крепче сама семья и прочнее ее положение в общей системе общественных отношений.

В семье формируется неформальное мнение по самым острым и животрепещущим вопросам общественной жизни, проявляется отношение к жизни, подлинное нравственное лицо членов семьи. «Семья – социальный микромир, отражающий в себе всю совокупность общественных отношений: к труду, событиям, внутренней и международной жизни, культуре, друг к другу, порядку в доме, семейному бюджету и хозяйству, книге, соседям, друзьям, природе и животным. Все это – основная питательная и воспитательная среда, в которой дети живут и которую отражают в себе» [2: 238].

В этой связи важным направлением социально-психологического мониторинга является проведение исследований, направленных на составление социального портрета родителей учащихся школы, который, по своей сути, выступает в качестве составляющей социально-демографической характеристики городского пространства. Особенно актуально оно в отношении семей, переселившихся в Республику Казахстан, представляющих иммиграционный поток. Информация о динамике социальных потребностей и запросов родителей ученика позволит учебному заведению объяснить многие проблемные аспекты в деятельности учащихся и соответствующим образом корректировать свою образовательную деятельность.

Полученные данные представляют собой результат анкетирования родителей учащихся общеобразовательных школ окраинных районов г. Караганды – переселившихся в Республику Казахстан из-за рубежа в количестве 200 человек. В их число вошли не только кандасы, но и экспаты, длительное время вместе со своими семьями проживающие в Республике Казахстан.

Данные опроса получены посредством анкетного опроса. Обработка результатов анкетирования осуществлена с помощью программы Statistika 13.0 [1].

Вопросы социально-демографического блока включали такие характеристики как пол, возраст, этническая идентичность. Полученный в ходе исследования социально-демографический материал характеризует ряд

особенностей опрошенных, позволяет более точно интерпретировать некоторые результаты исследования. Тем не менее, влияние данных факторов на дифференциацию ответов по всему массиву является минимальным.

В исследовании участвовали 62% матерей и 38% отцов.

Средний возраст родителей, принявших участие в исследовании – 34 года, минимальный возраст – 21 год, максимальный – 59 лет.

Этническая принадлежность респондентов (в данном случае выяснялась самоидентификация, а не «паспортные данные») в общих чертах отражает этнический состав переселенцев в Республику Казахстан (табл. 2). При этом следует отметить, что значимых корреляционных взаимосвязей между этой и другими позициями выявлено не было. Другими словами, этническая самоидентификация не оказывает статистически значимого влияния на распределение мнений, взглядов опрошенных.

Таблица 1

Этническая принадлежность (самоидентификация) респондентов

№ п/п	Национальность	Количество (в проц.)
1.	Казахи	68,0
2.	Русские	17,0
3.	Украинцы	5,0
4.	Узбеки	3,5
5.	Татары	2,5
6.	Таджики	2,5
7.	Другие	1,5

Экономическое положение родителей непосредственным образом влияет на экономическое положение учащихся. Именно эти показатели выяснялись в проведенном исследовании.

В результате обработки и анализа полученных данных можно сделать следующие выводы. Большинство опрошенных (84,0%) оценили свой доход как недостаточный, которого хватает только на самое необходимое, 12% - как совершенно недостаточный и только 4,0% признают его удовлетворительным. Большинство семей респондентов проживает в отдельной квартире или частном доме, и лишь немногие вынуждены жить в общежитии или снимать отдельную комнату в квартире (рис. 1). Для выявления социальной направленности учеников школы важными являются сведения о социальном статусе их родителей: социoproфессиональный слой и образование (табл. 2; рис. 2). Эти

показатели отражают факторы социопрофессионального и даже социокультурного порядка, проявляющиеся в семьях учеников. Зачастую именно социальное положение родителей, их профессиональная принадлежность определяют выбор жизненной стратегии ребенка.

Рисунок 1

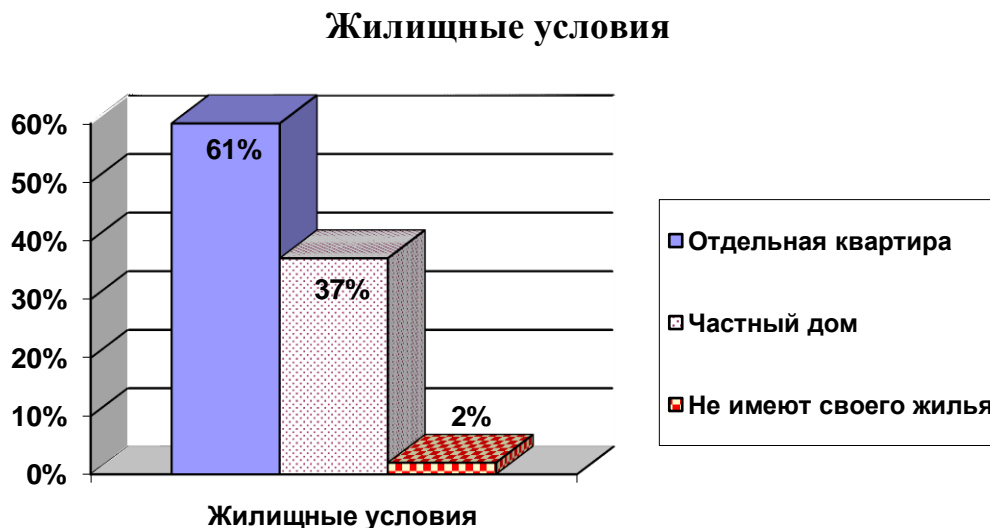

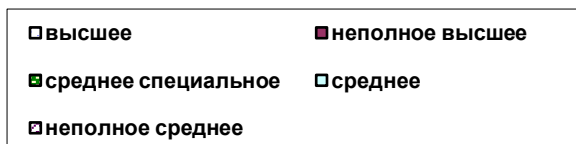
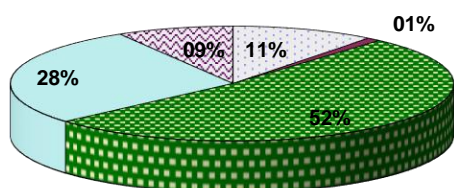
Таблица 2

Социальный слой родителей (в процентах)

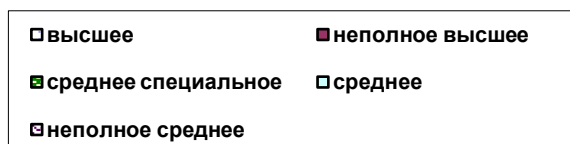
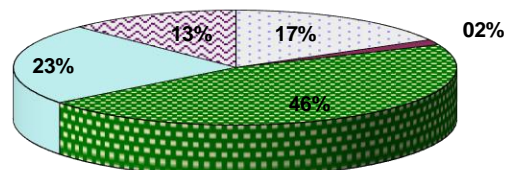
№ п/п	Социальный слой	Отец	Мать
1.	Индивидуальные предприниматели	5	1,5
2.	Рабочие государственного предприятия	40,5	23
3.	Работники негосударственного предприятия	39	25
4.	Работники сельского хозяйства	1,5	-
5.	Лица, занимающиеся ведением домашнего хозяйства	6,5	28,5
6.	Безработные	7,5	22

Рисунок 2

Образование родителей

Отцы

Матери

Большая часть матерей учащихся работает на предприятиях негосударственного и государственного сектора – 48%, велика доля безработных и занимающихся ведением домашнего хозяйства. Большинство имеют среднее специальное или среднее образование – 69%, высшее образование у 12,5%.

Профессиональные и образовательные характеристики отцов во многом традиционно совпадают с характеристиками матерей. Так, 79,5% также работает на государственном или негосударственном предприятии, несколько выше среди отцов доля лиц, занимающихся индивидуальной предпринимательской деятельностью – 5%, существенно ниже доля безработных. При этом 80% имеют среднее специальное или среднее образование.

Изучая социальный портрет родителей, невозможно обойти вниманием проблему использования свободного времени. Ведь именно здесь формируется круг интересов, предпочтений семьи, что, в конечном счете, определяет направленность личности ребенка. Большая часть опрошенных в свободное от работы время ежедневно просматривает передачи развлекательного характера. Передачи с выраженным интеллектуальным содержанием не пользуются популярностью у большинства родителей. Наиболее читаемы издания также «желтой» или развлекательной направленности, развлекательные каналы YouTube, Вконтакте, Instagram и других социальных сетей. Таким образом, можно сделать вывод, что досуговая деятельность большинства респондентов определяется развлекательными интересами и не способствует развитию как их самих, так и их детей – учеников школы.

Религиозное воспитание стремятся дать своим детям 69,5% опрошенных.

Немногим более половины (51,5%) респондентов проявляет интерес к политической жизни страны (не интересуются политикой – 41% затруднились ответить – 7,5%). Во взгляде на будущее Казахстана преобладают оптимистические оценки (68%).

Интересно рассмотреть отношение респондентов к проблемам, связанным с деятельностью школы, организацией учебно-воспитательного процесса, взаимоотношениям с педагогическим коллективом, хотя большинство опрошенных вряд ли можно признать компетентными в данной области (78,5%

- бывают в школе менее трех раз в год, 9% - четыре-шесть раз в год, 8,5% - ежемесячно, но не каждую неделю и только 4% - каждую неделю и чаще). Более того, только 68,5% родителей проявляют устойчивый интерес к образованию и воспитанию своего ребенка, тогда как 24% считают, что «это не главное в их жизни», а 13,5% - вообще не интересуются этим.

Большинство опрошенных полагает, что статус учителя в современном обществе довольно высок (64,5%) и даже очень высок (17%), тогда как 18,5% опрошенных отметили низкую престижность педагогической профессии.

Непосредственно с данным показателем, по мнению последней категории респондентов (18,5%), связывается снижение качества обучения в школе за последние годы. Однако большинство видят главную причину в усложнении учебного материала (68,5%), (9% не согласны с этой точкой зрения, 4% - затруднились с ответом).

Причины девиаций в подростковой среде, низкого интереса к учебе 78% респондентов усматривают во влиянии «улицы», друзей детей. Имеется и иная точка зрения: 12% отмечают, что в этом «виновата школа», 10% - «сами дети». Соответственно, согласно мнению 64% опрошенных в воспитании учащихся наиболее деятельное участие должны принимать родители; основную роль школе, учителям в воспитательном процессе отводит 36% респондентов. В качестве основной причины затруднений, которые испытывают ученики на взгляд родителей, 52% опрошенных отметили недостаточное внимание со стороны учителей; 22,5% - слабое оснащение школы современными техническими средствами обучения, 21% - отсутствие необходимых условий дома, в семье и 6,7% - слабое здоровье ребенка.

При этом 67,5% респондентов полагают, что школа не способствует развитию у детей навыков, необходимых в самостоятельной жизни, в основном, вследствие несоответствия содержания образования требованиям сегодняшних реалий.

С целью повышения эффективности воспитательной работы школы, большинство родителей (82%) высказываются за введение в школах молодежных организаций. Неоднозначное отношение вызывает идея ученического самоуправления в школе: ее поддерживают только 9,5% опрошенных, тогда как 66,5% демонстрируют по отношению к ней негативные установки, 24% - не задумывались над этим вопросом.

Подытоживая анализ результатов исследования, следует отметить некоторые наиболее часто встречающиеся предложения по совершенствованию процесса обучения в школе: повышение «практической составляющей» обучения, выражающейся в получении навыков для будущей профессии, переоснащение материально-технической базы школ.

Таким образом, в качестве общего вывода, следует отметить невысокий уровень образованности, сравнительно слабо актуализированные потребности в саморазвитии и развитии своих детей, отсутствие интереса к воспитанию ребенка в семье у значительной части опрошенных родителей из числа иммигрантов, что негативным образом отражается как на эффективности учебно-воспитательного процесса в школе, так и на эффективности

социализации детей иммигрантов в казахстанском обществе. Данные результаты в целом отражают социально-демографическую структуру так называемых «окраинных» городских районов, где проживают люди со сравнительно невысокими доходами, и где проще всего приобрести или арендовать жилье иммигрантам, имеющим невысокий уровень образования и квалификации.

Статья подготовлена в рамках научного проекта по гранту AP08052518 «Формирование информационной культуры казахстанской молодежи как фактор роста интеллектуального потенциала общества» (2020-2022 гг.) (Комитет науки Министерства образования и науки Республики Казахстан).

Список использованной литературы

1. Боровиков В.П., Боровиков И.П. STATISTICA® - Статистический анализ и обработка данных в среде Windows®. – М.: Информационно-издательский дом “Филинь”, 2018. – 238 с.
2. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций / Учеб. Пособие для слушателей ИПК и ФПК. - М.: Юрайт-М., 2001.